

BALIKESİR'DE DİNÎ HAYAT BÜYÜK ŞAHSİYETLER

Kitap Adı
BALIKESİR'DE DİNÎ HAYAT BÜYÜK ŞAHSİYETLER
(e- Kitap)

Editör
Prof. Dr. Mehmet ÖZKAN
Doç. Dr. Ahmet Ali ÇANAKCI
Doç. Dr. Mustafa POLAT
Dr. Öğr. Üyesi Asem H. A. ABDELGHANY
Dr. Öğr. Üyesi Lütfü CENGİZ

Dizgi, Mizanpaj ve Kapak Tasarımı
Dr. Asem H. A. ABDELGHANY

Emin Yayınları
Fethiye Mah. Kırlangıç Sok. No: 2 Nilüfer/BURSA
Tel: (0224) 2422898, Fax: (0224) 2412569
www.eminyayinlari.com.tr

E- ISBN:
978-625-6563-75-9

Basım Tarihi
Bursa Aralık 2024

Web
<http://ilahiyatarastirmalari.balikesir.edu.tr>
www.eminyayinlari.com.tr

Bu eserde, 'Kitap Bölümü' olarak yer alan metinlerin tüm sorumluluğu, yazarlarına aittir.

Bu eser, yazılı izin olmaksızın hangi dil ve ortamda olursa olsun materyalin tamamının veya bir bölümünün çoğaltılması ve elektronik ortamlarda yayımlanması yasaktır. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

İÇİNDEKİLER

“ŞEREFÜL-MEKÂN, BİL-MEKÎN” BALIKESİR’E DEĞER KATAN ŞAHSİYETLER

Mehmet Emin AY3

İMAMLARIN TOPLUMSAL HAYATIN İÇİNDEKİ YERİ: BALIKESİR KAZASI

Zübeyde GÜNEŞ YAĞCI15

SON DEVİR BALIKESİR ULEMÂSI

Nevzat SAĞLAM.....39

AHMET NÂFİZ EFENDİ (1271)

Mücahid ÇOLAK.....83

İLK ANADOLU KAZASKERİ HACİHASANZÂDE EFENDİ

Abdullah ELMAS.....95

SINDIRGI EĞRİDERELİ “HACI BABA” İBRAHİM (AKBAŞ) EFENDİ

İsa BALDEMİR107

KÜRENDERELİ HACI SALİH EFENDİ

Mehmet KAHRAMAN117

BURSA MEDRESELERİNDE GÖREVLİ BALIKESİRLİ MÜDERRİSLER

Mehmet Sıddık ARVAS125

AHISKALI ALİ HAYDAR EFENDİ’NİN HULEFÂSINDAN DARICALI KADİR GÜLBAHAR EFENDİ (1908-1970)

Muzaffer ERTUĞRUL.....159

OSMANLI DEVLETİ’NDE HUZUR DERSLERİNE KATILAN BALIKESİRLİ ÂLİMLER

Fatih ORTA & Şevket Kaan GÜNDOĞDU.....197

BALIKESİR ULEMASINDAN İBRAHİM SADIK EFENDİ (1858-1924)

İbrahim TAMAR.....219

“ŞEREFÜL-MEKÂN, BİL-MEKÎN” BALIKESİR’E DEĞER KATAN ŞAHSİYETLER

Mehmet Emin AY

Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

“Şerefül-Mekân, bil-Mekîn” diye bir söz vardır. Ecdadımız bu sözle şu hakikate işaret etmişlerdir: Bir beldenin, bir memleketin, bir şehrin kıymeti ve değeri, oranın sakinlerine, orayı yurt edinenlere göredir. Dolayısıyla şerefli ve değerli insanların yaşadıkları yerlere onların değerleri yansır. Şerefli insanlar, bulundukları yerin şerefini arttırır. Onların gelişi ve orada kalışları, o beldeyi, o memleketi ve şehri “teşrif” eder; bir diğer ifadeyle şereflendirir, kıymetlendirir ve değer katar...

İşte Balıkesir, verimli coğrafyasında nice leziz meyvelerin, sebzelerin, hububat ve bakliyat çeşitlerinin yetiştiği bir vatan toprağı olması yanında, aynı zamanda bu münbit topraklarda çok değerli şahsiyetlerin ve tarihte iz bırakan insanların doğup büyüdüğü ve yaşadığı, ardında nice güzel hatıralar bıraktığı bir Anadolu şehridir... Bu yönüyle Balıkesir tarihte nice değerli insanların yurdu olma şerefini hâiz bir şehir olması hasebiyle incelenmesi, işlenmesi ve araştırılması gereken bir memleketir. Dolayısıyla bu yıl bir geleneğin tekrarıyla yeniden düzenlenen sempozyumda sunulacak tebliğlerle şehir hakkında yeni bilgilere sahip olma imkanına kavuşmak da o denli önemli, güzel ve değerlidir...

17-18 Ekim 2024 tarihlerinde düzenlenecek olan Balıkesir’de Dinî Hayat Uluslararası Sempozyumu’nda, toplam 21 oturumda 102 akademisyen ve uzman tarafından sunulacak 91 adet tebliğin ilim dünyasıyla paylaşılacak olması son derece anlamlıdır. Bu, aynı zamanda Balıkesir’in ne denli zengin bir dinî hayat potansiyeline sahip olduğunun da bir göstergesidir.

Kabullenilmesi gereken bir hakikat olarak Balıkesir hem sahip olduğu jeopolitik konumuyla hem de tevarüs ettiği kültürel mirasıyla

önemli bir merkezdir. Bu şehir, asırlar boyu çeşitli topluluk, inanç ve kültüre ev sahipliği yapmış ve bu özellikleri onu “medeniyetlerin beşiği” denilebilecek bir özelliğe kavuşturmuştur.

Medeniyetlere ev sahipliği yapması ve hatta onlar için bir “beşik” konumunda olması, dinî hayat, eğitim, tarih, sosyal-kültürel, sanat, edebiyat, mimari, iktisat ve turizm gibi farklı alanlarda zenginlikleri de beraberinde getirmiştir. Bu zenginlikler, Anadolu’da pek çok medeniyetin gelişip yaygınlaşmasına zemin hazırladığı gibi, Balıkesir şehrinin tarihi ve sosyo-kültürel hayatının şekillenmesinde rol oynamıştır.

Kadim bir şehir özelliğine de sahip olan Balıkesir, antik çağdan günümüze kadar Bizans, Selçuklular, Karesi Beyliği ve Osmanlı Devleti dönemlerinde önemsenen bir şehir olmuş, özellikle Cumhuriyet Dönemi’nde Millî Mücadele’de üstlendiği rolle ön plana çıkmıştır. Bu rolünün de katkısıyla Balıkesir gerek uluslararası gerekse ulusal ölçekte farkındalık oluşturan iller arasında yerini almıştır. Balıkesir’in farklı ve kadim özellikleri dikkate alındığında, şehrin kimliğine ve geleceğine ışık tutan bu özellikleri, üzerinde durulması gereken ve önem arz eden alanlar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir şehrin ve orada yaşayan toplumun kimliğinin şekillenmesinde önemli bir yere sahip unsurların başında “**Din**” ve “**Dinî Hayat**” unsurları gelmektedir. Konuya bu yönden bakıldığında, geçmişten günümüze gelinceye kadar Balıkesir’de yaşamış manevi önderler ve görev yaptıkları birtakım dinî kurumlar hem toplum üzerinde etkili olmuş hem de Balıkesir’in dini hayatına şekil vermiş; böylece şehre değer katmışlardır. Bu bağlamda, aşağıda zikredeceğimiz şahsiyetler ve görev yaptıkları Balıkesir’in dini hayatına son derece önemli ve değerli katkıları olan kişilerdir. Konuyu, önce “manevi önderler” ve sonrasında “din eğitimi kurumları” şeklinde iki madde başlığı altında ele alacağız:

1. Manevî Önderler

a. İmam Birgivî

Asıl adı Mehmed olan ve 1523 yılında Balıkesir'in Kepsut ilçesinin Bektaşlar köyünde doğan İmam Birgivî'nin babasının adı Pîr Ali, dedesinin ise İskender'dir. Balıkesir'de müderris olarak görev yapan ve halk arasında "Zihin Dede" olarak bilinen babası Pîr Ali Efendi'nin kabri, Balıkesir'de Başçeşme Mezarlığı'ndadır.

Öğrenim hayatına babasından Arapça ve Kur'an dersleri alarak başlayan İmam Birgivî, hafızlığını ikmal ettikten sonra İstanbul'a giderek Sahn-ı Semân Medresesinde yüksek tahsilini tamamlamıştır. Bir süre müderrislik vazifesinden sonra yaklaşık dört yıl süreyle Edirne'de devlet memuru olarak görev yapmıştır. Ömrünün son on yılını (1563-1573) Sultan II. Selim'in hocası Atâullah Efendi'nin Birgi'de yaptırdığı medresede müderris olarak geçirmiştir. Yakalandığı veba hastalığı nedeniyle 1573 yılında vefat etmiştir. Kabri, İzmir'in Ödemiş ilçesinin Birgi köyündedir.

Osmanlı Devleti'nin yükselme döneminde, XVI. yüzyılda yaşamış olan Balıkesirli İmam Birgivî, fıkıh, akaid, tasavvuf, hadis, tefsir, kıraat, ahlak ve Arap dili grameri gibi İslami ilimler alanında gündelik hayata dair altmışa yakın eser kaleme almıştır. Toplum üzerinde, örgün eğitimde müderrisliği, yaygın eğitimde ise vaazları ile etkili olmuş, ilmi çalışmaları, eğitimciliği, ilkeleri, eleştirel yaklaşımı ve tartışmaları ile bir döneme damgasını vurmuştur. Özellikle *Vasiyetnâme (Risale-i Birgivî)* ve *et-Tarîkatü'l-Muhammediyye* adlı eserleri Osmanlı coğrafyasında en çok okunan ve okutulan kitaplar arasında yer almıştır.

b. Ali Şuûrî Efendi

Balıkesir'de dünyaya gelen Ali Şuûrî Efendi, 19. yüzyıl Osmanlı ilim dünyasının dikkat çeken simalarından birisidir. Şiirlerinde "Şuûrî" mahlasını kullandığı için "Ali Şuûrî" veya "Şuûrî Ali Efendi" ismiyle tanınmıştır.

Tahsil hayatına Balıkesir'de başlamış, İstanbul'a giderek önemli ilim adamlarından dersler almış ve daha sonra doğduğu topraklara

geri dönmüş olan Ali Şuûrî Efendi, farklı medreselerde görev yapmıştır. Birçok önemli müderris, müftü ve siyasetçi yetiştiren ve halkın büyük saygı duyduğu Ali Şuûrî Efendi, bir süre sonra Balıkesir müftüsü olarak görevlendirilmiş ve “Koca Müftü” lakabıyla ünlenmiştir. Daha çok fetva ve eğitim işleriyle meşgul olan Ali Şuûrî Efendi, dinî ilimlerin yanında şiir, geometri, matematik, coğrafya konularında da kendini yetiştirmiştir. Nakşibendiyye ve Kadiriyye tariklerine mensubiyeti olan Ali Şuûrî Efendi, tasavvuf, fıkıh, kelâm gibi alanlarda kitaplar telif etmiş, ayrıca Dâru’n-Nâfia adlı bir medrese ve karşısına da bir kütüphane yaptırmıştır. Aynı zamanda çeşme inşası, şadırvan, su yolları gibi eserleri tamir ettirmiş ve bir mescidin tadilatını gerçekleştirmiştir. Hüsn-i hat sanatında da mahir olup ta’lik yazıda ustalaşan ve şehrin bazı camilerini hatlarıyla süsleyen Ali Şuûrî Efendi, 1868 yılında Balıkesir’de vefat etmiş ve kütüphanesinin haziresine defnedilmiştir.

c. Hasan Basri Çantay

30 Kasım 1887’de Balıkesir’de dünyaya gelen Hasan Basri Çantay’ın babası Balıkesirli Çantayzâde Halil Cenâbî Efendi, annesi Sincanlı ailesine mensup Kepsutlu Hatice Hanım’dır. Çocuk yaşta önemli hocalardan eğitim alan Hasan Basri Çantay, babasının vefatı üzerine 1903 yılında dördüncü sınıftayken ailesinin geçimini sağlamak için okulunu bırakmak zorunda kaldı.

Balıkesir mutasarrıfı Ömer Âli Bey döneminde Nafia (Bayındırlık) dairesinde memur olarak göreve başladı. Dönemin müftü ve müderrislerinden dersler almıştır.

Dinî ve millî konular başta olmak üzere çeşitli alanlarda çok sayıda eser vermiştir. Bunlar arasında “Çantay Meâli” diye meşhur olan *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm* adlı Kur’an-ı Kerîm tercümesi, *On Kere Kırk Hadis*, *Âkifnâme*, *Kara Günler ve İbret Levhaları*, *Ülkü Edebiyatı*, *Müslümanlıkta Himâye-i Etfâl*, *Mektepli Yavrularıma* gibi eserler okuyucular tarafından büyük ilgi görmüştür.

Milletvekilliği döneminde yakın dostu Mehmet Akif Ersoy’a İstiklal Marşı’mızı yazdıran kişi olmuştur. Millî Mücadele yıllarındaki gayretlerinden dolayı İstiklal Madalyası ile ödüllendirilmiştir.

Merhum Çantay, 3 Aralık 1964'te İstanbul'da vefat etmiştir. Cenaze namazı Fatih Camii'nde kılınmıştır. Mezarının yakın dostu Mehmet Akif'e yakın olması hususundaki vasiyeti üzerine naaşı Edirnekapi Şehitliği'ne defnedilmiştir.

Çok yönlü bir ilim adamı olan Hasan Basri Çantay, İslâmî ilimlerde derin bilgi sahibi olup, eğitimci, şair, edebiyatçı, gazeteci, milletvekili, mutasavvıf ve musikişinas olarak da tanınmıştır. Aynı zamanda o, Millî Mücadele döneminde gerektiğinde kalemle ve silahıyla, gerektiğinde de fikirleriyle topluma öncülük eden önemli bir kanaat önderi olmuştur. Hayatının sonuna kadar sürekli ilmî çalışmalarla meşgul olan merhum Çantay'ın hayatında ve eserlerinde, özenle üzerinde durduğu konuların başında eğitim gelmektedir. Kendisinin küçük yaşta yetim kalması sebebiyle yetim çocukların eğitimi ve korunması başta olmak üzere ahlâk eğitimi, milli birlik ve beraberlik gibi toplumun manevi dinamiklerini ayakta tutan hususlar hakkında hassasiyet göstermiştir.

d. Gönenli Mehmed Efendi

1903 yılında Balıkesir'in Gönen ilçesinde doğan Mehmet Efendi, ilk eğitimini ve hafızlığını Gönen'de tamamladıktan sonra kıraat eğitim-öğretimi için İstanbul'da alanında uzman olan kişilerden dersler alarak, eğitiminin kalan kısmını başarıyla tamamlamıştır. Gönen'in Yunan işgalinden kurtuluş mücadelesinde de etkin rol oynayan ve genellikle din eğitimi, özel olarak da yaygın din eğitiminde söz sahibi olan Gönenli Mehmet Efendi, ilk görevine 1930 yılında Gönen Merkez Camii imam-hatibi olarak başlamıştır. Akabinde Aksaray Hacı Bayram-ı Kaftanî Camii İmam Hatibi, Dülgerzâde Camii İmam-Hatibi, Üçbaş Camii imam hatipliği ve Kur'an kursu öğreticiliği, Hacı Hasan Camii imam-hatipliği ve Kur'an kursu öğreticiliği, en sonunda ise Sultan Ahmet Camii imam-hatipliği görevlerinde bulunmuştur. En uzun görevi 1954-1982 dönemindeki Sultan Ahmet Camii imam-hatipliğidir. 1976 yılında Yeraltı Camii imam-hatibi Üsküdarlı Ali Efendi'nin vefatıyla Reîsu'l-Kurrâ'lık makamına getirilmiştir. Bu görevi, vefatına dek; 2 Ocak 1991 tarihine kadar ifa etmiştir. Merhum Gönenli Mehmet Efendi, toplumu, vaazları, imam hatipliği, Kur'an kursu öğreticiliği ve Reîsu'l-Kurrâ'lığı ile etkilemiş, ilmî gayreti,

eğitimciliği, ilkeleri ve yaklaşımı ile Cumhuriyet Dönemi'nde önemli bir yere sahip olmuştur.

e. Sarı Hoca (Mehmet Ruhi Turan)

“Sarı Hoca” olarak bilinen Mehmet Ruhi Turan, 1900 yılında Bursa’da dünyaya gelmiştir. Osmanlı’nın son dönemi ile Cumhuriyet’in dönemini birlikte yaşamış, bu süreçte kendini yetiştirmiş ve velûd bir ömür geçirmiş olan Sarı Hoca, hayatı boyunca eğitim faaliyetlerinden hiç kopmamış, tedris, irşâd ve kitap telifiyle meşgul olmuştur. Birinci Dünya Savaşını içine alan dönemin zor şartlarında Osmanlı devri hocalarından farklı dersler alarak kendini geliştirmiş, eğitimi tamamlamış ve icazetname (diploma) almıştır. Bu çerçevede Balıkesir Dursunbey ve Bursa Orhanlı merkezli olmak üzere Marmara ve Ege’nin farklı bölgelerinde Kur’an eğitim-öğretimi, hafızlık müessesesinin geliştirilmesi, vaazları, imamlık görevi ve eserleri ile yaygın din eğitimi alanlarında çalışmıştır. Bu kapsamda birçok hafız yetiştirmiş, halka etkili vaazlar vermiş ve dinî ilimler alanında farklı eserler vermiştir. Merhum Sarı Hoca, Osmanlı tecrübesini Cumhuriyet dönemine yansıtmış, yaşadığı bölgelerin eğitim ve kültür hayatında önemli yere sahip olan bir din eğitimcisidir.

f. Hafız Ahmet Karatoprak

Balıkesir’de Kur’an-ı Kerim eğitiminin temel taşlarından biri olarak kabul edilen Hafız Ahmet Karatoprak, 22 Ocak 1923’te Balıkesir’in Gönen ilçesinde dünyaya gelmiştir. Babasında başladığı Kur’an-ı Kerim eğitimi 1936’da hafızlıkla taçlandırmıştır. Eğitimi tamamlamak üzere İstanbul’a gitmiş ve burada babasının da talebesi olan Gönenli Mehmet Efendi’den kıraat ilmi alanında icâzetnâme almıştır. 1940 yılında İstanbul’da vekil müezzin olarak göreve başlamış, Fatih Camii ve Süleymaniye Camii müezzini olarak hizmete devam etmiştir.

Balıkesir Müftüsü Naci Çıkrık’ın isteği ve Gönenli Mehmet Efendi’nin de teşvikiyle, 1948 yılında İstanbul’dan ayrılarak Balıkesir’e gelen merhum Hafız Ahmet Karatoprak, burada Yeşilli Camii, Karaoğlan Camii ve Yıldırım (Eski) Camiinde imamlık ve Kur’an kursu öğreticiliği görevini sürdürmüştür. Kur’an-ı Kerim öğretiminin

ve hafızlığın yaygınlaşmasında önemli bir misyona sahip olan Yıldırım (Eski) Camiine birçok hafız yetiştirmiştir. 27 Haziran 2008’de vefat etmiş ve Başçeşme mezarlığına defnedilmiştir.

Hayatını Kur’an ve hafızlık eğitimine adanmış Hafız Ahmet Karatoprak, yüzlerce hafız yetiştirmiş, Yıldırım Camii Kur’an kursu ile Balıkesir’i, Türkiye’de tanınan bir hafızlık merkezi haline getirmiştir. Aynı zamanda İmam-hatip lisesinin kurulmasına ve gelişmesine de çok önemli katkılar sağlayan merhum Ahmet Karatoprak, giyim-kuşamı, söz ve davranış uyumu, etkili Kur’an okuyuşu ve hutbeleriyle, nihayet karakteri, hitabeti ve üslubuyla Balıkesir’in örnek şahsiyetlerinden biridir. O aynı zamanda geçmişin birikimiyle geleceğin şekillenmesinde etkili olan önemli bir din eğitimcisi.

2. Din Eğitimi Kurumları

a. Yıldırım Camii (Eski Camii) ve Kur’an Kursu

Yıldırım Mahallesi’nde yer alan bu cami, Balıkesir’in en eski Osmanlı eseridir. Muhtelif tarihi kaynaklardan ve vakfiyesinden 1388 yılında Yıldırım Bayezid tarafından yaptırıldığı anlaşılmaktadır. Oldukça büyük bir avlu içerisinde medrese ve imaretiyle birlikte bir külliye durumundadır. 1818’de ve 1897 depreminden sonra onarım görmüştür.

Cumhuriyet dönemi hafızlık eğitiminde Yıldırım Camii önemli bir yere sahiptir. Özellikle 1948 ve 1952 yılları bu kurumun tarihinde önemli zaman dilimleridir. Bu süreçte Yıldırım Camii’nde verilen Kur’an eğitiminde hafızlığın başlamasında Gönenli Mehmet Efendi etkili olmuştur. Kuran eğitimi ve hafızlığa başlanması amacıyla Balıkesir’den, Gönenli Mehmet Efendi’ye bir Kur’an öğreticisi göndermesi yönünde teklif gitmiştir. Gönenli Mehmet Efendi de bu görev için o yıllarda İstanbul Süleymaniye Camiinde müezzinlik yapan talebesi Hafız Ahmet Karatoprak’ı düşünmüştür. Merhum Ahmet Karatoprak, bu amaçla 1948 yılında Balıkesir’e gelmiş, Yeşilli Camii, Karaoğlan Camii ve Yıldırım Camii Kur’an kursunda Kur’an-ı Kerim eğitimi-öğretimi görevlerinde bulunmuş ve hafızlık eğitimine başlamıştır. Onun sayesinde Yıldırım Camiinin, Balıkesir’de hafızlık eğitiminin merkezi konumunda olduğunu ifade etmeliyiz.

b. Zağnos Paşa Camii

Fatih Sultan Mehmed'in vezirlerinden Zağnos (Zağanos) Paşa tarafından 1461 yılında yaptırılan **Zağnos Paşa Camii**, Balıkesir'in şehir merkezinde yer almaktadır. Zağnos Paşa'nın oğlu Mehmed Bey'in cami avlusunda yaptırdığı mektep, 1897 depreminde yıkılmıştır. Yıkılan cami ve türbe ise 1908'de Balıkesir Mutasarrıfı Ömer Ali Bey tarafından yeniden yaptırılmıştır.

Günümüzde caminin, türbe, muvakkithâne ve hamamdan oluşan külliyesinde vaktiyle imaret, bedesten ve çarşı da bulunmaktaydı. Geçmişten günümüze Zağnos Paşa Camii ve Külliyesi, Balıkesir'deki dini hayatın şekillenmesinde her zaman bir cazibe merkezi konumunda olmuştur.

c. Şeyh Lütfullah Camii

Cami, Lütfullah Mahallesi'nde yer almaktadır. Caminin, 1429 yılında Hacı Bayram-ı Veli'nin arkadaşlarından Şeyh Lütfullah tarafından yaptırıldığı sanılmaktadır. Orijinal konumu ile günümüze gelemeyen cami, 1907'de yenilenmiştir.

Şeyh Lütfullah Vakfı bünyesinde, büyük bölümü câmi olmak üzere farklı konumlarda çeşitli vazifelerin icrâ edildiği görülmektedir. Bu anlamda; "imâmet, hitâbet, müezzin-kayyım, vâiz ve nâsih, muallim-i sıbyân, ferrâş, tabbâh ile nezâret" görevleri, vakıf bünyesindeki görev alanları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum Şeyh Lütfullah Vakfı'nın; din hizmetlerinin yanında eğitim alanında da hizmet verdiğini; ayrıca zamanında ihtiyaç sahiplerinin yemek yiyebildiği, sosyal yardımlaşma ve dayanışmanın gerçekleştiği bir merkez olma özelliği taşıdığını da göstermektedir.

d. İmam Hatip Lisesi

Balıkesir Yıldırım Camii Kur'an-ı Kerim Öğretimini Koruma ve Yaşatma Derneğinin, 13.05.1955 Tarih ve 4 nolu kararı ile 1955 yılında Balıkesir İl Merkezinde bir İmam Hatip Okulu yapılmasına karar verilmiş ve aynı yılda temelleri atılarak inşasına başlanmıştır.

Öğretim binası 1958 yılında tamamlanmış, Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Meclis Başkanı Refik Koraltan, Başbakan Adnan Menderes,

Balıkesir Milletvekilleri ve Balıkesir'deki devlet erkânının katıldığı görkemli bir törenle 09.01.1959 günü eğitim ve öğretime açılmıştır.

1959 yılında açılan İmam-Hatip Lisesi ile 1991 yılında açılan Anadolu İmam- Hatip Lisesi halen aynı çatı altında eğitim ve öğretime devam etmektedir. 2018-2019 öğretim yılından itibaren ise Fen ve Sosyal Bilimler programı uygulayan ve sınavla öğrenci alan bir proje okulu olmuştur. Balıkesir İmam Hatip lisesi; 1958 yılından beri çok sayıda mezun vermiş, Balıkesir'in eğitim-öğretim ve dini hayatında etkili olmuş bir eğitim kurumudur.

Altı isim ve ilgilendikleri dört kurumu ele alarak kendilerinden bahsetmeye çalıştığımız Balıkesir'e değer katan şahsiyetler şüphesiz bunlarla sınırlı değildir. Sempozyumda sunulacak her bir tebliğ, Balıkesir'in dinî hayatına önemli katkılar sağlayan kimi şahsiyetlerin, kimi kurumların ve somut olmayan kültürel değerlerin, yeni yetişecek nesillere aktarımı ve tanıtılması konusunda önemli bir misyon üstlenecektir. Bu tebliğlerin, bundan önceki sempozyumlarda olduğu gibi yayımlanarak birer kalıcı eser haline getirilecek olması, sempozyumun düzenlenmesinde emeği geçen kurum ve kuruluşların da en kıymetli faaliyetlerinden biri olacaktır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Akkuş, Mehmet-İslamoğlu, Abdülmecit. "Arşiv Belgeleri Işığında Balıkesirli Şeyh Lütfullah Camii ve Zâviyesi. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 22/2 (Aralık 2018): 885-908. <https://doi.org/10.18505/cuid.449314>
- Çanakcı Ahmet Ali. "Bir Eğitimci Olarak Hafız Ahmet Karatoprak". *Geçmişten Günümüze Balıkesir'in Kültürel Mirası Uluslararası Sempozyumu (2-4 Aralık 2022) Özet Kitabı*. ed. Mehmet Bayyigit vd. 90. Konya: Palet yayınları, 2022.
- Çanakcı, Ahmet Ali. "Birgivi Mehmed Efendi'nin Hayatı, İlmî Kişiliği ve Eğitim Anlayışı". *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 8 (2019), 89-121.
- Çanakcı, Ahmet Ali. "Gönenli Mehmet Efendi'nin Hayatı, Kişiliği ve Eğitim Anlayışı". *Turkish Studies - Comparative Religious Studies* 15/1 (2020), 1-21.
- Çanakcı, Ahmet Ali. "Hasan Basri Çantay'da Eğitim: "Himâye-i Etfâl" Çalışmaları Bağlamında Bir Değerlendirme (Günümüz Eğitim Sistemi ile Mukayeseli)". *Mîzânü'l-Hak İslami İlimler Dergisi* 2 (2016), 57-74.
- Çanakcı Ahmet Ali. "Sarı Hoca'nın Eğitim Anlayışı", *Sarı Hoca Mehmet Ruhi Turan*. ed. Mehmet Özkan, Ahmet Ali Çanakcı 119-162. Balıkesir: Altıeylül Belediyesi Kültür Yayınları No:17, 2023.
- Çobanoğlu, Ahmet Vefa -, Erzincan Tuğba. "Zağanos Paşa Külliyesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 44/73-75. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- KTB, Kültür ve Turizm Bakanlığı. "Şeyh Lütfullah Camisi – Balıkesir". Erişim 11 Ekim 2024. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/balikesir/gezilecekyer/seyh-lutfullah-camisi--merkez>
- KTB, Kültür ve Turizm Bakanlığı. "Yıldırım Camii ve Külliyesi – Balıkesir". Erişim 11 Ekim 2024. <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/balikesir/gezilecekyer/yildirim-camisi-eski-cami-ve-kuliyesi>

- KTB, Kùltür ve Turizm Bakanlığı. “Zağnos Paşa Camisi ve Külliyesi – Balıkesir”. Erişim 11 Ekim 2024.
<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/balikesir/gezilecekyer/zagnos-pasa-camisi-pasa-camisi-ve-kulliyesi>
- MEB, Milli Eğitim Bakanlığı. “Okulumuzun Tarihçesi”. Erişim 10 Ekim 2024.
https://balikesirihl.meb.k12.tr/icerikler/okulumuzun-tarihcesi_321035.html
- Öziş, Adem. “Ali Şuûrî Efendi’nin Hayatı ve İlmî Şahsiyeti”. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 4/BCS 21 Özel Sayısı (2021), 29-44.
- Özkan, Mehmet. “Hasan Basri Çantay’ın ‘On Kere Kırk Hadis’ Adlı Eserinde Ahkâm Hadislerine Getirdiği Fıkhî Yorumlar.” *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakùltesi Dergisi*, XIX/1 (2015): 287-314.
- Özkan, Mehmet. XVI. Yüzyıl Osmanlı Âlimi ve Fakihi Muhammed Birgivi’nin Fıkhî Meselelere Yaklaşımı. Bursa: Emin Yayınları, 2016.
- Özturan, Enes – Çanakcı Ahmet Ali. “Balıkesir'deki Hafızlık Eğitiminin Tarihsel Gelişimi ve Günümüzdeki Problemleri”, *Geçmişten Günümüze Balıkesir’in Kültürel Mirası-1*. ed. Mehmet Bayyığit vd. Konya: Palet Yayınları, 2022, 307-348.

İMAMLARIN TOPLUMSAL HAYATIN İÇİNDEKİ YERİ: BALIKESİR KAZASI

Zübeyde GÜNEŞ YAĞCI

Prof. Dr., Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

İmam kelimesinin çoğunlukla amme hukukunda devlet başkanına¹, ibadetlerde ise cemaate namaz kıldıran kişiye ek olarak hayır ve iyilikte önde gelen kişileri ifade ettiği vakidir². Kelimenin sözlük anlamı ise “kendisine uyulan kimse” demektir³. Osmanlı Devleti’nde çoğunlukla günümüzde olduğu gibi cemaate namaz kıldıran kişi kast edilmektedir. Fakat günümüzdeki imamın görev ve rolü ile Osmanlı Devleti’nde imamın görev ve rolü çok farklıdır. Osmanlı Devleti’nde imamın mahalle ve köydeki rolü çok daha geniş bir alanı kapsamakta, birçok anlamda topluma öncülük ederek toplumu yönlendirmektedir. Hatta kimsesiz kadınlar, çocuklar öncelikle imamlara emanet edilmekte, onun evinde ikamet etmeleri sağlanmaktadır. Bu görevlerine ek olarak imamlar mahallenin suyunun sağlanması problemlerinin halledilmesi, sokakların temizliği, doğal olarak cami ve mescitlerin bakım ve onarımı ile birlikte temizliği, aydınlatılması gibi görevleri ifa etmekteydiler. Dar yolların halka rahatsızlık vermesi üzerine durumu kadıya bildiren yine imamlardı⁴. İmamlar Tanzimat’tın ilanından önce de mahallede/köyde doğum, ölüm ve

¹ Devlet başkanına imamın yanı sıra halife, emir denilmektedir. İmam denilmesinin sebebi toplumun lideri olmasından hasebiyledir. Hüseyin Çeliker, “İslâm Hukuku’nda Devlet Başkanlığı”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXVI/26-27, 2008, s. 255-257.

² Mehmet Akif Aydın, “mâmet”, *DİA*, XXII, 2000, s. 203.

³ Mustafa Öz-Avni İlhan, “İmâmet”, *DİA*, XXII, 2000, s. 201.

⁴ Mefail Hızlı, “Osmanlı Mahalle İmamlarının Performanslarına Dair”, *TESAM Akademi Dergisi*, I/1, 2014, s. 45.

nikâh kayıtlarını tutmakla görevliyidiler⁵. Sadece kayıt tutmakla iktifa etmez. Nikâhı kıyar, cenaze namazını kıldırır ve halkın yanında olurdu⁶. Çünkü Müslüman mahallesi genellikle cami ve mescitlerin etrafında teşekkül etmiş, birbirinden sorumlu, birbirine destek olan, aynı mescitte, camide ibadet eden kişilerin oluşturduğu şehrin bir bölümü, sosyal bir birimiydi⁷. Köy ise aynı manada birbirini her manada bilen, tanıyan kişilerin oluşturduğu kır iskân birimiydi⁸. Her iki manada imamlar toplumun yönlendirilmesinde önemli rol oynayan kişilerdi. Zaten bir imam sadece görev yaptığı caminin mescidin imamı olarak tanımlanmaz, o cami ve mescidin bulunduğu mahalle ve köyün imamı olarak tanımlanırdı⁹. Bu itibarla bir kısım vergilerin mahalle halkına paylaştırılması, toplanması gibi işler bile imamların görevleri arasında yer almaktaydı¹⁰. Ancak burada dikkat çekmek istediğim bir başka husus İlyas Paşa'nın imamının olmasıdır¹¹.

⁵ İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (840-1880)*, Ankara 2000, s. 107; Nüfus sayımının yapılmaya başlandığı 19. yüzyılda ise doğum ve ölümü içeren nüfus kayıtlarının tutulması işlemlerini muhtarlar yapmaya başlamışlardır. Musa Çadırcı, "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilâtının Kurulması Üzerine Bir İnceleme", *Belleten*, XXXIV/135, Ankara 1970, s. 414, (s. 409-420).

⁶ Tahsin Özcan, "Osmanlı Mahallesi: Sosyal Kontrol ve Kefalet Sistemi", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 1, (Mayıs 2001), s. 136; Kadın ve erkeklerin uygun kıyafetler içinde yaşamalarının kontrolü dahi imamların görevleri arasındaydı. Ziya Kazıcı, "Osmanlılarda Mahalle İmamlarının Bazı Görevleri", *İslam Medeniyeti Mecmuası*, V/3, (Mart 1402), s. 32-33.

⁷ Özer Ergenç, "Osmanlı Şehrindeki "Mahalle"nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı: IV, İstanbul 1984, s. 69.

⁸ Bakınız: Osman Gümüşçü-Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Köy", *DİA*, Ankara 2019, s. 85-87.

⁹ Turan Açık, "Mahalle ve Camii: Osmanlı İmparatorluğu'nda Mahalle Tipleri Hakkında Trabzon Üzerinden Bir Değerlendirme", *OTAM*, Sayı: 35, (Bahar 2014), s. 26.

¹⁰ Ali Murat Yel-Murat Sabri Küçükaşçı, "Mahalle", *DİA*, XXVII, Ankara 2003, s. 325.

¹¹ Padişahların imamları olur, onlara *imâm-ı sultânî* denilirdi. Bakınız: Murat Akgündüz, "Osmanlı Padişahlarının Özel İmamları: İmâm-ı Sultânîler", *İstem*, Sayı:7, 2006, s. 65-74; Padişah imamları arasında bestekâr olanlar dahi vardı. Bunlardan birisi IV: Mehmet'in imamı Edirneli İbrahim Efendi'dir. Metin

İlyas Paşa, vezir rütbesi ile Balıkesir’de görev yapmış, hatta isyan ettiği için IV. Murat tarafından idam edilmiştir. Onun görev yaptığı sırada müderris Mevlana Hüseyin Efendi İlyas Paşa’nın imamıdır.

Bütün bunlardan yola çıkarak bu çalışmada Balıkesir Kazası ölçeğinde imamların toplumsal hayatın içindeki yeri ele alınacak olup temel kaynağımız Balıkesir mahkeme kayıtlarını içeren şer’iyye sicilleri olacaktır. Çalışma imamların toplumsal hayatın neresinde, ne kadar etkili oldukları soruları üzerine kuruludur. Zamanımız 17. yüzyıl Balıkesir’i olup bazı durumlarda 18 ve 19. yüzyıl şer’iyye sicillerinden de yararlanılmıştır.

Osmanlı Devleti’nde imamlar padişah beratı ile ataması yapılan görevliler arasında yer almaktadır¹². Tabii atamalarını padişah adına bütün tayin ve azilleri yapan vezir-i azam yapmaktaydı. İşlemleri Ruûs kalemi tarafından yürütülürdü¹³. Mesela Balıkesir’in en eski camisi olan Yıldırım Camii’ne 2 Rebiülahir 1027 tarihli beratla 2 müezzin, 1 çerağcı ve 1 cüzhan ile birlikte imam tayin edilmişti. Bu tayin kadının arzıyla gerçekleşmiş olup imam iki akça yevmiye alacaktı¹⁴. Kesik Köyü mescidine Süleyman Halife günlük bir akça yevmiye imam tayin edilmiştir¹⁵. Bir başka atama Balıkesir merkezde Börekçiler

Gündoğdu, “Osmanlı’da Bestekâr Padişah İmamları ve Türk Din Mûsikîsine Katkıları”, *Turkish Academic Research Review*, VIII/1 (2023), s. 27.

¹² İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri*, s. 107; Musa Şahin-Esra Işık, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Mahalli Yönetimi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 30, (Ağustos 2011), s. 225.

¹³ Yusuf Halaçoğlu, *XIV.-XVII Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı*, Ankara 1991, s. 12, 21.

¹⁴ İmam ile birlikte tayini yapılan diğer görevlilerin de yevmiyeleri aynı beratla tespit edilmiştir. Buna göre iki müezzine 1 akça, altı cüzhana 3 akça, bir kayyuma 1 akça, bir çerağcıya 2 akçadır. BŞS., no: 694, 37/b-3.

¹⁵ Sûret-i berât-ı şerîf-i âlî’ş-şandır

Kesik nâm karye imâmı Süleyman halîfenin imâmet berâtıdır

Nişân-ı şerîf-i âlî’ş-şân-ı sâmi-i merkân-ı sultânî ve tuğrâ-yı garrâ-yı cihân-sitânı hâkânî hükmü oldur ki;

Balıkesri kazâsına tâbi’ Kesik nâm karyede mescîd-i şerîfde imâm olmayub bir imâm lâzım ve mühim olmağla erbâb-ı istihkâkdan işbu râfi’ tevkî’-i refî’-i

Mahallesi'ndeki mescidin imamı Ahmet Efendi vefat ettiğinden dolayı yerine Halil Halife'nin tayin edilmesi ile yapılmıştır¹⁶. Abdullah Çelebi, Hacı Ali Paşa Camii'ne iki akça yevmiye ile öğlen ve ikinci namazını kıldırmak üzere görevlendirilmiştir¹⁷. Oruç Gazi Mahallesi mescidinde imam olan Hacı Yusuf hasta ve yaşlı olduğu için görevinden ayrılmış, yerine naibin arzıyla Veli mescidin imamı olarak göreve uygun olduğu için beratı gönderilmiştir¹⁸. Hatta padişah değiştiğinde diğer bütün görevliler gibi imamların da beratları yenilenirdi. İne Bey vakfından günlük iki akça ile imam olarak görevlendirilen Halil Halife, 30 Ekim 1757'de tahta III. Osman'ın geçmesi üzerine 4 Ocak 1763 tarihinde beratını yenilettiği¹⁹.

hümâyûn Süleyman halife her vechile lâyük ve mahall ve müstehak olmağın yevmi bir akçe vazîfe ile tevcih olunub berât-ı şerîf-i âlî's-şânım verilmek bâbında kadısı nâib mevlâna Ali arz etmeğın imâmı yoğsa sadaka idüb bu berât-ı hümâyûnu verdim ve buyurdumki ba'de'lyevm mezbur zikr olunan mescid-i şerîfde imam olub hizmet-i lâzımesin mer'î ve müeddâ' kıldıkdan sonra yevmi bir akçe vazîfesine mutasarrıf olub vâkıfın rûhî ve devâm-ı ömr ve _ duâya müdâvemet ve iştigâl göstere ol-bâbda taraf-ı âherden ferd mâni' ve dâfi' ve mezâhim olmayub mezbura aslâ dahl u taarruz kılmayalar şöyle bilün alâmeti şerîfe i'timâd kılalar. Tahrîren fî evâil-i şehr-i Şevvâlü'l-Mükerrem li-sene-i isnâ ve mie ve elf. Aylin Tanyıldızı, 707 Numaralı Balıkesir Şer'iyeye Sicil Defteri'nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi Afyonkarahisar 2021, s. 250.

¹⁶ BOA. İE. EV. 26/3079, 26 Cemaziyel ahir 1109.

¹⁷ BŞS., no: 698, 78/b-3, 25 Ramazan 1032.

¹⁸ Burcunur Mutlu, 1645 Numaralı Balıkesir Şer'iyeye Siciline Göre Balıkesir'de Sosyal Hayat, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2022, s. 106.

¹⁹ BOA. TS. MA.e, no: 741/14, 15 Cemaziyelahir 1173.

Atamalarında kadının arzı²⁰ ve görev yaptıkları cami mescidin vakfın mütevellisi²¹ önem arz etmekteydi²². İmamların kadı arzı ile padişah beratı ile atanmasının cami ve mescidin etrafında oluşan mahallede etkin rol oynamalarından ve askeri sınıftan sayılmalarından mütevellittir²³. Kadının arzıyla atanan imamlar yine kadı arzıyla görevden alınabilmektedirler. İbrahim Bey Camii imamı Mehmet böyle bir süreçle görevden alınmış olmalıdır. İmam Mehmet'in imametten azli gerektirecek halleri olması hasebiyle Balıkesir naibi²⁴ Abdurrahim merkeze arz göndermiştir. Arzında yevmi iki akça ile İbrahim'in görev için uygun olduğu belirtilmektedir²⁵. Nitekim Çağış Köyü imamı Yusuf'un tayin beratında olduğu gibi imamların tayin beratında hangi niteliklere sahip olmaları gerektiği üzerinde kısaca durulmaktadır. Buna göre imamlar görevlerini kötüye kullanmamalıdır, köy halkını rencide edecek davranışlarda bulunmamalıdır ve vâkıfın ruhu ve devletin devamı için dua etmelidirler²⁶. Zaten vakfiyelerde imamlar dindar,

²⁰ 15 Mart 1696 tarihli belge Börekçiler Mahallesi'nde yer alan mescidin imamı Ahmet Efendi vefat edince yerine oğlu Halil Halife'nin tayin edilmesi için Balıkesir kadısı Abdülkadir'in merkeze yazdığı arzıdır. BOA. İE. EV., no: 26/3079, 10 Şaban 1107.

²¹ Çağış Köyü imamı Yusuf Zağanos Paşa Muallimhanesi mütevellisi İbrahim Bey'in arzıyla görevden alınmış ve yeni imam Yusuf da yine onun arzıyla göreve getirilmiştir. Raşit Gündoğdu, *Balıkesir Şer'iyye Sicili (Evâil-i Cemâziye'l-evvel 1021-25 Safer 1027) (4 Temmuz 1612-21 Şubat 1618)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1992, s. 335-336.

²² Necati Döğüş, "Osmanlılarda İmamlık Müessesesi ve Vakıflar", *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, VI/1, (Haziran 2021), s. 28.

²³ Kemal Beydilli, "İmam", *DİA*, XXII, İstanbul 2000, s. 181.

²⁴ Naip kadıya yardımcı olan vekilidir. İşlerin yoğun olduğu ve merkeze uzak yerlerde kadının kadılık özelliklerine sahip kişilerden seçtiği kişiler naiplerdi. Ekrem Buğra Ekinci, "Osmanlı Hukukunda Mahkeme Kararlarının Kontrolü (Klasik Devir)", *Belleten*, LXV/244, (Aralık 2001), s. 963.

²⁵ BOA. İE. EV., no: 19/2233, 21 Safer 1091.

²⁶ Sûret-i berât-ı imânet Nişân-ı şerîf-i alîşân sâmi-mekân-ı sultanî ve tuğrây-ı garrây-ı cihân-sitân-ı hâkânî nefeze bi'l-avni'r-rabbânî hükmü oldır ki kazâ-i Balıkesirî'ye tâbi merhûm Zağnos Paşa-zâde Mehmed Beğ muallimhânesine vakf itdüğü Çağış nâm karyenin bir akçe zevâidiyle imâm olan Yusuf'un hizmetinde ihmâl olduğundan gayri ehl-i örf yanından hâli olmamağın ehl-i kareyeyi rencide idüb

takva sahibi, namazın rükün ve vaciplerini yerine getirmede azami dikkat gösteren, bu hususta tembellik yapmayan, kötülüklerden sakınan, temiz birileri olmalıdırlar. Tabii ki namaz meselelerini iyi bilmeli, ilmiyle amel etmeli, tecvit kurallarını iyi bilmeli, tecvit kurallarına göre Kur'an-ı Kerim'i okumalıdırlar²⁷. Ama bazen mahalle/köy sakinleri imamı istemedikleri için mahkemeye gelebilmekteydiler. Böyle bir olay Hacı Gaybi Mahallesi'nde meydana gelmiştir. Mahallede bulunan mescidin imamı Yusuf için mahalle sakinleri "imamete iktidarı yokdur ve imam olmasını dahi istemeyüb ardında namaza kılmazız" mahkemeye başvurmuşlardır²⁸. Böyle durumda imamın durumu soruşturma konusu halini almaktadır. Tabi her tayin bir imamın görevini kötü yapması üzerine kurulu değildir. Vefat da yeni imamın tayini anlamına gelmektedir. Halalca Köyü imamı Seyyid Ali'nin vefat etmesi ile *erbab-ı istintaktan* Mehmet Halife'ye imamet beratı verilmiştir²⁹. Aynı şekilde bir başka berat Halil Halife'ye gönderilmiştir. Çünkü bir önceki imam Hacı Mahmut vefat etmiştir³⁰.

Onlar bir taraftan mahalle sakinlerine hizmet verirken diğer taraftan mahkeme başkanı olan kadının en önemli yardımcıları konumundaydılar³¹. Çünkü mahalle sakinlerini en iyi tanıyan

cemâatı imamete ihtiyâr itmeziz dimeğin yerine işbu râfi' tevkî'-i refî'-i saâdet nişân diğer Yusuf her vechile mahaldir deyü mütevellîsi İbrahim arz eylemenin sadaka idüb bu berât-ı hümayûnu virdim ve buyurdum ki varub mezbûrun yerine imâm olub hidmet-i lâzimesin müeddi kıldıkdan sonra yevmî bir akçeye mutasarrıf olub vâkıfın ruhiçün ve benim devâm-ı devletim için duâya müdâvemet göstere şöyle bileler alâmet-i şerife i'timâd kılalar Tahrîren fi hamis şehri Ramazanü'l-mübarek min şuhûr sene isnâ ve elf. be makam-ı Kostantiniyye. Raşit Gündoğdu, *Balıkesir Şer'iyye Sicili (Evâil-i Cemâziye'l-evvel 1021-25 Safer 1027)*, s. 335-336.

²⁷ İbrahim Ateş, "Vakfiyelere Göre Din Görevlilerinde Aranan Özellikler ve Sağlanan Ekonomik İmkanlar", *Diyanet Dergisi*, XXVII/4, (Aralık 1991), s. 207-208.

²⁸ BŞS., no: 696, 41/a-6.

²⁹ BŞS., no: 697, 115/a-2.

³⁰ BŞS., no: 719, 18/a-2.

³¹ Bu itibarla kimi zaman zanlıların mahkemeye getirilmesinde muhızın yanı sıra imamlar da görevlendirilebilmekteydiler. Turan Açık, "Mahalle ve Camii", s. 31.

kişilerden birisi mahallenin ileri gelenleri, kişinin komşuları ile birlikte imamlardı. Zira mahalleli umumiyetle akşam ve yatsı namazını mahallenin camisinde, mescidinde kılmaktaydılar³². Mahalle/köyde cami, mescit toplumsal yapının merkezinde, bir nevi mahalle/köyün idare merkezi konumundaydı³³. Özellikle erkeklerin namaz kılmak üzere camiye gelmeleri komşuları nazarında tanınır olmaları, bir nevi güvenilir olmaları anlamına gelmekteydi. Bu itibarla mahallede yaşayanlar aynı camiye, mescide giderler, birbirlerini tanırlar, birbirlerine kefil olurlardı, yani birbirlerinin davranışlarından sorumlulardı. İçki içen, uygunsuz hareketlerde bulunan kişileri, suçluları mahalle ileri gelenleri ile birlikte en iyi onlar biliyordu³⁴. Sicillerdeki ifadesi “hakikat-ı hâl”in öğrenilebileceği mekân mahalleydi³⁵. Kırsalda ise köydü³⁶. Yani devlet bireye içinde bulunduğu toplumu izlemek üzere görev vermekte, sorumluluk yüklemekteydi³⁷. Bu anlamda bir kayıt IV. Mehmed dönemine tekabül etmektedir. Şeyh Lütfullah Mahallesi’nde sakin İlyas, aynı mahalle sakinlerinden Turmuş’u dava etmiştir. O, mahkeme tarihinden bir gün önce geceleyin Hüseyin adlı yeniçeri ile gelip evinin önünde taşla darp etmeye başlayınca İlyas feryat figan komşularından yardım istemiştir. İlyas’ın feryadına mahalle ahalisinden yetişenler olunca Turmuş ve Yeniçeri Hüseyin kaçmıştır. Mahkeme süreci gereği davalılara iddiayı sorduklarında inkâr etmişlerdir. Bu defa Turmuş’un durumu mahallede yaşayan imam Ali Efendi başta olmak üzere olaya şahit

³² Özer Ergenç, “Osmanlı Şehrindeki “Mahalle”nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı: IV, İstanbul 1984, s. 69, 71.

³³ Mustafa Kılıç, “İslam Toplumu Dinamikleştiren Kurum: Cami ve Sosyal Hayattaki Yeri”, *Diyanet Dergisi*, XVII/4, (Aralık 1991), s. 151.(s. 147-159); İbrahim Ethem Çakır, “XVI. Yüzyılda Ayntab’da Toplumsal Kontrol Aracı Olarak Mahalle Halkının Rolü”, *Bilig*, Sayı: 63, (Güz 2012), s. 36.

³⁴ Özer Ergenç, “Osmanlı Şehrindeki “Mahalle”nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, s. 73; Kemal Beydilli, “İmam”, s. 181.

³⁵ Turan Açıık, “Mahalle ve Camii”, s. 17.

³⁶ Mehmet Süme, “Osmanlı Yerel Yönetiminde İmamın Yeri ve Önemi: Bolu Örneği (19. ve 20. yy)”, *Dergiabant*, X/1 (Mayıs 2022), s. 118.

³⁷ Leslie Pierce, *Ahlak Oyunları: 1540-1541 Osmanlı’da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*, Çev. Ülkün Tansel, İstanbul 2003, s. 176-177.

olanlara sorulmuştur. Onlar olayın İlyas'ın anlattığı gibi olduğuna şahitlik etmişlerdir. Kadı şahitlerin ifadesi doğrultusunda karar alarak Turmuş'u *ıslah-ı nefis* için Karesi Sancağı mütesellimine teslim etmiştir³⁸. Aynı döneme ait bir başka olay sadece bir mahalle ve bir imam ile sınırlı değildir. Olay şehirde halka zulmeden adi suçlar ile bağlantısı olan eşkıyaların su-i hallerinin sorulması üzerinedir. Eşkıyalar tamda Anadolu'da eşkıya teftişinin yapıldığı sırada faaliyettedirler. Ancak mahkemeye berber Hacı Mehmet'in dükkânında dayak yiyen ve hatta cinsel tacize uğrayan Abdülkadir başvurmuştur. Olaya karışanlar Karaoğlan Mahallesi'nden Ahmet ile Ebu Bekir adlı kişilerin oğulları dâhil dokuz kişidir. Mahkeme şikâyet üzerine eşkıya olarak tanımlanan kişilerin su-i hallerinin ortaya çıkarılması amacıyla tahkikat başlatmıştır. Bu amaçla kadı Hacı İshak, Kasaplar, Hacı İsmail, Okçukara mahalleleri imamları ve Zağnos Paşa Camii imamı başta olmak üzere Nakîb-ül-eşrâftan kişilere başvurmuştur. Şahitlerin eşkıyalar hakkındaki olumsuz görüşlerine Balıkesir müftüsünden alınan fetva da eklenince mahkeme Ahmet ve Ebu Bekir'in cezalandırılmasına karar vermişti³⁹. Tersî durum Çepniler cemaatinden Ali'nin davar çaldığı iddiası ile Çolak Mustafa'yı dava ettiğinde karşımıza çıkmaktadır. Köy imamı Veli Halife ve sairler Ali hakkında olumlu görüş bildirmişlerdir⁴⁰.

İmamların maaşları günlük ve görev yaptıkları caminin veya mescidin vakfı tarafından belirlenirdi. Çünkü hatip, müezzin gibi imamlar devletten maaş almazlar, görev yaptıkları cami, mescidin vakfından maaş alırlardı⁴¹. Cami, mescidin vakfiyesinde mutlaka imamlar için ne kadar maaş verileceği, görev tanımları ve ne gibi özelliklere sahip olacağı açıkça belirtilirdi. 17. yüzyılda Balıkesir'de görev yapan imamların çoğunlukla günlük 1 ya da 2 akça aldıklarını

³⁸ Burcunur Mutlu, 1645 Numaralı Balıkesir Şer'iyeye Siciline Göre Balıkesir'de Sosyal Hayat, s. 60.

³⁹ Aylin Tanyıldızı, 707 Numaralı Balıkesir Şer'iyeye Sicil Defteri, s. 207.

⁴⁰ BŞS., no: 694, 69/a-4.

⁴¹ Trabzon'da farklı bir durum söz konusuydu. İmamlar maaşlarını vakıflardan değil, Trabzon İskelesi Gümrük Mukataası'ndan almaktaydılar. Turan Açık, "Mahalle ve Camii", s. 31.

söyleyebiliriz. Çağış Köyü imamı günlük bir akça ile bu tespite örnek verilebilir⁴². Zağnos Paşa Camii'ne imam-ı sani olarak tayin edilen Hasan Halife yevmi iki akça maaş almaktaydı⁴³. Fakat Kaya Bey Camii imamı Osman Halife 5 akça yevmiye almaktaydı. Balıkesir'de yer alan Hoca Mescidi imamının maaşı ise vakfiyeye göre çok daha farklıydı. Vakfiyede imamın maaşı akça değil dirhem üzerinden belirlenmiştir. İmam ödenecek maaş günlük iki dirhemdi⁴⁴.

Eski Kuyumcular Mahallesi imamı Osman Halife'nin durumunda olduğu gibi ikamet ettikleri evler de vakıflar tarafından sağlanırdı⁴⁵. Osman Halife mahalle imamının yaşadığı evin harap olduğunu bildirmiştir. Ancak tamir edilip yıllık 5 akçaya kiraya verilmesi istenmektedir İmam olduğu sürece 5 akçalık kira geliri Osman Halife'ye tahsis edilmiştir⁴⁶. Çağış Köyü imamı Yusuf'un tayin beratında açıkça belirttiği üzere onlar da genellikle vâkıfın ruhuna Kur'an okurlardı⁴⁷. Vakıf kurucuları vakfiyelerinde imamlara bu anlamda da vazife verirlerdi⁴⁸. Vakıf imam ilişkisi sadece bununla kaim değildi. Bazı vakıfların mütevellisi imamlardı⁴⁹. Şeyh Lütfullah Mahallesi avarız vakfının mütevellisi mahalle imamı Mustafa

⁴² Raşit Gündoğdu, *Balıkesir Şer'iyye Sicili (Evâil-i Cemâziye'l-evvel 1021-25 Safer 1027)*, s. 335-336.

⁴³ Burcunur Mutlu, *1645 Numaralı Balıkesir Şer'iyye Siciline Göre Balıkesir'de Sosyal Hayat*, s. 106.

⁴⁴ Mustafa Murat Öntuğ, *XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Balıkesir Şehrinin Fiziki, Demografik ve Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Konya 2003, s. 83.

⁴⁵ Cem Behar, *Bir Mahallenin Doğumu ve Ölümü (1494-2008) Osmanlı İstanbulu'nda Kasap İlyas Mahallesi*, İstanbul 2014, s. 114-115.

⁴⁶ BŞS., no: 698, 72/b-1.

⁴⁷ Cem Behar, "Kasap İlyas Mahallesi İstanbul'un Bir Mahallesinin Sosyal ve Demografik Portresi: 1546-1885", *İstanbul Araştırmaları*, Sayı: (Kış 1998), s. 19.

⁴⁸ Raşit Gündoğdu, *Balıkesir Şer'iyye Sicili (Evâil-i Cemâziye'l-evvel 1021-25 Safer 1027)*, s. 335-336.

⁴⁹ Cem Behar, *Bir Mahallenin Doğumu ve Ölümü (1494-2008)*, s. 113;

Efendi'dir. Oruç Gazi Mahallesi imamı Hafız Efendi yine mahallenin avarız vakfının mütevellisidir⁵⁰.

İmamlar vakıf mütevellisi olmasalar bile görev yaptıkları vakfın mallarının korunması hususuna azami dikkat göstermekteydiler. Zira vakfın işlerinin düzgün olması hem görev yaptıkları cami/mescidin ayakta kalması, dolayısı ile görevinin devam etmesi, hem de maaşını alması anlamına gelmekteydi. Mesela Mustafa Fakih Mahallesi' mescidinde görev yapan imam Abdurrahman Halife, mescidin vakfına ait dükkânı 35 akçaya Seyyid Mehmet'e kiraya vermiştir⁵¹. Martlı Mahallesi imamı Mehmet Halife de kendisine meşrut olan kasap dükkânını Kasap Hüseyin'e yıllık 700 akçaya kiraya vermiştir⁵². Yıldırım Bayezid vakfı mütevellisi diyar-ı ahara gittiğinde vakfın yönetiminde aksaklıklar meydana gelmiştir. İmam ve hatip durumu Balıkesir naibine bildirmişlerdir. Naip ise vakfın durumunu merkeze arz etmiştir⁵³. Bu defa ahâr diyara giden İzmirler Mahallesi'nde Çınarlı Tekye mevkiinde yer alan mescidin imamı Ali Halife'dir. Böylece mescitte imamlık vazifesini yerine getiren kimse kalmamıştır. Yerine Hacı Yusuf Halife imam olarak göreve başlamıştır. On yıl sonra Ali Halife geri dönmüş ve görevinin başına geçmek istemiştir. Fakat şahitler Ali Halife'nin görevini terk ettiği ve on yıldır dönmediği yönünde şahitlik edince kadı Hacı Yusuf Halife'nin görevine devam etmesi yönünde karar vermiştir⁵⁴.

⁵⁰ Bircan Durmaz, 745 Numaralı Balıkesir şer'iyye Sicilinin (Vakıf Muhasebe Defteri) Transkripsiyon ve Değerlendirilmesi (H. 1249-1266, M. 1834-1849), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2008, s. 27, 160; Köşeler Köyü'nden Mehmet, aynı köyden Mustafa'yı dava etmiştir. Dava konusu Mustafa'nın köyün imamına ödenmesi gereken vakıf parasını vermemesidir. Mustafa parayı vermediği gibi Mehmet'i yaralamıştır. BŞS., no: 694, 115/a-6.

⁵¹ BŞS., no: 696, 34/b-2.

⁵² Sevgi Aygün, 692 No'lu Balıkesir Şer'iyeye Sicil Defteri (Transkripsiyon ve Değerlendirme), Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2005, s. 155.

⁵³ BŞS., no: 715, 39/-1.

⁵⁴ Burcunur Mutlu, 1645 Numaralı Balıkesir Şer'iyeye Siciline Göre Balıkesir'de Sosyal Hayat, s. 107.

Hatta bazı kişiler vakfedecekleri paraları dahi imamlara emanet ederlerdi. Bunlardan birisi Turgut'un babasıydı. Muhtemelen parayı emanet ettikten kısa bir süre sonra vefat eden Turgut'un babasının işlemlerini yapmak Turgut'a kalmıştı. Mahalle imamı Habil 500 akça olan meblağı Turgut'a iade etmiştir⁵⁵. Bazen bir vakıf parası imamın emanetinde olabilmekteydi. Mesela Şeyh Bedreddin'in İvrindi'de inşa ettirdiği camiin vakfına ait Ocak 1594 başlarındaki bir kayıta caminin vakıf gelirlerinden 4000 akça caminin imam ve hatibinin emanetindeydi⁵⁶. Yine ölen Yusuf yaşadığı mahallenin mescidine 500 akça vakfetmiştir. Vakfedilen 500 akça ile helva yapılarak halka dağıtılacaktır. Yusuf vasiyeti mescidin imamı Yusuf'un talebiyle sicile kaydettirilmiştir⁵⁷.

Bu itibarla kimi imamlar mahkemede vekil olarak görev yapabilmekteydiler. Bu görev devlet tarafından verilen bir görev değildi. Bu görev birisini mahkemede temsil etmektir. Vekillik görevi imamların vaaz vermek, namaza kaldırmak gibi asli görevlerinden birisi değildi. Karşılıklı güven çerçevesinde oluşmaktaydı. Zaten vekil oldukları kişiler umumiyetle kadınlardı. Çünkü kadınların mahkemeye bizzat başvurmalarını engelleyen herhangi bir hukuki norm olmamasına rağmen bazı kadınlar vekil aracılığı ile mahkemeye başvurmaktaydılar. Bu kadınlardan birisi Sahn-ı Hisar Mahallesi'nde sakin Havva idi. Havva'nın vekili imam Mehmet Efendi idi⁵⁸. Yıllar sonra aynı mahalleden Fatma Hatun'a imam Mehmet Efendi vekil olmuştur⁵⁹. Bu defa imamı vekil tayin eden kişi bir kadın değildir. İmam İbrahim'i kendisine vekil yapan kişi imamla aynı adı taşıyan İbrahim'dir. İbrahim ahar diyara gittiğinde malları ve parasının idaresini, dolayısı ile davacı eşi Fatma'nın nafakasının karşılanması işini imama havale etmişti. Fakat imam İbrahim bir süre sonra Fatma'ya ödeme yapmamıştır. Fatma vekili aracılığı ile mahkemeye başvurarak kocasının "altı aya gelemesem boş ol" dediğini iddia

⁵⁵ Sevgi Aygün, 692 No'lu Balıkesir Şer'iye Sicil Defteri, s. 336.

⁵⁶ Sevgi Aygün, 692 No'lu Balıkesir Şer'iye Sicil Defteri, s. 107.

⁵⁷ BŞS. No: 698, 58/a-3. Evail-i Zilkade 1031.

⁵⁸ BŞS., no: 703, 86/a-2.

⁵⁹ BŞS., no: 709, 12/a-3.

etmiştir. İmam İbrahim reddettiye de Fatma şahitlerle durumu ispatlamayı başarmıştır. Mahkeme imam İbrahim'den Fatma ile kavgadan uzak durması yönünde karar vermiştir⁶⁰.

Mahallede bir yaralama, ya da ölüm olduğunda mahalle veya köy sakinleri sorumlu olabilmekteydi. Bu nedenle imam başta olmak üzere mahalle/köy ileri gelenleri mahkemeye başvurarak ölümden sorumlu olmadıklarının tespit edilmesini talep ederlerdi. Yaralama durumunda ise yaralının bu yönde ifadesinin alınmasını isterlerdi. Çünkü mahalle/köyde cami, mescit toplumsal yapının merkezi konumundaydı. Özellikle erkekler için namaz için camiye gelmek komşuları nazarında tanınır olmak, bir nevi güvenilir olmak demektir⁶¹. Sadece ölüm ve yaralama değil her anlamda mahalle/köyde yaşayanlar birbirlerine kefillerdi. Bu nedenle mahalleye/köye gelenler belirli bir zaman kontrol altında tutulurdu denilebilir. Bu süre ortalama dört yıl olabilmekteydi⁶². Otokontrol süreci bittiğinde kefalet sistemi ile birbirine kefil olmuş mahalle/köyün sakinleri arasına katılabilirlerdi. Kefalet sistemi içine girmeyen ya da grip de herhangi bir olaya karışan kişilerin topluma uyum sağlayamayan yaramaz kişiler olarak nitelendirilmesi imamın idari olarak başında bulunduğu mahalle ileri gelenleri tarafından yapıları⁶³. Tabii mahalle/köyün imamının, ileri gelenlerinin “yaramaz, iyi kimesne olmadığı, doğruluk ve istikamet üzere olmadığı, bi-namaz olduğu, müstakim/müstakime olmadığı” beyan edilen kişilerin mahalle/köyde yaşaması mümkün olmazdı. Nitekim Köylü Köyü'nde yaşayan Rıdvan kendisine isnat edilen suçtan bu suretle kurtulabilmiştir. Paşaköy sakinlerinden Hacı Bostan ve Derviş Çelebi'nin hizmetkârı olan Rıdvan Köylü Köy'e yerleşmiş görünmektedir. Hacı Bostan, Rıdvan ile “İbrahim Çavuş'un kulu Musa ile evime girdiler, 20-30.000 akça değerinde kıyafetlerimi

⁶⁰ BŞS., no: 708, 71/b-1.

⁶¹ Özer Ergenç, “Osmanlı Şehirlerindeki Mahallenin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”, s. 69.

⁶² Tahsin Özcan, “Osmanlı Mahallesi: Sosyal Kontrol ve Kefalet Sistemi”, s. 132.

⁶³ Mahalleli yaşadıkları mahallede yaramaz kimse olmadığını beyan ettiklerinde mahallede meydana gelen olayların sorumluluğunu kabul etmiş olurlardı. Tahsin Özcan, Osmanlı Mahallesi: Sosyal Kontrol ve Kefalet Sistemi”, s. 132-133.

çaldılar” diye dava açmıştır. Rıdvan iddiaları reddedince Karesi Sancakbeyi Hüseyin Bey’in kethüdası Faik Bey’in talebiyle mahkeme Köylü Köy ileri gelenlerine başvurmuştur. Başta köy imamı Abdi Halife olmak üzere Hasani, Serdar Bayram, Hasan, Mehmet, Rıdvan, Çoban Ahmet ile cem’-i gâfir⁶⁴, “mezbûr Rıdvan kendü halindedir ilâ el’ân şirretliğin görmedik ve işitmedik bu makûle fi’l-i mezbûr Rıdvandan sâdır olmaz eyü kimesnedir kefil dahi oluruz” şeklinde ifade vermişlerdir⁶⁵. Bir başka kefil olayı ise Bayat Köyü’nde yaşanmıştır. Köy sakinlerinden Mustafa Abdullah’ın karısı Medine’ye işaret yoluyla rahatsız ettiği için dava etmiştir. Abdullah mahkemede Mustafa ve karısının iddialarını ret edince Medine’nin su-i hali köylüden sorulmuştur. Onlar Medine’nin “bu ana kadar su-i haline vakıf olmadık ve kendi halinde müstakime hatundur” diyerek olumlu görüş bildirmişlerdir. Bu defa mahkeme Abdullah’tan kendisine kefil bulmasını istemiştir. O da içinde köyün imamının da bulunduğu köyün ileri gelenleri Abdullah’a kefil olmuşlardır⁶⁶. Dava bu şekilde kayıt altına alınmıştır. Ancak Ayşebacı Köyü’nden Fatma için köyün imamı Behram ve ileri gelenler olumlu görüş bildirmemişlerdir. Köy ileri gelenleri Fatma’yı “levandata uyup gitmiştir yarar hatun değildir karye-yi mezburede sakine olduğun bilmeziz” şeklinde tanımlamışlardır⁶⁷. Aynı anlamda görüş bu defa Muhammed için geçerli olmuştur. Eski Kuyumcular Mahallesi’nde yaşayan Muhammed, zabıt Timur tarafından “fısk u fücür ve fahişe kadınlarla her gece hasbıhal haldedir” diye mahkemeye getirilmiştir. Mahalle imamı Osman ve diğer ileri gelenler Muhammed için “kendi halinde dindar ve müstakim kimsedir” diyerek kefil olmuşlardır. Muhammed bu veçhile kurtulmuştur⁶⁸.

⁶⁴ Özer Ergenç, “Toplumsal Düşünce Açıklama Kanalı Olarak “Cem-i Gafir ve Cem-i Kesir”,” XVI. Türk Tarih Kongresi Ankara: 20-24 Eylül 2010 Kongreye Sunulan Bildiriler, IV, Ankara 2015, s. 1063-1071.

⁶⁵ Sevgi Aygün, 692 No’lu Balıkesir Şer’iye Sicil Defteri, s. 274-275.

⁶⁶ BŞS., no: 700, , 7/a-3.

⁶⁷ BŞS., no: 694, 66/a-1.

⁶⁸ BŞS., no: 696, 37/a-5.

Bütün bunlara ilaveten imamlar birçok kişiye kefil olabilmekteydiler. Bunlardan biri azap belirlenmesi olayında vakidir. Her 20 haneden bir kişi padişah fermanı ile azap olarak belirlenmesi icap ettiğinde imamların kefaleti büyük önem arz etmekteydi. Dinkçiler Mahallesi'nden Mehmet'e mahalle imamı Hüsam Halife, müezzin Muslihiddin Halife ve mahalle ileri gelenlerinden dört kişi daha kefil olmuşlardı. 20 haneli Martlı Mahallesi'nden kadırgada hizmet etmek için azap yazılan İbrahim'e imam Öksüzcezade Mehmet Halife başta olmak üzere ahalisinden Ahmet, Mehmet ve Hızır kefil olmuşlardır. Aynı durum Mirza Beğ Mahallesi'nden kadırgalara kürekçi yazılan Ahmet için de geçerli olmuştur. Mahalle imamı Sinan Halife, müezzin Abdurrahman, mahalle sakinlerinden Ahmet'in kürekçi Ahmet'e kefil oldukları sicile kaydolmuştur⁶⁹. Azapların yanı sıra sukk-u sultanide attar dükkânlarına bazarbend olan Ahmet'e⁷⁰ ve bekçi olan Mehmet'e⁷¹, Türbeardı adlı mevkide yer alan üzüm bağlarına bekçi olan Mehmet'e⁷² kefil olan kişiler arasında imamlar yer almaktadır. Azap ve bekçilere kefil olan imamlar bazen toplumun önde kişilerine kefil olabiliyorlardı. Bunlardan birisi Eş-şeyh Mehmed Efendi idi. Eş-şeyh Mehmed Efendi'nin nefesine, fesat olmadığına ve fitneye sebep olmayacağına dair imam Ahmed Efendi, imam Mustafa Efendi, Yıldırım Camii imamı Muslihiddin Efendi, imam Derviş Alizade Mehmed Efendi mahkemede kefil olduklarını beyan etmişlerdir⁷³.

Sadece kefil olmakla yetinmezler birçok davada “şühûdü'l-hâl” içerisinde yer alırlardı⁷⁴. Bu anlamda dava konularının bir standardı

⁶⁹ Sevgi Aygün, 692 No'lu Balıkesir Şer'iyeye Sicil Defteri, s. 200, 203.

⁷⁰ BŞS., no: 697, 98/a-3.

⁷¹ BŞS., no: 697, 98/a-4.

⁷² BŞS., no: 697, 98/a-2; Bu bağlar şehrin etrafında yer almaktaydı. Bağların korunması amacıyla 18. yüzyılın başlarında yine bekçi tayini yapılmıştır. Aynur Ünlüyol, Şer'iyye Sicillerine Göre XVIII. Asrın İlk Yarısında Balıkesir (1700-1730), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Bursa 1995, s. 64.

⁷³ BŞS., no: 701, 78/b-2.

⁷⁴ “Şühûdü'l-hâl” için bakınız: Hülya Taş, “Osmanlı Kadı Mahkemesindeki “Şühûdü'l-Hâl” Nasıl Değerlendirilebilir?”, Bilig, Sayı: 44, (Kış 2008), s. 25-44;

yoktur. Köle azadı⁷⁵, köle satışı⁷⁶, mülk satışı⁷⁷, tarla satışı⁷⁸, vakıf⁷⁹, nafaka⁸⁰, vasi tayini⁸¹, boşanma⁸², yaralama⁸³, hırsızlık⁸⁴, miras⁸⁵, tereke⁸⁶, veraset⁸⁷, vasiyet⁸⁸, nikâh⁸⁹, muhalaa⁹⁰, cinayet⁹¹, borç⁹², gibi davalarda imamlar şühûdü'l-hâl içinde yer almışlardır. Bu davalara koyun ağılı satışı⁹³, kaybolan at⁹⁴, at satışı⁹⁵, borca kefil⁹⁶, kasap tayini⁹⁷,

İsmail Erünsal, “Osmanlı Mahkemelerinde Şâhitler: Şuhûdü'l-'udûlden Şuhûdü'l-hâle Geçiş”, *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı: 53, (2019), s. 1-49.

⁷⁵ BŞS., no: 703, 59/b-2; BŞS., no: 703, 59/b-2; BŞS., no: 713, 90/b-1.

⁷⁶ BŞS., no: 701,4/b-1.

⁷⁷ BŞS., no: 694; 23/a-7; no: 697; 34/b-1; BŞS., no: 699, 10/b-2; 13/a-2; 13/b-2; 14/a-1; 25/a1; 47/a-1; no: 701, 16/a-2; no: 703, 83/a-2; 88/b-1; 90/b-1; no: 708, 33/a-2; BŞS., no: 708, 33/a-2; 67/a-1; BŞS., no: 718, 8/b-1; no: 706, 83/b-3; no: 710, 24-1, no: 710/6/b-1;

⁷⁸ BŞS., no: 696, 51/a-1.

⁷⁹ BŞS., no: 694, 11/a-1; no: 707, 4/a-1.

⁸⁰ BŞS., no: 696, 16/a-1; no: 697, 34/b-2; BŞS., no: 701, 2/a-2; no: 710, 3/b-2.

⁸¹ BŞS., no: 718, 37/a-2; no: 710, 3/b-1; Mustafa Akkaya, *711 Nolu Balıkesir Şeriyeye Sicil Defterinin Transkripti ve Değerlendirilmesi*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2001, s. 264.

⁸² BŞS., no: 696, 26/a-1; BŞS., no: 701, 91/a-2.

⁸³ BŞS., no: 694, 11/a-1; 50/a-1; BŞS., no: 699, 11/b-1.

⁸⁴ BŞS., no: 699, 36/b-1; BŞS., no: 708, 38/a-2.

⁸⁵ BŞS., no: 696, 25/a-1; 56/b-3; BŞS., no: 699, 14/a-2; 15/b-4; BŞS., no: 701, 5/a-5; 11/b-2, 13/b-1; BŞS., no: 703, 69/b-2; no: 704, 47/a-2; no: 709, 5/a-2.

⁸⁶ BŞS., no: 699, 120/b-1; BŞS., no: 701, 4/a-1.

⁸⁷ BŞS., no: 706, 87/b-2.

⁸⁸ BŞS., no: 700, 8/b-1.

⁸⁹ BŞS., no: 696, 38/a-4.

⁹⁰ BŞS., no: 705, 24/b-2.

⁹¹ BŞS., no: 701, 37/a-2; BŞS., no: 703, 62/b-2; BŞS., no: 719, 10/b-1.

⁹² BŞS., no: 696, 2/a-4; no: 709, 5/a-2.

⁹³ BŞS., no: 694, 51/a-10.

⁹⁴ BŞS., no: 694, 56a-2.

⁹⁵ BŞS., no: 699, 28/b-2.

⁹⁶ BŞS., no: 694, 58/a-1.

⁹⁷ BŞS., no: 701, 99/a-2.

vergi toplama⁹⁸, yetim malı⁹⁹, kocada kalan mallar¹⁰⁰, ekmek¹⁰¹, börek¹⁰², sabun¹⁰³, mum¹⁰⁴ ve tartı aletinin eksikliği¹⁰⁵, nikâhın feshi¹⁰⁶, imaretten buğday çalınması¹⁰⁷, su-i hal¹⁰⁸, eve girme davasından vazgeçme¹⁰⁹, dükkân kiralama¹¹⁰, öldürme kastıyla eve girme¹¹¹, dükkân kirasının tahsili¹¹², zabiti şikâyet¹¹³, timar sınırı tespiti¹¹⁴, Zağnos Paşa vakfı¹¹⁵, çoban davası¹¹⁶, zina¹¹⁷, Zağnos Paşa vakfına ait atar ve kahve dükkânları kirası¹¹⁸, Oruç Gazi mescidi vakfı¹¹⁹, yurt dışına buğday satışı yasağı¹²⁰, küfür¹²¹, mahallede yaşandığının ispatı¹²² gibi davaları eklemek gerekmektedir.

⁹⁸ BŞS., no: 694, 124/a-1.

⁹⁹ BŞS., no: 709, 10/a-2; Mustafa Akkaya, *711 Nolu Balıkesir Şeriyeye Sicil Defteri*, s. 314.

¹⁰⁰ BŞS., no: 703, 67/b-2.

¹⁰¹ BŞS., no: 694, 127/b-6, 7,9.

¹⁰² BŞS., no: 694, 127/b-8.

¹⁰³ BŞS., no: 694, 127/-11.

¹⁰⁴ BŞS., no: 694, 127/b-14.

¹⁰⁵ BŞS., no: 694, 127/b-9, 10.

¹⁰⁶ BŞS., no: 701, 36/b-2.

¹⁰⁷ BŞS., no: 696, 17/a-3.

¹⁰⁸ BŞS., no: 713, 41/b-1.

¹⁰⁹ BŞS., no: 696, 12/b-2.

¹¹⁰ BŞS., no: 696, 37/b-4.

¹¹¹ BŞS., no: 715, 57/b-2.

¹¹² BŞS., no: 696, 54/b-1.

¹¹³ BŞS., no: 696, 56/a-1.

¹¹⁴ BŞS., no: 697, 26/a-1.

¹¹⁵ BŞS., no: 699, 13/b-1.

¹¹⁶ BŞS., no: 701, 9/b-1.

¹¹⁷ BŞS., no: 699, 15/a-3; 30/a-3; BŞS., no: 701, 16/b-1.

¹¹⁸ BŞS., no: 699, 56/b-1.

¹¹⁹ BŞS., no: 701, 10/a-1.

¹²⁰ BŞS., no: 713, 88/b-2.

¹²¹ BŞS., no: 715, 87/a-1.

¹²² Şaban'ın 23 yıldır Eski Kuyumcular Mahallesi'nde yaşamaktadır. BŞS., no: 694, 116/a-7; Yine Abraham ve kardeşi Bali 22 yıldır Eski Kuyumcular Mahallesi'nde sakindirler. BŞS., no: 694, 116/a8;n

Bütün mesleklerde olduğu gibi imamlar arasında da görevini iyi yapmayanlar ya da görevlerini kötüye kullanalar olabilmektedir. Bunlardan birisi günümüzde Balıkesir Üniversitesi yakınında bulunan Çağış Köyü imamı Yusuf'tur. İmam Yusuf görevini ihmal ettiği için Zağanos Paşazade Mehmet Bey Muallimhanesi mütevellisi İbrahim Bey arzıyla görevinden azledilmesi istenmiştir. İbrahim Bey'in arzına olumlu cevap verilerek diğer Yusuf imam olarak tayin edilmiştir¹²³. Dinkçiler Mahallesi'nde imam olan Hüsam Halife, görevini yerine getirmedeği gibi kötü davranışları ile halka zarar vermiştir. Hatta imamı şikâyet eden Mehmet'in karısı Meryem, evine zorla girdiğini ve kendisine tecavüze yeltendiğini mahkemedeki ifadesinde belirtmiştir. Meryem ifadesinde bağırmasıyla imamın kaçtığını, zaten daha önce de kendisine laf, söz attığını ileri sürmüştür. Kadı, hemen imamın su-i halinin başta mahalle müezzini olmak üzere mahalle sakinlerinden sorulmasını istemiştir. Müezzin ve mahalleden bazıları imamın "zanparaluk" ile meşhur ve mütearif kimse" olduğunda ittifak etmişler ve mahallelerine başka bir imamın görevlendirilmesini istemişlerdir¹²⁴. Fakat bunun tersi durum da söz konusu olabiliyordu. Bir imam iftira ile karşı karşıya kalabiliyordu. Dinkçiler Mahallesi imamı Hüsam Halife bu kişilerden birisiydi. Balıkesir Subaşı Kenan Bey, aynı mahallede yaşayan Ünzile'yi imam Hüsam Halife ile ilişkisi

¹²³ Sûret-i berât-ı imânet Nişân-ı şerîf-i alîşân sâmi-mekân-ı sultanî ve tuğrây-ı garrây-ı cihân-sitân-ı hâkânî nefeze bi'l-avni'r-rabbânî hükmü oldır ki kazâ-i Balıkesri'ye tâbi merhûm Zağnos Paşa-zâde Mehmed Beğ muallimhânesine vakf itdüğü Çağış nâm karyenin bir akçe zevâidiyle imâm olan Yusuf'un hizmetinde ihmâl olduğundan gayri ehl-i örf yanından hâli olmamağın ehl-i kareyeyi rencide idüb cemâatı imamete ihtiyâr itmeziz dimeğın yerine işbu râfi' tevkî-i refî-i saâdet nişân diğer Yusuf her vechile mahaldir deyü mütevellîsi İbrahim arz eylemegın sadaka idüb bu berât-ı hümayûnu virdim ve buyurdum ki varub mezbûrun yerine imâm olub hidmet-i lâzimesin müeddi kıldıkdan sonra yevmî bir akçeye mutasarrıf olub vâkıfın ruhiçün ve benim devâm-ı devletim içün duâya müdâvemet göstere şöyle bileler alâmet-i şerîfe i'timâd kılalar Tahrîren fi hamis şehri Ramazanü'l-mübârek min şuhûr sene isnâ ve elf. be makam-ı Kostantiniyye. Raşit Gündoğdu, *Balıkesir Şer'iyye Sicili (Evâil-i Cemâziye'l-evvel 1021-25 Safer 1027)*, s. 335-336.

¹²⁴ BŞS., no: 697, 79.

olduğu gerekçesiyle kadı huzuruna getirdiğinde “mabeyni hoş olup birbirleriyle muamele ederler imiş” sözleri ile durumu ifade etmişti. Kadı, öncelikle hemen Ünzile’nin nasıl birisi olduğunu, yani su-i halini araştırdı. Mahalleli Ünzile lehine görüş bildirince durum değişmiştir¹²⁵. Suçlamalar nedeniyle Hüsam Halife imamlık görevinden azledilerek yerine Sinan Halife getirilmiştir. Fakat Hüsam Halife mücadelesinde vazgeçmediği soruşturmanın devam etmiş olmasından anlaşılmaktadır. Çünkü Hüsam Halife’nin herhangi bir kusur ve kabahatine rastlanmadığı ortaya çıkınca 1 akça yevmiye ile görevine iade edilmiştir¹²⁶. Karaman Köyü’nde bir kölenin öldürülmesi vakasında adı yazılmayan köy imamı olayın içindedir. Adı yazılmayan köy imamı dahil altı kişi Recep Ağa’nın çiftliğindeki ahırın odasında köle Yusuf’u öldürmüşlerdi. Öldürdükten sonra Bandırmaya denilen mevkide gömerek yok etmeye çalışmışlardı. Recep Ağa kölesini arayınca Bandırmaya denilen mevkide gömülü cesedine ulaşmıştır. Ağa mahkemeye başvurarak imam dâhil olaya

¹²⁵ Sevgi Aygün, 692 No’lu Balıkesir Şer’iye Sicil Defteri, s. 103.

¹²⁶ Oldur ki kasaba-i Balıkesri mahallâtından Dinkîçler mahallesinde işbu dârende-i fermân-ı şerîf Hüsâm Halîfe imâm olub cem’-î ahâlî-i mahalle rızâ ve şükran üzere olub dahi nefsü’l-emr sâlih ve müdebbir ve her vechile imamete liyakât ve istihkakı vazî’ ve azli icâb ider hâli yok iken bazı ashâb ve ağrâz mezbûrun hakkında şer’an nesne sübût ve zuhûr bulmuş değil iken hilâf-ı vâkî’ inhâ ile bâbindan arz olmak ile imâmeti bu Sinân nâm kimesneye tevcih itdürüb hayf olmağın üslûb-ı sâbık üzere imâmet-i mezbûre yevmî bir akçe ile merkûm Hüsâm Halîfe’ye tevcih olunub berât-ı şerîf ricâsına kadısı Mevlânâ İbrahim inhâsı arz eylemegin sadaka idüb bu berât-ı saâdet eyyâmı virdim ve buyurdum ki varub kemâ-kân imâm olub hizmet-i lâzimesin müeddi kıldıkdan sonra yevmî bir akçeye mutasarrıf olub vâkîfın ruhiçün ve benüm devâm-ı devletim için duâya müdâvemet göstere şöyle bileler alâmet-i şerîfe itimâd kılalar Tahîrren fi el yevmü’l-hâdî ve işrîn şehri Saferü’l-muzaffer sene selâse ve elf. Sevgi Aygün, 692 No’lu Balıkesir Şer’iye Sicil Defteri, s. 319; Birinin ayağını kaydırıp onun görevini elinden almaya çalışmak sadece imamlara mahsus değildi. Devletin başka kurumlarındaki bazı görevliler de çeşitli isnatlarla şikâyet mekanizmasını kullanarak makam ve görev elde etmeye çalışabilmekteydiler. Murat Tuğluca, *Osmanlı Devlet-Toplum İlişkisinde Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi*, Ankara 2016, s. 104.

karışanlardan kölenin diyetini talep etmiştir. Kadı diyet olarak tespit edilen 90 esedi kuruşun Recep Ağa'ya ödenmesine hükmetmiştir¹²⁷.

Onların imam olarak toplumun önde gelen kişiler arasında yer almaları kötü niyetli kişilerin saldırılarına maruz kalmayacakları anlamına gelmiyordu. Saldırıya uğrayan imamlardan birisi 20 Temmuz 1595'te Çağış Köyü imamı Yusuf'tu. Yusuf ve kardeşi Bostan pazardan evlerine dönerlerken Çağış yakınlarında yer alan Çömlekçi Köyü'nde yaşayan sol ulufecilerden 17. Bölükten Ali ve 21. Bölükten İbrahim'in saldırısına uğramıştır. Ali imam Yusuf'a kılıç ile saldırdığında İbrahim de yine Kılıçla kardeşi Bostan'a saldırmıştı. Birkaç yerinden yara alan İmam Yusuf ve kardeşi Bostan orada vefat etmişlerdir¹²⁸. Bir başka olay ise Balıkesir İvrindi'de meydana gelmiştir. Geçmiş Köyü'nden Bekir, zina kastıyla İmam Hasan ile Mehmet'in evine girmiş, onları öldürmeye teşebbüs etmiştir. Zaten köy halkı da Bekir hakkında "iyi değildir" diye ifade vermeleri üzerine İmam Hasan ve Mehmet merkeze yazdıkları arzuhallerinde olayın şer ile görülmesini istemişlerdir¹²⁹. Hatta Yenice Mahallesi imamı Ali Halife, Turbali adlı kişinin kendisine vurduğu için mahkemeye başvurmuştur¹³⁰. Çandır Köyü imamı ise kaybolmuştur. Aslında imam Mustafa Halife memleketine gitmek üzere köyden ayrılmıştır. İki yıl sonra Ali adlı biri köye gelip imam memleketine gitmedi, köyde iken katledildi diye iddiada bulunmuştur. Bunun üzerine köylü ileri gelenlerden Ömer Ağa'ya başvurarak 50 kuruş ve 150 kile buğday vererek imamı bulmasını istemişlerdir. Bir süre sonra Ömer Ağa imam Mustafa Halife'nin Bursa'da olduğunu köylüye bildirmiştir. Ancak imamın bundan sonraki ahvali hususunda dava kaydından bilgi edinmek mümkün değildir¹³¹.

Sonuçta Osmanlı Devleti'nin her yerinde olduğu gibi Balıkesir Kazası'nda da imamlar toplumun her katmanında önemli rol oynamışlardır. Yaşadıkları/görev yaptıkları mahalle/köyün

¹²⁷ BŞS., no: 703, 11/a-3.

¹²⁸ BOA. MD., no: 73, s. 416, h. 916.

¹²⁹ BOA. MD., no: 81, s. 253, h. 574.

¹³⁰ BŞS., no: 694, 69/a-5.

¹³¹ BŞS., no: 713, 25/b-1.

şekillenmesine katkıda bulunmuşlardır. Bu katkıları çoğu zaman olumlu yönde olmuştur. Bununla birlikte insan olgusu gereği olumsuz örnek oluşturan imamlar da yok değildir. Onları toplumu yönlendiren, etkileyen kişiler arasına dâhil etmek mümkün değildir. Zaten sadece imamlar değil toplumun her katmanından olumsuz hayatın içinde bulunan kişiler topluma örnek oluşturmazlar, oluşturmamalıdır. Yanlış yapan, suç işleyen kişilere bakarak bir kesimin tamamını kötü tanımlamak doğru bir bakış açısı olmadığı aşikârdır. Böyle bir bakış açısı genele zarar vereceğinden sağlıklı bir bakış açısı olarak değerlendirilmemelidir.

KAYNAKÇA

- BŞS., no: 694, 696, 697, 698, 700, 701, 703, 704, 705, 706, 707, 708, 710, 713, 715, 718, 719.
- BOA. İE. EV. 26/3079, 19/2233.
- BOA. MD., no: 73, 81.
- BOA. TS. MA.e, no: 741/14.
- Açık, Turan, "Mahalle ve Camii: Osmanlı İmparatorluğu'nda Mahalle Tipleri Hakkında Trabzon Üzerinden Bir Değerlendirme", *OTAM*, Sayı: 35, (Bahar 2014), s. 1-39.
- Akgündüz, Murat, "Osmanlı Padişahlarının Özel İmamları: İmâm-ı Sultânîler", *İstem*, Sayı:7, 2006, s. 65-74.
- Akkaya, Mustafa, *711 Nolu Balıkesir Şer'iyye Sicil Defterinin Transkripti ve Değerlendirilmesi*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir 2001.
- Aydın, Mehmet A. "İmâmet", *DİA*, XXII, 2000, s. 203-207.
- Ateş, İbrahim, "Vakfiyelere Göre Din Görevlilerinde Aranan Özellikler ve Sağlanan Ekonomik İmkânlar", *Diyanet Dergisi*, XXVII/4, (Aralık 1991), s. 191-227.
- Aygün, Sevgi, *692 No'lu Balıkesir Şer'iye Sicil Defteri (Transkripsiyon ve Değerlendirme)*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2005.
- Behar, Cem, *Bir Mahallenin Doğumu ve Ölümü (1494-2008) Osmanlı İstanbulu'nda Kasap İlyas Mahallesi*, İstanbul 2014.
- , "Kasap İlyas Mahallesi İstanbul'un Bir Mahallesinin Sosyal ve Demografik Portresi: 1546-1885", *İstanbul Araştırmaları*, Sayı: (Kış 1998), s. 7-110.
- Beydilli, Kemal, "İmam", *DİA*, XXII, İstanbul 2000, s. 181-186.

- Çadırcı, Musa, "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilâtının Kurulması Üzerine Bir İnceleme", *Belleten*, XXXIV/135, Ankara 1970, s. 409-420.
- Çakır, İbrahim E., "XVI. Yüzyılda Ayntab'da Toplumsal Kontrol Aracı Olarak Mahalle Halkının Rolü", *Bilig*, Sayı: 63, (Güz 2012), s. 31-54.
- Çeliker, Hüseyin, "İslâm Hukuku'nda Devlet Başkanlığı", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXVI/26-27, 2008, s. 251-298.
- Döğüş, Necati, "Osmanlılarda İmamlık Müessesesi ve Vakıflar", *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, VI/1, (Haziran 2021), s. 22-65.
- Ergenç, Özer, "Osmanlı Şehrindeki "Mahalle"nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine", *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı: IV, İstanbul 1984, s. 69-78.
- , "Toplumsal Düşünce Açıklama Kanalı Olarak "Cem-i Gâfir ve Cem-i Keşir", " XVI. Türk Tarih Kongresi Ankara: 20-24 Eylül 2010 Kongreye Sunulan Bildiriler, IV, Ankara 2015, s. 1063-1071.
- Ekinci, Ekrem Buğra, "Osmanlı Hukukunda Mahkeme Kararlarının Kontrolü (Klasik Devir)", *Belleten*, LXV/244, (Aralık 2001), s. 959-1005.
- Erünsal, İsmail, "Osmanlı Mahkemelerinde Şâhitler: Şuhûdü'l-'udûlden Şuhûdü'l-hâle Geçiş", *Osmanlı Araştırmaları*, Sayı: 53, (2019), 1-49.
- Gümüşçü, Osman-Küçükaşçı, Mustafa S., "Köy", *DİA*, Ankara 2019, s. 85-87.
- Gündoğdu, Metin, "Osmanlı'da Bestekâr Padişah İmamları ve Türk Din Mûsikîsine Katkıları", *Turkish Academic Research Review*, VIII/1 (2023), s. 22-56.
- Gündoğdu, Raşit, *Balıkesir Şer'iyye Sicili (Evâil-i Cemâziye'l-evvel 1021-25 Safer 1027) (4 Temmuz 1612-21 Şubat 1618)*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1992.

- Hızlı, Mefail, “Osmanlı Mahalle İmamlarının Performanslarına Dair”, *TESAM Akademi Dergisi*, I/1, 2014, s. 41-51.
- Kazıcı, Ziya, “Osmanlılarda Mahalle İmamlarının Bazı Görevleri”, *İslam Medeniyeti Mecmuası*, V/3, (Mart 1402), s. 32-33.
- Kılıç, Mustafa, “İslam Toplumunu Dinamikleştiren Kurum: Cami ve Sosyal Hayattaki Yeri”, *Diyanet Dergisi*, XVII/4, (Aralık 1991), s. 147-159.
- Mutlu, Burcunur, *1645 Numaralı Balıkesir Şer’iyye Siciline Göre Balıkesir’de Sosyal Hayat*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2022.
- Ortaylı, İlber, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahalli İdareleri (840-1880)*, Ankara 2000.
- Öntuğ, Mustafa Murat, XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Balıkesir Şehrinin Fiziki, Demografik ve Sosyo-Ekonomik Yapısı, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya 2003.
- Öz, Mustafa-İlhan, Avni, “İmâmet”, *DİA*, XXII, 2000, s. 201-203.
- Özcan, Tahsin, “Osmanlı Mahallesi: Sosyal Kontrol ve Kefalet Sistemi”, *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, Sayı: 1, (Mayıs 2001), s. 129-151.
- Pierce, Leslie, *Ahlak Oyunları: 1540-1541 Osmanlı’da Ayntab Mahkemesi ve Toplumsal Cinsiyet*, Çev. Ülkün Tansel, İstanbul 2003.
- Süme, Mehmet, “Osmanlı Yerel Yönetiminde İmamın Yeri ve Önemi: Bolu Örneği (19. ve 20. yy)”, *Dergiabant*, X/1 (Mayıs 2022), s. 117-148.
- Şahin, Musa- Işık, Esra, “Osmanlı’dan Cumhuriyete Mahalli Yönetimi”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 30, (Ağustos 2011), s. 221-230.
- Tanyıldızı, Aylin, *707 Numaralı Balıkesir Şer’iyye Sicil Defteri’nin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi Afyonkarahisar 2021.

Taş, Hülya, “Osmanlı Kadı Mahkemesindeki “Şühûdü'l-Hâl” Nasıl Değerlendirilebilir?”, *Bilig*, Sayı: 44, (Kış 2008), s. 25-44.

Tuğluca, Murat, *Osmanlı Devlet-Toplum İlişkisinde Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi*, Ankara 2016.

Ünlüyol, Aynur, *Şeriiye Sicillerine Göre XVIII. Asrın İlk Yarısında Balıkesir (1700-1730)*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Bursa 199.

Yel, Ali Murat-Küçükaşçı, Murat S. “Mahalle”, *DİA*, XXVII, Ankara 2003, s. 323-326.

SON DEVİR BALIKESİR ULEMÂSI

Nevzat SAĞLAM

Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi

Giriş

Balıkesir, tarih boyunca ilim ve irfanın merkezi olmuştur. Osmanlılar döneminde Fatih devrinden itibaren inşa edilen medreselerin sayısı devlet ricali ve hayırseverlerin yaptırdıklarıyla artmıştır. 1887’de Karesi’de 15 medrese bulunmaktaydı.¹Birçok vakfın geliri bu medreselere tahsis edilmişti. Son dönemde sayıları 20 kadar olduğu belirtilen medreselerin bir kısmı yıkılmış, yerine okul, hal gibi başka binaların yapılmıştır.²

Bu çalışmada, Balıkesir ulemasından Birgivî-zâde Mehmed Âsım, Kandenaz-zâde Hacı Ahmed ve Hacı Emin Ağa-zâde Osman Nuri Efendi ele alınmıştır. Sicil dosyalarında bulunan bütün belgeler ve icâzetnâmeleri gözden geçirilerek ayrıntılı olarak biyografileri ortaya konulmaya çalışılmıştır.* Bu çerçevede yüze yakın belge incelenmiştir. Balıkesir’in seçkin bu üç âlimi* aynı dönemde yaşamış, müftülük ve müsevvidlik gibi görevlerde birbirilerine halef-selef olmuşlardır. Osman Nuri Efendi, Kandenaz-zâde Ahmed Vehbi Efendi’ye, müsevvidlik ve müftülük görevinde halef olmuştur. Aralarında hocalık talebelik ilişkisi de olmuştur. Ahmed Vehbi Efendi, Müftü Osman Nuri Efendi’nin talebesi olmuş, ondan hadis tahsil ederek icâzet almıştır. Ayrıca aynı hocalardan ders almış ve Balıkesir’de

¹ Abdülmecit Mutaş, *Salnâmelerde Karesi Sancağı (1847-1922)* (Balıkesir, 1997), 44-45.

² Kemal Özer, *Tarihte Balıkesir* (Balıkesir: Tür Dili Matbaası, 1957), 26, 29.

* Belgelerin temininde yardımını gördüğüm değerli hocam Doç. Dr. Ayhan Işık’a teşekkür ederim.

* Bu çalışmada, dördüncü âlim olarak Balıkesir doğumlu ulemâdan Yırcalı-zâde İbrahim Sadık Efendi (d. 1274/1858) de ele alınmıştır. Fakat İbrahim Tamar tarafından yapılan çalışma üzerine, mükerrer olmaması için elimdeki belgeleri ve yazdıklarımı arkadaşımızla paylaşarak İbrahim Sadık Efendi’yi çalışmamdan çıkartmayı uygun gördüm.

müderrislik yapmışlardır. Birçok talebe yetiştirmiş olan Yıldırım Bayezid Camii Müderrisi Yeniköylü Hacı Süleyman Efendi, hocaları olmuştur. İstanbul'da tahsillerini tamamladıktan sonra memleketleri Balıkesir'e dönerek burada muallimlik, müderrislik ve müftülük gibi dini, ilmi ve idari hizmet ve görevler üstlenmiş, şehrin ilim ve irfanına katkıda bulunmuşlardır.

1. Birgivî-zâde Mehmed Âsım Efendi

1.1. Doğumu ve Tahsili

Birgivî-zâde Mehmed Âsım, 23 Receb 1291/5 Eylül 1874 senesinde Balıkesir'de Mustafa Fakih Mahallesi'nde doğmuştur. Babası ulemadan Salih Efendi'dir.

İlk tahsiline sekiz yaşında Kapı Mektebi'nde başlamış, Bergama'da Müftü Medresesi'nde devam etmiştir. Burada Müderris Hasbi Efendi'den sarf, nahiv dersleri almıştır. İlim tahsili için 1305/1887-1888 senesinde İstanbul'a gelmiş, Sinan Paşa Medresesi'nde bir sene kadar Bayezid dersiamlarından Bursalı Ali Efendi'nin ders halkasına devam etmiş, nahivden Adalı'ya³ kadar okumuştur. Daha sonra 1306/1888-1889'da Balıkesir'e dönmüş, iki yıl kadar da Yıldırım Bayezid Camii Müderrisi Yeniköylü Hacı Süleyman Efendi'den ders almıştır. Böylece on beş seneyi aşan tahsil hayatında ulûm-i âliye ve ulûm-i 'âliyeyi tamamlamıştır. Ancak ilmi müktesebatını ve derecesini artırmak isteyen Mehmed Âsım Efendi, tekrar İstanbul'a gelmiştir. Fatih dersiamlarından daha sonra şeyhülislam olan Musa Kâzım Efendi'nin Fethiye Medresesi'ndeki ders halkasına devam ederek 1317/1899'da icâzet almıştır.⁴

Birgivî-zade Mehmed Âsım Efendi'nin Devlet-i aliyye tezkiresinde yer alan bilgilere göre, kişisel bilgileri ve fiziki özellikleri şöyle kaydedilmiştir.

³ Mustafa b. Hamza Adalı (öl.1085/1674).

⁴ İST MÜF. MŞH. SAİD, 243/28-1, 7, 8. 29 Ağustos 1910. Ayrıca kısa biyografisi için bk. Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, Medrese Yayınevi, İstanbul, 2024, 3/33-34.

Tablo 1. Mehmed Âsım Efendi'nin Kişisel Bilgileri

Adı	Baba adı/ikâmeti	Ana adı/Doğ. Yeri	Doğ. Tar.	Milleti
Birgivî-zâde Mehmed Ef.	Salih Ef. Mustafa Fakih Mh.	Mustafa Ef. Kerimesi	1290/Balıkesir	İslâm
Mesleği		Medeni hali	Askerlik sınıfı/derecesi	
Dersiâm		Hanımı yoktur	316/Redif	
Eşkâli				
Boy		Göz	Simi	Alamet-i farikası
Kısa		Ela	Buğday	Tam
İli	Kazası	Mah.		Evi no Meskeni
Hüdâvendigâr	Balıkesir	Mustafa Fakı Mah.		60 /1 Hane

Yukarıda ismi, şöhreti ve mesleği yazılı bulunan Mehmed Efendi b. Salih Devlet-i aliyyenin vatandaşı olup, nüfusa kayıtlı bulunduğundan kendisine bu belge verilmiştir.⁵

1.2. Müderrislik ve Muallimlikleri

Mehmed Âsım Efendi, İstanbul'da tahsilini tamamladıktan sonra memleketi Balıkesir'e dönmüş, 1320/1902'de Orta Medresesi müderrisliğine tayin edilmiştir. İlmiye Komisyonu tarafından kendisine 250 kuruş maaş tahsis edilmiştir. Mekteb-i İdâdi mezunlarına, Molla Cami'den başlayarak sekiz yıl boyunca ders okutmuş, tahsilini tamamlayan talebelerine 1328/1910'de icâzet vermiştir. Arkadan gelen öğrencilere de ders okutmaya yine devam

⁵ İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi (İST MÜF. MŞH), *Sicill-i Ahvâl Defterleri [SAİD]*, No. 243, Gömlek No.28, 7. 7 Mayıs 1904.

etmiştir.⁶ 1320/1902-1903'te Bursa Sabia-yı Müeyyediye, İbtida-yı Hariç Müderrisliği, 1325/1907-1908'de terfi ederek Edirne Medresesi İbtida-yı Dâhil Müderrisliği payesi tevcih edilmiştir.⁷

Bir yandan müderrisliğe devam ederken diğer taraftan 21 Eylül 1910 tarihinde 300 kuruş maaşla Dârümuallimîn seyyar (dışardan ücretli) muallimliğine tayin edilmiştir. Burada Arapça, malumât-ı medeniye ve ahlakiye dersleri okutmuştur. Mektepte öğrencilerin sevgisini kazanmış, Karesi maarif müdürünün isteği üzerine üçüncü sınıf kadrolu muallim olarak tayin edilmiş, bu görevi üç seneyi aşkın sürdürmüştür.⁸

Birgivî-zâde'nin Balıkesir Dârümuallimîn ulum-i diniye ve Arabiye muallimliğine tayini ve maaşı şöyledir.⁹

Tablo 2. Dârümuallimîn Görevine İlişkin Bilgiler

Maaşı	Memuriyeti	Adı/babası	Doğ. Tarihi			
300	Dârümuallimîn seyyar ulum-i diniye ve Arabiye muallimi	Mehmed Âsım b. Salih	M. 1289/Eylül 1290/1872			
Gör. Başl.	Sic. Dos. No	Hizmeti				
		Başlaması	Ayrılması	Gün	Ay	Sene
17 T.evvel 326	10127	17 T.evvel 326	28 Mart 329	11	5	2
Mülahaza						

⁶ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 243, Gömlek No.28, 1, 2, 7, 8. 29 Ağustos 1910. Ayrıca kısa biyografisi için bk. Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, Medrese Yayınevi, İstanbul, 2024, 3/33-34.

⁷ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 243, Gömlek No.28, 1, 2, 7. 28 Aralık 1910. Osmanlı Arşivi (BOA), *Maarif Nezâreti İbtidâî Kalemî [MF. İBT]*, No. 356, Gömlek No. 56. 29 Aralık 1910.

⁸ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 243, Gömlek No.28, 1, 2, 3, 7; Osmanlı Arşivi (BOA), *Maarif Nezâreti İbtidâî Kalemî [MF. İBT]*, No. 425, Gömlek No. 57; BOA, MF. İBT. No. 356, Gömlek No. 56. 8 Kasım 1911. Özer, *Tarihte Balıkesir*, 20.

⁹ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 243, Gömlek No.28, 9. 20 Nisan 1913. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Karesi Meşâhiri* (Balıkesir: Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı, 1999), XXXII-XXXIII.

Mehmed Ef. Seyyar muallim olduğundan Maarifin emri gereği istifa etmiş, maaşından emekli kesintisi yapılmamış, mazuliyet kesintisi yapılmıştır.

Birgivî-zâde'nin Balıkesir Dârümuallimîn ulum-i diniye ve Arabiye muallimliğinden, terfi ederek Kastamonu Sultânisi Arapça muallimliğine atanması üzerine boşalan göreve, Balıkesir Dârünnâfia Medresesi müderrisi İbrahim Naci Efendi tayin edilmiştir.¹⁰

Mehmed Âsım Efendi, 1.000 kuruş maaşla Kastamonu Sultânisi Arapça Muallimliği görevine 1 Mayıs 1329/14 Mayıs 1913 tarihinde başlamış, 31 Ağustos 1329/13 Eylül 1913 tarihinde ayrılmıştır.¹¹ Buradan ayrıldıktan hemen sonra, Tahir Efendi'nin İzmit'e tayiniyle boşalan Balıkesir Sultânisi ulûm-i diniye muallimliğine atanmıştır.¹² Göreve atamasına ilişkin düzenlenen belgede şu bilgiler yer almaktadır.¹³

Tablo 3. Balıkesir Sultânîsi'ne İlişkin Bilgiler

Maaşı	Başlama tarihi	Ayrılma tarihi	Memuriyetinin nevi
1.000	1 Eylül 329	8 Eylül 329	Balıkesir Sultânisi ulûm-i diniye muallimi vekili
	9 Eylül 329		
		31 Kânunusani 331	Balıkesir Sultânisi ulûm-i diniye muallimi asaleten
Tayin bilgisi			Dosya no
No	Tarih		
1.501/161015	8 Eylül 329		10127
	17 Kânunusani 331		Bursa'dan telgrafla tebliğ edilmiştir

¹⁰ BOA, MF. İBT. No. 425, Gömlek No. 31. 7 Nisan 1913.

¹¹ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 243, Gömlek No.28, 11. 4 Ekim 1913.

¹² İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 243, Gömlek No.28, 10. 13 Eylül 1913.

¹³ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 243, Gömlek No.28, 15.

Mülâhaza
3/1 hesabıyla vekâleten
Kastamonu Sultânisi Arapça muallimliğinden naklen Bursa Dârülmua'llimât müdürlüğüne tayin edilmiştir.

Balıkesir Sultânisinde muallim iken rahatsızlık geçirmiş, tedavi için on beş gün izin almıştır.¹⁴

Bilahare Balıkesir'deki görevinden 1.000 kuruş maaşla Bursa Dârülmua'llimât mektebine müdür olarak tayin edilmiştir.¹⁵ Buradan da 1.200 kuruş maaşla münhal bulunan Eskişehir Sultânisi Arapça muallimliğine tayin edilmiştir.¹⁶ Hizmet cetveline göre maaşı atama/ayırılma tarihleri şöyledir.¹⁷ Bursa Dârülmua'llimât Müdürlüğünde bulunmuş olan Mehmed Âsım Efendi'nin hizmet cetveline göre maaşı ve görev süresi şöyledir:¹⁸

Tablo 4. Bursa Dârülmua'llimât Müdürlüğüne İlişkin Bilgiler

Maaşı	Başlama Tarihi	Ayrılma Tarihi
1.200	6 Şubat 1331/19 Şubat 1916	31 Ağustos 1332/13 Eylül 1916
1.300	1 Eylül 1332/14 Eylül 1916	19 Nisan 1333/19 Nisan 1917

¹⁴ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 243, Gömlek No.28, 12. 13 Mart 1915.

¹⁵ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 243, Gömlek No.28, 13. 26 Ocak 1916.

¹⁶ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 243, Gömlek No.28, 14. 2 Mayıs 1917.

¹⁷ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 243, Gömlek No.28, 18.

¹⁸ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 243, Gömlek No.28, 4. 26 Mayıs 1917.

Tablo 5. Eskişehir Sultânîsine İlişkin Bilgileri

Gör. Süresi		Maaşı	Memuriyeti	Maaş aldığı emval
Başl	Ayr.			
5 May. 333	30 Eylül 334	1.200	Eskişehir Sultânîsi muallimi	Emvâl-i umumiyyeden
Tevkifata tabi mi?		Adı	Mülahaza	
Tabidir		Mehmed Âsım	10 Mayıs itibarıyla asaleten tayin edilmiştir.	

1.3. Hizmet Cetvelleri

Birgivî-zâde'nin hizmet cetvelinde yaptığı görevler, aldığı maaş ayrıntılı olarak yer almaktadır.¹⁹

Tablo 6. Hizmet Cetveli

Birgivî-zâde Mehmed Âsım/Salih				17 Ağustos 1318/30 Ağustos 1902		
Görev Tarihleri		Görev Süreleri		Son Görevi/Görevleri		İstida Tarihi
Baş Tar.	Bitiş	Yıl	Ay	Gün	Medaris Müfettiş Muavinliği	25 Nisan1335/2 5 Nisan 1919
						Maaşı/Kuruş
20 Ağ. 1318	1 Eylül 1325	7	-	21	Balıkesir Müderrisliği	150
1 T.evvel 1325	16 Eylül 1326	-	11	16	Balıkesir Müderrisliği	250
17 Eylül 1326	27 Mart 1329	2	6	11	Dârülmuallimî n Seyyar Muallimliği	550 250 Müderrislik

¹⁹ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 243, Gömlek No.28, 3. 5 Ekim 1919.

						300 Muallimlik
28 Mart 1329	30 Nisan 1329	-	1	3	-	-
1 Mayıs 1329	2 Ağ. 1329	-	3	2	Kastamonu Sultânisi Arapça Muallimliğı	1.000
3 Ağustos 1329	31 Ağ. 1329	-	-	28	Balıkesir müdürrisliğı	1.250 250 müdürrislik 1.000 muallimlik
1 Eylül 1329	8 Eylül 1329			8	Balıkesir Müdürrisliğı/U lûm-i diniyye muallimliğı vekâleti	916 250 müdürrislik 666 muallimlik
9 Eylül 1329	31 K.sânî 1331	2	4	22	Balıkesir Müdürrisliğı/U lûm-i diniye muallimliğı	1.250 250 müdürrislik 1.000 muallimlik
1 Şubat 1331	5 Şubat 1331	-	-	5		-
6 Şubat 1331	31 Ağ.133 2	-	6	25	Bursa Dârûlmuallim ât Müdürlüğü	1.200
1 Eylül 1332	15 Şubat 1332	-	5	15		1.300
1 Mart 1333	18 Nisan 1333	-	1	18		1.300

19 Nisan 1333	4 Mayıs 1333		-	16		-
5 Mayıs 1333	9 Mayıs 1333	-	-	5	Eskişehir Sultânisi Arapça Muallimi Vekâleti	600
10 Mayıs 1333	31 K. Evvel 1333	-	7	21	Eskişehir Sultânisi Arapça Muallimi	1.200
1 K. Sâni 1334	9 Ağ. 1335	-	7	9	Eskişehir Sultânisi Arapça Muallimi	1.200
10 Ağustos 1335	18 K. Sâni 1335	-	5	9	Darülhilafeti'l- aliyye Müfettiş Muavinliği	2.000
19 K. Sâni 1335	14 Şubat 1325	-	-	26	Darülhilafeti'l- aliyye ve İbtidai Dâhil ikinci-üçüncü Sınıflar Kelam Muallimliği	2.600 2.000 muavinlik 600 müderreslik
15 Şubat 1325	12 Nisan 1335	-	1	27	Medaris Müfettiş Muavinliği	2.000
İnfikakı/ayrılması		11	56	261	1	2 4
12 Nisan 1335/25 Nisan 1919		Mazuliyet aidatından 199 kuruş 5 para zimmeti bulunmaktadır.				
Eskişehir Sultânisi Arapça muallimliğinde iken aldığı dokuz günlük 348 kuruş 15 para ve mazuliyet maaşından geri ödemesi gereken bir aylık maaş ve dokuz günlük farkla toplam 1.548 kuruş 15 para iadesi lazımdır. ²⁰						

²⁰ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 243, Gömlek No.28, 3. 5 Ekim 1919.

Meşihat Sicil Müdürlüğü tarafından düzenlenen cetvelde şu bilgilere yer verilmektedir:²¹

Tablo 7. Hizmetlerine İlişkin Bilgiler

İsim ve Şöhreti	Bab a Adı	Doğ. Yeri	Doğ. Tar.		Mez hebi	Tabiiy eti	Vesikasının		Sic ili
Birgîvî-zade Mehmed Âsım	Salih	Balık esir	H.	R.	İslam	Osmanlı	Cinsi	Tarihi	5231
			1291	1290			Tezkire-i Osmanîye	24 Nisan 1320	
							Vesikasının		
Memuriyeti	Maaşı	Atama tar.	İnfakakı		Sebebi		Cinsi	No	Tar.
Balıkesir Müdürri slîğî	150	10 Ağ. 1318	-		150 kuruş maaşla tayin edilmiştir.				
-	250	1 T. Evvel 1325	-		Maaşı 250 kuruşa çıkarılmıştır				
			28 Mart 1329		Kastamonu Sultânisi Arapça muallimliğine tayini sebebiyle müderrislikten ayrılmıştır		Karesi Muhasebesi yazısı	762	2 Eylül 1335
Balıkesir Müdürri slîğî	250	3 Ağ. 1329	-		Tekrar müderrisliğe başlamıştır				
			31 K.sani 1331		Bursa Dârümuallimât Müdürlüğüne nakli üzerine müderrislikten ayrılmıştır				
Darülhilafeti'l-aliyye Medaris	2.000	10 Ağ. 1324	2.000 kuruş maaşla Meşihat makamının onayıyla atanmıştır		Ders Vekâleti müzekkiresi		498		10 Ağ. 1324

²¹ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 243, Gömlek No.28, 5. 4 Ekim 1919.

Müfettiş Muavinliği						
İbtidai Dâhil ikinci-üçüncü Sınıflar Kelam Muallimliği	600	10 Ağ. 1325	600 kuruş maaşla bu müderrisliğe tayin edilmiştir.	Ders Vekâleti müzekki resi	485	10 Ağ. 1324
			İşe Baş. 19 K.sani 1325	Kelam müderrisliğinde işe başlamıştır	-	-
		İnfisalı tar. 15 Şubat 1325	Kelam müderrisliğinden istifa etmiştir.	Ders Vekâleti müzekki resi	2 6 9	15 Şubat 1325
		12 Nisan 1325	Medaris Müfettiş Muavinliğinden kendi isteği ile ayrılmıştır	Ders Vekâleti müzekki resi	3 3 5	12 Mart 1325

1.4. Darülhilafetil-aliyye Medaris Müfettiş Muavinliği

Birgivî-zade Mehmed Âsım Efendi, Meşihat tarafından 23 Ağustos 1908 tarihinde 2.000 maaşla Darülhilafetil-aliyye Medaris Müfettiş Muavinliğine atanmıştır. Meşihat Encümen-i İntihab Memuriyeti, görevlendirilmesinde 17 Ekim 1909 tarihinde bir sakınca olmadığını belirtmiştir. Müfettiş muavini iken hususi işleri için 15 Ekim 1918 tarihinde on beş gün izin almış, 29 Ekim’de görevine dönmüştür. 12 Nisan 1335/12 Nisan 1919 tarihinden itibaren İstanbul’dan almak üzere 500 kuruş mazuliyet maaşı tahsis edilmiştir.²²

Dosyasındaki bir hizmet cetvelinde tahsiline Balıkesir’de sıbyan mektebinde başladığı ve medreseden icâzetli olduğu belirtilmiştir.²³

²² İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 243, Gömlek No.28, 5, 16-17.

²³ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 243, Gömlek No.28, 6.

Tablo 8. Görevlerine İlişkin Bilgiler

İsim ve Şöhreti	Baba Adı	Doğ. Yeri	Doğ. Tar.		Mezhebi	Tabiiyeti
Birgivî-zade Mehmed Âsım	Salih	Balıkesir	H.	R.	İslâm	Osmanlı
			1291	1290		
Vesikasının					Sicili	
Cinsi		Tarihi			10137	
Tezkire-i Osmaniye		24 Nisan 1320				
Memuriyeti		Maaşı	Tay. tar.	Baş. tar.		Ayr. tar.
Karesi Darüluallimin seyyar muallimi		300	17 Eylül 326	17 Eylül 326		28 Mart 328
Sebebi			Vesikası			
			Cinsi	Num	Tar.	
Kastamonu Sultânisi Arapça muallimliğine tayin			Emirname	1067	17 Eylül 326	
Memuriyeti		Maaşı	Tay. tar.	Baş. tar.		Ayr. tar.
Kastamonu Sultânisi Arapça muallimliği		1.000	18 Mart 329	1 Mayıs 329		31 Ağ. 329
Sebebi			Vesikası			
			Cinsi/no		Tar.	
Balıkesir Sultânisi Arapça muallimliğine tayini			Kararname/88		18 Mart 329	
Memuriyeti		Maaşı	Tay. tar.		Baş. tar.	Ayr. tar.
Bahkesir Sultânisi ulûm-i diniye vekâleti		666	31 Ağ. 329		1 Eylül 329	8 Eylül 329

Sebebi			Vesikası	
			Cinsi/no	Tar.
Asaleten tayini			Kararname/661	31 Ağ. 329
Memuriyeti	Maaşı	Tay. tar.	Baş. tar.	Ayr. tar.
Balıkesir Sultânisi ulûm-i diniye muallimi	1.000	-	9 Eylül 329	31 K. Sani 331
Sebebi			Vesikası	
			Cinsi/no	Tar.
Bursa Dârülmuallimat Müdürlüğüne nakil			Kararname/535	13 K.sani 331
Memuriyeti	Maaşı	Tay. tar.	Baş. tar.	Ayr. tar.
Bursa Dârülmuallimat Müdüriyeti	1.200	13 K.sani 331	6 Şubat 331	31 Ağ. 333
Sebebi			Vesikası	
			Cinsi/no	Tar.
Maaşına zamdan			-	-
Memuriyeti	Maaşı	Tay. tar.	Baş. tar.	Ayr. tar.
Bursa Dârülmuallimat Müdüriyeti	1.300	-	1 Eylül 332	19 Nisan 333
Sebebi			Vesikası	
			Cinsi/no	Tar.
Eskişehir Sultânisine nakil			Kararname/155	1 Mayıs 333
Memuriyeti	Maaşı	Tay. tar.	Baş. tar.	Ayr. tar.

Eskişehir Sultânisi Arapça muallimliği	1.200	Aslı	5 Mayıs 333	9 Mayıs 333
Sebebi			Vesikası	
			Cinsi/no	Tar.
Vekâleten			-	-
Memuriyeti	Maaşı	Tay. tar.	Baş. tar.	Ayr. tar.
Eskişehir Sultânisi Arapça muallimliği	1.200	-	10 Mayıs 333	30 Eylül 324
Sebebi			Vesikası	
			Cinsi/no	Tar.
Darülhilafeti'l-aliyye Medaris Müfettiş Muavinliğine kabulü			-	-

1.5. Müderrisliğe Dönme Talepleri

Mehmed Âsım Efendi, 14 Ekim 1909 tarihinde 250 kuruş maaşla Balıkesir Merkez Müderrisliğine başlamış, ancak 10 Nisan 1912'de Kastamonu Sultânisine muallim olarak tayin edilmesi üzerine müderrislikten ayrılmıştır. Kastamonu'daki görevinden ayrıldıktan sonra 16 Ağustos 1913 tarihinde tekrar müderrisliğe başlamıştır. Fakat Bursa Dârülmualimat Müdürü olarak tayin edilmesi üzerine 13 Şubat 1916 tarihinde tekrar müderrislikten ayrılmak zorunda kalmıştır.²⁴ Yerine müderris olarak Hacı Hafız Cemil Efendi tayin edilmiştir.²⁵ Daha sonra Dârülhilafetilaliyye eski Müfettiş Yardımcılığı yapan Mehmed Âsım Efendi, Balıkesir'e döndükten sonra 26 Nisan 1919 tarihinde müderrislik talebiyle Meşihata başvuruda bulunmuştur. Talebi incelenerek atanmasında bir sakınca görülmemiştir.²⁶ 15 Ocak 1919 tarihinde 150 kuruş maaşla Balıkesir müderrisi olarak göreve

²⁴ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 243, Gömlek No.28, 21.

²⁵ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 243, Gömlek No.28, 25.

²⁶ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 243, Gömlek No.28, 20, 21.

başlamıştır.²⁷ Bu arada 400 kuruş maaşlı, ikinci merkez müderrisi Hacı Yahya Efendi'nin vefatı üzerine, geçmişteki hizmetlerini ve aile efradının da kalabalık olmasını dile getirerek boşalan kadronun kendisine verilmesini talep etmiştir.²⁸ Uzun süren yazışmalardan sonra Birgivî-zâde, 22 Mart 1921 tarihinde istediği merkez müderrisliğine tayin edilmiştir. Görevi sebebiyle mazuliyet maaşı kesilmiştir.²⁹ Daha önce yapılan 140 kuruş fazla ödeme de Maliye maaş kalemi tarafından maaşından kesilmiştir.³⁰

1.6. Müderrisliğe Atanmasındaki Süreç/Bürokratik İşleyiş

Esasen bu başlık altında yer alan bilgiler, müderris atamasındaki bürokratik işleyiş konusunda fikir vermek amacıyla verilmiştir. Merkez Müderrisliğine atanmak üzere talepte bulunan Mehmed Âsım'ın evrakı, önce medrese müdüriyetine, oradan müftülüğe, oradan liva muhasebesine, oradan tekrar müftülüğe, müftülükten Mehâkim-i Şer'iyye'ye havale edilmiştir. Burada yapılan değerlendirmede münhal olan ve başka talibi de bulunmayan müderrisliğe daha önceden ehliyeti bilinen Balıkesir eski merkez müderrisi Mehmed Âsım Efendi'nin tayin edilmesi uygun görüldüğü, Meşihata arz edilmek üzere mutasarrıflığa yazılmıştır.³¹ Mutasarrıflığın da uygun görüş beyan etmesi üzerine atama, kadı vekili tarafından Meşihatın onayına sunulmuştur.³² Meşihatta önce ders vekâletine, oradan meclise, oradan encümen-i intihâb-ı memûrin-i ilmiye kalemine, buradan Şeyhülislamın onayına, sonra da sicil müdüriyetine havale edilmiştir.³³ Bu aşamalardan sonra Birgivî-zâde merkez müderrisliğine tayin edilmiştir.³⁴

²⁷ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 243, Gömlek No.28, 22. 4 Eylül 1919.

²⁸ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 243, Gömlek No.28, 25.

²⁹ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 243, Gömlek No.28, 25, 30.

³⁰ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 243, Gömlek No.28, 29.

³¹ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 243, Gömlek No.28, 26.

³² İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 243, Gömlek No.28, 27.

³³ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 243, Gömlek No.28, 27. 9 Mart 1921.

³⁴ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 243, Gömlek No.28, 25, 30.

Güzel haslet ve örnek ahlak (evsâf-ı hasene) sahibi olan³⁵ Balıkesir'in tanınmış âlimlerinden Birgivî-zade Mehmed Âsım Efendi'nin dosyasında, vefatına ilişkin bilgi yoktur. Ancak Balya kazası müftüsü iken orada vefat ettiği belirtilmiştir.³⁶

1.7. İcâzetnamesi

Medrese geleneğinde, ilim ve irfan dünyasının yaygın unsuru haline gelen icâzet, teknik özelliklerden ziyade hiyerarşik olarak ilmin, irfanın kaynağını ve aktarımını göstermektedir. İcâzette, müderristen başlayarak hiyerarşik olarak sıralanan âlimler üzerinden ilmin kaynağı, Hz. Peygamber'e, Cebrâil'e (as) ve nihayet yüce Allah'a (cc) kadar ulaşır. Bu sebeple, icâzet alan kişinin başta hocası olmak üzere silsilede yukarıya doğru sayılan bütün ulemâ, manevi bir değere sahiptir.³⁷ İcâzet/diploma, aynı zamanda ilim üzerinden hoca talebe arasında bir edep ve hürmet bağı oluşturan, mensubiyet tesis eden bir hususiyete sahiptir.

Genellikle icâzetler Arapça yazıldığı gibi Birgivî Mehmed Âsım Efendi'nin icâzeti de Arapçadır.

Bismillahirrahmanirrahim

Âlimlerin kalplerini/göğüslerini faydalı ilimlere açan ve ilmin aydınlık veren cevherleriyle onların göğüslerini süsleyen Allah'a hamdolsun Allah Teâlâ (cc), cömertliğinin ve varlığının vücûbiyetini gösteren alametler olarak yeryüzünü, bütün kâinatı donatmış, ilmiyle her şeyi kuşatmış, iyilik, ihsan ve nimetleriyle âlemleri kuşatmıştır. Allah Teâlâ (cc), bütün bunları ilminin her şeyi kuşattığına ve kudretinin kemaline, yarattıklarını, kâinattaki eserlerini ve yaptıklarını delil olarak göstermiştir. "Göklerde ve yerde zerre miktarı

³⁵ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 243, Gömlek No.28, 1, 2, 7. 28 Aralık 1910. BOA, MF. İBT. No. 356, Gömlek No. 56. 29 Aralık 1910.

³⁶ Özer, *Tarihte Balıkesir*, 20.

³⁷ İsmail Kara, "Unuttuklarını Hatırla" Şerh Ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not", *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 28 (2010), 25. Ayrıca geniş bilgi için bk. Cemil Akpınar, "İcâzet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/393-400.

bir şey, O'nun bilgisi dışında kalmaz."³⁸ "O'nun ilminden hiçbir şeyi, -dilediği müstesna- kimse bilgisi içine sığdıramaz."³⁹ [silik] Melekler ve ilim sahipleri gibi biz de O'nun ortağı olmadığına şahitlik ederiz. Yine Muhammed'in (sav) O'nun kulu ve resulü olduğuna, şanınin yüceliğine, derecesinin/mekânının yüksekliğine şahitlik ederiz. Yaratılış ve soy/nesep itibarıyla en güzel, en değerli olan ve güzel ahlakı tamamlamak, hikmet yollarını takviye etmek, fazilet kapılarını açmak ve son sözü söylemek/fasle'l-hitâb için gönderilen, peygambere salât ederiz. Onun hidayet yollarını aydınlatan akıl sahibi ashabına da salât ü selâm ederiz.⁴⁰

Bundan sonra, en çok arzulanan ve istenen şey, ilim cevheridir. Onun sayesinde akıllı kişi, cehaletin/cahilin önüne geçer. Onun sayesinde kişi, menziller/yollar kat eder. Onunla arzulanan hidayete erişilir. Kalplerde heybet oluşturur. Hatta dilsiz hayvanlar bile Âdemoğlundan korkarlar. Bilgisiz/kaba kişiler, irfan ve derin bilgi sahiplerinin huzuruna gelirler. Akıl ve nakil ikisi birlikte şahittir. Yüce Allah kitabında şöyle buyurmuştur: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"⁴¹ "Görenle görmeyen bir olmaz."⁴² "Hiç kimse sana, her şeyden haberdar olan Allah gibi bilgi veremez."⁴³ Hadis-i şeriflerde de, "sabah akşam ilim talebiyle çalışmak, Allah yolunda cihaddan daha faziletlidir, melekler yaptığından hoşlandıkları için ilim talebesine kanat gererler, âlim için yerde ve göktekiler, hatta denizde balıklar istiğfarda bulunurlar."⁴⁴ İlim öğrenmenin fazileti konusunda daha pek çok haberler ve müjdelere vardır. Öğüt alan bu işe koyulur. Selam, hidayet üzere olanlara.⁴⁵

³⁸ *Kur'an-ı Kerim Meali*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2011), Sebe 34/3.

³⁹ el-Bakara 2/255.

⁴⁰ İST MÜF. MŞH, *SAİD*, No. 243, Gömlek No.28, 7.

⁴¹ ez-Zümer, 39/9.

⁴² Fâtır, 35/19.

⁴³ Fâtır, 35/14.

⁴⁴ Muhammed b. İsa b. Sevre b. Musa b. ed-Dahhâk et-Tirmizî, *Süneni Tirmizî*, (Mısır: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1975), "İlim", 19 (2682); Ebû Davud es-Sicistani, *Süneni Ebû Davud*, (Cidde: Darü'l-Kıble li's-Sekafeti'l-İslamiyye, 1998), "İlim", 1 (3641).

⁴⁵ İST MÜF. MŞH, *SAİD*, No. 243, Gömlek No.28, 7.

İlim, bir yetenek işidir. İlim sahibi, ilmiyle meleklerden de üstün olur. Allah Âdem'e isimleri öğretmiştir. Onun ilim bahçesinden bu nimetler etrafa yayılır. İlmin birçok kolları, dalları vardır. En şerefli, şer'î ve dini ilimlerdir. Bu iki ilmin sahibi, iki cihan saadetine sahip olur. Göğsü ve kulakları ilimle açılır. Bundan dolayı akıl sahibi bir gurup, yıldızların arasında da olsa ilim öğrenmekten geri kalmaz. İlmin değerini bilen kişilerin ilim talebiyle yollara düştüklerini görürsün. Bunlar ilim talebiyle, tıpkı gökteki yıldızlar gibi menziller kat ederler. Zulmetin/cehaletin karanlıklarından ilim öğrenen ve öğretenin faziletine ulaşmak isterler. Fahr-i âlem Efendimizin (sav) hadis-i şerifinde işaret ettiği gibi, "senin vasıtanla bir kişiyi Allah'ın hidayete erdirmesi, kırmızı develere sahip olmaktan daha hayırlıdır."⁴⁶ Bu kişiler, keskin zekâlı, derin düşünceli, dikkatli ve parlak görüşlüdür. İnce ve derin kavrayış sahibi, doğruyu eğriden ayırabilen, Allah'ın kendisine ihsanda bulunduğu Birgivî diye meşhur, Mehmed Âsım b. Salih el-Balıkesirî'ye Allah lütfuyla muamele etmiştir. Mehmed Âsım, bu miskin huzuruna geldi. Kesintisiz takrir ve derslerimize senelerce devam etti. İsnad zincirinde güvenilir bir kaynağa ve yere sahip olmak istedi. Çünkü senedi olmayan, nesebi olmayan gibidir denilmiştir. Yanımızda kuvvetli aklı, isabetli/parlak bakışı ve kavrayışıyla nazari, fûru' ve usule dair ilimleri tahsil etti. Sonra benden sahih senetle aldığı ilmi müktesebatını rivayet/aktarmak için ehil olduğumu zannederek icâzet istedi. Bidatlerden, sapıklığa düşmekten yüz çevirdi. Şartlarına tam anlamıyla riayet ederek başından beri ilmi geleneğin esaslarına uygun olarak bana meşhur, asrının yegânesi, zamanının biriciği, devrinin allâmesi, hakikat meydanının atlısı ve nadiri, tetkik sahasının maliki, âlimlerin değerlisi, faziletlielerin seçkini, doğuda ve batıda şöhret sahibi, es-Seyyid el-Hâc Hafız Ahmed Şakir İslambolî b. Halil ez-Zağferanbolî (Allah onun kabrini celi ve hafi lütuflarla feyizlendirsın) icâzet verdiği gibi ben de ona umumi icâzet verdim. Ona da zahir ve batın ilimlerini kendisinde toplayan, kutbu'l-ârifin, gavsu'l-vâsılın ulemanın direği, kurrâların reisi, eş-Şeyh es-Seyyid Muhammed Gâlib

⁴⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh* (Dâru Tavki'n-Necât, 2001), "İlim", 7 (3468); Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, *el-Câmi'u's-sahîh*, (Kahire, 1962), "İlim", 2406 (34).

b. el-Kâdî Muhammed Emin el-İslambolî (ks), ona Rum diyarının allâmesi, ilim denizinin derinliklerinde yüzen eş-Şeyh Süleyman b. Hasan el-Giridî, (Yüce Allah'ın ihsanıyla takva sahibi), ona da ilim deryasını kuşatan İbrahim el-İspirî (Allah onu affetsin)icâzet vermiştir. Ona da el-Fazıl Ali el-Fikri el-Ahıshavî'nin (sağlam, geniş gölgesi olan) icâzet vermiştir. Ona da el-cüheynd el-edîb el-erîb el-müellif el-habîr ve *es-Siyeru'l-kebîr* mütercimi Muhammed el-Ayıntabî icâzet vermiştir. Ona da Arap, Acem ve Rum diyarının bütün ilimlerde allâmesi, te'vilin esrârını açan, Nasıruddin el-Beyzavî'nin *Envârü't-tenzîli*'ne hâşiye yazan Hafız eş-Şeyh İsmail es-Savî (?) icâzet vermiştir. O da fâzıl, kâmil eş-Şeyh Abdülkerim el-Konevî el-Âmidî'den icâzet almıştır. O da eş-Şeyh Osman ed-Devrekî el-Kayserî, o da fâzıl en-Nisârî el-Kayserî'den almıştır. O da Receb Efendi el-Âmedî, *Tarikat-ı Muhammediye*'nin şârihi İmam en-nakî el-celî Muhammed b. Pîr Ali'den, o da telif sahibi Abdurrahman el-Âmidî'den almıştır. O da Mevlânâ Molla Çelebi el-Âmidî ve Muhyiddin'den, bu ikisi de Muhammed eş-Şervinî'den, o da Mevlânâ Hüseyin el-Halhâlî'den, o da Mevlânâ Mirzacân'dan almıştır. O da el-fâzıl Cemaleddin Mahmud eş-Şîrâzî'den, o allâme Celâleddin ed-Devvânî'den, o Muhyiddin el-Keşkenârî'den almıştır. O âlemin üstâdı, müdekkiklerin ve muhakkiklerin sonuncusu es-Seyyid eş-Şerif el-Cürcânî'den almıştır. O Mevlânâ Mübârek Şâh'dan, o da muhakkik Kutbuddin er-Râzî'den, o allâme Kutbuddin eş-Şîrâzî'den almıştır. O da en-Nasîr et-Tûsî'den, o da el-kâtib el-Kazvinî'den o İmam Fahreddin er-Râzî'den, o da İmam Hüccetü'l-İslâm el-Gazzâlî'den almıştır. O Ebulmeâlî Abdülmelik b. Yusuf el-Cüveynî'den almıştır. O da İmam el-Hümâm Ebû Talib el-Mekkî'den (Allah ona rahmet eylesin ve onu Cennet köşklerinde oturtsun) almıştır. O tefsir, fıkıh ilminde ârif eş-Şeyh İsmail el-Konevî'den ilim/icâzet almıştır. O Şeyh Abdülkerim el-Konevî el-Âmidî'den, o da eş-Şeyh Muhammed el-Yemânî el-Ezherî'den, o eş-Şeyh Abdülhay ve eş-Şeyh Abdurrahim'den almıştır. O da es-Sevrî'den, o Ömer b. Nüceym ve eş-Şeyh Abdülhay'dan, o Ali el-Makdisî'den, Makdisî Ömer b. Nüceym'den, o Şiblî diye meşhur allâme Şihâbuddin Ahmed b. Yunus'dan almıştır. O da Abdülber b. Şihna, o muhakkik İmam İktimal b. el-Hümâm'dan, o Hidâye kârii diye meşhur Sirâceddin Ömer b. Ali el-Kenârî'den, o eş-Şeyh Alaeddin

Sirâmî (?), o *Hidâye* şârihi eş-Şeyh Celaleddin'den, o keşif ve tahkik erbabı şeyhi Alaeddin Ömer b. Abdülaziz el-Buhârî'den, o Şemsü'l-eimme es-Serahsî'den, o Şemsü'l-eimme El-Hulvânî'den almıştır. O Kadı Ebû Ali en-Neseî'den, o eş-Şeyh İmam Ebû Bekir b. Muhammed b. el-Fazl el-Buhârî'den, o İmam Abdullah es-Sebzemunî (?)'den, o Emir Abdullah b. Ebû Hafs el-Buhârî'den, o babasından almıştır. Babası İmam Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, o da İmam-ı Azam Ebû Hanife Numan b. Sâbit ve Ebû Yusuf ve İmam-ı Azam'dan almıştır. O da Hammâd b. Ebû Süleyman'dan, o İbrahim en-Nehaî'den, o Alkame ve Ebû Abdurrahman Abdullah b. Habib'den almıştır. O Abdullah b. Mesud'dan, o Abdullah b. Habib'den, o Ali b. Ebû Talib'den (ra), o ikisi peygamberlerin sonuncusu evvelkilerin ve sonrakilerin efendisi/seyyidinden (sav), o da meleklerin büyüklerinden Cibril-i Emîn'den (as), o da şânı ve kelâmı yüce âlemlerin Rabbi olan Allah Teâlâ'dan bu ilmi almıştır.⁴⁷

Ayıntâbî, metin ve usul olarak hadis ilmini, şeyhi İsmail el-Konevî el-Âmidî'den almıştır. O eş-Şeyh Muhammed el-Yemânî el-Ezherî'den, o allâme Halil el-Lekânî ve eş-Şeyh Muhammed ez-Zerkânî el-Mâlikeyn ve eş-Şeyh Ahmed el-Merhûmî eş-Şafiî ve önce İbrahim el-Lekânî'den almıştır. O şeyhi Salim es-Sühreverdi'den, son ikisi Muhammed el-Bâbilî, o Salim es-Sühreverdi'den, o Necmeddin el-Feytî'den (?), o Zekeriya el-Ensârî'den, o *Fethu'l-bârî Şerhu'-Buhârî* sahibi el-Hâfız b. Hacer'den, o İbrahim et-Tenûhî'den, o Ahmed b. Ebû Talib'den, o Ebû Abdullah Hüseyin b. Mübarek'den, o Ebu'l-vakt Abdulevvel İsa el-Herevî'den almıştır. O da Ebu'l-hasen Abdurrahman b. el-Muzaffer ed-Devvânî'den, o Ebû Muhammed Abdullah es-Serahsî el-Hamevî'den, o Ebû Abdullah Muhammed b. Yusuf b. el-Matar el-Firebrî'den, o İmamü'l-eimme ve Şeyh Hafızu'l-ümme Ebî Abdillâh Muhammed b. İsmail kanalıyla senedi kesintisiz olarak Hz. Peygambere kadar çıkmaktadır. İbn Yusuf, bize, *Câmiu's-sahîh* sahibi Muhammed b. İsmail el-Buhârî haber verdi demiştir. Aynı şekilde Müslim de şeyhinden az önce geçen Hafız b. Hacer'e kadar uzanan isnadla almıştır. O dedi ki, bize Senûhî haber verdi, o da bize Ebu'l-fazl Süleyman b. Hamza haber verdi dedi. O da Ali b.

⁴⁷ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 243, Gömlek No.28, 7.

Hüseyin'den, o el-Hâfız Ebu'l-fazl ibn Nâsır'dan, o Ebu'l-Kâsım Abdurrahman'dan, o Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah el-Cevzî'den, o Mekki b. Abdullah en-Nisâbü'rî'den, o müellifi Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî'den almıştır. Bu fakir, değersiz ve Rahim olan Allah'a muhtaç kul Musa Kâzım b. İbrahim der ki, ben ilk tahsilimi ve ilk ilmimi değerli ve büyük hocalardan âlim, âmil Ali el-Balıkesirî, âmil, kâmil el-Hâc Süleyman Yeniköyî, fakih, kâmil Muhammed el-Hâdimî'den (Allah onlara açık-gizli bağışlamasıyla muamele eylesin) aldım. Ey kardeş, sana Allah'tan hakkıyla korkmanı ve O'na itaat etmeni ve hukukunu korumanı vasiyet/tavsiye ederim. Onun hukukunu çiğnemekten uzak olmanı, helake sürükleyen günahlardan Allah'a tövbe ederek sakınmanı tavsiye ederim. Ta ki, hikmetlere erişmen kolay olsun. Nimet kapıları sana açılsın. Allah Teâlâ: "Eğer, o memleketlerin halkları iman etseler ve Allah'a karşı gelmekten sakınsalardı, elbette onların üstüne gökten ve yerden nice bereketler(in kapılarını) açardık,"⁴⁸ buyurmuştur. Şöyle rivayet edilmiştir: "Kim ihlasla kırk gün amel ederse, hikmet çeşmeleri kalbinden diline dökülür."⁴⁹ Amelini, fikir/düşünce, hilimle güzelleştir, yumuşak huylu ol, tûl-i emeli/dünyaya ait hesapları bırak. Ders mütalaasına, Nebiyy-i muhtara salât ü selamla başla, mübahasede/müzakerede edepli ol. Tartışmadan kaçın. İzzet ve vakar sahibi ol. Zilletin rezilliğinden ve insanı küçülten şeylerden uzak dur. Hz. Ali (kv) şöyle demiştir: "İsteklerinden vazgeçersen sen de istenen/onun benzeri olursun. İstediklerine boyun eğersen onun esiri olursun." Senin yanında en önemli ve en değerli sadık taleben olsun. Onu sev ve ikramda bulun. Her işinde Allah'ın rızasını iste. Üzüntülü ve sevinçli hallerinde onun kazasına rıza göster. Uyanık ol ki, kurtuluşa eresin. Takva sahibi olursan baş olursun. İşte bunlar sana vasiyetimdir. Allah Teâlâ koruyucun olsun. Amelsiz sözden Allah'a sığınırım. Nesebi olmayana nesil/çocuk nispet ettim (yapmadıklarımı vasiyet ediyorum). Salât ü selâm yaratılmışların efendisine ve onun değerli âline ve saygıya layık ashâbına olsun. 1319/1901-1902.

⁴⁸ El-Arâf 7/96.

Abdullah İbn Mübarek, *Kitabü'z-Zühhd* (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.), 359.

Değersizliğini itiraf eden ve Rabbinin lütfuna ve cömertliğine muhtaç olan Musa Kâzım b. İbrahim en-Nûr, izzet ve şeref sahibi olan Peygamberin hicretinin 1319/1901-1902’de yazıldı.

Musa Kâzım.

1. Kandenaz-zâde Hacı Ahmed Vehbi

1.1. Doğumu ve Tahsili

Kandenaz-zâde Hacı Ahmed Efendi, 28 Muharrem 1274/18 Eylül 1857 tarihinde Balıkesir’in Eskikapı Mahallesi’nde dünyaya gelmiştir. Babası Hafız Mustafa, aslen ilmiyeye mensup bir zât olup esnaflıkla uğraşmıştır. Annesi tarafından Bostan Çavuş sülalesine mensup olduğunu övgüyle belirtmektedir.⁵⁰

21 Haziran 1863 tarihinde Balıkesir’in Martlı Mahallesi’nde bulunan Celaledin Efendi İbtidai Mektebi’nde eğitime başlamış, mezun olduktan sonra 24 Nisan 1868’de Rüşdiye mektebine kayıt olmuştur. Burada Arapça, Farsça, coğrafya ve hesap okumuş, ancak üçüncü sene mektepten ayrılarak 17 Temmuz 1872’de Balıkesir’de Alaybey Medresesi’ne girmiştir. Müderris Hacı Mustafa Nizameddin Efendi’den sarf ilminden başlayarak ders okumuş, 8 Mayıs 1883 tarihinde icâzet almıştır. Aynı dönemde Müderris Hacı Süleyman Efendi’nin tasavvurat dersine de devam ederek ondan da icâzet almıştır. Daha sonra tahsil için İstanbul’a gitmiş, meşhur Fatih dersiamlarından Hoca Hafız Şakir Efendi’den akaiden başlayarak yedi yıl ders okumuş ve 22 Ocak 1890’da icâzet almıştır. Tahsilini tamamladıktan sonra memleketi Balıkesir’e dönmüş, dedelerinden Bostan Çavuş Dârülhadis Medresesi’nde sarf dersi vermeye başlamıştır. 10 Kasım 1899 tarihinde tahsilini tamamlayan yirmi, 24 Eylül 1903’te de on dokuz talebesine icâzet vermiştir. Aynı zamanda kendisi de Balıkesir’de Burhaneddin Seyyid Abdullah Efendi’den tefsir ve Müftü Osman Nuri Efendi’den hadis okuyarak icâzet almıştır. Kandenaz-zâde Hacı Ahmed Efendi bir taraftan müderris olarak ilim okuturken diğer taraftan ilme olan merakı ve arzusundan ilim tahsil

⁵⁰ İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi (İST MÜF. MŞH), *Sicill-i Ahvâl Defterleri [SAİD]*, No. 206, Gömlek No. 17, 9, 1. 13 Haziran 1910. Kısa biyografisi için bk. Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, Medrese Yayınevi, İstanbul, 2024, 1/315.

etmeye devam etmiştir. Bu yüzden genel icâzetin yanında kıraat, tefsir, hadis gibi ilimlerden de ayrı ayrı icâzet almıştır. Yaptığı hizmetlere karşılık müderrislikte payeler verilerek derecesi yükseltilmiştir. Medrese-i ûlâ-yı Müeyyidiye der-Bursa İbtidâ-i Hâriç rûûsu daha sonra sahn rütbesi ve İzmir payesi tevcih edilmiştir.⁵¹ Müftülük görevinde iken 7 Şubat 1915 tarihinde de İzmir payesi tevcih edilmiştir.⁵²

1.2. Müsevvidliği ve Diğer Görevleri

Kandenaz-zâde Hacı Ahmed Vehbi Efendi, maaşsız 25 Eylül 1899'da Balıkesir Müftü müsevvidliğine tayin edilmiştir. 1324/1906-1907 senesinden itibaren fahri olarak evkaf komisyonu başkanlığını yürütmüştür. Tensik komisyonu tarafından 20 Ekim 1909 tarihinde 250 kuruş maaşla müsevvidlik görevinde bırakılmıştır. Bir taraftan da Dârülhadis Medresesinde talebe okutmaya devam etmiştir.⁵³ 8 Mart 1912 tarihinde müftülüğe atanması üzerine müsevvidlik görevinden ayrılmıştır.⁵⁴

Kandenaz-zâde Hacı Ahmed Vehbi Efendi'nin görevleri, aldığı maaşlar ve görev tarihleri şöyledir.⁵⁵

Tablo 9. Müsevvidlik ve Müftülük Görevine ilişkin Bilgiler

Doğ tar.				Mem. Girişi	En son görevi
1273				6 T.evvel 325	Balıkesir Müftülüğü
Başl/Ayr. Tar.	G. süresi			Memuriyeti	Maaşı
6 T.evvel 325-24 Şubat 327	Yıl	Ay	Gün	Balıkesir Müftü Müsevvidliği	200
	2	4	19		

⁵¹ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 206, Gömlek No. 17, 1, 3, 5, 12, 13.

⁵² İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 206, Gömlek No. 17, 2.

⁵³ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 206, Gömlek No. 17, 1.

⁵⁴ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 206, Gömlek No. 17, 10, 17. 22 Ekim 1913.

⁵⁵ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 206, Gömlek No. 17, 2, 9. 26 Kasım 1919.

25 Şubat 327-10 Temmuz 332	4	4	16	Balıkesir Müftülüğü	700
11 Temmuz 332- 15 Şubat 333	-	7	5	Balıkesir Müftülüğü	900
1 Mart 333-31 K.evvel 333	-	10	-	Balıkesir Müftülüğü	900
1 K.san, 334-31 Mart 334	-	3	-	Balıkesir Müftülüğü	900
1 Nisan 334-30 Haziran 334	-	3	-	Balıkesir Müftülüğü	1.000
1 Temmuz 334-19 Nisan 335	-	9	19	Balıkesir Müftülüğü	1.750
20 Nisan 335-7 Haziran 335	6	40	9	1/18	
Vefatı: 8 Haziran 335/8 Haziran 1919	Mazuliyet aidatından 58 kuruş, 30 para borcu vardır. Emekli sandığına borcu yoktur.				

1.3. Müftülüğü

Osman Nuri Efendi'nin vefatı üzerine Karesi Müftülüğü boşaldığından Karesi Mutasarrıflığından gelen yazı üzerine Müftü müsevvidi olarak görev yapan ulemadan Hacı Ahmed Vehbi Efendi, 200 kuruş maaşla 9 Mart 1912 tarihinde bu göreve tayin edilmiştir. Hanefi Mezhebinin en sahih ve tercihe şayan görüşleri doğrultusunda fetva vermesi tembih edilmiştir.⁵⁶ Mutasarrıflıktan Meşihata gönderilen yazıda Ahmed Vehbi Efendi'nin ilim, ahlak ve fazilet bakımından üstün özelliklere sahip olduğu ve emsalleri arasında da

⁵⁶ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 206, Gömlek No. 17, 5, 6.

tercihe şayan vasıfları sebebiyle müftülük görevine seçildiği belirtilmiştir.⁵⁷

Ahmed Vehbi Efendi'nin maaşına 200 kuruş zam yapılarak 900 kuruşa çıkarılmıştır.⁵⁸ Müftülük görevinde iken şahsi işleri sebebiyle İzmir'e gitmek için izin talebinde bulunmuş ve kendisine bir hafta süreyle izin verilmiştir.⁵⁹

Balıkesir'de müftülük görevini yürütmekte olan Ahmed Vehbi Efendi'nin, hâlihazırdaki hükûmetin idari ve siyasi çizgisiyle uyumlu bir politika takip etmediği belirtilerek Balıkesir eşraf, tüccar ve ileri gelenleri tarafından 27 Mart 1919 tarihinde Meşihata gönderilen yazıda, memuriyete devamının halk arasında huzursuzluk ve hoşnutsuzluklara sebep olacağı bildirilmiştir. Bunun üzerine memuriyete devamı sakıncalı görülerek Ahmed Vehbi Efendi 21 Nisan 1919 tarihinde müftülük görevinden alınmıştır. Görevden alındıktan kısa süre sonra 8 Haziran 1335/8 Haziran 1919 tarihinde de vefat etmiştir.⁶⁰ Vefatından sonra hizmet süresi on seneden az olduğundan ikramiye verilmek üzere düzenlenen cetvel 1 Aralık 1919 ilgili birime gönderilmiştir.⁶¹ Hizmet cetveline göre yaptığı görevler, maaşı ve tarihleri şöyledir:⁶²

Tablo 10. Ahmed Vehbi Efendi'nin Hizmet Cetveli

Memurun			Doğ.	Mem. Başl.		Ayrı lışı
Adı	Bab ası	Şöhreti	1273	1 T.evvel Müevvid 25 Şubat Müftülük	325 327	20 Nisan 335
Ah med Vehbi	Haf ız	Kandena z-zade				

⁵⁷ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 206, Gömlek No. 17, 7. 24 Haziran 1913.

⁵⁸ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 206, Gömlek No. 17, 14. 24 Temmuz 1916.

⁵⁹ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 206, Gömlek No. 17, 15. 13 Mart 1919.

⁶⁰ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 206, Gömlek No. 17, 4, 9, 19. 6 Nisan 1919.

⁶¹ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 206, Gömlek No. 17, 19.

⁶² İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 206, Gömlek No. 17, 16. 16 Ekim 1919.

	Mustafa						
Vefatı		Cezası		Maaş mahalli		Borcu	
8 Haziran 335		Yok		Liva	Kaza	Yoktur	
				Karesi	Balıkesi		
Gör. Baş/Ayrılma tarihi		Memuriyeti			Cezası	Maaş	Memuriyetleri ve Mülahaza
		Yıl	Ay	Gün			
6 T.evvel 325	24 Şubat 327	2	4	8	Yoktur	200	Karesi müsevvidliğinden müftülüğe tayin edilmiştir.
25 Şubat 327	9 Tem. 332	4	5	25		700	Maaşı 200 kuruş zamla 900 kuruş olmuştur.
10 Tem. 332	31 Mart 334	-	8	22		900	Maaşı 100 kuruş zamla 1.000 kuruşa çıkarılmıştır.
1 Nisan 334	30 Haz. 334	-	2	-		1.000	Maaşı 750 kuruş zamla 1.750 kuruşa çıkarılmıştır.
1 Tem. 324	20 Nisan 335	-	9	20		1.750	20 Nisan 335 tarihinde 1.750 kuruşa çıkarılmıştır.
Toplam Hizmeti		9	7	14			

Bu hizmet cetveli 16 Ekim 1919 tarihinde onaylanmıştır.⁶³

⁶³ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 206, Gömlek No. 17, 16. 16 Ekim 1919.

1.4. İcâzetnâmesi

Bismillahirrahmanirrahim

Kandenaz-zâde Ahmed Vehbi, 1 Receb 1300/8 Mayıs 1883 tarihinde Hafız-ı Kütüb olarak tanınan Balıkesirli Mustafa Nizameddin Efendi'den, 15 Şaban 1300/21 Haziran 1883'te Siraceddin Süleyman Efendi'den, Cumâdelâhıra 1307/Ocak-Şubat 1890'da Ahmed Şakir Efendi'den, ayrıca 5 Receb 1314/10 Aralık 1896 tarihinde Seyyid Abdullah Burhaneddin Efendi'den tefsir ilminden, 6 Cumâdelâhıra 1318/1 Ekim 1900 tarihinde Balıkesir Müftüsü Osman Nuri b. Mehmed Emin Efendi'den hadis okuyarak icâzet almıştır. Bu icâzetler, Ahmed Vehbi Efendi'nin ilme ne derece düşkün olduğunu ve ömrünün önemli bir kısmını ilim tahsiliyle geçirdiğini göstermektedir. Çalışmanın sınırlılığı sebebiyle burada Nizameddin Mustafa isimli hocasının verdiği icâzetin tercümesine yer verilecektir.

Bismillahirrahmanirrahim

Kendisi hiçbir şeye muhtaç olmayan yüce Allah'ın lütfuna muhtaç olan, Hafız-ı Kütüb⁶⁴ olarak tanınan Nizameddin Mustafa b. el-Hâc Halil el-Balıkesirî (Allah onu açık gizli lütuflarına gark eylesin), şöyle demektedir: Allah'ım, parlak Şeriat hükümlerinin nurlarının meyveleri kıldığın ilim/âlimler silsilesinde/bahçesinde bana da paye verdiğin, pek çok lütuf ve ihsanlara gark eylediğin gibi bilmediklerimi bana öğrettiğin, hakikati ilham ettiğin için sana hamdolsun. Kişinin, Allah'ın sonsuz ve sınırsız ilminden bahşettiği kadarına sahip olması mümkündür. "Göklerde ve yerde zerre miktarı bir şey bile O'nun ilminden uzak (ve gizli) kalmaz,"⁶⁵ "O, kulların önlerindeki ve arkalarındakileri (yaptıklarını ve yapacaklarını) bilir. Onlar, O'nun ilminden, kendisinin dilediği kadarından başka bir şey kavrayamazlar."⁶⁶ Lisanın kötülüklerinden, değersiz ve boş işlerin şerrinden, kabirde dili tutulmaktan ve kabrin sıkıntılarından her zaman olduğu gibi Allah'a sığınırız. Şehevi arzuların esiri olmaktan ve

⁶⁴ Osmanlı'da vakıf kütüphanelerinde görevlendirilen kişilere verilen isimdir, geniş bilgi için bk. İsmail Erünsal, "Hâfız-ı Kütüb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/94-98.

⁶⁵ Sebe' 34/3.

⁶⁶ el-Bakara 2/255.

şüphelere düşmekten yanlış yollara sapmaktan Allah'a sığınır, bağışlanma talep ederiz. Allah Teâlâ'nın seni (Ahmed Vehbi Efendi'yi) muvaffak etmesini, doğruya eriştirmesini, sana Hakk'a yönelen, doğrulukla zinetlenmiş, bir kalp ve lisan, delille/hüccetle teyit edilmiş bir ifade kabiliyeti bağışlamasını dilerim. Hak'tan sapmaktan nefsin zorlayıcı arzularına uymaktan uzak, doğruluk üzere kılmasını niyaz ederim. İrfanın değerini anlamamızı sağlayan basiret, bizi doğruya götüren dirayet vermesini, meramımızı en güzel şekilde açıklama yeteneği, gülünç duruma düşürmemesini, sefihlerden yüz çevirmeyi, böylece dilin afetlerinden güvende olmayı bahşetmesini dilerim. Gailelerle karşılaşmaktan, günahlara ve pişman olacağımız durumlara düşmekten, Allah'a sığınırız. Allah'ım, bu dualarımızı/taleplerimizi gerçekleştir. Bu arzularımıza bizi nail eyle. Senin yardımından, engin gölgenden mahrum etme. Sana boyun eğmeyi nasip eyle. Keremini esirgeme. Bütün yakarışların, isteklerin mercii sensin. İnsanlığın efendisi, mahşerde şefaathçi, kendisiyle peygamberliğin son bulduğu şerefli kişiden (Hz. Muhammed sav) de yardımını dileriz. Sen onun derecesini İliyyin'de yükselttin. Kitabında onun vasıflarını açıkladın. Şüphesiz sen sözü en doğru olansın. Onun hakkında: "Biz seni bütün âlemlere rahmet olarak gönderdik"⁶⁷ buyurdun. Allah'ım, ona ve onun hidayet üzere olan âl ve ondan ilim tahsil eden ashabına salât eyle. Âlimler, icâzet isteyenlere icâzet verdiler. Onların yolunu takip ederek, metodunu benimseyerek ilim tahsil ettiler, icâzet aldılar. Ya Rabbi, bizi onların yolunda ve onlara tabi kıl. Onların sevgisinden istifade ettir. Çünkü sen her şeye kâdirsin. Yakarışlarımızı kabule layık kıl.⁶⁸

Emmâ ba'd, ben de ömür nefeslerini ilim yolunda harcadım. İlim tahsili için yollara düştüm. Çünkü iki cihan saadeti onun üzerinde döner durur. Her iki menzilin iyilikleri onun sayesinde iner. İlimin fazileti, onu yüklenenle tecelli eder. İlim sayesinde âlim, basiretiyle âlemin numunesi olur. İlim, ona sahip olan kişiyi fazilet bakımından meleklerin üstüne, kadrini feleklere yükseltir. İlimin faziletine dair şöyle buyurulmuştur: "Allah Teâlâ, Âdem'e isimleri öğretti."⁶⁹

⁶⁷ el-Enbiyâ 21/107.

⁶⁸ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 206, Gömlek No. 17, 3.

⁶⁹ el-Bakara 2/31.

“Oradan uzaklaştıklarında Musa beraberindeki gence, “Öğle yemeğimizi getir, bu yolculuğumuzdan dolayı çok yorgun düştük” dedi.”⁷⁰ “Musa ona: “Sana öğretilen bilgilerden bana, doğruya iletici bir bilgi öğretmen için sana tabi olayım mı?” dedi.”⁷¹ “Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?”⁷² “Kulları içinden ancak âlimler, Allah’tan (gereğince) korkar”⁷³ buyurulmuştur. Resul-i Ekrem’in (sav) buyurduğu üzere Fakihler, resullerin eminleri, âlimler peygamberlerin vârisleridir.⁷⁴ “Kim ilim öğrenmek arzusuyla bir yola girerse, Allah onu Cennet yoluna sevk eder. Melekler, hoşlandıkları için ilim talebesine kanat gererler.” “Kim ilim öğrenmek için yola çıkarsa, Allah Teâlâ ona Cennet yolunu kolaylaştırır. Melekler, ilim öğrenenlerden hoşlandıkları için onlara kanat gererler. Göklerde ve yerde bulunan varlıklar, hatta sudaki balıklar bile âlimlerin bağışlanması için Allah’a yalvarırlar.”⁷⁵ Bu konuda nakli ve akli deliller çoktur. Âlimin âbide üstünlüğü, on dördüncü gecesinde ayın, diğer yıldızlara üstünlüğü gibidir. Âlimler peygamberlerin vârisleridir. Peygamberler altın gümüş değil, sadece ilmi miras olarak bırakmışlardır. İşte bu ilim mirasına konan kimse, çok büyük bir kısmet kazanmış olur.”⁷⁶ Kim, o ilmi alırsa/tahsil ederse büyük bir hisse/pay sahibi olur. Bu hadisi Ebû Davud, Tirmizî, İbn Mâce ve İbn Hibbân rivayet etmiştir. Cehalet, yok olmanın ilim ise bütün faziletlerin anasıdır. Kim, ilme nail olursa bütün güzelliklere nail olmuş olur. Allah Teâlâ: “Allah, sizden inananların ve ilim verilmiş olanların derecelerini yükseltir,”⁷⁷ İlimin saygınlığıyla şehirlerde, bütün beldelerde diğer insanlardan daha şerefli olur. Gittiği yere yağmur gibi bereket götürür. İlim tahsil etmenin sebepleri ve çeşitleri vardır. İlk başta, selim aklı tehlikelerden korumaktır. Akıl, ilimle vehimlerden ve boş şeylerden kurtulur. Hata edenlerin çoğunun vahye dayalı inançlar, özellikle dini ilimler

⁷⁰ Kehf 18/62.

⁷¹ el-Kehf 18/66.

⁷² ez-Zümer 39/9.

⁷³ Fâtır 35/28.

⁷⁴ Ebû Davud, “İlim”, 1 (3641); Veki’ b. el-Cerrâh, *Kitâbu’z-Zühâd* (Medine: Mektebetu’d-Dâr, 1984), 3/833.

⁷⁵ Ebû Dâvûd, “İlim”, 1 (3641); Tirmizî, “İlim”, 19 (2682).

⁷⁶ Ebû Dâvûd, “İlim”, 1 (3641); Tirmizî, “İlim”, 19 (2682).

⁷⁷ el-Mücadele 58/11.

üzerinde vehimlere düştüklerini, hata ettiklerini görürsün. Bu vehimlerden kurtulmanın yolu yakîn bilgiye ulaşınca kadar isnada dayanmaktır. İbn Mübarek, “isnad dindir” demiştir. İsnad olmasaydı, isteyen istediğini söylerdi. Sevri, “isnad müminin silahıdır” demiştir. Silahı olmayanın diyeceği bir şey de yoktur. Hammad b. Zeyd, “bazı sözler üzerine şayet kanatları/isnad olsaydı, ne kadar güzel olurdu” demiştir. Cenâb- Hak: “Eğer doğru söylüyorsanız, bana, daha önce gelmiş bir kitap ya da bilgi kııntısı, bir eser getirin”⁷⁸ buyurarak muarızlardan iddialarına delil getirmelerini istemiştir. Ahmed b. Hanbel, isnad istemenin öncekilerin sünneti olduğunu söylemiştir. Hâkim de aynı şekilde senedin/isnadın sahih sünnet olduğunu belirtmiş, bununla hadisi kastetmiştir. Dolayısıyla isnadın sünnet olduğunda şüphe yoktur. İsnada farz-ı kifâyedir diyenler de olmuştur. İsnad, esasen hadis ve ayetlerde aranmaktaydı. Ümmetin âlimleri, bu şerefe nail olmak için isnaddan vazgeçmediler, bu yolda ilerlediler. Bu âlimlerden biri de uzun süre ömrünü edebi, akli, nakli ilimleri tahsile harcayan ve bu ilimlerden yeterince nasiplenen/tahsilini tamamlayan başarılı, fâzıl, kâmil, yetenekli, muhakkik, müdakkik, edîb, akıllı Sabahaddin es-Seyyid Ahmed Vehbi b. Mustafa el-Balıkesirî’dir (Allah onun feyzini, hafi-celi irfanını artırsın ve Allah Teâlâ onu razı olduğu işlerde muvaffak kılsın. Ahiretini dünyasında daha hayırlı eylesin). Bu (hocası Mustafa Nizameddin) hakîr, değersizden yıllarca ilim tahsil etti. Usul, fûru, belagat ve diğer akli ve nakli ilimleri öğrendi. Onun doğruluğun gördüm, Allah daha da artırsın. Benden icâzet istedi. Çünkü o âdet olduğu üzere ilim tahsili için gerekli müddeti tamamladı. İcâzet vermeye yetkili olduğum konusunda hüsn-i zanda bulundu. Ben de onun hüsn-i zannına uygun olarak benden öğrendiği nazari, ameli, akli, nakli bütün ilimleri usul ve fûru olarak, ne zaman kime dilerse muteber dirayet ve rivayetleri öncelemek şartıyla aktarması konusunda ona icâzet verdim. Bana, şer’î ilimlerin akli ve nakli dallarında (meselelerinde) hocam Ramazan-zâde Ali eş-Şuûrî’nin bana verdiği gibi ben de Sabahaddin Ahmed Vehbi b. Mustafa el-Balıkesirî’ye icâzet verdim (Allah onu kendisine yakışır

⁷⁸ el-Ahkâf 46/4.

şekilde lütfuyla muvaffak eylesin). Ben fakir, Hâfız-ı Kütüb olarak tanınan el-Hâc Mustafa el-Balıkesirî. 1 Receb 1300/8 Mayıs 1883.⁷⁹

Ahmed Vehbi Efendi'nin ikinci icâzetinin son kısmı da şöyledir:

Hocası Siraceddin Süleyman, Hz. Peygamberin (sav): “Kim bir topluluğun içinde olursa o da onlardandır,” “bir topluluğun amelinden razı olan, onların ameline ortak olmuş olur,” “kim bir topluluğa benzerse o da onlardandır,” hadis-i şerifleriyle amel etmiş olmayı umdum. Sühreverdi, (âlimleri kastederek) onlar gibi olamıyorsanız onlara benzemeye çalışın, bu da kurtuluştur” demiştir. Ben (Siraceddin Süleyman) selef-halef arasında devam eden geleneğe uyarak fazilet ve kemalât sahibi olduğuu gördüğüm Kandenaz-zâde diye tanınan Sebahaddin es-Seyyid Ahmed Vehbi b. Hafız Mustafa el-Balıkesirî'ye icâzet verdim. Allah, onu güzel hasletlerle şerefli kılsın. Ben değersiz, fakir Siraceddin Süleyman b. Hüseyin b. Süleyman (Allah onu affetsin ve ona merhamet etsin). 15 Şaban 1300/21 Haziran 1883.

3. Hacı Emin Ağa-zâde Osman Nuri Efendi

1.1. Doğumu ve Tahsili

Hacı Emin Ağa-zâde Osman Nuri Efendi, 1266/1850 senesinde Balıkesir'de doğmuştur. Babası Hacı Emin Ağa Mehmed Bey, aslen Amasya'nın Vezirköprü kazasındandır. İdareci olan babasının son görev yeri Soma kazası müdürlüğüdür. Osman Nuri Efendi'nin tercüme-i hal evrakında, tahsiline dair geniş bilgi yoktur.

İlk tahsiline Balıkesir'de sıbyan mektebinde başlamış, medrese tahsilini tamamlayarak icâzet almıştır.⁸⁰ İbtidai mektebini bitirdikten sonra eniştesi Ali Ağa onu Bergama'ya götürmüş, burada ulemadan Cafer Ağa-zâde Mustafa ile İçel'li Hoca Ahmed Efendi'den Arapça ve

⁷⁹ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 206, Gömlek No. 17, 3.

⁸⁰ İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi (İST MÜF. MŞH), *Sicill-i Ahvâl Defterleri [SAİD]*, No. 143, Gömlek No. 22. 15 Mayıs 1909. Kısa biyografisi için bk. Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması*, Medrese Yayınevi, İstanbul, 2024, 4/187.

şer'î ilim tahsil etmiştir. Dağıstanlı Hoca Lebîb Efendi'den de Farsça öğrenmiştir.⁸¹

Sekiz yıl sonra memleketi Balıkesir'e dönen Osman Nuri Efendi, önce Hacı Edhem Efendi'den onun vefatı üzerine Yeniköylü Hacı Süleyman Efendi'den ders okumuş ve 1295/1878'de icâzet almıştır.⁸²

Osman Nuri Efendi'nin tezkire-i Osmanisinde yer alan bilgiler şöyledir:⁸³

Tablo 11. Tezkire-i Osmânî

Adı		Babası	Annesi/ikame ti	Doğ yeri/tar.
Hacı Emin Ağa-zâde Osman Nuri		Müteveffa Hacı Emin	Müteveffiye Zeliha	Balıkesir/12 66
Milleti		Mesleği	Medeni hali	Askerlik durumu
İslam		Balıkesir Müftüsü	Evlidir	İhraç
Eşkâli				
Boy	Göz	Sima	Fiz. Durumu	
Orta	Ela	Buğda y	Tam	
Vilayeti		Kazası	Mah./köy	Meskeni
Hüdâvendig âr		Balıkesir	Eski Kuyumcular Mah.	Hane 76/1

Yukarıda adı, lakabı, durumu ve özellikleri yazılı Osman Nuri Efendi b. Hacı Emin Ağa, Osmanlı vatandaşı olup, böylece nüfusa kayıtlıdır.⁸⁴

⁸¹ Uzunçarşılı, *Karesi Meşâhiri*, 19.

⁸² Uzunçarşılı, *Karesi Meşâhiri*, 19.

⁸³ İST MÜF. MŞH, *SAİD*, No. 143, Gömlek No. 22, 2.

⁸⁴ İST MÜF. MŞH, *SAİD*, No. 143, Gömlek No. 22, 2. 5 Eylül 1904.

1.2. Hukuk Âzâlığı ve Hocalığı

Osman Nuri Efendi, bir yandan müderrislik yaparken bir taraftan da 5 Ağustos 1884 tarihinden 12 Mayıs 1896 tarihine kadar 360 kuruş maaşla yaklaşık on iki sene Karesi Bidâyet Mahkemesi Hukuk Âzâsı olarak görev yapmıştır.⁸⁵ Bilahare işlerinin yoğunluğu sebebiyle bu görevi bırakmıştır. Müderrislik hizmetlerine karşılık İzmir pâyesi verilmiştir. Birkaç görevi beraber yürüten Osman Nuri Efendi, Balıkesir İdâdi Mektebinde Osmanlıca/Türkçe hocalığı da yapmıştır. Daha sonra 150 kuruş maaşla Farsça ve din dersleri vermiştir. 13 Mart 1897’de maaşına elli kuruş zamlı 200 kuruşa çıkarılmıştır. Balıkesir müftülüğüne tayin edilmesi üzerine 25 Eylül 1899 tarihinde mektepteki görevinden ayrılmıştır.⁸⁶ On bir sene görev yaptığı (1303/1888-1315/1899) Balıkesir İdâdi mektebindeki görevinden ayrıldığında 280 kuruş maaş almaktaydı. Mektepte çıkan yangında bütün defterler ve resmi evraklar yandığından buradaki görevlere ilişkin elinde belgesi yoktur.⁸⁷

1.3. Müftülüğü

Balıkesir Müftüsü Hacı Süleyman Efendi’nin vefatı üzerine ehliyet ve liyakatine istinaden müftü seçilmiş ve 200 kuruş maaşla 25 Eylül 1899 tarihinde göreve başlamıştır. Hanefi Mezhebinin en sahih ve tercihe şayan görüşleri doğrultusunda fetva vermesi, muteber fıkıh kitaplarına müracaat etmesi tembih edilmiştir.⁸⁸ Müftülük görevi yanında Paşa Camii’nde kürsü şeyhliğine⁸⁹ devam etmiştir.

⁸⁵ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 143, Gömlek No. 22, 3. 9 Ağustos 1909.

⁸⁶ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 143, Gömlek No. 22, 4. 7 Kasım 1909.

⁸⁷ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 143, Gömlek No. 22, 1; Uzunçarşılı, *Karesi Meşâhiri*, 19.

⁸⁸ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 143, Gömlek No. 22, 2.

⁸⁹ Kürsü şeyhliği, Osmanlı’da cuma namazından sonra cemaate vaaz etmek üzere ihdas edilen bir görevdir, geniş bilgi için bk. İrfan Başkurt, “Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kürsü Şeyhliği”, *İslam Araştırmaları Dergisi* 27 (Eylül 2012), 117-145; Ömer Faruk Köse, “Kürsü Şeyhliği (Cuma Vâizliği)”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), EK-1/271.

1.4. Hizmet Cetveli

Ömrünü ilim ve irfanla geçiren Osman Nuri Efendi'nin hizmet cetveline göre görevleri ve süreleri şöyledir:⁹⁰

Tablo 12. Osman Nuri Efendi'nin Hizmet Cetveli

Gör. Başlama/Ayrılma Tar.	Gör. Süresi			Doğ. Tar.	Memuriyete Girişi	Son memuriyeti
				1266	23 Tem. 307/4 Ağ.1881	Karesi Müftülüğü
	Yıl	Ay	Gün		Görevleri	
23 Tem. 300-14 Şubat 307	7	6	18		Karesi Bidâyet Mahkemesi Hukuk Âzâsı	
11 Şubat 307-22 Ağ. 308	-	6	20		Balıkesir İdâdi Mektebi Osmanlıca hocası	
1 Eylül 308-22 Eylül 308	-	1	-		Balıkesir İdâdisi Farsça ve ulûm-i dinîye hocası	
1 T.evvel 308-22 Nisan 312	3	7	-		Balıkesir İdâdi Mektebi ulûm-i diniye hocası	
1 Mayıs 312-22 Şubat 312	-	10	-		Balıkesir İdâdi Mektebi ulûm-i diniye hocası	
1 Mart 313—13 T.evvel 315	2	7	13		Balıkesir İdâdi Mektebi ulûm-i diniye hocası	
14 T.evvel 315-5 T.evvel 325	9	11	22		Karesi Müftülüğü	
6 T.evvel 325-21 T.sani 327	2	3	16		Karesi Müftülüğü	
Vefatı 22 K.sani 327/6 Şubat 1912	23	51	89			
Hizmet süresi yaklaşık	27	6				

1.5. Vefatı

Karesi Mutasarrıfı tarafından Meşihat'a çekilen 22 Kânunusani 1327/6 Şubat 1912 tarihli telgrafta, Balıkesir Müftüsü Osman Nuri Efendi'nin eceliyle vefat ettiği bildirilmiştir. Bu haber üzerine Meşihatta Sicil ve Muhasebat müdüriyetinde gerekli işlemler yapılmıştır.⁹¹ Osman Nuri Efendi, İlyas Dede mezarlığına

⁹⁰ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 143, Gömlek No. 22, 5. 19 Haziran 1919.

⁹¹ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 143, Gömlek No. 22, 6, 8. 17 Şubat 1912.

defnedilmiştir. Muharrem Hasbi Efendi, hocasının mezar taşı kitabesine şunları yazmıştır:

Hocamız Osman Nûrî müftî-i takvâ şikâr
Etti Firdevsi-i bakāya emr-i Hâk'la i'tizâm
Zâhir u bâtında neşr-i feyz edip subh u mesâ
Kıldı pek çok tâlibi, nâil-i ale'l-merâm (?)
Kalbi, aşk-ı Ahmed-i Muhtâr ile bî-dâr idi
Lem'a verdi cebhe-i hâlinde nûr-i i'tisâm
Noktalı çıktdı kalemden (Hasbî) sâl-i irtihâl
Eylesün üstâd-ı Ekrem kürsi-i Adn'î makâm⁹²

Osman Nuri Efendi, ilim ve faziletiyle tanınmış, sohbeti dinlenen herkesin saygısını kazanmış bir zât idi. Müderrislik yaptığı dönemde talebelerine üç defa icâzet vermiştir. Talebeleri arasında Helvacı-zâde Muharrem Hasbi, Bahçıvan-zâde Niyazi, Somalı Hacı Hafız Efendi gibi zâtlar vardı. Medrese dışında da fıkıh, Arapça ve Farsça dersler okutmuştur. Arapça ve Farsça yanında Rumca ve Ermenice de bilirdi. Derslerini ve vaazları herkesin anlayacağı usulle verirdi. Tasavvufi yönü de olan Osman Nuri Efendi, Nakşibendi tarikatına mensup olup Melek-zâde Abdullah Efendi'nin halefi olmuştur.⁹³

Mecmu'atü'l-kavâ'id Sandukatü'l-fevâ'id isimli Arapça sarf, nahiv ve edebiyata dair bir eseriyle, *Müntehabâtü'l-eş'âr ve Ed'iyye Mecmuası* bulunmaktadır.⁹⁴ Örnek olmak üzere şiirlerinden aşağıdaki beyitler verilmiştir.

Değil Mecnûn'a vahşîlerle me'nûs olma vahşîlik
Visâl-i yâr idi maksûd-ı aslı seyr-i sahrâdan
Durur mu ber-karâr ahvâl-i mahlûk muttarid (Nûrî)
Gerek pest ü gerek bâlâ sürür encâmı mâtemdir

⁹² Uzunçarşılı, *Karesi Meşâhiri*, 19.

⁹³ Uzunçarşılı, *Karesi Meşâhiri*, 20.

⁹⁴ Uzunçarşılı, *Karesi Meşâhiri*, 20.

Havf ile recâ beytini tut bâb-ı rızâda
Nûrî ser-mû ettiğin ef'âle güvenme
Ruhun zîbâlığın her mû işitmiş sihr-i hüsnünde
Siyâh kâküllerin fevc fevc gelirler ânı seyrâna
Didim ol gözleri âhuya âşık gönlünü kırma
Didi ben kırmadım, ol gâliba evvel kırılmışdır⁹⁵

Gazelinden de bir örnek de şöyledir:

Bu rütbe cefâ, cevrine hiç cân dayanır mı
Düşmen acınır bendeki yârân dayanır mı
Seng-i dil-i a'dâya bile eyledi te'sir
Mühim siteme (?) sîne-i sûzân dayanır mı
Bülbül-sıfat her rûz şeb ey vird-i melâhat
Kan ağlamağa dîde-i giryân dayanır mı
Dağ, taş çekemez bâr-ı girân-ı gam-ı hecri
Fikr eyle anı çekmeğe insân dayanır mı
Gönlüm sana eğlence bıraktımsa hayâlin
Aldım yanıma âlem-i ma'nâları gezdim
Hiç gayriye sarf eylemedim nîm-i nigâhım
Tâ nüh-felek-i Cennet-i a'lâları gezdim⁹⁶

1.6. İcâzetnâmesi

Besmeleyle başlayan Arapça icâzetnâmede, Yüce Allah'a hamd ve başta Hz. Peygamber (sav) olmak üzere bütün peygamberlere ve sahabe-i kirama salât ü selâm dan sonra hocası Siraceddin b. Süleyman b. Hasan b. Süleyman, en değerli nefeslerin/zamanın talebe

⁹⁵ Uzunçarşılı, *Karesi Meşâhiri*, 20.

⁹⁶ Uzunçarşılı, *Karesi Meşâhiri*, 21.

hizmetinde, ilim yolunda tüketildiğini vurgulamıştır. Daha sonra ilmin değeri ve önemine ilişkin âyetler ve hadis-i şerifler zikredilmiştir.

Bismillahirrahmanirrahim

“Oradan uzaklaştıklarında Musa beraberindeki gence, "Öğle yemeğimizi getir, bu yolculuğumuzdan dolayı çok yorgun düştük" dedi", âyetinden "Musa ona, "Sana öğretilen bilgilerden bana, doğruya iletici bir bilgi öğretmen için sana tabi olayım mı?" dedi.⁹⁷ "De ki: "Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?" Ancak akıl sahipleri öğüt alırlar."⁹⁸ "Allah'tan, kulları içinde, ancak âlimler korkar."⁹⁹ İlimin değerine dair zikredilen hadis-i şerifler şöyledir. "Melekler, hoşnutluklarından dolayı ilim talebesine kanatlarını serer. Sudaki balıklara varıncaya kadar yer ve gök ehli âlimin bağışlanması için Allah'a yakarır."¹⁰⁰ İlimin önemi ve âlimin değeri konusunda nakli ve akli deliller çoktur.

Bu mütevazı ilim meclisinde hazır bulunan ve en yüksek seviyede ilimleri tahsil ederek yeterliliğini ispat eden âlim, fâzıl, kâmil, sâlih, âmil, ilmin inceliklerine vâkıf, araştırmacı, sadakat sahibi övünç kaynağımız Sabahaddin es-Seyyid Osman Nuri b. Mehmed Emin Balıkesirî, Allah ilim neşrinde onun faziletini ve hikmet kaynaklarından açık-gizli ilmini/irfanını artırsın, şerefini ve feyzini ziyade etsin. İlim tahsilini tamamlayınca icâzet vermeye ehil olduğuma dair hüsn-i zanda bulunarak benden (hocası Siraceddin b. Süleyman b. Hasan b. Süleyman) icâzet talep etti. Ben de ona bütün ilimlerde nazarî ve amelî, aklî ve naklî, usul ve fûru olmak üzere öğrendiklerini rivayet etmek/öğretmek üzere bana gıyabımda dua etmesini umarak icâzet verdim. İcâzet verirken Hz. Peygamberin: "Bir toplulukla benzerlikleri çok olan onlardandır," Bir topluluğun amelinden razı olan onların ortağıdır," Kim bir kavme benzerse o da onlardandır," hadis-i şerifleriyle amel etmiş olmayı umdum. Sühreverdî, "onlar gibi olamıyorsanız onlara/âlimlere benzeyiniz" demıştır.

⁹⁷ el-Kehf 18/62, 66.

⁹⁸ ez-Zümer 39/9.

⁹⁹ Fâtır 35/28.

¹⁰⁰ Tirmizî, "İlim", 19 (2682).

Osman Nuri Efendi'nin hocası, Siraceddin b. Süleyman b. Hasan b. Süleyman da bu ilimleri, bir nebze de olsa Hafız-ı Kütüb olarak bilinen el-Hâc Mustafa el-Balikesiri'den ve müderrisin-i kirâmdan İstanbul Bayezid Camii'nde Kasîdeci-zâde diye bilinen Süleyman Efendi ve hadiste ve tefsirde asrının yegânesi olan ve Ramazan-zâde olarak tanınan Balıkesir Müftüsü Sabahaddin el-Hâc Ali eş-Şuûrî'den almıştır. Bunlardan başka büyük ilim erbabından ve özellikle de üstâd-ı kül ve zâhir ve bâtın ilimlerinde zü'l-cenâheyn eş-Şeyh el-Hâc İbrahim Edhem b. Abdülaziz el-Hâlidî en-Nakşibendî (Allah toprağını hoş eylesin, Cenneti ona karargâh eylesin) ilim tahsil etmiştir.

Bundan sonra icazetlerdeki usule göre, yukarıya doğru ilim silsilesinde bulunan başta kırâat-i seb'a ve takrib, tefsir, fıkıh hadis ve diğer şer'î ilimlerde mütebahhir ve meşhur ulemanın isimleri, sahabeden Hz. Ali, Abdullah b. Mesud (ra) ve Hz. Peygambere (sav) kadar sırasıyla zikredilmektedir. Resul-i Ekrem'in de bu ilimleri, Cebraîl (as) vasıtasıyla bütün ilimlerin kaynağı olan âlemlerin Rabbi Allah Teâlâ'dan (cc) aldığı ifade edilmektedir.¹⁰¹ Sekiz sayfadan oluşan icazette, müderristen Hz. Peygamber'e (sav) kadar olan silsilede sayılan ulema, çalışmanın hacmini aşacağından göz ardı edilerek icâzetin son kısmına yer verilmiştir.

İcâzetin sonunda üstadın/hocanın kendisine ve diğer talebelerle icâzet verdiği talebesine vasiyet/tavsiyelerinin yer aldığı bölüm bulunmaktadır.

Başarı ve iki cihan saadeti, evvelkilerin ve sonrakilerin/âhîrinin hayırlarının talebesiyle olması dileğinde bulunmaktadır. Allah Teâlâ, peygamberlerine, peygamberler de evliyaya ve bütün Müslümanlara kalbi arındırmayı ve Allah'tan gayri sevgilerin kalpten çıkarılmasını, âlemlerin Rabbinin zikriyle aydınlatılmasını istemiştir. Ayrıca Allah'ın, talebesini iki cihanda aziz etmesini temenni etmiştir. Günahlardan sakınmayı, iffet, istikamet ve züht sahibi olmayı, Allah'tan korkmasını tavsiye etmiştir. Hata ve günahları terk etmenin ve onlardan yüz çevirmenin bütün mutlulukların anahtarı ve kaynağı olduğunu hatırlatmıştır. Ancak bunun Allah'ın (cc) kâmil ve en

¹⁰¹ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 143, Gömlek No. 22, 2.

faziletli olarak yarattığı Resûlullah'a (sav) ibadet, muâmelat ve diyanet konusunda tabi olmakla mümkün olacağını belirtmiştir. Talebesine bütün gücüyle Allah'ın kitabına, sünnete sarılmasını ve ilimle, amelle meşgul olmasını ve yaymasını, ömrünün en güzel/verimli çağlarını nefisini kemale erdirmek için ve amelle geçirmesini tavsiye etmiştir. Nitekim ayette, "siz kendinizi düzeltmeye bakın" buyurulmuştur.¹⁰² Dünyadaki sermayen/malın amelin olsun. Allah Teâlâ, dünyayı yarattığında ona, "kim bana hizmet ederse/kulluk ederse sen de ona hizmet et. Kim de bana kulluk etmiyorsa senin hizmetinde bırak/kalsın" buyurmuştur.

Ayette de kulluğa işaret edilmektedir. "Kim Allah'a karşı gelmekten sakınırsa, Allah ona bir çıkış yolu açar,"¹⁰³ İnsanlarla ilişkilerin, Resulullah'ın (sav) tavsiyesine uygun olsun. "En faziletli amel, seninle bağını koparanla bağ kurmandır. Seni mahrum bırakana vermen, sana zulmedenin affetmendir." Ayette: "Sen af yolunu tut"¹⁰⁴ buyurulmuştur. Sana rıfk, yumuşaklık, hilim sahibi, tevazulu, şefkatli ve güler yüzlü olmak ve nasihat etmek, karşılaştığın eza ve kötülüklere katlanmak yaraşır. Beyinsizlerle/cahillerle mücadele etmek düşer. Dünya ehli, aslan gibidir. Onların elindekine tama etme. İhtiyaçlarını onlardan isteme. İsteklerini Mevlâ'ya arz et. İşrak, duha, teheccüd ve evvâbin namazlarına devam et. Özellikle de gece namazına/nâşi'etleyle,¹⁰⁵ çünkü bu namaz gerçek bir saltanattır. Bir de sana eyyâm-ı bîz,¹⁰⁶ her Pazartesi ve Perşembe oruç tutmak yaraşır. Özellikle de savm-ı Dâvud¹⁰⁷ ile Zilhicce'nin ve Muharrem'in on altıncı gününde tutulan oruçlara devam et. "Kişinin kendisini ilgilendirmeyen işleri terk etmesi, güzel Müslüman olmasındandır"¹⁰⁸ Kişinin yüz çevirmesinin göstergesi de kendisini ilgilendirmeyen

¹⁰² el-Mâide 5/105.

¹⁰³ et-Talak 65/2.

¹⁰⁴ el-A'raf 7/199.

¹⁰⁵ "Muhakkak ki geceleyin kalkıp ibadet etmek daha tesirlidir," el-Müzzemmil 73/6.

¹⁰⁶ Ebû Zer: "Resûlullah (sav) ayın on üç, on dört ve on beşine denk gelen ak günlerde (eyyâm-ı bîzde) oruç tutmamızı bize emretti." (Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, ts), "Sıyâm", 84 (2432).

¹⁰⁷ Hz. Peygamber (sav): "En faziletli oruç Davud'un (as) tuttuğu oruçtur; o bir gün oruç tutar, bir gün tutmazdı," buyurmuştur.

¹⁰⁸ Tirmizî, "Zühd", 11.

şeylerin yükünden kurtulmasıdır. Bu ise, güzelliklerin en son noktasıdır. Âlemlerin Rabbi olan Allah’a, her halükârda hamdolsun. Cehennem ehlinin hallerinden O’na sığınırız. Allah’ım son sözümüzü, “Lâilaha illallah” eyle.¹⁰⁹

Bu belge, aklî ve naklî, bütün şer’i ilimleri tahsil ettiğine dair icâzetimizin sureti ve senedimdir. Bizden öncekilerin sonrakilere verdiği gibi ben de Sabahaddin Osman Nuri b. Mehmed Emin el-Balıkesirî’ye icâzet verdim. Allah, onu bütün güzelliklerle şereflendirsin. Ben değersiz ve fakir Sirâceddin Süleyman b. Hüseyin b. Süleyman (Allah onu affetsin). Rebiulâhır 1295/Nisan-Mayıs 1878. Sirâceddin Süleyman.¹¹⁰

Sonuç

Bu çalışmaya konu olan Birgivî-zâde Mehmed Âsım, Kandenaz-zâde Hacı Ahmed Vehbi ve Hacı Emin Ağa-zâde Osman Nuri Efendi, Balıkesir’de doğmuşlardır. Osman Nuri’nin idareci olan babası Hacı Emin Ağa Mehmed Bey, aslen Amasya’nın Vezirköprü kazasından olmakla birlikte, Osman Nuri Efendi’nin hayatı Balıkesir’de geçmiştir. İlk tahsillerini memleketlerinde tamamladıktan sonra ilim tahsili için Osman Nuri Efendi ve Mehmed Âsım da bir süreliğine Bergama’ya gitmiştir. Hacı Ahmed Vehbi ve Mehmed Âsım İstanbul’a gitmişlerdir. Her biri meşhur hocalardan senelerce ilim tahsil etmiş, icâzet alarak memleketlerine döndükten sonra burada müderrislik, muallimlik, müftülük gibi hizmetlerde bulunmuşlardır. Birgivî-zâde Mehmed Âsım, ilim için iki defa İstanbul’a gitmiş, ikinci gidişinde, sonradan şeyhülislâm olan Musa Kâzım Efendi’den icâzet almıştır. Ayrıca Balıkesir’de Yıldırım Bayezid Camii Müderrisi Yeniköylü âlim Hacı Süleyman Efendi birçok kişinin hocası olduğu gibi bunlara da hocalık yapmıştır. İcâzetlerinden hocaları ve ilmi mertebeleri açıkça anlaşılmaktadır.

Kandenaz-zâde Hacı Ahmed Efendi ve Osman Nuri Efendi Balıkesir’de müderrislik, müftü müsevvidliği ve müftülük gibi görevlerde birbirlerine selef-halef olmuş, Birgivî-zâde Mehmed Âsım

¹⁰⁹ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 143, Gömlek No. 22, 2.

¹¹⁰ İST MÜF. MŞH, SAİD, No. 143, Gömlek No. 22, 2. 15 Nisan 1919.

Efendi, Balıkesir’de müftülük yapmamıştır. Ancak Balya kazası müftüsü iken orada vefat ettiği belirtilmiştir.

Her üç âlimin ortak noktası Balıkesir’de senelerce müderrislik yapmış olmalarıdır. Bunun yanında mekteplerde muallimlikte bulunmuşlardır. Esasen onlar, kendilerine ihtiyaç duyulan her alanda hizmetten kaçmamışlardır. Bu çerçevede mahkeme üyeliği, evkaf reisliği gibi görevleri de üstlenmişlerdir. Balıkesir’de yıllarca müderrislik yapan ve talebelerine icâzet veren Birgivî-zâde Mehmed Âsım Efendi, Kastamonu, Balıkesir Sultânilerinde muallimlik, Bursa Dârülmuallimât müdürlüğü ve Dârülhilafetilaliyye Müfettiş Yardımcılığı görevlerinde bulunmuştur. Ancak emekli olduktan sonra yine Balıkesir’de müderrisliğe devam etmiştir.

On iki sene kadar Karesi Bidâyet Mahkemesi Hukuk Âzâlığında bulunan Osman Nuri Efendi, tasavvufi yönü de olan Nakşibendi tarikatına mensup bir âlimdir. *Mecmu’atü’l-kavâ'id Sandukatü’l-fevâ'id* isimli Arapça sarf, nahiv ve edebiyata dair telifi yanında *Müntehabâtü’l-eş’âr ve Ed’iyye Mecmuası* adıyla da bir eseri vardır.

Osman Nuri Efendi’nin vefatı üzerine Balıkesir müftülüğüne tayin edilen Kandenaz-zâde Ahmed Vehbi, yedi yıl kadar bu görevi yürütmüş, hükûmetle uyuşmadığından görevden ayrılmak zorunda kalmıştır. Bu da onun menfaat kaygısıyla hareket etmediğini, siyasi mülahazalardan uzak, bir ilim adamına yakışır davranış içinde bulunduğunu göstermektedir.

Hayatlarını ilme irfana ve memleketlerine hizmete adayan bu üç seçkin âlimin adı usulsüzlük, yolsuzluk gibi herhangi bir olaya karışmamış, aksine toplumda örnek ahlak ve fazilet sahibi olarak tanınmışlardır. Bu özellikleriyle Balıkesir’in ilim ve ahlakına önemli katkıda bulunmuşlardır.

Kaynakça

İST MÜF. MŞH. İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi. *Sicill-i Ahvâl Defterleri [SAİD]*, No. 243, Gömlek No.28.

İST MÜF. MŞH. İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi. *Sicill-i Ahvâl Defterleri [SAİD]*, No. 206, Gömlek No.17.

İST MÜF. MŞH. İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi. *Sicill-i Ahvâl Defterleri [SAİD]*, No. 143, Gömlek No.22.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Maarif Nezâreti İbtidâî Kalemi [MF. İBT]*. No. 356, Gömlek No.56.

BOA, Osmanlı Arşivi. *Maarif Nezâreti İbtidâî Kalemi [MF. İBT]*. No. 425, Gömlek No.57.

BOA, BOA, Osmanlı Arşivi. *Maarif Nezâreti İbtidâî Kalemi [MF. İBT]*. No. 425, Gömlek No.31.

Abdullah İbn Mübarek. *Kitabü'z-Zühd*. Kahire: Dâru'l-Kütübi'lİlmiyye, ts.

Akpınar, Cemil. "İcâzet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 21/393-400. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Kur'an-ı Kerim Meali. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2009.

Başkurt, İrfan. "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kürsü Şeyhliği". *İslam Araştırmaları Dergisi* 27 (Eylül 2012), 117-145.

Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-sahîh*. Dâru Tavki'n-Necât, 2001.

Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî, ts.

Ebû Davud es-Sicistani. *Sünenu Ebu Davud*. Cidde: Darü'l-Kıble li's-Sekafeti'l-İslamiyye, 1998.

Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim. *el-Câmi'u's-sahîh*. Kahire, 1962.

Erünsal, İsmail. "Hâfız-ı Kütüb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15/94-98. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.

- Kara, İsmail. "Unuttuklarını Hatırla! Şerh Ve Haşiye Meselesine Dair Birkaç Not". *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 28 (2010), 1-67.
- Köse, Ömer Faruk. "Kürsü Şeyhliği (Cuma Vâizliği)". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. EK-1/271. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Muhammed b. İsa b. Sevre b. Musa b. ed-Dahhâk et-Tirmizî. *Süneni Tirmizî*. 5 Cilt. Mısır: Mustafa el-Babi el-Halebi, 1975.
- Mutaf, Abdülmecit. *Salnâmelerde Karesi Sancağı (1847-1922)*. Balıkesir, 1997.
- Özer, Kemal. *Tarihte Balıkesir*. Balıkesir: Tür Dili Matbaası, 1957.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Karesi Meşâhiri*. Balıkesir: Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı, 1999.
- Veki' b. el-Cerrâh. *Kitâbu'z-Zühhd*. Medine: Mektebetu'd-Dâr, 1984.

AHMET NÂFİZ EFENDİ (1271)

Mücahid ÇOLAK

Doç. Dr., Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

1. Giriş

Karesi Sancağının merkezi olan Balıkesir Osmanlı idarî teşkilâtında Anadolu eyaletine bağlı olarak varlığını yüzyıllarca sürdürmüştür.¹

Balıkesir aynı zamanda medreselerinin çokluğu ile de tanınmıştır. Balıkesir'deki eğitim kurumlarında 1844-1845 yıllarından sonra büyük bir gelişme olmuştur. Bunda şehrin müftüsü Ali Şuûrî Efendi'nin büyük gayreti görülmüş, bir müddet sonra Balıkesir medreselerinde fen ilimleri de öğretilmeye başlanmıştır. 1864'te rüşdiye, 1886'da idâdî, daha sonra da sultânî, 1922'de ise bir dârülmuallim açılmıştır.²

Bu çalışma, 149/1nolu Meşihat arşivinde bulunan Mecâlis-i Devâir-i Livâ-i Karesi mührünü taşıyan icâzetnâme ile birlikte Osmanlı devleti bünyesinde istihdam edilecek kişiler ve memurlara ait tercüme-i hallerini anlatan “Devlet-i Âliyye-i Osmaniyye Tezkeresi”³ ve “Mazbata-i Mahsûsa”dan yararlanılarak hazırlanmıştır.

2. Hayatı

Babasının ismi Ali Lütfi olup Yağcılı Ali Lütfi olarak tanınmıştır. 15 Kanûnisani 1271'de Balıkesir'de doğmuştur. Tebaiyyeti Devlet-i Aliyyeyi Osmaniyye olup maruf bir sülaleye mensubiyyeti yoktur. Yedi yaşında sıbyan mektebine başlamış ilk üç senede kıraat-ı Kur'an, tedris-i tecvid ve ilm-i hal okumuştur. 1282 tarihinden itibaren babasından ilm-i sarf, nahiv, mantık ve meâni, kelim, miras hukuku (ferâiz), usûl-ü fıkıh okumuş ve bir miktar da Farsça öğrenmiştir. 14 sene bu eğitimleri gördükten sonra 29 Cemaziyelahir 1296 da icazet

¹ İlğürel Mücteba, “Balıkesir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 1991), 5/13.

² Mücteba, “Balıkesir”, 5/14.

³ *Devlet-i Âliyye-i Osmaniyye Tezkiresi* (Meşihat Arşivi, 149/3).

almıştır. Bu dönem zarfında Rumi 1294 tarihinde askerlik görevini yapmıştır. İcazet aldıktan sonra bir taraftan eğitimle meşgul olurken diğer taraftan da ilm-i tefsir, hadis, hikmet (felsefe), ilm-i vücuttan aşere gibi ilimlerin yanı sıra cebir ve coğrafya üzerine de çalışmıştır.⁴

3. Müderrisliği

Balıkesir’de Yıldırım Bayazid Han tarafından yapılan medresenin müderrislerindendir. Yirmi sene Karesi Meclis-i Mahkeme azalıklarında bulunmuştur.⁵

Ahmet Nafiz Efendi, dönemindeki alimlerin kendisini örnek aldığı “kudvetü’l- ulemâ” sıfatıyla nitelendirilecek bir alimdir.

4. Hocaları

Hocaların hocası Ramazan Zâde ismiyle tanınmış Balıkesir müftüsü Ali eş-Şuûrî (ö. 1869) den tefsir hadis ve edebiyat gibi şer’î ve aklî ilimleri ders almıştır.

Koca müftü lakaplı Ali Şuûri Efendi, himmeti yüksek alimlerden olup “sâhibüd-din” künyesi ile anılmıştır. Dedesi Muhammed Efendi Hicaz bölgesinden anadoluya gelerek Balıkesir’in Balya kazasının Akbaşlar köyüne yerleşmiştir. Köy camiinde bir müddet imamlik yapmıştır. Muhammed efendi daha sonra Balıkesir’e yerleşmiştir. Ali ismindeki oğlundan Şuûrî Efendi dünyaya gelmiştir.

Şuûri Efendi göstermiş olduğu zekâ ve yüksek kabiliyeti sebebiyle Balıkesir’in varlıklı ailelerinin taktir ve dikkatini kendine çevirdiğinden bu aileler eğitime destek olmuşlardır. Şuûri Efendi ilk tahsilini hocası Muhammed Efendi’de gördükten sonra hocasının teşviki ile İstanbul’a gitmiş orada Denizli’li Yahya Efendi ile meşhur alimlerden olan Akşehirli Ömer Efendi’de öğrenimini tamamlamıştır. Öğrenimi sırasına akranlarını geçerek üstün bir derece ile icazet almağa hak kazanmıştır. 1257 de Nişancı Paşa Medresesi, 1268 de

⁴ *Devlet-i Âliyye-i Osmaniyye Tezkiresi* (149/3); Sadık Albayrak, *Son Devir Osmanlı Uleması* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, 1996), 1/244.

⁵ *Devlet-i Âliyye-i Osmaniyye Tezkiresi* (149/3).

Ma'lul Paşa Medresesi müderrisliği payesine ulaşmıştır. Ulûm-u âliyye medreseleri ve küpüphanelerin açılışında büyük emeği vardır.⁶

Şuûri Efendi Balıkesir'de eğitimle meşgul olup Alaybey Medresesinde birçok öğrenci yetiştirmiş ve icazet vermiştir. Ali Şuûri Efendi yenilikçi anlayışı ve hayırhahlığı ile temâyüz ettiğinden Balıkesir Müftüsü olarak seçilmiş ve bundan böyle "koca müftü" unvanıyla tanınmıştır. 1285 yılında vefat etmiştir. Kabri Dârünnâfia (sonraki ismiyle Daru'l-Hilâfe) medresesinin kütüphane kısmındadır.⁷ Bir mukaddime yedi bab ve bir hatimedden ibaret olan "Kâşife" isimli bir eseri vardır.⁸

Ali eş-Şuûrî ise hocaların hocası Akşehirli Ömer Efendi'den ders almıştır.⁹

Akşehirli Ömer Efendi ise 'âmil kamil ve müftü zâde lakabıyla bilinen Erzincanlı Seyyid Muhammed Sadıktan ders almıştır. Bu sened zinciri Ebu Hanife'ye kadar devam eder. Ebu Hanife de Hammad'dan o da İbrahim b. Yezid en- Nehâî'den o da Alkame'den, Alkame de Abdullah b. Mes'ûd'dan, Abdullah b. Mesud ise Hz. Peygamber'den (s.a.v.) ders almıştır.¹⁰

Ahmet Nafiz Efendiye icazet veren Tâcüddîn Ali b. Muhammed el-Balıkesîrî icazetnamesinde¹¹ şunları kaydeder:

Allah'a hamd ile sözlerine başlar: Bize manayı açıkladığından, başkasına anlatmaya ilham ettiğinden, günahlarımızı örttüğün ve verdiği nimetlerden dolayı sana hamd ediyoruz.

İlim ağacını alimlerin bahçesinde bitirdiğin, Kurân'ın nurlu hükümlerini o ağacın meyvesi yaptığın için de sana hamd ediyoruz.

⁶ Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kent Arşivi Yayınları, "Karesi (Balıkesir'in İlk Resmî Gazetesi 1886-1888)" (2022), 1/83.

⁷ İsmail Hakkı, *Karesi Meşâhiri* (Karesi Matbaası, 1342), 20,21.

⁸ İsmail Hakkı, *Karesi Meşâhiri*, 23.

⁹ *İcazet Senedi* (Meşîhad Arşivi, 149/1).

¹⁰ *İcazet Senedi* (149/1).

¹¹ *Devlet-i Âliyye-i Osmaniyye Tezkiresi* (149/3).

Göklerde ve yerde zerre kadar olanlar bile O'nun ilminin dışında değildir.¹²

Lisanların şerrinden ve boş sözlerden sana sığınırız. Fitneye düşmekten de sana sığınırız. Övenin övgüsünden dolayı fitneye düşmekten de sana sığınırız. Masum olanı suçlamaktan, düşmanın halimize sevinmesi - şemâtet-i a'dâ- dan sana sığınırız.

Hakkı söyleyecek yerde dilin tutulmasından ve utanma endişesiyle konuşmayıp rezil olmaktan da sana sığınırız.

Kötülüğe kötülükle karşılık vermekten, karşımızdakini rezil etmekten, şüpheli şeylere götüren nefsanî arzulardan ve günahların yoluna adım atmaktan sana sığınırız.

Senden bizi doğru yolda başarıya ulaştırmanı istiyoruz.

Senden hakkı söyleyen bir kalp, doğrulukla vasıflanmış bir dil istiyoruz.

Rivayette hataya düşmekten bizi korumanı istiyoruz. Ey Allah'ım, bu niyeti bizim için gerçekleştir ve bu gayeye bizi ulaştır. Düşmanları bizim üzerimizde sevindirme.

Yarabbi, halimizi sana arz ediyoruz. Sana tevekkül ettik. Her şeyi kuşatan lütuf ve keremini bizim üzerimize yağdır. Senden ümit kesmiyoruz, samimiyetle istiyoruz.

Hz. Peygamber'e (s.a.v.) salatü selam getirirken şöyle devam eder; Peygamberlik silsilesini insanların efendisi Hz. Muhammed'le tamamladın. Makamını en yüce dereceye yükselttin. Kitab-ı Mübîninde "Biz seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik"¹³. beyanıyla vafettin. Salât ve selâm Hz. Muhammed (s.a.v.) üzerine, hidayete rehberlik eden Âl-i beytinin üzerine ve dini yücelten sahabelerinin üzerine olsun.

¹² *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), Sebe' 34/54.

¹³ el-Enbiyâ 21/112.

İlmi, dünya ve ahiret mutluluğunu elde etmede en güzel bir araç olarak değerlendirir. Ömürlerin en güzeli de ilim için harcanan ömürdür.

Kişi, misafirlerine nasıl cömert davranırsa ilim de isteklilerine öyle cömerttir. İlim öyle bir şeydir ki kendisiyle meşgul olan meçhul kişiyi, meşhur eder. Hakikati gören basiretli bir alim, ilimle âlemin bir örneği olur. İlim öyle bir melekedir ki kişiyi sultanlardan üstün yapar. Bu yüce sır Kuran'da "Allah, Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti"¹⁴ ("Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?"¹⁵; "Allah'a karşı ancak; kulları içinden âlim olanlar derin saygı duyarlar"¹⁶ ayetleriyle açıklanmıştır. Hadiste ise, Alimler peygamberlerin varisleridirler.¹⁷ Fakihler de peygamberlerin emniyet ettiği kimseler olarak vurgulanmıştır.¹⁸

Alimin kıymetini şöyle açıklar: Âlimin âbide üstünlüğü ayın yıldızlara üstünlüğü gibidir.

Peygamberler bir mal bırakmazlar. Ancak ilim miras bırakırlar.¹⁹ Peygamberlerin bıraktığı ilme kim varis olursa büyük bir pay almış olur.

Nasıl cehalet rezaletin kaynağı ise, ilim de faziletin menbaı yani kaynağıdır.

Kur'an'da "Allah, içinizden inanmış olanları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin"²⁰ buyrulur.

İlimle şereflenen kimseler, tüm insanlar tarafından bilinir.

İlim sahibi bir kişi yağmur damlası gibidir. Her yere faydası olur.

¹⁴ el-Bakara 2/286.

¹⁵ ez-Zümer 39/9.

¹⁶ Fâtır 35/28.

¹⁷ Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Kitâbü's-Sünen* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), İlim 1; Ebû İshâ Muhammed b. İshâ b. Servet Tirmizi, *el-Câmiü's-Sahîh* (İstanbul, 1992), İlim 19.

¹⁸ İsmâil b. Muhammed Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlül-İlbâs*, thk. Abdülhamit b. Ahmet (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1988), 2/321.

¹⁹ Ebû Dâvûd, *Kitâbü's-Sünen*, İlim, 1; Tirmizi, *el-Câmiü's-Sahîh*, İlim, 19.

²⁰ el-Mücâdele 58/11.

İsnâd “temellendirmek, dayamak; sözü söyleyenine kadar ulaştırmak, bir sözün, bir rivayetin geliş yolunu haber vermek, ilk kaynağa kadar götürmek”²¹ demektir.

İlimde isnadı ve isnad silsilesini (hoca silsilesini) şöyle özetler: Kendi adıyla anılan fıkıh mezhebinin imamı Sevri'den naklen (ö.161/778) “isnad müminin silahıdır” der.²²

Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ise, ilimde isnadı kendinden önceki dönemden tevarüs eden bir yöntem olarak belirtir. Bu nedenle bazı alimlere göre farz-ı kifaye olarak değerlendirilmiştir.

Birçok alim, edebî, naklî ve aklî ilimleri öğrenmek için ömürlerini vermişlerdir. Balıkesirli Muhterem Ziyaüddîn Ahmed Nâfiz de onlardandır.

Tercüme-i hal tahririnde o gün itibari ile bir eserinin olmadığı belirtilmektedir²³

Hocası icazetnamenin sonunda²⁴ Ahmed Nâfiz efendiye şu tavsiyede bulunur: Takvayı en üst seviyede tut. Zira takva her şeyin başıdır. Takva şüphelerden sakınmayı gerektirir. Takvaya ulaşmak için, caiz olan şeyleri ve mâlâyanıyatı terk etmek gerekir. Bu da şüpheli şeye düşmemek için caiz olanı terk etmekle olur.

Takva Allah'ın rızası dışında başka şeyleri kalbe koymamaktır. Ya da kalbi mâsiva- Allah'tan başka her şey- den temizlemektir. Kalbin nurlanması da devamlı Allah'ı zikretmekle olur.

Nefsin tezkiyesi, Muhakkak, nefsini temizleyen kurtuluşa erdi.”²⁵ âyeti gereği nefsin kötülüklerden arındırılması, yâni iman etmekle

²¹ Raşit Küçük, “İsnâd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, 2001), 23/154.

²² Muhammed b. Abdullah el-Hırşî, *Münteha'rağbe fî halli elfâzin-Nahbe* (Kahire: Darü'l-Yüsr, 2020), 7/475.

²³ *Devlet-i Âliyye-i Osmaniyye Tezkiresi* (149/3).

²⁴ *İcazet Senedi* (149/1).

²⁵ eş-Şems 91/9.

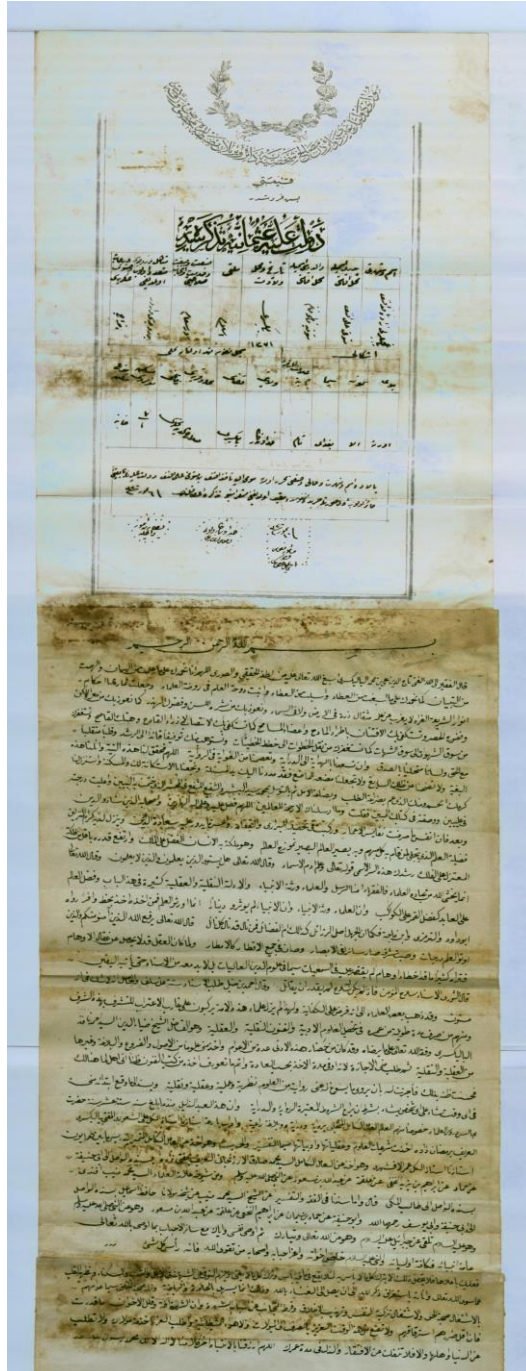
şirkten, takva ile günahlardan temizlenmesi ve salih amellerle de bu temizliğinin artırılması şeklinde açıklanmıştır

Nefsin tezkiyesi ve ahlakın güzelleşmesi Hakka olan yakınlık ve şöhrete yol açan sebeplerden uzak durmakla mümkündür. Çünkü şöhret bir hastalıktır.

Kıymetli vaktini nefsâni arzu ve isteklere harcama. Rabbine hizmetle şerefli olmaya talip ol. İnsanlardan dünyalık bir talepte bulunma. Ömrün boyunca Allah'a karşı aciz ve fakir olduğunu unutma. Rabbim, son sözümüzün kelime-i tevhid olması intibahıyla bizleri rızıklandırsın.

Cemaziyelahir 1296/1879 Tacüddîn Ali b. Muhammed el- Balıkesîrî

5. Belge Örnekleri

6. Sonuç

Ahmet Nafiz Efendi yedi yaşında eğitim ve öğretim sürecine başlamış, ilk eğitimini babası Yağcılı Ali lütfi Efendi'den almıştır. On dört yıl devam eden eğitim sürecinin sonunda icazet almaya hak kazanmıştır. İcazetle birlikte ta'lim ve taallümü (öğrenim ve öğretimi) devam ettirmiştir.

Bu dönemde tefsir, hadis ve ilm-i hikmet olarak nitelendirilen felsefe ile meşgul olmuştur.

İcazetnamesinde, ders aldığı hoca silsilesi Ali eş-Şuûrî'den başlayıp hocaların hocası Akşehirli Ömer Efendi ile devam edip Erzincanlı Muhammed Sadık'tan ta Ebu Hanife'ye kadar ulaşan bir isnad halkası belirtilerek Hz. Peygamber'in (s.a.v.) çizgisinde devam eden bir eğitim ve öğretimin içerisinde yetiştikleri vurgulanmıştır.

Kaynakça

- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed. *Keşfü'l-Hafâ ve Müzîlû'l-İlbâs*. thk. Abdülhamit b. Ahmet. Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1. Basım, 1988.
- Albayrak, Sadık. *Son Devir Osmanlı Uleması*. İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı, 1996.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî. *Kitâbü's-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.
- İsmail Hakkı. *Karesi Meşâhiri*. Karesi Matbaası, 1342.
- Muhammed b. Abdullah el-Hırşî. *Münteha'rağbe fî halli elfâzin-Nahbe*. Kahire: Darü'l-Yüsr, 2020.
- Mücteba, İlgürel. "Balıkesir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 5/12-14. İstanbul, 1991.
- Raşit Küçük. "İsnâd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 23/154-159. İstanbul, 2001.
- Tirmizi, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Servet. *el-Câmiü's-Sahîh*. İstanbul, 1992.
- Devlet-i Âliyye-i Osmaniyye Tezkiresi*. Meşihad Arşivi, 149/3.
- İcazet Senedi*. Meşihad Arşivi, 149/1.
- Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kent Arşivi Yayınları*. "Karesi (Balıkesir'in İlk Resmî Gazetesi 1886-1888)" (2022).

İLK ANADOLU KAZASKERİ HACİHASANZÂDE EFENDİ

Abdullah ELMAS

Dr., Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu

Giriş

1453 yılında İstanbul'un fethinin akabinde kurulan İstanbul kadılığı makamı için bu makama getirilen kişilerin "*taht kadısı, İstanbul efendisi, İstanbul mollası ve kâdî-i Kostantîniyye*" tabiriyle de zikredildiği görülmektedir. Taht kadılığı, Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin başkentinin kadılığı olması hasebiyle ve yoğun bir iş yükü olması hasebiyle de imtiyazlı bir konumda olmuştur. İstanbul'un fethinin akabinde taht kadılığı makamına devrin meşhur âlimlerinden Hızır Bey Çelebi getirilmiş Hızır Bey'den sonra bu makama Molla Hüsrev tayin edilmiştir. İstanbul'un fethinden sonra peş peşe devrin tanınmış âlimlerinin taht kadılığına getirilmesi bu makamı gözde makam haline getirmiş ve makamın itibarını arttırmıştır.

Öte yandan Osmanlı kuruluş devrinde devlet teşkilatında bir diğer önemli kurum olan kazaskerliğin veziriazamlık makamından önceki basamak olması, bütün veziriazamların kazaskerlikten göreve gelmeleri ve veziriazamların vezirler arasından değil de kazaskerlerin tercih edilmesi, vazifeye liyakatleri bakımından önem arz etmektedir. Fatih dönemine kadar kazaskerliğin vezirlik görevinden daha itibarlı ve üstün olduğunu görmekteyiz. Gerçekten de Molla Gürani Fatih Sultan Mehmed Han'ın birçok kez vezirlik tekliflerini reddetmesine rağmen kazaskerlik teklifini kabul etmiştir (Şentop, 20002: 2). Bu çalışmada İstanbul kadılığı ve Anadolu'nun ilk kazaskerliğini yapan Balıkesirli Hacıhasanzâde Efendi'nin hayatı, eserleri, kadılık ve kazaskerlik dönemindeki icraatlarına yer verilmiştir. Asıl adı Mehmet olan Hacıhasanzâde Efendi'nin künyesi Mehmed b. Mustafa b. Hacı Hasan olup babası ve dedesi Balıkesir'in ulemalarındandır. İlk tahsilinden sonra İstanbul'da Hacıhasanzâde Molla Yegân'dan tahsilini tamamlamış ve ondan icazet almıştır.

1. Kazaskerlik

'Kādî' ve 'asker' kelimelerinin terkibinden oluşan 'kādî'l-asker' tabiri alanyazında 'kādî-i asker' veya 'kādılasâkir', 'kādılcünd', 'kādîleşker' olarak da geçmektedir. Ancak kavram Daha önceki Türk-İslam devletlerinin aksine Osmanlı döneminde kazasker şeklinde kullanılmaya başlanmış ve yaygınlaşmıştır. Osmanlı kaynaklarında kazaskerler bazen "*sadreyñ efendiler, sadr-ı Rumeli, sadr-ı Anadolu*" tabirleriyle de anıldığı görülmektedir. Bu tabirler muhtemeldir ki kazaskerlerin divan üyesi olmalarıyla ilgilidir (İpşirli, 2022: 140).

Kazasker tabirinin, bir makam veya kurumu ifade etmek için ilk defa Eyyubiler tarafından kullanıldığı kabul edilmektedir. (Uzunçarşılı, 1988: 387). Osmanlı İmparatorluğuna mahsus bir müessese olan kazaskerlik, İslam ve Türk-İslam devletlerindeki aynı isimdeki kurumlarla karşılaştırıldığında özgün içeriği ve yapısı itibarıyla farklılık göstermektedir (Şentop, 2002: 1). Osmanlı İmparatorluğu'nda kuruluş zamanından beri kazaskerler, padişahın devlet işlerinin nizam ve intizamı ile devletin örgütlenmesinde en nüfuzlu yardımcıları olmuştur (İnalçık, 2019: 117).

1.1. Osmanlı Devleti'nde Kazaskerlik Kurumu

Beylik olarak tarih sahnesine çıkmasıyla birlikte devlet yapısına uygun bürokratik ve siyasi bir teşkilatlanmaya giden Osmanlı, kendisinden önce Anadolu topraklarında hüküm sürmüş Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklu devletlerinin devlet teşkilatlanma modelini de miras olarak almıştır (Köprülü, 1986: 29). Beyliğin kurucu Osman Gazi'den itibaren, devlet yönetimi altında bulunan yerlerde kadıların bulunduğu ve yeni fethedilen yerlere de kadıların tayin edildiği görülmektedir (Aşıkpaşaoğlu, 1992: 25). Osmanlı Devleti'nde ulema, yalnızca medreselerde eğitim-öğretim faaliyetini yürüten kişiler olmayıp aynı zamanda hukukçu kimlikleri ile bizzat devlet yönetiminde görev alan idareci/bürokrat tipleridir.

Osmanlı İmparatorluğunda devlet sınırlarının genişlemesi, yeni yerleşim yerlerinin ve birimlerinin çoğalması, her kazaya kadı ve diğer yöneticilerin görevlendirilmesi ile birlikte yargı örgütünün

teşkilatlanma ihtiyacının hâsıl olması kazaskerlik kurumunun ortaya çıkmasını sağlamıştır.

XIV. yüzyıldan XVI. yüzyıl ortalarına kadar ilmiye teşkilatının en yüksek derecesine sahip kadıaskerler, başta “*mevleviyet*” denilen büyük kadılar olmak üzere bütün kadıların atamasında etkili/aktif olmuşlardır. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren şeyhülislâmlar kazaskerlerden daha etkili olmuş, büyük kadılıklar ve “*ibtidâ-yı dâhil*” müderrisliklerinin atamasında belirleyici konumdadırlar (Uzunçarşılı, 1988: 88).

1.2. Osmanlı Devleti’nde İlk Kazasker Tayini

Osmanlı Devleti’nde başlangıçta adli teşkilatın örgütlenmesinde merkez teşkilatın hukukçusu olarak Bursa kadısının çok fazla görev ve yetkiyle donatıldığını görmekteyiz. Başkent Bursa kadısı divana katılmakta, Padişah ile birlikte sefere çıkmakta ve kazalara kadı tayinleri ve kadıların teftişleri ile azil işlemlerine bakmaktaydı (Uzunçarşılı, 1982: 127). Ancak bir süre sonra adli teşkilatın dönemin ihtiyaçlarında yetersiz kalması nedeniyle reforme edilmesi gerektiği görüşü ağır basmıştır. Çünkü daima seferde buluna padişah ile birlikte olacak, şer’i işleri görececek müstakil bir zatın olması zarureti hâsıl olmuştur. *Hadâ’iku’ş-Şâkâ’ik*’de Orhan Gazi’ye atfen beyan edilen bu ihtiyaç (Mecdi, 1558: 30) yaygın görüşe göre Sultan I. Murad döneminde çözüme kavuşturulmuştur. Osmanlı tarihi kaynaklarına göre ilk kazasker tayini I. Murad zamanında yapıldığı ve sultanın saltanun ilk yıllarında ilk kazasker olarak Bursa Kadısı Çandarlı Kara Halil’i tayin ettiği görülmektedir (Aşıkpaşaoğlu, 1992: 49; Neşrî, 1949: 190-191).

1.3. Fatih Döneminde Kazasker Tayini

Sultan II. Murad tahtı oğlu Fatih’e devrederken Molla Hüsrev’i kazasker tayin etmiştir (Oruç Beğ Tarihi, 1972: 92). Tekrar göreve geçtiğinde Molla Hüsrev kazaskerliğe devam etmiştir. Molla Hüsrev’den sonra kazaskerlik görevine Mahmut b. Seydi Ahmet’in tayin edildiği ve bu görevde H.872’ye kadar kaldığını görmekteyiz (Hüsametdin, 1926). Fatih Sultan Mehmet’in cülusu akabinde hocası Molla Gürani’ye vezirlik teklif etmiş (Mecdi, 1558: 85), hocası teklifini

kabul etmeyince¹ hocası Molla Gürani'yi kazaskerliğe tayin etmiştir. Neşri'nin tespitlerine göre Molla Gürani, Sivrice Hisar fethinden sonra kadı tayinlerinde bağımsız hareket ettiği ve vezir-i azama sormadığı için önce kazaskerlikten istifaya zorlanmış daha sonra da azledilmiştir (Neşri, 1949: 717). Molla Gürani'nin yerine Mevlana Mecdüddin İsa kazasker tayin edilmiştir. Fatih devrinin genel karakterine uygun olarak kazaskerlerin sık sık değiştiğini görmekteyiz. Fatih Döneminde kazasker olarak tayin edilen kişiler şunlardır: Molla Hüsrev (ikinci kez), Hocazade Mustafa Efendi, Mevlana Abdülkerim Efendi, İbrahim b. Halil (Çandarlızade), Mevlana Veliyyüddin Vildan Efendi, Hasan Samsuni Efendi, Mevlana Ali el-Fenari, Mevlana Muhyiddin Efendi b. Mağnisa ve Mevlana Kastalani (Şentop, 2002: 40).

2. Fatih Döneminde Kazaskerliğin İkiye Ayrılması ve Balıkesirli Hacı Hasanazade Efendi'nin Anadolu Kazaskerliğine Getirilmesi

Sultan Mehmed Han, saltanatının son yıllarında Mevlana Kastalani'yi kazaskerlik makamına getirmiştir. O zamana kadar Devleti-Aliyye'de sadece bir kişi kazaskerlik görevinde bulunuyordu. Sultan Mehmed Han devrinin son zamanlarında kazaskerlik makamının ikiye ayrıldığını görmekteyiz. Kazaskerlik makamının ikiye ayrılma tarihi ile ilgili farklı nakiller olsa da Hazerfen Hüseyin Efendi H.882/M.1477 tarihini (İlgürel, 1998: 202), İsmail Hakkı Uzunçarşılı ise H.885/M.1480 tarihini vermektedir (Uzunçarşılı, 1988: 288-289). Ancak aşağıdaki olay üzerine bu uygulamanın ortaya çıktığı müttefiken aktarılmaktadır. O sırada veziri azam olan Karamânî Mehmed Paşa Mevlana Kastalani'nin otoritesinin kendisini rahatsız ettiği için kazaskerlik makamını ikiye ayırarak rahatsızlığı bertaraf etmek istemiştir. Zira Mevlana Kastalani, insanlar arasında idare-i maslahat yoluna gitmez, doğru sözü olduğu gibi söylerdi. Bir gün Veziriazam, Sultan'a arzda bulunarak şöyle demiştir: "Vezirlerin (Allah onları güçlü kılsın) sayısı dördttür. İki kazasker olsa, bunların biri Rumeli'nde, diğeri de Anadolu'da olsa Müslümanların işlerini görmek daha kolay olur ve yüce dîvân için de bir süs olurdu." Bu fikre sıcak bakan Sultan Mehmed Han, vezir-i mûmâ ile birlikte Mehmet Paşa'nın görüşünü

¹ Halil İnalçık, Molla Gürani'nin vezirliğin sarayda yetişen kullara mahsus olduğu gerekisi ile reddettiğini söyler. Bkz "Mehmet II"

benimseyerek, Kastalani'yi Rumeli kazaskeri yapmış. O sırada İstanbul Kadısı olan Hacı Hasanzâde'yi de Anadolu Kazaskeri olarak atamıştır (Mecdi, 1558). Fakat Kastalani bu teklifi reddedip kazaskerlik görevini paylaşmayı kabul etmemiştir. Vezir, kalbini yumuşatmak maksadıyla haber gönderse de işe yaramamıştır. Bunun üzerine Vezir, "Ona kendim gideceğim." demiş ve etrafındakiler Kastalani'ye, "O gelirse kesinlikle seni ikna eder. Ama ondan sonra onun şerrinden sakın." demişlerdir. Vezir gelmiş ve dedikleri gibi tatlı sözlerle Mevlana Kastalani'yi ikna etmiştir. Anlatıldığına göre, Hacıhasanzâde, Kastalani'nin bu vezir hakkında söylediklerini Sultanın yanında söyleyeceğine dair üç talak üzere yemin etmiştir. Ancak kısa bir süre sonra Sultan Mehmed Han vefat etmiştir. Sultan Bayezid Han tahta oturunca Kastalani'yi kazaskerlikten azletmiş ve ona günlük yüz dirhem maaş bağlamıştır. Yerine de İbrâhim Paşa bin Halil Paşa'yı getirmiştir (Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, 2019: 242-244).

Mecdi'nin *Hadâ'iku's-Şâkâ'ik'ine* göre; Mevlana Kastalani, bu yüksek dereceli emri kabul etmeyip, bağımsızlık makamından feragat etmeye razı olmamıştır. Kendisi, cömertlik ve itibar sahasında yalnız olmadığını düşünürken, faziletler alanında parlayan Hacıhasanzâde de buna katılması, endişelerini artırmıştır. Kendisi, yüksek taleplerin ve önemli isteklerin başka birinin kontrolüne teslim edildiğini gördüğünde, derin bir üzüntü ve kaygı yaşamıştır. O, âlemdede eşi benzeri bulunmayan bir şahsiyet olarak, ulema arasında bir parıltı iken, sadaret makamında da bir inci gibi yer almıştır. Ancak bu durum, onu karmaşık ve huzursuz bir ruh haline sokmuştur (Mecdi, 1558.463).

3. Hacıhasanzâde Efendi'nin Kazaskerliğe Tayini

Fatih devrinin fazilet ve üstün derece sahibi, ilmiyle amel eden âlimlerinden olan Balıkesirli Muhammed bin Mustafa bin Hacıhasanzâde Efendi Merhum devrinin âlimlerinden dersler aldıktan sonra Molla Yegân'ın hizmetine girmiştir (Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, 2019: 266). Hocası Molla Yegân'dan mülâzemet aldıktan sonra kazasker oluncaya dek Dimetoka ve Malkara'da müderrislik ve Gelibolu'da kadılık görevlerinde bulunmuştur. Ayrıca Mahmud Paşa'nın Fatih Sultan Mehmed'e Hacıhasanzâde Efendi'nin ilim ve

faziletinden övgü ile bahsetmesi onun önce Bursa Murâdiye Medresesi müderrisliğine daha sonra Bursa kadılığına tayin edilmesini sağlamıştır. Sultan Mehmed Han, İstanbul kadılığı görevini verdikten sonra vefat ettiği sene Anadolu kazaskerlik görevini de ona H. 886/ M. 1481 vermiştir (Ahmed Hasîb Efendi, 2021:1373-1374).

Hacıhasanzâde Efendi, Bursa kadılığından sonra önce Sahn-ı Semân müderrisliğine tayin edilmiş daha sonra taht kadılığına getirilmiştir. Fatih Sultan Mehmet zamanında Anadolu'nun ilk kazaskeri olan Hacıhasanzâde Efendi bu görevde 7 yıl kalmış ve Sultan Bayezid Han tahta oturduğunda onu görevinde bırakmıştır. Bir süre sonra da Sultan Bayezid Han onu Rumeli kazaskerliğine tayin etmiştir (Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, 2019: 268). Bu görevde de -öldüğü yıla kadar-18 yıl kalan Hacıhasanzâde Efendi 25 yıllık kazaskerlik makamında kalan nadir âlimlerdendir. Hacıhasanzâde Efendi Yaşı doksanı aşmış olduğu hâlde kazaskerlik yaptığı sırada, H.911 senesinde vefat etmiştir. Hacıhasanzâde Efendi, uzun süre kaldığı kazaskerlik makamında hangi icraatlarda bulunduğu kaynaklarda pek geçmemesine rağmen ilmiye sınıfında mülâzemet² uygulamasının

² Mülâzemet terimi, Osmanlı İmparatorluğu'nda bir göreve atanmayı bekleme sürecini ifade eder. Başka bir deyişle ilmiye teşkilatında, medreseden mezun olduktan sonra bir göreve atanma sürecine mülâzemet denir. Ayrıca, iki görev arasında geçen zaman dilimi için de bu terim kullanılmaktadır. İlmiye alanında, medrese mezunlarının görev almak için sırada beklemeleri ve mesleki deneyim kazanmaları bu kavramla tanımlanır. Mülâzemet, yalnızca ilmiye için değil, staj dönemi anlamında Osmanlı'nın idari ve askeri yapılarına da uygulanan bir terimdir (Pakalın, 1993: 611). Osmanlı döneminde Bursa, Edirne ve İstanbul gibi şehirlerde birçok medrese açılmış ve pek çok öğrenci yetiştirilmiştir. Ancak fetihler sonucu her alanda eleman ihtiyacı doğmuş, bu nedenle mezunlar kısa sürede göreve atanmıştır. Ancak medrese mezunlarının sayısındaki artış, tayin için beklemenin kaçınılmaz hale gelmesine yol açmıştır. Bu durum, adil bir atama süreci oluşturmak için mülâzemet sisteminin düzenlenmesini zorunlu kılmıştır. Görev almak isteyen dânişmendler, ilgili kazasker meclisine katılarak mülâzemet defterine isimlerini kaydettirir ve sıra beklerlerdi. Bu süreçte, mülâzımların maaş alıp almadıkları belirsizdir; bazı kaynaklar ücret almadıklarını, bazıları ise günlük bir ödeme aldıklarını belirtmektedir. Mülâzımlık süreci genellikle iki veya üç yıl sürmüştür.

Mülâzemet, ilmiye dışında da çeşitli alanlarda, özellikle idari ve askeri görevlerde, görev süresinin tamamlanmasının ardından yeni görev için bekleme anlamında da kullanılmıştır. Bu bekleme süresi boyunca, ilmiye mensupları çeşitli görevlerde

gelişmesinde önemli rol oynamış ve günümüzde eldeki verilere göre II. Bayezid devrinde tutulan mülâzemet defterlerinden birinin Hacıhasanzâde Efendi'nin Rumeli kazaskerliği döneminde tutulduğu ve bu defterin en eski mülâzemet defteri olduğu sanılmaktadır. Öte yandan birçok talebenin Hacıhasanzâde Efendi'den mülâzım olduğu görülmektedir (İpşirli, 1982:29-31). Müeyyedzâde Abdurrahman el-Amâsî Hacıhasanzâde 'nin ölümünden sonra H. 911/ M. 1505 yılında Rumeli kazaskerliği görevine getirilmiştir (Taşköprülüzâde Ahmed Efendi, 2019: 470). Hacıhasanzâde Efendi kazaskerliğini döneminde; kadıların tayin, azil ve teftiş işleriyle ilgilenme, mülâzemet defteri tutma, divan toplantılarına katılma, ordunun seferi sırasında meydan gelen ihtilafların halli, divanda havale edilen davaları görme gibi işleri yürütmüştür.

4. Hacıhasanzâde Efendi'nin Kişiliği ve Eserleri

Efazıldan biri olan Hacı Hasanzade, Mevlana Muhammed Mustafa'nın oğlu olarak, Hazreti Fatih'in adalet döneminde ilimleri okuyarak, zamanın faziletlerini gözetenlerin yanında yer almıştır. Karasi eyaletinin Balıkesir topraklarındandır. Dedesi Hacı Hasan'ın Bergama'da bir camisi vardır (İpşirli, 1996: 503). Kendi ruh hâlinde, insanî niteliklerle derinleşmiş; güzel bir durum ve akıl ile donanmış olan Vahidî mahlaslı Hacıhasanzâde Efendi zamanının âlimlerinden ilimlerin temellerini alarak eğitime başlamıştır (Mecdî Mehmed Efendi, 1558). Ayrıca İstanbul'un taht kadısı olarak da müstesna bir konumda bulunmuştur. Sultanlığın izzeti ona verilmiştir. Anadolu'ya atandıktan sonra, o sırada Fatih'in rızasını kazanmıştır. Bayezid Han tahtına oturduğunda, Sadaret'te de yine kendisine yer verilmiştir. Daha sonra onu Rûm'a atayarak, ölünceye kadar orada görev yapmıştır. Toplamda yirmi beş yıl kadar kazaskerlik yapmıştır. Ama hiç zehir içmemiş ve yaşamında sıkıntıyı düşmemiştir. Ölümünden

bulunarak tecrübe kazanmışlardır. Bu dönemde, sınırlı mali destekler de sağlanmıştır. Mülâzemet, kadılık veya müderrislik gibi görevlerin bir parçası olarak da değerlendirilmektedir (Baltacı, 1976; Uzunçarşılı, 1988; İpşirli, 2020: 536-537).

önce hiç sadareten azledilmemiştir (Ahmed Hasîb Efendi, 2021:1373-1374).

O, uzun boylu, uzun sakallı ve yüzü parlak bir kişiydi. Alçakgönüllü ve saygılı biriydi. İçindeki ilahi sevgi, büyük âlimler ve kutsal evliyalarla olan ilişkisini derinleştirmişti. İlimle olan bağı oldukça güçlüydü ve arkadaşlarıyla dostluğunu çok önemsiyordu. İlim denizinde derin birikimlere sahipti; Aklî ve şer'î ilimlerin tamamını bilmesi yanında usûl ve fîrû ilimlerine de bir deryaydı. Gizemli hazine gibi bilgiler sunarak, Allame Beyzavî'nin yazdığı "Tefsir-i Şerif" adlı eserine ve En'am Suresi üzerine haşiye yazmıştır. Öte yandan Hüseyin Vâiz-i Kâşifî'nin "Ravzatü's-şühedâ" isimli eserini "Saâdetnâme" ismiyle tercüme ettiği bilinmektedir. Ayrıca Merhum el-Mukaddimâtü'l-Erba 'a'ya haşiye yazan beş alimden birisidir. Allame Devvani ile Mir Sadru'nun arasındaki tartışmaları içeren bir haşiye ve "Mizan-ı Ta'srif" adlı bir gramer kitabı hazırlamıştır. Mecmau'l-bihâr isimli bir fıkıh kitabı da yazmıştır (Bursalı Mehmed Tâhir, 1971: 273-274). Öte yandan Hacıhasanzâde Efendi "Garâib-i Lugât" isimli dilin garipliklerini içeren yararlı bir kitap derlemeye başlamıştır. Ancak ömrü, bu işi tamamlamaya yetmemiştir (Ahmed Hasîb Efendi, 2021: 1374; Bursalı Mehmed Tâhir, 1971: 273-274; Mecdî Mehmed Efendi, 1558).

Ayrıca mahlası Vahîdî' olan Hacıhasanzâde Efendi fazıl ve kemal açısından bulunduğu konumun zirvesindedir ve şiir ile gazel alanında da benzersizdir. Tâcî-zâde Cafer Çelebi, merhum Heves-nâme'sinde övdüğü dört kişiden biridir.

5. Mevlânâ Şemsüddîn Ahmed bin Mûsâ'nın Hacıhasanzâde Efendi'yi Kıskanması Hadisesi

Hayali mahlası ile bilinen Mevlânâ Şemsüddîn Ahmed bin Mûsâ, hayal gücüyle meşhur ve tanınan bir kişiydi. Babası kâdı iken, bazı ilimleri onlardan öğrenip bilgi ve yetenekle donanmıştır. Bursa'da Sultan müderrislerinden Mevlânâ Hızır Bey Çelebi'nin yüksek görevinde bulunmuştur. Yüksek rütbelerde bazı medreselerde müderrislik yaparak, faziletlerini anlatmak için basit bir üslupla bilgi dağıtmıştır. Günlük otuz akçe ile Filibe müderrisi olmuştur. O

dönemin veziri, Mahmûd Paşa, Bursa'nın müderrislerinden Muradiye Medresesi'ni Gelibolu kâdısı Balıkesirli Mevlânâ Hasanzâde'ye devredince, Hayali Çelebi'nin bu durumu kıskanması üzerine, söz konusu vezire bir mektup göndererek eleştirisini bu mektupta belirtmiştir. Mahmûd Paşa, bu mektubu okuyup içeriğindeki eleştiriden haberdar olunca, Hayali'nin eleştirilerine şöyle cevap yazdı: "Müşarünileyh Hacıhasanzâde 'nin liyakati ve hakkı, gökteki yıldız gibi açıktır, hatta dünya güneşi kadar belirgindir. Ancak Mevlânâ Hayali, onu Sühâ gibi gözünden gizleyerek, zerreler gibi değersiz ve belirsiz görmektedir". Mahmud Paşa; Hacı Hasanzâde'nin şerefli halleri hakkında bilgi eksikliğinden dolayı bu durumu, yanlış bir yerleşim gibi değerlendirdiğini Mevlânâ Hayali'nin bu konuda yanlış bir şekilde düşündüğünü ifade etmiştir (Mecdî Mehmed Efendi, 1558:451-452).

Sonuç

Kendi ruh hâlinde, insanî niteliklerle derinleşmiş; güzel bir durum ve akıl ile donanmış olan Vahidî mahlası ile bilinen Hacıhasanzâde Efendi, zamanının âlimlerinden ilimlerin temellerini alarak eğitime başlamıştır. Bu bağlamda, Mevlânâ Yegân hazretlerine hizmet ettikten sonra, yüksek niteliklerini tamamlayarak adalet ve ilim alanında kendini geliştirip, eski âlimlerin geleneğine uygun olarak Dimetoka Medresesi ve Malkara Medresesi'nde müderrislik yapmıştır. "Bir saat adaletle hükmetmek, altmış senelik ibadetten daha hayırlıdır." düsturunu benimseyerek, ibadet dışında adaletin icrası için çaba sarf etmiştir. Bu nedenle, büyük hedeflere ulaşma umuduyla kendi seçimlerini adalet alanına yönlendirerek Gelibolu kadısı olmuştur.

Merhum Sultan Mehmed Han hazretlerinin huzurunda, Mahmud Paşa, Hacıhasanzâde Efendi'nin güzel ve yüksek özelliklerini anarak Bursa'da Muradiye Medresesi'ni tayin olmasını sağlamıştır. Faziletli kişi, o medresede günlerce ve gecelerce görev yaptıktan sonra, yine Bursa'ya kadı olmuştur. Kadılık görevinden ayrıldıktan sonra Medaris-i İman-ı Cihan'a gitti ve ardından yine tarzını değiştirip Konstantiniyye'ye kadı oldu. Merhum Sultan Mehmed Han'ın vefat ettiği 886 yılında, daha ölmeden önce faziletli kişiyi Anadolu kazaskeri yaptı. Merhum Sultan Bâyezid Han hazretleri saltanat tahtına ve

hilafet makamına çıktığında onu Anadolu kazaskerliği görevinden almamıştır.

Hacıhasanzâde Efendi, bulunduğu yerde belirli bir süre görev yaptıktan sonra 883 yılında Rumeli bölgesine kazasker olarak atandı. Mevlana Hacı Hasanzade, sadaret makamına geçtiği yıldan 911 yılına kadar, yirmi yıldan fazla bir süre azledilmeden görevine devam etti ve onun yönetimindeki işlerin düzeni bozulmadı. O, yüksek makamında vakur ve temkinli bir şekilde durdu ve merkezden ayrılmadı. O faziletli kişi, yaşamı boyunca hayat suyu gibi aktif ve verimli oldu; Bir rivayete göre 80, bir rivayete göre 90, bir rivayete göre ise 100 yaşını geçerek vefat etmiştir.

Kaynakça

- Ahmed Hasîb Efendi. (2021). *Silkü'l-Le'âl-î Âl-î Osmân Manzum Osmanlı Tarihi (1299-1481)*.
- Aşıkpaşaoğlu Tarihi (1992). Atsız, (2. Baskı). İstanbul: MEB.
- Baltacı, C. (1976). XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri, İstanbul: İrfan Yayınları.
- Bursalı Mehmed Tâhir, (1971). *Osmanlı Müellifleri, I.* Heppenheim-Bergstrasse
- Hüseyin Hüsametdin (1926). "Orhan Bey'in Vakfiyesi", Türk Tairh Encümeni Mecmuası, 16. Sene (Eylül, 1926), Nr. 17(94), s. 297-301.
- İlgürel, S (1998). *Hezarfen Hüseyin Efendi Telhîsü'l-Beyân fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İnalcık, H. (2019). *Devlet-i'Aliyye: Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar-I Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İpşirli M. (1996). *TDV İslâm Ansiklopedisi C-14." Hacıhasanzade Efendi maddesi"* Ankara: TDV Yayınları, s.503-504.
- İpşirli M. (2020). *TDV İslâm Ansiklopedisi C-31." Mülâzemet maddesi"* Ankara: TDV Yayınları, s.536-537.
- İpşirli M. (2022). *TDV İslâm Ansiklopedisi C-25." Kazasker maddesi"* Ankara: TDV Yayınları, s.140-143.
- İpşirli, M. (1982). *Osmanlı İmparatorluğunda Kadiaskerlik Müessesesi* (doçentlik tezi, 1982), İÜ Ed.Fak. Genel Ktp.
- Köprülü, M. F. (1986). *Bizans müesseselerinin Osmanlı müesseselerine tesiri*. İstanbul.
- Mecdî Mehmed Efendi (1558). *Hadâ'iku's-Şâkâ'ik CI*, Süleymaniye YEK, Ragıp Paşa Nr. 1000
- Mehmet Neşrî (1949). *Kitab-ı Cihannüma*, C. I, Haz. F. Reşit Unat, M. Altay Köymen, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

- Oruç Beğ Tarihi (1972). Haz. ATŞİZ, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.
- Pakalın, M. Z. (1993). *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü: I-P*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi.
- Şentop, M. (2002). *Osmanlı Devleti'nde kazaskerlik kurumu (18. yüzyıl sonlarına kadar)*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1982). *Osmanlı Tarihi C-I*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti Teşkilâtına Medhal*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

SINDIRGI EĞRİDERELİ “HACI BABA” İBRAHİM (AKBAŞ) EFENDİ

İsa BALDEMİR

Öğr. Gör. Dr. Balıkesir Üniversitesi

Giriş

Milletlerin din anlayışlarında kültürlerin büyük tesiri olduğundan fertler, farkına varmadan cemiyetçe benimsenen değerleri bünyelerine taşırlar. Böylece bir kültür bütününde fertler, düşünce ve tutumlarını toplumun belirlediği çizgiye göre ayarlamak zorundadırlar. Buna daha çok toplumun kontrol gücü denmektedir. Cemiyet, kültür konusunda kendiliğinden “ayırt edici” bir organ gibi yeni değerler karşısında hassaslaşarak kendi yapısına, seciyesine, genel telakkilerine uygun düşenleri kabul; aykırı olanları reddetmektedir.¹ Kùltürler, toplumlardaki dikkat çekici sosyal olgular sayesinde karakterlerini bozmayan, mevcut değerlerle uyumlu şekilde yaşamaya elverişli yeni davranış ve ürünlerle aşılıp canlanarak varlıklarını devam ettirmektedirler.

Türk milleti, sekizinci asırdan itibaren İslam dini ve kültürü etkisine, kendi değerlerinin de yer yer tesiri ile birkaç nesil sonrası uyum sağlayabilmiştir. Bu uyum konusunda tasavvufun inkar edilemez bir ağırlığı söz konusudur. Türklerde tasavvuf anlayışı Orta Asya’da başlamış ve özellikle Hoca Ahmet Yesevî’nin tutuşturduğu bu چراغ, Horasan erenleri tarikiyle hep batıya doğru yüzyıllarca yol almıştır. Neredeyse bin yıl bu hamurla yoğrulan Anadolu topraklarındaki Türk aşiret ve obalarının manevi ciğerlerine tasavvuf nefhası adeta nefes olmuş, ruh olmuştur. Ancak Batılılaşma ile başlayan Avrupa’ya yelken açma ve Avrupa kültürüyle boyanma hususları elit kesimlerde temellense de tabandaki geniş halk kitlelerinde aksülamel potansiyalini hep barındırmıştır. Cumhuriyet’in ilanından sonra tabanda yaşayan halk ekseriyeti alışkın

¹ Kafesoğlu İbrahim, *Türk Milli Kùltürü*, s. 30, Ötüken Yay., İstanbul, 1997.

olduğu hayat şekli ve yaşam felsefesini kolay kolay güncelleyememiştir. Bu halk tabanının Asya steplerinden beri korkularını gideren, geleceğe umutla bakmasını sağlayan, örf ve adet gibi toplum çimentosu harcının kıvamını veren manevi önderleri sürekli ona ışık olmuştur. İşte onlardan biri de devrinde Balıkesir Sındırgı'ya bağlı günümüzde bir mahalle konumundaki Eğridere'de Horasan erenlerinin gittiği her yerde tekkesini kurup etrafına manevi ışık saçtıkları gibi tahsil hayatı sonrası köyüne dönüp köy odası, mescit gibi topluma mal olan yapıların da banisi olan “Hacı Baba” İbrahim (Akbaş) Efendi olmuştur.

1. “Hacı Baba” İbrahim (Akbaş) Efendi'nin Hayatı ve Yetişi

1300'de (1885) Balıkesir'in Sındırgı ilçesine bağlı Eğridere Mahallesi'nde doğan İbrahim Efendi, küçük yaşta Kırkağaç Ayanzâde Medresesi'ne verilmiştir. Burada Uşşâkî meşâyîhinden Akhisar Kömürcülü Bekir (Erenbaş) Efendi'den ders ve icâzet alarak yaklaşık çeyrek asır sonra köyüne dönmüştür. Medrese eğitimi ve Sarı Hoca Camii imamlığı dolayısıyla yaklaşık çeyrek asırlık Kırkağaç hayatı devrin getirdiği tarihi savaş ve zorluklar sebebiyle sonuçlanmış ve çok küçük yaşlarda ayrıldığı köyüne dönmek zorunda kalmıştır. 1. Dünya Savaşı başlarında Bandırma'da gerçekleştirilen ve o dönem tarikat yapılanmaları içinde çok önem arz eden “efendilik” imtihanında köylüsü Mehmet (Karanfil), komşu nahiyeden Göcükli Muharrem ve Emin Efendilerle başarılı oldukları için önce sefer görev emrinden muaf tutulmuş; ancak Çanakkale Savaşı'nın sonlarında çoğu aydın gibi o da cepheye çağırılmıştır. Henüz silah eğitimi talimindeyken çatışmalar bittiğinden fiili savaşa girmeden köyüne dönmüştür. Ailesi ve çocuklarının geçimi için tarım ve daha çok hayvancılıkla meşgul olmuş ve köy mescidinde yarım asırdan fazla fahrî imamlık yapıp çocuk okutmuştur. 1941'de vefat eden komşu Karakaya köyünden Emine hanımdan dördü oğlan (Hüseyin, Mustafa, Mehmet, İsmail) biri kız (Leyla) beş çocuğu olmuş, daha sonra da yine ilk eşinin köyünden Hatice hanımla bir kez daha evlendiği halde o da ondan önce dünyayı terk ettiğinden berzah yolculuğunda o yine yalnız bırakılmıştır.

İşgal yıllarında bir Yörük obası tarzında yaşam sürülen Eğridere köyünde yaşadığından yayla ve kışla hayatında Yunan zulmünden

kaçarak ailesiyle hayatta kalabilmiştir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında köyünde normal bir hayat sürse de gerek kendi çocuklarının gerekse de köy çocuklarının eğitiminden kendini sorumlu hissetmiş ve mahallesinde küçük bir oda (mescit) yaptırmıştır. 1947'de üçüncü oğlu Mehmet'i evlendirmek için ev ihtiyacı çıkınca mescidi eve dönüştürmüş ve 1949'da cami inşasına girişmiştir. Çevreden cami yapılan yerde su olmamasından çok eleştiri alsa da o yaklaşık üç yüz metre uzaklıktaki taban araziye 12 metrelik kuyu kazdırmış; ancak oradan yeterli miktarda su çıkmayınca takribî beş kilometre uzaklıktan Kırkağaç Gelenbe'den develerle getirttiği 14 bin toprak künkle yetmiş günde suyu bânisi olduğu camisine getirtmiştir.

1917-1949 arasında Türkiye'den düzenli şekilde hacca gidilmemiş, devlet kontrolündeki ilk katile, kendi köyünden üç kişiyle Hacı Baba'nın da bulunduğu, 1950'de gitmiştir. Bu hacda onunla birlikte medrese arkadaşları Akhisarlı Kamil (Mısırlı) ve Kırkağaç Ayanzâde Medresesi'nden hocasının oğlu Akhisar Kömürcülü Sadık (Erenbaş) Efendiler de bulunmaktadır. Hac sonrası kafilesindeki kendi köylülerinin ve komşu köylerden ileri gelenlerin ona teveccühleri daha da kesifleşmiş, çevresi çocuklarını ona getirip ondan çocuklarını okutmasını istemişlerdir. Büyük emek verdiği cami (İşinibilir Camii), yanındaki odası ile yavaş yavaş bir eğitim mekanına bürünmüş, 1950 sonrasında cuma hutbelerini ve namazını sürekli kendisi icra ettiği halde küçük çocukların eğitimini daha önce yetiştirdiği gençler eliyle icra etmiştir.

1950 sonrası ilk Bigadiç köylülerinin kullandığı "Hacı Baba" ifadesi zamanla kendi köyü ve çevrenin de benimsediği bir adlandırmaya

dönüşmüştür. Ölümüne dek hiç ziyaretçisi eksik olmamış, evinde sürekli ocak yandığından çayı hep kendi doldurmaktan hoşlandığı için bu görevi kimseye bırakmak istemezmiş. Hatta onun elinden çay ikramını geri çevirenleri huzurundan kovup kendi evlatlarına da onları misafir ettiklerinde kızarmış ve “Benim kovduğum misafiri siz nasıl ağırlarsınız?” diye hep çıkışmış.²

1930’lu yılların sonunda din hayatındaki kısıtlamalar dolayısıyla Akhisar’daki Uşşâkî şeyhi Kamil (Mısırlı) Efendi, artık şartlar yüz yüze görüşmeye müsait olmadığından talebelerinin her birine kendi çevresini derslendirme (tarikat rükünlerini yerine getirip yeni ödevler verme şeklindeki eğitim tarzının tarikat çevresince ifade edilişi) konusunda yetkilendirdiği için “Hacı Baba” da Sındırgı ve Bigadiç çevrelerindeki kardeşlerini derslemeye başlamıştır. Yöre halkı tarikat zinciri ders halkasındaki tarikat rükünlerini yerine getirip yeni ödevler verme şeklindeki eğitim tarzını “derslenme” lafzıyla ifadelendirmektedir.

“Hacı Baba” söylediklerinin bir bir ortaya çıkmasıyla çevresindne keramet ehli, Allah dostu diye hep itibar görmüştür. Sındırgı, Akhisar, Bigadiç ve Kırkağaç çevresi köylerindeki insanlar, 1968’de ölümüne dek akın akın ona hep “derslenme”ye gelmişlerdir. Açtığı bu çağır kendisinden sonra gelenlerce de günümüze dek sürdürölmeye gayret gösterilmiştir.

² Kuzen torunları İsmail Hakkı ve Emine Kümüş rivayeti 13.10.2024.

Sındırgı'nın doğusu, Bigadiç'in güneyine nazır köyünün hemen girişindeki bu taş üzerinde sık sık oturur, tefekkür eder ve çoğu kez: "Benim ışığım hep karşıya (Bigadiç'in güneydoğu köyleri, özellikle Adalı, Bekirler, Beğendikler'in yanı sıra Okçular, Turfullar ve Salmanlı civarları) vurdu, hiç kendi yakınımaya vurmadı." dermiş.

Bânîsi olduğu Sındırgı Eğridere Mahallesi'ndeki İşinibir Camii'ndeki türbesinin günümüzdeki şekliyle iç görünümü.

İbrahim (Akbaş) Efendi, bânîsi olduğu Sındırgı'nın Eğridere Mahallesi İşinilir Camii'nin son cemaat mahallindeki türbe havasındaki mahalde medfundur. Yolu üçüncü oğlu (Askeriyede sıhhiye eri olduğu için birtakım acil tıp imkanlarını öğrenip köy ortamında insanlara iğne yapma, onlara bazı ilaçlar verme gibi özelliklere haiz olan Doktor lakaplı) Mehmet, Sındırgı Hisaralanlı Hacı Hasan (Bayraktar), Kırkağaç Bakırlı (Eğridere'den göç etmiş) Hacı İsmail (Yılmaz) Efendilerce günümüze dek sürdürülmüştür.

Bânîsi olduğu Eğridere Mahallesi İşinibilir Camii girişindeki Sındırgı Belediyesi'nce hazırlanan İbrahim (Akbaş) Efendi hakkında kısa bilgi ve anekdotların yer aldığı bir levha.

11. “Hacı Baba” ile İlgili Şahit Olunan Bazı Olağanüstülükler

Allah dostu, velî gibi pek çok sıfatlarla vasıflandırılan büyük zatların çevresinde cereyan eden pek çok husus “Hacı Baba” çemberinde de vuku bulmuş ve bunlar günümüze dek hemen herkesin dilinde gayet sıradan, normal vakalar gibi anlatılagelmıştır. Elbette bunlardan bir seçki yapılmış ve en yaygın şekilde anlatılan vakalara yer verilmiştir. Her biri de hayattaki torun ve kuzen torunalarına danışılıp en az üç dört farklı ağızdan rivayete dayanandırılarak aktarılmıştır. Bu üç dört farklı rivayet sadece tek kişinin adı zikredilerek dipnotta belirtilmiş, diğerlerinin adı ayrıca zikredilmeye lüzum görülmemiştir:

1. “Hacı Baba”, bir gün ailesiyle akşam yemeğine oturmak üzereyken eşine: “Yavaş olun, Bigadiç Beğendikler’den misafirler geliyor, onları bekleyelim.” der. Bir müddet sonra ise: “Haydi atın sofrayı, bizim misafirler yolu şaşırdılar; uzun sürede gelemesler.” der ve yemekler yendikten çok sonra üç dört kişilik misafir grubu

çıkagelir. Onlara: “Yolu mu şaşırdınız, biz sizi yemek vakti bir hayli bekledik, siz gelmeyince de yemeğimizi yedik.” deyince onlar da: “Aynen öyle oldu ‘Hacı Baba’.” Diyerek onu teyit etmişler.³

2. Bir gün misafirlerinden biri Hoca Efendi, çok değerli, çok iyi bir insan; keşke şu sigarayı da içmese diye içinden geçirir. Orada o gece misafirliği olarak yattığında rüya görürür ve kendini bir lağım çukuruna düşmüş bulur. Buradan nasıl kurtulabilirim diye düşünürken “Hacı Baba”nın biri meşeden diğeri de çamdan yapılmış iki lülesinden biri uzatılınca ona tutunarak o girdaptan kurtulur. Sabah uyandığında gündüz içinden geçirdikleri konusunda çok pişmanlık duyar ve bunu önce kendi arkadaşlarına bayan eder, sonra da “Hacı Baba”dan affını ister.

3. “Hacı Baba”, oğlu İsmail (Mektepli) eliyle Akhisar’daki devrin Uşşâkî şeyhlerinden Kamil (Mısırlı) Efendi’ye 5 TL para gönderir. İsmail, paranın iki buçuk lirasını cebine atar, kalan iki buçuk lirayı Kamil Efendi’ye takdim eder. O esnada Kamil Efendi orada evinin duvarına vurup: “İbrahim Efendi, hani bu para 5 lira olmayacak mıydı?” deyince: “Ben 5 lira gönderdim ya!” diye duvardan “Hacı Baba”nın sesi duyulur ve buna oğlu da şahitlik edince oğlu İsmail: “Siz mademki bu kadar birbirinize yakındınız da benim elimle niye para gönderiyorsunuz?” şeklinde şaşkınlığını ifade eder.

4. “Hacı Baba” şiddetli bir hastalığa tutulduğu ömrünün son demlerindeyken iki gün sonra askere gidecek komşusunun oğlu Mehmet Şinasi Keskin’e: “Kara Mehmet, askere gitme, benim mezarımı sen kazacaksın.” Der. Bunun üzerine Kara Mehmet’i bir kaygıdır alır ve nasıl olur da askere gitmem; ya “Hacı Baba” ben askerdeyken ölür de onun vasiyetini yerine getiremezsem kaygısı ile derin düşüncelerle geçirdiği o günün ertesinde Hacı Baba ölüverir ve gerçekten de onun mezarını o kazar; böylece “Benim mezarımı sen kazacaksın.” Öngörüsü de gerçekleşmiş olur.⁴

5. Bir gün “Hacı Baba”nın kendi köylüsü, biraz uzak bir mahalden gelen Hacı Meryem (Koç) adlı bir kadın bir koyun bacağına çıkısına

³ Torunu Hacer Can rivayeti 25.10.2024.

⁴ Mehmet Şinasi Keskin rivayeti 13.10.2024.

koyup onu ziyarete gelirken “Hacı Baba” da oğlu (Doktor) Mehmet’e bir tavuk kestirmek üzeredir. Oğlu elindeki tavuğu tam kesecekken: “Mehmet, Mehmet, kesme tavuğu; et geliyor.” Deyince oğlu tavuğu salıverir ve gerçekten bir müddet sonra Hacı Meryem (Koç) çıkısındaki etle çıkagelir.

6. Sındırgı’nın Eğridere köyüne yakın Çakıllı köyünden Ayşe Baygöl, uzun zamandır bebek arzusuyla yanıp tutuştuğu için bir gün: “Eğer çocuğum olursa ineğimin Çullu danasını “Hacı Baba”ya hediye edeceğim.” diye adakta bulunur. “Hacı Baba”dan da dua almaya gelir ve kadın bir müddet sonra hamile kalır; ancak kadın, dünya hevesinden olacak, danayı “Hacı Baba”ya vermekten vazgeçer. Fakat hamileliği dolduğu halde bir türlü doğum gerçekleşmez ve tekrar “Hacı Baba”dan dua aldırarak amacıyla kocasını ve yakınlarından birini ona gönderir. “Hacı Baba” da gelen kişilere: “Siz gidin, artık doğum yapabilir; ancak Çullu danaya ne oldu?” deyince o gelenler bundan hiçbir şey anlamazlar. Onlar köylerine gidip durumu Ayşe Baygöl’e bu şekilde anlatınca o da o zaman kendi adak verdiğinden ve sonra da bundan vazgeçtiğinden bahsederek içinden geçenleri okuduğunu o yakınlarına beyan eder ve bundan çok pişmanlık duyduğunu dile getirir. Hatta bu çocuk dünyaya gelince böyle olaya göndermeden dolayı çocuğa çevresi sürekli “Dana Abdullah” dediği için bu adlandırma onun lakabı olarak kalmış ve ölümüne dek herkes onu bu lakapla çağırıştır.

7. “Hacı Baba” bir gün: “Alâmetin biri daha çıktı: Öyle bir gün gelecek, Mekke’de namaz kılanlar görülecek.” diye televizyondan habersiz insanlara onun varlığından o dönemde haber vermiştir.

8. Torunu Hacer (Can) sekiz dokuz yaşlarındayken bir gün: “Dede, sen hocasın babam da doktor; sırat köprüsünden geçerken senin paltonu tutarsam beni köprüden geçirirsin değil mi?” deyince “Hacı Baba” da: “Ah kızım ah, bir rekat namazımın kabul olacağını bilsem ekmek fırınındaki ateşte yanmaktan bile kayırmazdım; benim ışığım hep Adalılar, Beğendikliler ve Bekirlerlileri tuttu, imkanım olsa önce onları sıratından geçirirdim.” Demiştir.

9. “Hacı Baba”: “İnsanlar Köyden şehre göçerken evlerini, tarlalarını satıp gidecekler; bir gün geri dönecekler; ama köylerinde girecekleri ev bulamayacaklar.” Demıştır.

10. “Hacı Baba”, bir gün kıdemli talebelerinden Osman Gediz ile Sındırgı Derecikörenli Yusuf Dalma’yı komşu Gölcük nahiyesine saman almaya gönderir. Bu zatlar arabayı doldurup samanla Eğridere’ye gelirler. Yusuf Dalma: “Hocam, çok yorulduk, bize çay yapar mısın?” deyince: “Sen orada doğru dürüst iş yapmadın, samanı zaten Osman doldurdu.” Diye cevap verince Yusuf mahcup olur. Yaklaşık on kilometre mesafedeki Gölcük nahiyesindeki yaşananları bizzat görmüşçesine dillendirmesi bu kişilerce de teyit edilmiştir.

11. Bir gün Sındırgı’nın Hisaralan Köyü’nden Hasan Bayraktar eşiyle şiddetli geçimsizlik yaşayınca eşinden boşanmayı kafasına takar. Bu durumu Hoca’sına danışmadan yapmamak için Eğridere’ye gider; ancak daha “Hacı Baba”nın yanına varır varmaz ve hiçbir şey söylemeden: “Hasan: ‘Sizin en hayırlınız ailesi (ev halkı) ile iyi geçinenlerdir.’ buyurmuyor mu peygamber efendimiz.” deyince Hasan Bayraktar da artık hiçbir şey söylemeden gerisin geri döner ve bundan sonra boşanmaktan vazgeçer.

Sonuç ve Değerlendirme

İslam dinin özünü medrese eğitimi almasalar da hemen her devirde kendi içinden yetişen yüce gönüllü alperenler yolu ile edinen ve neredeyse bin yıl bu dine mihmandalık, bayraktarlık yapmış Türk milleti her devir ve çevrede bu özelliğini sürdürmüştür. Orta Asya steplerinde gönülleri Hoca Ahmet Yesevî’nin yeşerttiği gibi ilhamını ondan alan ve peygamberinin sünnetini yaşatmak için gittiği her yöreyi ışıklandıran nice değerler bu toprakları değer yapmış, vatan yapmış ve günümüze dek aydınlatmıştır. Bu yüce gönüllü zatlardan biri de Osmanlı’nın son dönemlerinde ve talihsiz bir devirde Balıkesir’in Manisa sınırına çok yakın bir noktada dünya gelen, 1. Cihan, Trablusgarp, Çanakkale Savaşı ve Balkan Savaşları yanı sıra Yunan işgal ve mezalimlerine tanıklık eden İbrahim (Akbaş) Efendi olmuştur. Ancak o her ne şartlar altında olursa olsun milletimizin rengine sirayet etmiş Türk-İslam ülküsünü yaşatmak için ömrünün son nefesine kadar gayret göstermiş, en zorlu dönemlerde bile sebatla,

azimle ve kararlılıkla yolundan hiç sapmamıştır. Ömrünün belki de daha çok son on beş yirmi yılında Allah'ın da bahsettiği bazı özel ikramlarla onu daha bu dünyadayken taltiflendirmesiyle yolunun istikamet üzere olduğu tescillenmiş ve arkasında neredeyse bütün çevresinin tanıklığı ile dupduru bir hayat ve nesillerce anlatılacak pek çok hikaye bırakarak bu dünyadan sonsuzluk yurduna seyahat etmiş örnek bir şahsiyet portresi bırakmıştır.

KÜRENDERELİ HACI SALİH EFENDİ

Mehmet KAHRAMAN

Dr., Emekli Öğretim Üyesi

Balıkesir'in Sındırgı ilçesine bağlı Kürendere köyünde 1872 yılında dünyaya geldi. Bigadiç'in Alan köyündeki medresede eğitim gördü. Medresede ne zaman okumaya başladığı bilinmiyor. Ancak eğitim hayatının 27 yaşına kadar sürdüğü tahmin edilmektedir. Bu da 1899'lara denk gelmektedir. Çünkü nişanlısının kendisini 7 yıl beklediği ve 27 yaşında evlendiği bilinmektedir.

Kendisine medrese eğitiminden sonra müderrislik yapabilmesi için efendilik beratı verilmiş ve bir ara eğitim gördüğü medresede ders de verdiği bilgisine ulaşılmıştır.

Alandaki medresenin, Arabistan'da veya Mısır'da eğitim görmüş o köylü Süleyman Efendi tarafından kurulduğu, yapı ustalığını da Bigadiç'in Bozbük köyünden birilerinin yaptığı rivayet edilmektedir. Medresede Kürendereli Salih Efendi'nin, Çayırlı Hasan Efendi'nin ve nereli olduğu bilgisine ulaşılamayan Mustafa Efendi'nin ders verdiği anlatılmaktadır. Şu anda 110 yaşlarında olduğu tahmin edilen Emine adlı bir hanımefendi, Salih Efendi'nin kendilerine ders verdiğini söylemektedir.

Medresenin bulunduğu Alan köyü, şehirden oldukça uzakta, Bigadiç'e yaklaşık altmış kilometre uzaklıktadır. Çevre köylerindeki gençlerin ilgisini çekebilmek için, cazip bir uygulama olarak o köylerden gelip medresede eğitim gören talebelere köydeki kestane ağaçlarından hediye edildiği rivayet edilmektedir.

Alan köyü halen lezzetli kestaneleri, kirazları ve elmaları ile ünlüdür.

Medresenin, Cumhuriyet döneminde medreselerin kapatılmasından sonra harabeye döndüğü, ayakta kalan birkaç

odasında kendi köyünün çocuklarının eğitim aldığı bilinmektedir. Köye ilkokul binası yapılacağı zaman ayakta kalan tarafları da yıkılmış, yerine ilkokul inşa edilmiştir.

Efendilik beratı olduğu için askere alınmayan Hacı Salih Efendi, uzun süre köyünde muhtarlık yapar. Hacı Salih Efendi, köyünün hem dini ihtiyaçlarını gideren hem de idari ihtiyaçlarını birlikte gideren, onlara her alanda önderlik yapan bir kişiliktir. Aynı zamanda varlıklı bir kişidir. Yunanlı askerler köye gelince komutanları ile görüşür, onlara erzak takviyesi yaparak köylülerine dokunmalarına engel olmaya çalışır.

Çift sürerken Kur'an okuduğu ve ilahi söylediği anlatılmaktadır. Bundan aldığı eğitimi hayatıyla birleştirdiği, özümselediği anlaşılmaktadır

Köylülerinin dini hayatlarını pekiştirebilmek için büyük emek harcar. Bu bir anlamda günümüz eğitim bilimi ifadesiyle hayat boyu eğitim demektir. Bunu şöyle açıklamak mümkündür. Halkın içinde, onlarla birlikte yaşamak, ama onlara uyum sağlayarak değil, onlara örnek olarak yaşamak. Halka, doğru bir hayatı yaşamak nasıl olur, onlara bunu, bizzat kendi yaşayarak göstermek. Medresede edindiği derin bilgilerini çevresine aktarmaya çalışmak da bir eğitim şeklidir, ama asıl doğru olan, doğru bir hayatı bizzat onların içinde yaşayarak göstermektir. Bu anlamda oldukça da etkili olduğunu görebiliyoruz. Bunu, köylülerinin ilerdeki davranışlarından da kolayca anlayabiliyoruz.

Yani kendini köyünün insanların eğitilmesine adanmış olduğunu söyleyebiliriz. Ancak genç kuşakla, yani eğitim aşamasındaki gençlerle bu bağlamda bağ kuramamıştır. Çünkü o yıllar dini eğitimin yapılması bir tarafa tamamen yasaklanmıştı. O daha çok çevresindeki yetişkinlere yönelik gayretler içinde olmuştur.

Hacı Salih Efendi'nin 4 oğlu ve 2 kızı olmuştur. İlk oğlunun adı Veli idi. Genç yaşta rahmetli olmuştur. Onun ölümünden sonra doğan son çocuğuna da Veli adını verdi. Küçük oğlu Veli'nin çocukluğunda medreseler kapatılmıştı. Yani dini eğitim verecek bir kurum yoktu.

Önceki çocuklarının eğitimleri konusunda bilgi sahibi değiliz. Ancak en küçük oğlu Veli'nin bu konudaki yaşadıklarını bizzat Veli'nin kendi anlattıklarına dayanarak teferruatıyla biliyoruz. Genç kuşakla ilgilenemeyişinin en ilginç örneği kendi Veli'dir.

Bu konunun dönemin önemli yasakları arasında olduğunu biliyoruz. Kur'an okutmaya çalışanların ne zahmetler çektiğini, ne ilginç yöntemlerle bu yasakları delmeye çalıştıklarını çeşitli örneklerden öğreniyoruz.

Yani ülke dini eğitim bakımından netameli bir dönemden geçiyordu. Bu sebeple Hacı Salih Efendi de Oğlunu, tek başına ve evinde okutmaya karar verdi. Ama olay giderek başka türlü gelişti.

Bu tamamen baba ile oğul arasında cereyan eden bir olaydı. Oğul, etrafından mı etkilendi, çocukluk mu yapıyordu, bilinmez. Efendi oğluna Kur'an öğretmek istedikçe oğul geri durdu, hatta adeta kaçtı. Uzun süre onun okumaya alışacağını bekledi. Zamanla Efendi baktı ki onda bir şeyler öğrenme gayreti yok, peşini bıraktı. Kendisinin anlattığına göre, Efendi bir taraftan çorap örüyor bir taraftan da oğlunu okutmaya çalışıyordu. Onun dersine çalışmadığını fark eden Efendi kızgınlıkla elindeki şişle oğlunun bir taraflarını acıttı. Ondan sonra Veli, bir daha da okumak için Efendi'nin önüne oturmadi.

Efendi'nin büyükçe bir keçi sürüsü vardı. Sonunda onu çoban yapmaya karar verdi. Yani Veli, arkadaşları ile birlikte keçi çobanı oldu. Büyük bir zevkle çobanlığa devam etti. Çünkü akran ve arkadaşları da çobandı. O dağ senin bu dağ benim keçilerin arkasından koşturuyorlardı.

Ama Efendi'nin yaşadığı hayâl kırıklığının tarifi mümkün değildi.

Bu hayâl kırıklığını anlatan bir şiirime babam Veli'nin hayatını anlattığım Baba adlı kitabımda yer verdim.

Açacak son güldü bu, onu da küstürdün

Isın mı yetmedi, yoksa bahar mı

Gelip yetişmedi

Gelişmedi gül
Bir türlü gül mevsimine yetişmedi
Nasıl kapandı yollar, izler
Kar da yağmadı ama
İçin dondu, dondu
Buz tuttu her taraf

Böyle demiş, dönmüş, dönmüş
Durmuş, durmuş, nasıl yaptın bunu demiş
Nasıl kapattın yolu
Hadi kendin gitmedin
Razı oldun bir dilim ekmeğe
Gördün ama, kestiler suyu
Arpayı, çavdarı topladılar ambarlardan
Depolarda çürüttüler
Sense kendini zor tuttun ayakta
Gittin geldin sade
Sade bir hayat sürdürdün ama
Sürmedin baharda meyveye duracak olanı
Tarlayı ektin ama
Yetiştirmedin çürümenin karşısında duracak olanı

Böyle diyormuş durmadan
Sonra durup durup ufka bakıyormuş
Bazen de
Hey ufuk, nerdesin, diye soruyormuş

Ufuk nerde olacak, gideceği yerde
Gül nerde olacak, biteceği yerde
Bahar nerde olacak; gülün, suyun, ufkun toplandığı yerde
Umut nerde olacak, gelecekte, hep gelecekte
Bakarsın gül de bulunur, umut da
Bakarsın sular akar, dere temizlenir
Ufuktan bir gül ağar
Ağarır her taraf
Günlük güneşlik olur

Ve yine diyormuş,
Yarabbi
Madem bir kış geliyor yüce katından
Bu gülü kurutma bari, dondur
Durdur bahara kadar
Madem yollar kapandı, taş düştü yukarlardan
Kimse geçmesin buralardan
Yolup geçmesin fidanları
Her şey donsun öylece
Bir ısı verinceye kadar damarlardan
Bozulmasın, çürümesin
Yarabbi
Madem bir kış verdin
Bir de kuş ver kocaman kanatlı
Biraz Mikâil alsın yanına, biraz Azrail
Bir kanadıyla su dağıtsın gitsin

Bir kanadıyla ölüm toplasın gelsin

Diyormuş yine

Yarabbi

Sana yüreğimi açıyorum

Orada bir de iz taşıyorum

Acı renginde

Acı tadında

Acı yüksekliğinde

Ve acı kıvamında

Bütün amel defterim de onun içinde gizli

Bir şey yapamadım hayat boyu

Sadece bir iz, sana yalvarmaktan

Bir karaltı, karanlık günlerden

Bir hatıra, yanılgılarımdan

Onu daha şimdiden sana açıyorum

Yüreğimi açıyorum sana yarabbi

İçinde çok gizli bir iz taşıyorum

Yalvarıyorum sana yarabbi

Bu izi sana bırakıyorum yarabbi

Biricik koruyan sensin

Besleyip büyüten sensin

Bir gülü ısıtan sensin

Bir izi sürdüren sensin

Sensin yarabbi

Sen.

Ancak sonradan ortaya çıkan tabloya bakınca Efendi'nin çok yürekten, içli, acılı, böyle dualar ettiği anlaşılıyor. Onun ölümünden sonraki yıllarda köyünün çocuklarının büyük bölümü Simav'ın Yağıllar köyünde Kur'an öğrenmeye gönderildi. Kendisinin okuduğu Alan Köyündeki medrese yıkılmış, köyde çocukları okutacak birileri de kalmamıştı. Yağıllar köyünde de medrese kapalıydı ama Kur'an okutabilecek hocalar vardı. Hocaların odaları, evleri okumak isteyenlere açıktı. Orada okuyanlardan biri Yağıllar'da 2 ev tutulduğunu, oralarda 10 kadar arkadaşının okumaya devam ettiğini anlatıyor. Yılın kış ayları sayılan 6 ay kadar orada okuduklarını, yılın diğer zamanlarında ise köylerine gelip çalışma hayatına katıldıklarını anlatıyor.

Efendi'nin oğlu Veli Ankara'da 2. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Milli Müdafaa Vekâletinde yeni adıyla da Genel Kurmay'da askerlik yaparken kendisindeki eksikliğin farkına varmış, bir arkadaşının yardımıyla Kur'an'ı öğrenmiş, hatim duası bile yapmıştı. Benim tabirimle hızını alamamış, Asker dönüşü o da ilerlemiş yaşına ve çoluk çocuk sahibi olmasına rağmen Kur'an'ı daha iyi ve doğru okuyabilmek için Yağıllar'da bir yıl eğitim almıştı.

Asker dönüşü köyüne bir bavul dolusu kitapla dönmüştü. Okumaya hiç doymamış, yorgun argın işten döndüğünde akşamları Osmanlı harfleriyle yazılmış kitaplardan birkaç sayfa okumadan dinlenmeye geçmezdi.

Bir ara Efendi'nin torunlarından Kur'an öğrenenlerin sayısının yüzden fazla olduğu hesap edilmişti. Şu anda da torunlarından bir kadın, ilerlemiş yaşına rağmen Kur'an öğrenmiş, Kur'an okumasını bilen komşu kadınlarla sık sık hatim programları düzenlemektedir.

Küreendere'de ilkokul açıldıktan sonra da gençler İmam-Hatip okullarına teveccüh ettiler. Sındırgı İmam-Hatip lisesinde bir ara Küreendereli 42 öğrenci okumaktaydı.

Hacı Salih Efendi, köyündeki bu gelişmeleri göremeden rahmet-i Rahman'a göç etmişti. Köydeki bu gelişmeler hep onun kırgın gönlünün duası bereketiyle gerçekleşmiş olmalıdır. Ölüm tarihi tam bilinmemektedir. Küçük oğlu Veli'nin düğününden önce, onun

nişanlılık döneminde rahmetli olduğuna ve ilk torunu da 1940 doğumlu olduğuna göre tahminen 1930'un sonlarına doğru rahmet-i Rahman'a kavuşmuş olmalıdır.

Bendeniz de Efendi'nin küçük oğlu Veli'nin oğluyum. Hacı Salih Efendi dedemin ruhu şad, mekânı cennet olsun.

BURSA MEDRESELERİNDE GÖREVLİ BALIKESİRLİ MÜDERRİSLER

Mehmet Sıddık ARVAS

Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi SBE

Giriş

İslam tarihinin en önemli ve temel kurumu olan medreseler, Osmanlılar devrinde fizikî şartları, mimarî özellikleri, programı ve diğer özellikleriyle önemli gelişmeler göstermiştir. Bu dönemde medreseler, sıbyan mektebinden sonra orta, lise, yüksekokul ve üniversite eğitime denk geliyordu. Osmanlı medreseleri, Selçuklu ve Anadolu Beylikleri devri müesseselerinin bir devamı olarak ortaya çıkmıştır.¹

İlk Osmanlı medresesi, Orhan Gazi'nin 1331 yılında İznik'te kurduğu İznik Orhaniyesi (İznik Medresesi)'dir.² 1326 yılında Bursa'nın fethinden sonra şehir kısa bir süre içerisinde oldukça gelişmiş ve Fatih döneminde neredeyse günümüz sınırlarına ulaşmıştır. Orhan Gazi ile başlayan medrese inşaa süreci, I.Murad, Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmed ve II. Murad ile dönemin ileri gelen devlet ricâli ile devam etmiş ilk medreseden 16.asra kadar medreselerin sayısı 50'yi bulmuş, Bursa bir ilim merkezi haline gelmiştir.³ İznik medresesi Çelebi Sultan Mehmed devrinde Bursa'da yaptırılan Sultaniye Medresesine kadar Osmanlı medreselerinin en önemlisi sayılmıştır.⁴ 1361'de Edirne'nin fethiyle medrese tarihinde yeni bir safha açıldı. Edirne'de Çelebi Mehmed döneminde iki,

¹ Mehmet İpşirli, " Medrese (Osmanlı Dönemi)", DİA,C.28,Ankara, 2003, S.327; Mefail Hızlı, Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim, Bursa,2012 s.5

² Hadidî-Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523) hzr.Necdet Öztürk, İst. ,1991 s.65; Taşköprülüzade,Osmanlı Bilginleri (eş-Şakaiku'n-Numaniyye fi Devleti'l-Osmaniye) çev. Muharrem Tan, İstanbul,2019s. 27.

³ İpşirli, agm.s.327; Hızlı, age.s.17

⁴ Hızlı, age.s. 26.

II.Murad döneminde dokuz yeni medrese inşâ edildi. Burada özellikle II.Murad'ın yaptırdığı Darulhadis Medresesi, Fatih'in Sahn-ı Semân medreseleri yapılıncaya kadar en yüksek Osmanlı medresesi kabul edilmiştir.⁵ Osmanlılar, hangi şehri başkenti yapmışlarsa o şehrin medreseleri, diğer şehirlerle göre farklılık arz ediyordu. İznik başkent iken buradaki Orhan Gazi Medresesi, Bursa başkent olunca Bursa medreseleri ve özellikle Sultaniye Medresesi, Edirne başkent hâline gelince de buranın medreseleri en yüksek seviyede kabul edilmişti.⁶ İstanbul başkent yapılıncı Sahn-ı Seman medreseleri en yüksek medreseler kabul edildi. Kanuni döneminde inşa edilen Süleymaniye medreseleri eğitime başlayınca artık en yüksek medrese Süleymaniye Darulhadisi oldu.

Osmanlı medreselerinde dereceleri göstermek üzere birbirleriyle bağlantılı olan üç ayrı usûl kullanılmıştır. Bunlar Haşiye-i Tecrid, Miftah, Telvih medreseleri şeklinde kitap adlarına göre; 20'li, 30'lu, 40'lı, 50'li, 60'lı şeklinde müderrisine ödenen yevmiye ücretlere göre ve son olarak da Hâriç, Dâhil, Sahn, Altmışlı, Süleymaniye, Darülhadis şeklinde dereceler belirlenmiştir.

XVII. asır sonlarından itibaren giderek, iki Hâriç, iki Dâhil, iki Sahn, iki Altmışlı, üç Süleymaniye ve bir Darülhadis medreseleri olmak üzere İbtidâ-i Hâriç, Hareket-i Hâriç; İbtidâ-i Dâhil, Hareket-i Dâhil, Musıla-i Sahn, Sahn-ı Semân; İbtidâ-i Altmışlı, Hareket-i Altmışlı; Musıla-i Süleymaniye, Süleymaniye, Hâmise-i Süleymaniye, Darülhadis-i Süleymaniye dereceleri oluşmuştur. Bu sistem imparatorluğun sonuna kadar devam etmiştir.⁷ Çalışmamızda kullandığımız 18 ve 19. asırlara ait Ruus ve Medrese defterlerinde Hamise-i Süleymaniye dışında diğer 11 dereceye göre müderris atamaları yapılmıştır.

Osmanlı ilmiye teşkilatı mensubundan olan müderrislik medreselerde çeşitli dersler veren hocaları nitelemek üzere kullanılmıştır. İslam eğitim sisteminde olduğu gibi, Osmanlı

⁵ İpşirli ,agm. S.327; Mehdi Çiftçi,Süleymaniye Darülhadisi XVI-XVII. Asırlar, İstanbul,2013, s.17

⁶ Hızlı, age.s.42.

⁷ Mehmet İpşirli, Osmanlı İlmiyesi,İstanbul, 2021 s.331.

medreselerinde de eğitim-öğretim faaliyetinin temelini müderris oluşturur, medrese sadece bir sembol niteliğindedir. İslam dünyasındaki müderrisin etkili konumu Osmanlılara da yansımıştır. Dolayısıyla icazetnamelerde medrese adının zikredilmeyip, müderrisin ismi ve okuttukları derslerin ve kitapların zikredilmesi bu durumun açık bir göstergesidir. Müderrislik, Osmanlılarda rağbet gören bir meslek idi. İlmiye sınıfının en şerefli vazifesi olarak telakki edilirdi İlk dönem Osmanlı medreselerinde görev alan müderrislerin neredeyse tamamı Osmanlı dışından gelen âlimlerdi. Osmanlı devletinin gelişmesine paralel olarak gelişen ve yaygınlaşan medreseler zamanla öğretim elemanı olan müderrislerin yetişmesine kaynaklık ettiler.⁸

Fatih'in tesis ettiği Sahn-ı Seman ve Temimme medreselerinden sonra Kanuni devrindeki Süleymaniye medreseleri sonrasında müderrislik ciheti şu şekilde elde edilirdi:

Osmanlı medrese teşkilatında “Hâriç” ve “Dâhil” derslerini gören bir talebe “Sahn-ı Seman” veya “Süleymâniye” seviyesinde bir eğitimden geçtikten sonra mezun olarak “icâzet” alırdı. Talebenin aldığı icazet müderrislik yapmak için bir diploma idi. Eğer icazetli müderris adayı Anadolu’da bir medresede görev alacaksa Anadolu, Rumeli’de görev almak istiyorsa Rumeli kadiaskerine müracaat ederdi. Kadiaskerin belirli günlerdeki toplantılarına devam ederek ruznâme defterlerine “mülâzım” olarak kaydedilirdi. Nevbet yani sırası gelinceye kadar beklerdi. Belli bir müddet geçtikten sonra sırası gelen müderris, yevmi 20 akçe alacak bir medreseye tayin edilirdi. Bundan sonra, kademe kademe yükselerek en üst derecede maaş verilen medreseye kadar ulaşabilirdi. Müderrisler, Kırklı ve Hâriç Ellili pâyelerine eriştikten sonra, kadiaskerlerin de hazır bulunduğu bir imtihanda muvaffak oldukları takdirde Sahn-ı Semân derecesindeki medreselerden birine terfi ederdi. Fatih döneminde müderrisler, en yüksek paye olarak Altmışlı Ayasofya payesine kadar yükselebilirlerdi. Kanuni döneminde, Süleymaniye Dârülhadişi, II. Selim devrinde Edirne’deki Selimiye, III.Murad devrinde Medine’deki

⁸ Mehmet İpşirli, “Müderris (Osmanlı Dönemi), DİA, C.31, Ankara, 2020, s.467; İpşirli, Osm.İlmiyesi, S.341;Hızlı Age,s.88.

III.Murad Medresesi, III.Mehmed döneminde ise yine Medine'deki III. Mehmed Medresesi en yüksek payeli medreseler sayılmaktaydı.⁹

Osmanlı medreselerinde, XVI. asrın ikinci yarısından itibaren medrese sayısı ve buralarda ders veren ulemanın artmasıyla pâyе sistemi devreye sokulmuştur.

Pâyе sisteminde, yükselmek için üst seviyedeki medreselerde münhal kadroları beklemeye gerek olmayıp, bir üst medresenin pâyesi daha düşük seviyedeki bir medreseye verilmek suretiyle müderrisine terfi imkânı sağlanırdı. Bu şekilde kendisine pâyе verilen kişi bir üst medresenin müderrisiyle aynı hak ve yetkilere kavuşmuş olurdu. Müderris, başka bir medreseye veya kadılığa geçerse, derecesi yükseltilen medrese tekrar eski statüsüne döndürülürdü. Fakat bu durum, XVIII. asrın sonlarına doğru, şahısları da aşarak kalıcı bir mahiyet arz etmiştir.

XVI. asrın sonlarından itibaren medrese tasnifi içerisindeki bütün kategorilere yayılan pâyе uygulaması, sonraki dönemlerde daha da artmış ve XX. asrın başlarına kadar hiçbir değişikliğe uğramadan sürmüştür.¹⁰ Çalışmamızda müderris kayıtlarının ekserisinde pâyе uygulaması yapıldığını görüyoruz.

1.1.1. Bursa Medreselerinde Görev Yapan Balıkesirli Müderrisler

Medreselerin seviyesi, eğitim-öğretim hayatındaki yeri ve önemi; yaptıran şahsın statüsü, tedris kadrosunun niteliği ile medresenin faaliyet gösterdiği yerleşim biriminin ülke genelindeki siyasî ve stratejik önemine göre değişebilmekteydi. Osmanlı başkentlerindeki medreseler cazibe merkezleri olurken, başkentten değişmesi ve buralarda yeni medreselerin açılması ile eski başkentten itibarlı medreseleri değer kaybına uğramakta ve ikinci sıraya düşmekteydiler. Nitekim önceleri İznik Medresesi itibarlı Osmanlı medresesi iken, Bursa'nın fethi ve burada yeni medreselerin kurulması ile İznik bu önceliğini Bursa medreselerine kaptırmıştır.¹¹ Bursa ikinci Murad

⁹ Hızlı, age, s,63.

¹⁰ Fahri Unan, "Pâyе" DİA,C.34, İstanbul, 2007, s.193.

¹¹ Çiftçi, age.s.22

devrine kadar kurulan medreselerle Osmanlı devletinin en önemli ilim ve kültür merkezi haline gelmişti.¹²

Edirne'nin payitaht olması ve burada yeni medreselerin açılması ile aynı durum Bursa medreseleri için geçerli olmuştur. Sonrasında İstanbul'un fethi ile beraber cazibe merkezi İstanbul olmuştur. Ancak bu durum, Bursa medreselerinin tamamen göz ardı edildiği anlamını taşımaz. Bursa Osmanlı devletinin önemli bir şehri olarak her zaman gündemdeki yerini korumuştur. Bu çalışmada Bursa medreselerinde görev yapan veya Bursa medreseleri payesi alan Balıkesirli müderrislerin tespitini yaptık. Bu çalışma ile alimler yuvası olan Balıkesir ilimizin manevi atmosferini etkileyen alimleri ve Balıkesir'in ilmî ve entelektüel birikimini açığa çıkararak ilim dünyasına ve Balıkesir şehir tarihine not düşmek arzusundayız. Bu çalışmada Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinden elde edilen 4 Ruus defteri ve Meşihat Arşivindeki 6 medrese defterlerindeki veriler kullanıldı. Bu defterlerde İbtida-i Hariç'ten Süleymaniye derecesi ile Bursa medreseleri payesi edilen 91 müderis kaydı vardır. Bu kayıtlardan; İbtidâ-i Hariç: 52, Hareket-i Hariç:3, İ.Dahil:12, Hareket-i Dahil:4, Musıla-i Sahn:8, Sahn:6, ibtida-i Altmışlı:2, Musıla-i Süleymaniye:2, Süleymaniye:2. Hareket-i Altmışlı ve Darülhadis payesi ile atanan Balıkesirli müderrise rastlayamadık. Elde ettiğimiz verilerin yüzdelik sonuçları: İbtidâ-i Hariç: %57.14, Hareket-i Hariç: %3.30,İ.Dahil: %13.19, Hareket-i Dahil: %4.40, Musıla-i Sahn: %8.79, Sahn: %6.59,İbtida-i Altmışlı: %2.20, Musıla-i Süleymaniye: %2.20, Süleymaniye: %2.20 çıkmaktadır.

Bu araştırmada Bursa medreselerinde görev alan Balıkesirli müderrisler tabloda gösterilmiştir. Bu müderrislerden 14 tanesi hakkında bilgi verilmiştir. Balıkesirli ilmiye sınıfına yönelik çalışmalara ve Balıkesir şehir tarihine yönelik araştırmalarına katkı yapmak amaçlanmıştır.

¹² Hızlı, age, s,62.

S.N	Müderresin İsmi	Medrese	Tarih	Derecesi
1	Kırkdan munfasıl Balıkesrî ulemasından Hamza Rüşdî Efendiye ¹³	Rabî'a-i Muhyiddîn	19 Za.1271	İbtida-i Hariç
2	Balıkesirli Celalzade el- hac hafız Yakup Efendi hafidi Mehmed Efendiye ¹⁴	Saniye-i Şahin Beg	11 R.1278	İbtida-i Hariç
3	Balıkesrî es-Seyyîd Salih Efendi ¹⁵	Sultân Murâd-ı Sâni -178	5 L. 1242	M.Süleymaniye,
4	Balıkesrî müftisi sabık Sâlih Efendizade es- Seyyîd Salih Tevfik Efendi ¹⁶	Saniye-i Ebu'l-Hayr Efendi	19 Z.1253	İbtida-i Hariç
5	Kırkdan munfasıl sabıkan Balıkesiri müftisi Salih Efendizade es-Seyyid Salih Tevfik Efendiye ¹⁷	Saniye-i Ebu'l-Hayr Efend	<u>11</u> <u>R.1278</u>	İbtida-i Hariç
6	Bursa dersiamlarından Balıkesirli Abdullatîf Efendizade Hâfız Îmâdeddîn Efendiye ¹⁸	Sahibzade Hüsameddîn Efendi	13 C. 1293	İbtida-i Hariç
7	Balıkesir dersiamlarından damad Süleyman Efendiye ¹⁹	Muhsinzade Nasreddîn Efendi	11 C. 1295	İbtida-i Hariç
8	Balıkesir dersiamlarından meclis-i temyiz baş katibi Dalkıranzade İsmail Efendiye ²⁰	Salise-i Seyfeddîn Kudsî	11 C. 1295	

¹³ MŞH, mesihata_265_265_0037_265_0037_0133

¹⁴ BOA, A_{DVNSRSK_d____00230_00041

¹⁵ MŞH,mesihata_265_265_0038_265_0038_0059

¹⁶ MŞH,mesihata_265_265_0038_265_0038_0111

¹⁷ BOA, A_{DVNSRSK_d____00139_00051

¹⁸ BOA, A_{DVNSRSK_d____00236_00052

¹⁹ BOA, A_{DVNSRSK_d____00236_00058

²⁰ BOA, A_{DVNSRSK_d____00236_00058

9	Balıkesir dersiamlarından Yörükzade Mustafa Efendiye ²¹	Dersiye-i Reşid Çelebi	11 C.1295	İbtida-i Hariç
10	Sabıkan Balıkesir müftisi Ali Şu'ûrî Efendi hafidi Muharrem Efendiye ²²	Daru'l-hadis Mümtaz Beg	19 S. 1296	İbtida-i Hariç
11	Balıkesirli el-hacc Hüseyin Efendizade hafız Mehmed Hilmi Efendiye ²³	Katibzade Ruşen Efendi <u>Terfi musıla-i sahn 11 N.302</u>	15 R.1299	İbtida-i Hariç
12	Balıkesir dersiamlarından hacı Süleymân Siraceddîn Efendiye ²⁴	Saniye-i Cemâliyye	17 R. 1307	Hareket-i Dâhil
13	Balıkesir dersiamlarından Zekerıyyâ Efendiye ²⁵	Hamise-i Hisâlî Çelebî	17 R. 1307	İbtida-i Hariç
14	Balıkesir ders-i'âmlarından Akbaşzâde Ahmed Efendi ²⁶	Sâlise-i Râ'ûf Beg	11 C.1295	İbtida-i Hariç
15	Balıkesir ders-i'âmlarından dâmâd Süleymân Efendi ²⁷	Muhsinzâde Nâsuriddîn Efendi	11 C.1295	İbtida-i Hariç
16	Balıkesir ders-i'âmlarından Yörükzâde Mustafa Efendi ²⁸	Dersiye-i Reşidî Çelebî	11 C.1295	İbtida-i Hariç
17	Balıkesir ulemasından Ali Efendizade Nafiz Efendi ²⁹	Salise-i Selami Çelebi	Ç B.1299	İbtida-i Hariç

²¹ BOA, A_{DVNSRSK_d____00236_00058

²² BOA, A_{DVNSRSK_d____00236_00059

²³ BOA, A_{DVNSRSK_d____00243_00023

²⁴ BOA, A_{DVNSRSK_d____00243_00061

²⁵ BOA, A_{DVNSRSK_d____00243_00061

²⁶ MŞH, 265_0041_0112

²⁷ MŞH, 265_0041_0112

²⁸ MŞH, 265_0041_0112

²⁹ MŞH, 265_0041_0124

18	Balıkesirli el-Hâc Hüseyin Efendizade hafız Mehmed Hilmî Efendi ³⁰	Salise-i Nasreddîn Efendi	11 N.1302	M.Sahn
19	Balıkesirli el-Hâc Hüseyin Efendizade hafız Mehmed Hilmî Efendi ³¹	Kâtibzade Rûşen Efendi	15 R.1299	Hareket-İ Dahil
20	Balıkesirli el-Hâc Hüseyin Efendizade hafız Mehmed Hilmi Efendi ³²	Salise-i Adil Hasan Paşa	11 C.1295	İbtida-i Dahil
21	Balıkesirli el-Hâc Hüseyin Efendizade hafız Mehmed Hilmi Efendi ³³	Salise-i Adil Hasan Paşa	11 C.1295	Hareket-i Hariç
22	Balıkesir mülga meclis- i temyiz baş katibi Dalkıranzade İsmail Efendi ³⁴	Saniye-i Seyfeddîn Kudsî İ.	26 N.1303	Hareket-i Hariç
23	Balıkesir evkaf baş katibi Hacı Hüseyin Efendi ³⁵	Dersiye-i Abdülkadir Rüstem Efendi	13 R.1304	Hareket-i Hariç
24	Balıkesirli Hâc Hüseyin Efendizade Mehmed Hilmî Efendi ³⁶	Fârûkî Çelebî	25 R.1288	İbtida-i Hariç
25	Bursa dersiamlarından Balıkesirli Abdüllatif Efendizade hafız İmâdeddîn Efendi ³⁷	Hâcibzade Hüsâmeddîn Efendi	13 C.1293	İbtida-i Hariç

³⁰ MŞH, 265_0042_0078

³¹ MŞH, 265_0042_0095

³² MŞH, 265_0042_0078

³³ MŞH, 265_0042_0140

³⁴ MŞH, 265_0042_0151

³⁵ MŞH, 265_0042_0151

³⁶ MŞH, 265_0042_0184

³⁷ MŞH, 265_0042_0193

26	Balıkesir evkaf baş katibi Hâcî Hüseyin Efendi ³⁸	Hangah Hamîdiyye	11 C.1295	İbtida-i Hariç
27	Balıkesri ulemasından Halîl Efendizade damadı Mehmed Sadreddîn Efendi ³⁹	Salise-i Yahyazade İlyas Efendi	19 L.1306	İbtida-i Hariç
28	Balıkesir dersiamlarından Hâcî Halîl Kabûlî Efendi ⁴⁰	Saniye-i Fârûkî Çelebî	17 R.1307	İbtida-i Hariç
29	Balıkesir dersiamlarından Hâcî Süleyman Sirâceddîn Efendi ⁴¹	Saniye-i Cemâliyye	17 R.1307	İbtida-i Hariç
30	Balıkesir dersiamlarından Zekeriyya Efendi ⁴²	Hamise-i Hisâlî Çelebî	17 R.1307	İbtida-i Hariç
31	Balıkesir müftisi Osman Nûrî Efendi--5 M.319 İzmir p.m.ş ⁴³	Dâru'l-hadis Kâsım Efendi	22 Ca.1323	Musıla-i Süleymaniye
32	Balıkesirli el-Hâc Hüseyin Efendizade hafız Mehmed Hilmî Efendi ⁴⁴	Salise-i Nasreddîn Efendi İ.	10 N.1315	İbtida-i Altmışlı
33	Balıkesrinde darunafia müderris-i sanisi Helvâîzade Muharrem Hüseyin Efendi ⁴⁵ i.p.m.ş	Hamise-i Fâzılıyye	18 S.1324	Sahn
34	Balıkesrin'de Gâzî Sultân Yıldırım Bayezid hân hz. medresesi müderrisi	Ûlâ-yı Fazlıyye	20 N.1329	Sahn

³⁸ MŞH, 265_0042_0210

³⁹ MŞH, 265_0042_0254

⁴⁰ MŞH, 265_0042_0257

⁴¹ MŞH, 265_0042_0257

⁴² MŞH, 265_0042_0258

⁴³ MŞH,265_0044_0023

⁴⁴ MŞH,265_0044_0043

⁴⁵ MŞH,265_0044_0061.

	evveli Halîl Fevzî Efendi ⁴⁶ - İzmir			
35	Balıkesir’de Gâzî Sultân Yıldırım Bayezid hân hz. medresesi müderrisi sanisi Süleyman Vehbî Efendi ⁴⁷ M.Süleymaniye 19 L.1306	Saniye-i Fazliyye	20 N.1329	Sahn
36	Balıkesir’de Dâru’n-Nafi’a medresesi müderrisi evveli İbrâhim Sâdık Efendi ⁴⁸	Salise-i Fazliyye	20 N.1329	Sahn
37	Balıkesirinde Bostan Çavuş medresesi müderrisi Ahmed Vehbî Efendi ⁴⁹	Ûlâ-yı Müeyyidiyye	20 N.329	Sahn
38	Balıkesirli el-Hâc Hüseyin Efendizade hafız Mehmed Hilmî Efendi ⁵⁰ i. Altmışlıya terfi	Salise-i Nusreddîn Efendi	11 N.1302	Musıla-i Sahn
39	Balıkesir’de dersiamdan Ayrancızade Mehmed Sâdık Efendi ⁵¹	Sadise-i Zeyniyye	19 L.306	Musıla-i Sahn
40	Balıkesir müftisi Nuri Efendi (Osman Nuri) ⁵² 5 M.1319 M.Süleymaniye	Saniye-i Darulhadis Kâsım Efendi	5 M.1319	Musıla-i Sahn
41	Balıkesirinde Edirne medresesi müderrisi Mehmed Kâsım Efendi ⁵³	Behâîzade	20 N.329	Musıla-i Sahn

⁴⁶ MŞH,265_0044_0062

⁴⁷ MŞH,265_0044_0062

⁴⁸ MŞH,265_0044_0062

⁴⁹ MŞH,265_0044_0062

⁵⁰ MŞH,265_0044_0068

⁵¹ MŞH,265_0044_0069

⁵² MŞH,265_0044_0077

⁵³ MŞH,265_0044_0084

42	Balıkesrinde Hâcî Ali camii şerifi medresesi müderrisi hafız Cemîl Efendi ⁵⁴	Salise-i Sinân Beg	20 N.329	Musıla-i Sahn
43	Balıkesrinde cennetmekân Sultân Gâzî Yıldırım Bayezîd Hân hz. medresesi müderris-i evveli Yağcılarızade Halîl Fevzî Efendi ⁵⁵ -- İzmir p.M.ş.	Saniye-i Fazılıyye	22 Ca.323	Hareket-i Dahil
44	Balıkesrinde cennetmekân Sultân Gâzî Yıldırım Bayezîd Hân hz. medresesi müderris-i sanisi Hocazade Süleyman Vehbî Efendi ⁵⁶ - 19 L.306 M.süleymaniye	Salise-i Fazılıyye	22 Ca.323	Hareket-i Dahil
45	Balıkesri dersiamlarından Akbaşzade Ahmed Efendi ⁵⁷	Rabî'a-i Reşidiyye	29 M.1314	İbtida-i Dahil
46	Balıkesir ulemasından Hâcî Edhem Efendizade Süleyman Efendi ⁵⁸	Saniye-i Mustafa Paşa	16 Ca.1322	İbtida-i Dahil
47	Balıkesir'de Dâru'n-Nâfi'a müderris-i evveli Yırcalızade İbrahîm Sâdık Efendi ⁵⁹	Rabî'a-i Fâzılıyye	22 Ca.1323	İbtida-i Dahil
48	Balıkesir'de Dâru'n-Nâfi'a müderris—sanisi Hilvânîzade Muharrem Hasbî	Hamise-i Fâzılıyye	22 Ca.1323	İbtida-i Dahil

⁵⁴ MŞH,265_0044_0084

⁵⁵ MŞH,265_0044_0107

⁵⁶ MŞH,265_0044_0107

⁵⁷ MŞH,265_0044_0134

⁵⁸ MŞH,265_0044_0143

⁵⁹ MŞH,265_0044_0145

	Efendi ⁶⁰ - 19 Ra.315 Edirne Tg. Sahn'a			
49	Balıkesrî ulemasından müftizade İsmail Hakkı Efendi ⁶¹	Sadise-i Fâzılıyye	22 Ca.1323	İbtida-i Dahil
50	Balıkesrinde İbrahim Beg medresesi müderrisi Hacı Yahya Nef'i Efendi ⁶²	Sabi'a-i Fâzılıyye	22 Ca.1323	İbtida-i Dahil
51	Balıkesri ulemasından müftizade Abdülğafur Efendi ⁶³	Ula-yı Es'adiyye	7 M.1335	İbtida-i Dahil
52	Balıkesri ulemasından İbrahim Nâcî Efendi ⁶⁴	Saniye-i Es'adiyye	7 M.1335	
53	Balıkesrî mülğa meclis mümeyyizi baş katibi Dâlkıranzade İsmail Efendi ⁶⁵	Saniye-i Seyfeddîn Kudsî İ.	26 N.303	İbtida-i Dahil
54	Balıkesir evkaf baş katibi Hacı Hüseyin Efendi ⁶⁶	Dersiye-i Abdülkâdir Rüstem Efendi	13 R.304	İbtida-i Dahil
55	Balıkesri müftisi sabık Salih Efendizade es- Seyyid Salih Tevfik Efendi ⁶⁷	Saniye-i Ebu'l-Hayr Efendi	19 Z.253	İbtida-i Dahil
56	Balıkesirli Celalzade el- Hac Hafız Yakub efendi hafidi Mehmet efendi ⁶⁸	Saniye i.Şahin Beğ	11 R.278	İbtida-i Hâriç

⁶⁰ MŞH,265_0044_0145

⁶¹ MŞH,265_0044_0145

⁶² MŞH,265_0044_0145

⁶³ MŞH,265_0044_0163

⁶⁴ MŞH,265_0044_0163

⁶⁵ MŞH,265_0044_0169

⁶⁶ MŞH,265_0044_0169

⁶⁷ MŞH,265_0044_0194

⁶⁸ MŞH,265_0044_0199

57	Bursa dersiamlarından Balıkesirli Abdüllatif Efendizade hafız İmaduddin Efendi ⁶⁹	Hacibzade Hüsameddin Efendi	12 C.293	İbtida-i Hâriç
58	Balıkesir dersiamlarından Akbaşzade Ahmed Efendi ⁷⁰	Salise-i Raûf Beg	11 C.295	İbtida-i Hâriç
59	Balıkesir ulemasından Halîl Efendi damadı Mehmed Sadreddîn Efendi ⁷¹	Salise-i Yahyazade İlyâs Efendi	19 L.306	İbtida-i Hâriç
60	Balıkesir ulemasından Hâcî Edhem Efendizade Süleyman Efendi ⁷²	Saniye-i Kara Mustafa Paşa	19 L.1306	İbtida-i Hâriç
61	Balıkesir dersiamlarından Osman Nûrî Efendi ⁷³	Saniye-i Kara Ali	17 R.307	İbtida-i Hâriç
62	Balıkesir dersiamlarından Hâcî Süleyman Sirâceddîn Efendi ⁷⁴	Saniye-i Cemâliye	17 R.307	İbtida-i Hâriç
63	Balıkesir dersiamlarından Zekeriyya Efendi ⁷⁵	Hamise-i Hisâlî Çelebî	17 R.307	İbtida-i Hâriç
64	Bursa dersiamlarından Balıkesirli Mehmed Sa'îd Efendi ⁷⁶	Rabî'a-i Selâmî Çelebî	19 Z.314	İbtida-i Hâriç
65	Balıkesir ulemasından Hamidiyye kütübhanesi hâfız-ı	Salise-i Yakub Beg	16 S.1321	İbtida-i Hâriç

⁶⁹ MŞH,265_0044_0205

⁷⁰ MŞH,265_0044_0212

⁷¹ MŞH,265_0044_0233

⁷² MŞH,265_0044_0235

⁷³ MŞH,265_0044_0235

⁷⁴ MŞH,265_0044_0235

⁷⁵ MŞH,265_0044_0236

⁷⁶ MŞH,265_0044_0247

	kütübü el-Hâc hafız Mehmed Efendi ⁷⁷			
66	Balıkesirinde Bostan Çavuş medresesi müderrisi ve müfti müsevvidi Kudânâzzade Hâcî Ahmed Vehbî Efendi ⁷⁸	Ula-yı Müeyyidiyye	22 Ca.1323	İbtida-i Hâriç
67	Balıkesir’de Alay Beg medresesi müderrisi Doğanlarlı İsmail Hakkı Efendi ⁷⁹	Saniye-i Müeyyidiyye	22 Ca.1323	İbtida-i Hâriç
68	Balıkesir’de Hâcî Ali medresesi müderrisi İyâlîzade Abdullah Zeynî Efendi ⁸⁰	Salise-i Müeyyidiyye	22 Ca.1323	İbtida-i Hâriç
69	Balıkesir’de İncioğlu medresesi müderrisi Bigadiçli hafız Ali Efendi ⁸¹	Rabî’a-i Müeyyidiyye	22 Ca.1323	İbtida-i Hâriç
70	Balıkesir’de İğneci medresesi müderrisi Akbaşlızade Muhyiddîn Efendi ⁸²	Hamise-i Müeyyidiyye	22 Ca.1323	İbtida-i Hâriç
71	Balıkesir’de Keşkekçi medresesi müderrisi Bağcı Bedirlizade Mehmed Efendi ⁸³	Sadise-i Müeyyidiyye	22 Ca.1323	İbtida-i Hâriç
72	Balıkesir’de Tevfik medresesi müderrisi Ünyeli Emîn Efendi ⁸⁴	Samine-i Müeyyidiyye	22 Ca.1323	İbtida-i Hâriç
73	Balıkesir’de Kütübhane-i Atik medresesi müderrisi	Tasî’a-i Müeyyidiyye	22 Ca.1323	İbtida-i Hâriç

⁷⁷ MŞH,265_0044_0268

⁷⁸ MŞH,265_0044_0280

⁷⁹ MŞH,265_0044_0280

⁸⁰ MŞH,265_0044_0280

⁸¹ MŞH,265_0044_0280

⁸² MŞH,265_0044_0280

⁸³ MŞH,265_0044_0280

⁸⁴ MŞH,265_0044_0280

	Kassabzade hafız Hüseyin Efendi ⁸⁵			
74	Balıkesir’de Hâcı Kaya medresesi müderrisi Hüseyin Efendi ⁸⁶	Ûlâ-yı Mollazade	22 Ca.1323	İbtida-i Hâriç
75	Balıkesir’de Hoca Kayyûsî medresesi müderrisi Akbaşlı Hüseyin Efendi ⁸⁷	Saniye-i Mollazade	22 Ca.1323	İbtida-i Hâriç
76	Balıkesir’de Mevlevîhâne medresesi müderrisi Râğîbzade Ahmed Efendi ⁸⁸	Salise-i Mollazade	22 Ca.1323	İbtida-i Hâriç
77	2. ordu-yu hümayuna mensub seyyar topçu 12. Alayın 1. Taburu imamı Balıkesirli İbrahim Hulusî Efendi ⁸⁹	Tasi’a-i Âbidiyye	9 B.1324	İbtida-i Hâriç
78	Balıkesir’de feraiz muallimi hafız Edhem Efendi ⁹⁰	Çavsiyye	20 N.1329	İbtida-i Hâriç
79	Balıkesir’de müderrisinden hafız Abdürrezzak Efendi ⁹¹	Feyziyye	20 N.1329	İbtida-i Hâriç
80	Balıkesir Kâdısı Sâlim Sabrî Efendi ⁹²	Sâniye-i Kâsımzâde	20 R.1336	Süleymaniye
81	Balıkesir Müftîsi Abdullah Es’ad Efendi ⁹³	Osmâniyye	23 Ra.1338	Süleymaniye

⁸⁵ MŞH,265_0044_0280

⁸⁶ MŞH,265_0044_0280

⁸⁷ MŞH,265_0044_0280

⁸⁸ MŞH,265_0044_0280

⁸⁹ MŞH,265_0044_0285

⁹⁰ MŞH,265_0044_0293

⁹¹ MŞH,265_0044_0293

⁹² MŞH, 265_0050_0003

⁹³ MŞH, 265_0050_0003

82	Balıkesirinde müderrisinden Erzurûmî Hâfız Abdürrezzâk Efendi ⁹⁴	Feyziyye	10 N.1336	Musıla- Sahn
83	Balıkesir müderrislerinden İbrâhîm Edhem Efendi ⁹⁵	Râkım Efendi	23 M.1335	İbtida-i Dahil
84	Balıkesri ders-i ammlarından Ayrancızade Mehmed Sadık Efendi'ye ⁹⁶	Sadise-i Zeyniyye	19 L. 1306	Sahn
85	Balıkesirli el-hacc Hüseyin Efendizade hafız Mehmed Hilmi efendiye ⁹⁷	Katibzade Ruşen Efendi	15 R.1299	Musıla-i Sahn
86	Balıkesrî evkaf baş katibi hacı Hüseyin Efendi'ye ⁹⁸	Dersiye-i Abdulkadir Rüstem Efendi	13 R. 1304	İbtida-i Hâriç
87	Balıkesri ulemasından Halil efendi damadı Mehmed Sadreddîn Efendiye ⁹⁹	Salise-i İlyas Efendi	19 L. 1306	İbtida-i Hâriç
88	Birgivi hocazade Ahmed Esad Efendiye ¹⁰⁰	Burhan Beg	Ç Z.1285	İbtida-i Hâriç
89	Birgivizade hafidi es-Seyyid Abdullah Kemaleddîn Efendiye ¹⁰¹	Rabî'a-i Tevfîk Efendi	17 Z.1281	İbtida-i Altmışlı

⁹⁴ MŞH, 265_0050_0099

⁹⁵ MŞH, 265_0050_0164

⁹⁶ BOA, A_{DVNSRSK_d____00243_00021

⁹⁷ BOA, A_{DVNSRSK_d____00243_00023

⁹⁸ BOA, A_{DVNSRSK_d____00243_00037

⁹⁹ BOA, A_{DVNSRSK_d____00243_00059

¹⁰⁰ MŞH, mesihata_265_265_0037_265_0037_0148

¹⁰¹ BOA,A_{DVNSRSK_d____00230_00028

90	Balıkesir evkaf baş katibi Hacı Hüseyin Efendi ¹⁰²	Hangâh Hamîdiyye	11 C. 295	İbtida-i Altmışlı
91	Balıkesir'de Orta medresesi müderrisi Birgivizade Mehmed Asım Efendi	Sabî'a-i Müeyyidiyye	22 Ca.1323	İbtida-i Hâriç

1- İsmail Remzi Efendi

İsmail Remzi Efendi 1841/1257 senesinde Balıkesir'de doğdu. İlk tahsilini gördükten sonra hem medrese dersine devam ve hem de Balıkesir müftüsü mahiyetinde fetvaları tesvid vazifesi ile hizmet ederek dersten icazet aldı ve Balıkesir'de İbrahim Bey medresesine müderris oldu.

İsmail Remzi Efendi Evkaf kâtipliğinde, meclis temyiz hukuk baş kâtipliğinde hukuk mahkemesi bidayet âzâlığında bulundu cihet-i ilmiye'den müderrislik payesi ile taltif edildi.

Sonraları Karesi'nin vilayet olduğu tarihlerde (1880-1887/1297-1304) nüfus nazırlığında bulundu. İsmail Remzi Efendi 1884/1301 senesi sonlarında kurulan karesi idadisi Arapça muallimliğini de ilaveten kabul etti.

İsmail Efendi 16 Şaban 1318 (m.1900) tarihinde 61 yaşında vefat ederek İlyas Dede kabristanına defnedildi.

İsmail Remzi Efendi zamanındaki ilimlere vâkıftı. İptidai mektepleri için o zaman çok faideli olan “**İzahlı elifba**”, “**Mücmel hesab**”, “**İlm-i haber**” gibi neşrettiği eserlerle eğitim ve öğretime hizmet etti hatta bu hizmeti hükümetçe de takdir olunarak 4. rütbeden Mecîdî nişânıyla taltîf edilmiştir.¹⁰³

M.12 Haziran 1878/ h.11 C. 1295 tarihinde İbtida-i Hariç ile **Salise-i Seyfeddin Kudsî der Bursa**¹⁰⁴ M.28 Haziran 1886/h. 26 N. 1303

¹⁰² BOA, A_{DVNSRSK_d____00236_00058

¹⁰³ [Uzunçarşılı], İsmail Hakkı b. Mehmed Latîf, Karesi Meşâhiri, c. 1 Karesi Vilayet matbaası, Balıkesir ,h.1342, s.5.

¹⁰⁴ BOA.,A_{DVNSRSK_d____00236_00058.

Hareket-i Hariç ile **Saniye-i Seyfeddîn Kudsî İtibarî der Bursa**¹⁰⁵ payeleri ile Bursa medreseleri kendisine tevcih edilmiştir.

2- Hacı Yahya Nef'î Efendi

Hallacazade Hacı Yahya Efendi 1841/1257 senesinde Balıkesir'de doğdu. Babası Abacılar kethüdası Hacı Mehmed Efendi'dir.

Medrese tahsili gördükten sonra Hacı İbrahim Ethem ve İçelli Süleyman efendilerden ders görüp icazet aldı. Hacı Yahya Efendi Balıkesir'de İbrahim Bey medresesine müderrislikte bulunarak iki defa icazet verdi.

Belediye kâtipliğinde ve müdde'i umumiliği görevinde de bulundu. Hacı Yahya Efendi (m.1919) senesinde 78 yaşında vefat etti. Kabri Başçeşme mezarlığındadır. Hacı Yahya Efendi Hadis ve tefsirde uzmandı. Hüsn-i hatta ve özellikle Ta'likde mâhir olup ta'liki müftü Ali Şuurî Efendi'den yazarak icâzet almıştır.

Hacı Yahya Efendi'nin “nef'î” mahlasıyla şiirleri vardır. Şer'iyye vekâleti müsteşarı Abdülaziz Mecdî Efendi, Hacı Yahya Efendi'den icazet alan kimselerdendir.¹⁰⁶

26 Temmuz 1905/22 Ca.1323 tarihinde İbtida-i Dahil derecesi ile **Sabi'a-i Fâzılıyye der Bursa**¹⁰⁷ müderrisliği payesi verilmiştir.

3- Hacı İbrahîm Edhem Efendi

Hacı İbrahim Efendi, ulema'dan Abdülaziz Efendi'nin oğludur. 1231 senesi Receb'inde (m.1818) Balıkesir'de doğdu.

İlk olarak müftü Ali Şuuri Efendi'den okudu sonra Kırkağaç'a giderek ulema ve Nakşibendiye Halidiyye meşayihinden olan Hacı Süleyman Efendi'nin derslerinden istifade edip aynı zamanda Nakşibendi tarikatına intisap eyledi.

¹⁰⁵ MŞH., 265_0042_0151

¹⁰⁶ [Uzunçarşılı], Age, s.11.

¹⁰⁷ MŞH., 265_0044_0145.

İbrahim Ethem Efendi Kırkağaç'ta eğitimini bitirdikten sonra İstanbul'a giderek ünlü âlim ve yazar hafız Seyyîd Efendi'den eksiklerini tamamlayarak Balıkesir'e döndü.

Ali Şuurî Efendi'nin "**Buhari-i Şerif**" derslerine devam etti. Oğlu İbrahim Ethem Efendi'nin ilimdeki kabiliyet ve üstünlüğünü gören babası Abdülaziz Efendi, müderrisi bulunduğu Yıldırım Beyazıt medresesi müderrisliğini oğluna terk etmiş ve İbrahim Efendi vefatına kadar burada yaptığı güzel eğitim vazifesi ile şöhret bulmuştur.

İbrahim Edhem Efendi 1871/1288 tarihinde Hicaz'a gitti. Döndükten sonra da eğitim ile meşgul oldu ise de hastalık sebebiyle halsiz düşmüş ve 1872/1289 tarihinde vefat ederek Garipler mezarlığına defnedilmiştir.

Hacı İbrahîm Efendi 3 defa icazet vermiş ve 4. defada akaiden "Kerâmât-ı evliyâi Hak" bahsine kadar gelmiş ise de tamamlamadan vefat etmiştir.

Hacı İbrahîm Efendi'nin ders anlatım üslubu gayet açık ve anlaşılır bir dille idi. "**Risâle-i Hâlidîyye**" isminde bir eseri olduğu rivayet edilse de nüshası görülemedi.

Tarikatta da mürşid-i kâmil idi. İlimdeki kudreti ve manevi tasarrufunun kuvvetli olduğu Balıkesirliler tarafından söylenirdi. Kabri halk arasında ziyaretgahdır.

Hacı İbrahîm Efendi, halîm, çok nazik, hayırsever ve âlicenab idi. Balıkesir müftüsü Osman Nurî Efendi Hacı İbrahîm Efendi'nin seçkin talebelerindendir.¹⁰⁸

21 Kasım 1916/23 M.1335 tarihinde İbtida-i Dâhil, ile **Râkım Efendi der Bursa**¹⁰⁹ derecesi ile vazifelendirilmiştir.

4- **Kassâbzade Hâfız Hüseyin Avnî Efendi**

Hüseyin Avnî Efendi 1865/1282 târihinde Balıkesir'de doğdu. Babası Balıkesirli hafız Mehmed Efendi'dir.

¹⁰⁸ Uzunçarşılı, age, S.13.

¹⁰⁹ MHŞ, 265_0050_0164.

İbtidâi ve medrese tahsili gördükten sonra İstanbul'da Hezargıradlı hafız Osman Efendi'den icâzet aldı. Hüseyin Avnî Efendi memleketine döndükten sonra Dâru'n-Nâfi'a'da müderrislik etti. 20 Cemazilâhîr 1330 (m.1912) senesinde bir def'a da 24 kişiye icâzet verdi. Hüseyin Avnî Efendi 1 teşrin-i evvel 1316 (m. 1900) senesinde müftü olan Osman Nurî Efendi'nin yerine Karesi i'dâdisi ulûm-i diniyye ve sonra Arapça mu'allimliğine ta'yin edildi. Bu vazifeyi vefatına kadar devam ettirdi. 1329 (1911) senesinde Hicâz'a gitti. 1914 yılı Hicaz dönüşünde Cidde'de vefât etti.¹¹⁰

Hüseyin Avnî Efendi'nin kalemi çok kuvvetli olmasına rağmen hitabeti o kadar kuvvetli değildi. Son derece güzel ahlak sahibi idi. Bütün zamanını eğitim ve yazmaya ayırmıştı. Hüseyin Avnî Efendi'nin eserleri şunlardır:

1-Üç kısım üzerine müretteb (**Mu'allimu'l-Lisânu'l-Arab**) eserinin birinci kısmı basılmış diğerleri basılmamış. 2- **Mukaddimetu'l-Fıkıh ve Elifba** 3-Kur'an- kerim ilimlerine dâir (**Mukadimetu'l-Kur'aniyye fi tahriri'r-Rivâye**) 4- **Berâhinu'l-Akâid** 5- **Tuhfetu'l-Etfâl kavâid** 6- **Dinsizlik ve hayât-ı lakaydiyyeye karşı**

Bu eserlerden ilk üçü Arapça diğerleri Türkçedir. Hüseyin Avnî Efendi'nin bunlardan başka Me'âniye ve akaidden Celale haşiyeleri vardır. Hüseyin Avnî Efendi üç dilde şiir de söylerdi.¹¹¹ 26 Temmuz 1905/22 Ca.1323 İbtida-i Hâriç ile **Tasi'a-i Müeyyidiyye der Bursa**¹¹² derecesi ile 44 Numaralı Bursa medrese defterinde kayıtlıdır.

5- Osman Nurî Efendi

Balıkesir'de yetişen son dönem alimlerindendir. Osman Nûrî Efendi'nin babası, Kâdiriyye tarikatı halifelerinden¹¹³, Amasya Sancağı Vezirköprü Kazasından, Soma Kazası müdürlüğünden emekli Amasyalı Hâcî Emîn Ağa'dır. Annesi Zeliha Hanımdır.¹¹⁴

¹¹⁰ Uzunçarşılı, age, S.15

¹¹¹ Uzunçarşılı, age, S.16

¹¹² MŞH, 265_0044_0280.

¹¹³ Uzunçarşılı, age, 25.

¹¹⁴ Mehmet, Karayaman, "Bâb-ı Meşihat Ulema Sicil Dosyalarında Yer Alan Balıkesir Doğumlu Ulemalar Hakkında Bir Değerlendirme", Geçmişten Günümüze

M.1849-h.1266 yılında Balıkesir'in Eskikumcular mahallesinde¹¹⁵ doğdu. İbtidai tahsilini gördükten sonra eniştesi Ali Ağa ile Bergama'ya giderek orada ulemadan Cafer Ağazade Mustafa ve İçelli Hoca Ahmed Efendilerden Arapça ve dini ilimleri ve Dağıstanlı Hoca Lebîb Efendi'den de Farsça öğrendi.

Sekiz sene sonra Balıkesir'e döndü. Nûrî Efendi dönemin ileri gelen âlimlerinden olan Hacı Edhem Efendi'den ders görmüş ve hocasının vefatından sonra iki arkadaşıyla birlikte Hâcî İbrahim Edhem Efendi'nin icazetli ve seçkin talebelerinden olan Yeniköylü Hâcî Süleyman Efendi'ye giderek ısrarları üzerine ondan ders aldı ve 1878/1295 senesi rebî'ul-evvelinde icâzet almıştır.¹¹⁶

Osman Nûrî Efendi bundan sonra bir taraftan eğitimle zamanlarını geçirirken bir taraftan da 4 Ağustos 1884 tarihinden Nisan 1896 tarihine kadar 360 kuruş maaşla Karesi sancağı mahkeme-i hukuk azalığında görev yapmıştır. 1885 yılında 120 kuruş maaşla Balıkesir İbtidai Mektebinde lisan-ı Osmani hocası olarak işe başlamıştır. Aynı okulda 1899 yılına kadar ulum-ı diniye, akâid-i diniye ve Farsça dersleri de vermiştir. Ayrıca Karesi i'dâdisi Türkçe, ulum-u diniyye muallimliklerinde de bulunmuştur.

Balıkesir Müftüsü Hacı Süleyman Efendi ölünce, 26 Ekim 1899 tarihinde onun yerine atanmıştır. 18 Ekim 1909 tarihine kadar görev yapmıştır.¹¹⁷ Osman Nûrî Efendi meşguliyetinin çokluğundan dolayı muallimlikten istifa etmiştir. Sadece müftülük ve Paşa camiindeki kürsü şeyhliği vazifesiyle iktifâ etmiştir.¹¹⁸

Müftü Osman Nuri Efendi 15 Safer 1330 ve 22 K.Sanî 1327 tarihine Pazar gecesi vefat etti. İlyas Dede kabristanlığında medfundur. Öğrencilerinden Büyük Muharrem Hasbî Efendi tarafından mezar kitabesi yazılmıştır.

Balıkesir'in Kültürel Mirası, Cilt: 1, Editörler: Mehmet Bayyigit, Mehmet Özkan, Ahmet Ali Çanakçı, Asem Abdelghany, Mustafa Polat, Lütfü Cengiz, E-Kitap, Konya, Palet Yayınları, 2022, s.180.

¹¹⁵ Sadık Albayrak, Son Devir Osmanlı Uleması, Cilt: 4-5, İstanbul, 1981,s.317.

¹¹⁶ Uzunçarşılı,age,25.

¹¹⁷ Karayaman, agm,s.180

¹¹⁸ Uzunçarşılı,age,26.

Osman Nûrî Efendi ilim ve fazileti ile mümtâz hoş sohbet, herkesin hürmetini celbe muvafık olmuş sahib-i himmet ricâl-i ilmiyeden idi. 306-313-324 senelerinde üç def'a icâzet vermeğe muvaffak olmuştur. Mecmu' u kırkiki Efendi olan hocalar içinde Helvâcızade Muharrem Hasbî, Bahçevânzade Mustafa Niyâzî, Somalı Hâcî Hâfız Efendiler gibi güzîde zevât vardı. 14 Ağustos 1907 tarihinde kendisine "İzmir paye-i mücerredî" verildiği ifade edilmiştir.¹¹⁹

Osman Nûrî Efendi'nin Arapça Kavaid-i sarfiyye, Nahviyye ve edebiyyeden bahseden "**Mecmu'atu'l-Kavâ'id sandukatu'l-Fevâid**" isminde bir eseriyle şiirlerinden toplanmış "**Müntehabatu'l-Eş'âr**" ve "**Ed'iyye Mecmu'ası**" isimli eseri vardır.¹²⁰

Osman Nuri Efendi ismine Bursa medreseleri defterlerinde üç yerde rastlamaktayız. İlki 11 Aralık 1887/ 17 R. 1307 İbtida-i Hariç ile **Saniye-i Kara Ali der Bursa**¹²¹ kaydı ile 43. Ruus defterinde. İkinci olarak 44. Bursa medrese defterinde 24 Nisan 1901/5 M.1319 tarihli Musıla-i Sahn derecesi ile **Saniye-i Darulhadis Kâsım Efendi**¹²² payesi ile görüyoruz. Ayrıca buradaki kayıttan tafra¹²³ ile Musıla-i Süleymaniyye geçiş yaptığı kaydı düşünülmüştür. Son kayıt da 25 Temmuz 1905/22 Ca.1323 tarihinde Musıla-i Süleymaniye ile **Dâru'l-hadis Kâsım Efendi**¹²⁴ medresesinde görevli olduğu yazılıdır.

6- Kabûlî Halîl Efendi (Hâcî)

Ağabegzade Sarı Halîl Efendi de denilen Hacı Halîl Kabûlî Efendi Balıkesirlidir. Babası dersiam Hüseyin Efendi'dir. Eğitiminden sonra Şu'ûrî Efendi'den ders gördü. İcâzetli dersiamlarındandır.

Hitabeti güçlü ve şâir bir zattı. 1901/1319 tarihinde 63 yaşında vefat etti kabri Garib kabristanındadır. Kâbûlî mahlası ile şiirleri vardır.¹²⁵

¹¹⁹ Albayrak, age, C.4-5 s.317.

¹²⁰ Uzunçarşılı, S.27.

¹²¹ BOA., A_{DVNSRSK_d____00243_00061

¹²² MŞH, 265_0044_0077.

¹²³ Tafra, sırası gelmediği halde terfi etme, rütbe atlama. Sıra gözetmeden imtiyaz, iltimas,himayelerle birden bire üst derecelere atlamak.Bkz.İ.Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Devletinin İlmiyye Teşkilatı, Ankara, 1984.s.72.

¹²⁴ MŞH, 265_0044_0023.

¹²⁵ Uzunçarşılı, Karesi Meşahiri, S.39.

Kabûlî Halil Efendi, Bursa Medreseleri 42. Defterinde 11 Aralık 1889 /17 R.1307 tarihinde İbtida-i Hariç, **Saniye-i Fârûkî Çelebî**¹²⁶ payesi ile geçmektedir.

7- Abdullah Esat Efendi

Abdullah Esat Efendi, m.1864/h.1280 senesinde Balıkesir’de doğmuştur. Babası, Hacı Ali Efendidir. Balıkesir’de ibtidâi mektebine gitmiş, m.1903/h.1320 de Balıkesir Rüştîye Mektebini üstün derece ile bitirdikten sonra Alaybey Medresesine girmiştir. Burada Hacı Mehmet İzzet Efendiden Arapça, dînî ilimler ve özellikle tefsir, hadis gibi derslerden 21 Şubat 1889 tarihinde icazetname almıştır.

M.1902/h.1320 tarihinde, Şeyhülislâm Halid Efendizade Mehmed Cemalettin Efendi tarafından neticesinde ehliyet ve kabiliyeti zahir olduğundan kendisine Balıkesir kürsü şeyhliği tevcih olunmuştur.

İlk görev yaptığı yeri Gönen Rüştîyesi ikinci muallimliğinden sonra Balıkesir Cami-i Şerifi İbtidâi muallim vekilliği, 300 kuruş maaş ile Hüseyin Çelebi Mektebi ibtidaisinde birinci muallimliği, 1902 yılında 250 kuruş maaşla, Gönen Rüştîyesi muallim-i saniliğine atanmıştır.

1908 Feyz-i Hürriyet ibtidai mektebi birinci muallimliği¹²⁷, 1914’de 500 kuruş maaşla Merkez Numüne-i İbtidaisi muallimliği, 1915 Balıkesir Darül-Muallimîn’de dînî ilimler muallimliğine ilaveten 300 kuruş olan maaşı 500 kuruşa çıkarılarak Darül Muallimât muallimliği görevi de verilmiştir.¹²⁸

1919 senesinde önce Karesi livası müftü vekilliği sonra da Karesi müftülüğüne tayin edilmiştir Abdullah Esat Efendi Mearif Nezareti tedrisat-ı İbtidai dairesi müdürlüğü de yapmıştır.¹²⁹

Abdullah Es’ad Efendi Mondros’tan sonra 1919’da İzmir’in Yunanlar tarafından işgali üzerine ortaya çıkan millî reaksiyonun ve

¹²⁶ MŞH., 265_0042_0257.

¹²⁷ Albayrak, age, c.1,s.44.

¹²⁸ Karayaman, agm, S.173; Albayrak, age, c.1,s.44

¹²⁹ Karayaman, agm, S.173.

dolayısıyla “Redd-i İlhak” hareketinin Balıkesir’deki ilk önderlerindendir.¹³⁰

Abdullah Esad Efendi’nin “**Mevlid-i Nebî**” manzumesi, “**Risâletu’n-Nûr fî Tefsiri suretu ve’t-Tûr**”, “**Ma’lûmât-ı Acâibe**” isimli eserleri vardır. Sadece Mevlid isimli eser basılmıştır..¹³¹

Abdullah Esad Efendi’yi 50. Bursa Medrese defterinde 16 Aralık 1919/ 23 Ra.1338 tarihinde Süleymaniye payesi ile **Osmâniyye der Burûsa**¹³² kaydı ile görmekteyiz. Balıkesirli müderrisler arasında Bursa medreselerinde görevli en yüksek paye sahibi Abdullah Esat Efendidir.

8- Ahmet Nazif Efendi

Ahmet Nazif Efendi, Yağcılarlı Ali Lütfi Efendinin oğludur. 27 Ocak 1856 tarihinde Balıkesir’de doğmuştur. Annesi Fatma Hanımdır.

Ahmet Nazif Efendi, sıbyan mektebini Balıkesir’de bitirdi. 13 Temmuz 1865 tarihinde, babasının görev yaptığı Balıkesir Yıldırım Beyazıt Medresesine girmiş, burada babasından ilm-i huruf, mantık, kalam, feraiz, usul-ı fıkıh ve Farsça derslerini alarak 14 sene sonunda 20 Haziran 1879 tarihinde icazetname almıştır.

Karesi Hükümet Konağında 1877 ve 1879 yıllarında oluşturulan komisyon tarafından iki defa imtihana tâbi tutulmuş ve gösterdiği başarı neticesinde mazbata almıştır.

Ahmet Nazif Efendi eğitime devam ederek, 4 Eylül 1904 tarihinde, Beyazıt Medresesi müderrislerinden Tacettin Ali bin Mehmet el Balıkesiri’ Efendiden tefsir, hadis, hikmet, hesap, cebir ve coğrafya gibi derslerden ikinci bir icazetname daha almıştır.

19 Mayıs 1882 tarihinde Karesi payesi verilmiştir. Şubat 1891 tarihinde “*Müderris’ül salise Selami çelebi der Bursa*” payesi verilerek maaşı 200 kuruşa çıkarılmıştır. Ayrıca 1882 senesinde de İbtidâi Hâriç

¹³⁰ Mustafa Özkat, Birden Fazla Mevlid Kaleme Almış Şairlerimiz ve Eserleri, Türk kültüründe Mevlit Geleneği Sempozyumu, Cumhuriyet Üniv. Yay. Sivas, 2023,s.845.

¹³¹ Uzunçarşılı, Meşâhir, s.14.

¹³² MŞH, 265_0050_0003.

Edirne müderrisliği de tevcih olunmuştur.¹³³ Bursa medreseleri 41. Defterde 19 Mayıs 1882/1 B.1299 tarihinde Ahmet Nazif Efendi'ye İbtida-i Hariç payesi ile **Salise-i Selâmî Çelebi der Burûsa**¹³⁴ medrese kaydı ile rastlamaktayız.

9- Ahmet Vehbi Efendi

Ahmet Vehbi Efendi, m.1857/h.1273 yılında Balıkesir'de Eski Kuyumcular mahallesinde doğmuştur. Babası ilmiye sınıfına mensup bir esnaf olan Kurnazzadelerden Hafız Mustafa Efendi'dir. Annesi Emine Hanım'dır.

Balıkesir'de ibtidai ve rüşdiyye mekteblerini bitirdikten sonra 1872 tarihinde Balıkesir'de Alaybey Medresesine girmiş, burada Hacı Mustafa Nizamettin ve Hacı Süleyman Efendilerden 1883 iki adet icazetnâme aldıktan sonra İstanbul'a giderek Fatih camii dersiamlarından Hoca Hafız Şakir Efendinin derslerine katılmış 1890 tarihinde icazetname almıştır.¹³⁵

İstanbul'daki tedrisini tamamladıktan sonra Balıkesir'e dönmüş, Bostan Çavuş Darül Hadis Medresesinde ilmi'ül huruf dersi vermeye başlamıştır. 1896 yılında Balıkesirli Seyyid Abdullah Efendinin tefsir dersinden, 1900 tarihinde de Balıkesir Müftüsü Osman Nuri Efendinin hadis dersinden icazetname almıştır. Ahmet Vehbi Efendi, birincisi 1902 tarihinde 20, 1903 tarihinde de 19 talebeye olmak üzere iki defa icazet vermiştir.¹³⁶

1899 tarihinde fahri olarak Balıkesir müftülüğü müsevvidliğine tayin edilmiş, 1909 tarihinden itibaren 200 kuruş maaş bağlanmıştır. 1908 yılında fahri olarak evkaf komisyonu başkanlığı yapmıştır. Balıkesir müftüsü Osman Nuri Efendinin ölümü üzerine, 1912 tarihinde 700 kuruş maaşla Balıkesir Müftülüğüne atanmıştır. Bu görevini, vefat ettiği 8 Haziran 1919 tarihine kadar sürdürmüştür.¹³⁷

¹³³ Karayaman agm.172-173; Albayrak, age, C.1,S.219

¹³⁴ MŞH., 265_0041_0124.

¹³⁵ Albayrak, age, C.1,s.275;Karayaman agm.s.173-174.

¹³⁶ Karayaman agm,175.

¹³⁷ Karayaman agm.175.

Ahmet Vehbî Efendi, 26 Temmuz 1905/ 22 Ca.1323 tarihinde İbtida-i Hâriç dercesi ile **Ula-yı Müeyyidiyye der Bursa**¹³⁸ payesi ile Bursa 44. medrese defterinde kayıtlıdır.

10- Doğanlarlı İsmail Efendi

Doğanlarlı İsmail Efendi, Manisalı Hacı Evliyazade'den mezun oldu.¹³⁹ Balıkesir merkezdeki Alaybey Medresesinde 20 yıl kadar müderris olarak görev yapmıştır. 2 Eylül 1915 tarihinde vefat etmiş olup, yakınlarına 99 kuruş maaş bağlanmıştır.¹⁴⁰

İsmail Efendi, 26 Temmuz 1905/ 22 Ca.1323 tarihinde İbtida-i Hâriç derecesi ile **Saniye-i Müeyyidiyye**¹⁴¹ payesi 44. Bursa medrese defterinde kayıtlıdır.

11- Mehmet Asım Efendi

Birgivizade Mehmet Asım Efendi, İlmiye sınıfından Salih Efendi'nin oğludur. 1873 yılında Balıkesir'de Mustafa Fakih Mahallesinde doğmuştur. Birgivizade diye şöhret bulmuştur.

Mehmet Asım Efendi, Balıkesir'de sıbyan mektebini bitirdikten sonra, Bergama'ya gidip Müftü Medresesinde müderris Hasbi Efendiden ders almaya başlamıştır.

1887 yılında İstanbul'da Sinanpaşa Medresesinde, Beyazıt dersiamlarından Bursalı Ali Efendi'den, 1888 yılında Balıkesir'de bulunan Yıldırım Camii Şerifi Medresesinde Hacı Süleyman Efendiden ders almış. Daha sonra tekrar İstanbul'a gitmiştir. İstanbul'da Fatih Medresesine girerek Fatih dersiamlarından Seyhulislam Musa Kazım Efendiden tekmil-i nüsa ederek 1899 yılında icazetname almıştır.

Mehmet Asım Efendi daha sonra Balıkesir'e dönmüş 1902 tarihinde Orta Medresede müderris vekâletine tayin edilmiş, önce 150 kuruş daha sonra da 250 kuruş maaş almıştır.

¹³⁸ MŞH., 265_0044_0280.

¹³⁹ Uzunçarşılı ,Meşahir, S.13.

¹⁴⁰ Karayaman agm,176.

¹⁴¹ MŞH., 265_0044_0280.

1910 yılından itibaren tedris rahlesine dahil olmuş öğrencilerine icazet vermeye başlamıştır. 1910 yılında 300 kuruş maaşla Balıkesir Darülmuallimin muallimliğine atanmış, bir süre sonra maaşı 550 kuruş yapılmıştır.

1913 tarihinde 1000 kuruş maaşla 5 ay süre Kastamonu Sultanisi Arapça muallimi olarak görev yapmıştır. Eylül 1913'de Balıkesir'e tayin edildi ve 1915 yılına kadar Balıkesir Sultanisinde dini ilimler dersi vermiştir.

1916 yılında 1200 kuruş maaşla Bursa Darülmuallimat (Kız Öğretmen Okulu) müdüriyetine atandı. 1917 yılında Eskişehir Sultanisinde Arapça muallimliği, 1918-1919 yıllarında Darül Hilafetül İlmiye Medresesinde muallimlik ve müfettiş muavinliği, emekli olduktan sonra, el-Hâc Yahya Efendinin ölümü üzerine de 6 Nisan 1919 tarihinde Balıkesir Merkez Medresesinde 400 kuruş maaşla, müderris olarak atanmıştır.¹⁴²

Asım Efendi, 26 Temmuz 1905/ 22 Ca.1323 senesinde İbtida-i Hariç derecesi ile **Sabî'a-i Müeyyidiyye der Bursa**¹⁴³ payesi ile 44. Bursa medrese defterinde geçmektedir.

12- Yırcalızade İbrahim Sadık Efendi

İbrahim Sadık Efendi, 27 Şubat 1858 tarihinde Balıkesir'in Kasaplar Mahallesinde doğmuştur. Babası önceden ilmiye mensubu iken sonradan ticaretle uğraşan Yırcalızade Hacı Süleyman Hilmi Efendidir. Annesi, Nesime Hanımdır.

İbrahim Sadık Efendi, Balıkesir Celaleddin Efendi İptidai mektebini 1872 yılında bitirdikten sonra Darü'n-Nafia medresesine kaydolmuştur. Yenikaryeli Hacı Süleyman Efendi, Hacı İzzet Efendi, Hacı Mustafa Efendi ve Yıldırım Beyazıt Medresesi dersiamlarından Kocabaş Hafız Ahmet Efendiden 1882 senesinde icazet almıştır. İkinci icazetini İstanbul'da Fatih dersimlerinden Hoca Hafız Ahmet Şakir Efendi'den almıştır. İbrahim Sadık Efendi, daha sonra hem İstanbul'da hem de Balıkesir'de muhtelif hocalardan dersler almıştır.

¹⁴² Karayaman, Agm, s.178-179. Albayrak Age. C.3 s.109-110

¹⁴³ MŞH., 265_0044_0280.

İbrahim Sadık Efendi, Balıkesir’de Darü’n Nafia (Ali Şuûri) Medresesinde ders vermeye başlamış ve birçok talebeye icazet vermiştir.

1912 senesinde 200 kuruş maaşla Balıkesir müftü müsevvidliğine atanmış, müsevvidlik kaldırılıncaya kadar Müftü Osman Nuri ve Müftü Ahmet Vehbi Efendinin yanında görev yapmıştır.

Karesi Müftüsü Ahmet Vehbi Efendinin ölümü üzerine yapılan seçim sonunda, Hoca zade Abdullah Esat Efendi 14 oy, Yırcalızade İbrahim Sadık Efendi 13 oy, Bahçelerlizade Nafiz Efendi 12 oy almıştır. İbrahim Sadık Efendi yeterli oyu alamadığı için 21 Temmuz 1919 tarihinde, Balıkesir Darül Muallimin ve Darül Muallimat ulum-ı diniye muallimi Hoca zade Abdullah Esat Efendi, 1.500 kuruş maaşla Karesi Müftülüğüne atanmıştır.

Karesi Müftüsü Abdullah Esat Efendinin makamını terk etmesi üzerine, yerine birinin atanması için 13 Temmuz 1920 yapılan seçimde Müderris Hoca zade Süleyman Efendi 10 oy, Müderris Müftüzade Hakkı Efendi 11 oy, Yırcalızade İbrahim Sadık Efendi 32 oy almıştır. Aralık 1920 tarihinde 1.500 kuruş maaşla asaleten atanması gerçekleşmiştir.¹⁴⁴ Yapılan seçimde İbrahim Sadık Efendi’nin oyunu başkasına verdiği oy pusulalarından anlaşılmıştır.¹⁴⁵

İbrahim Sadık Efendi, 26 Temmuz 1905/22 Ca.1323 tarihinde İbtidai Dahil derecesi ile **Rabî’a-i Fâzılıyye der Bursa**¹⁴⁶ payesi 44. Bursa medrese defterinde yer almaktadır.

13- Halil Fevzi Efendi

Halil Fevzi Efendi 1860 yılında Balıkesir’de doğmuştur. Babası Yağcılarlı Hoca Ali Efendi’dir. İbtidai tahsilini Balıkesir’de yapmıştır. Babasının ders halkasına katılarak dinî ilimleri öğrenmiş ve icazetini almıştır. Yüksek tahsil için gittiği İstanbul’da Hafızı Kül namıyla meşhur Hafız Şakir Efendi’nin talebeleri arasında yer almıştır. Şeyhülislam Musa Kazım Efendi’nin ders arkadaşıdır. Babasından

¹⁴⁴ Agm,s.182-183. Albayrak , C.2 s.231-232

¹⁴⁵ Albayrak , C.2 s.231-232

¹⁴⁶ MŞH., 265_0044_0145

münhal kalan Yıldırım Beyazıt medresesi müderris evvelliğine yapılan imtihan neticesinde 1890 tarihinde başlamıştır. 1912'de Balıkesir Vilayet-i umumi Meclisine üye seçilmiştir. Bir süre evkaf komisyonu azalığı yapmıştır. 1915 yılında Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi Müdürlüğüne getirilmiştir.

Halil Fevzi Efendi, Balıkesir İmam Hatip Okulunun İlk müdürü olmuştur. Kısa bir zaman sonra istifa etmiştir. Her iki müessesede Ulum-u Diniye , Ahkam-ı İtikadiyye, Mantık, Tefsir, Hadis, Kelam, İlm-i Tevhid, Münâzara, Kıraat-i Arabiye, Fıkıh, İlmünnefs, Ahlak, Adap grupları müderrislikleri etmiş, âlim zattır. Millî Mücadele döneminde Kuvayı Milliye'nin oluşmasında önemli roller üstlenmiştir.¹⁴⁷

Bursa medreseleri defterlerinde Halil Fevzi Efendi ismi iki kayıtla yer almaktadır. Her iki kayıt da 44. Bursa medrese defterinde yer almaktadır. İlk kayıt 26 Temmuz 1905/22 Ca.1323 tarihinde hareket-i dahil derecesi ile **Saniye-i Fâzılıyye**¹⁴⁸ payesi, diğeri ise 14 Eylül 1911/ 20 N.1329 tarihli Sahn derecesi ile **Ûlâ-yı Fâzılıyye**¹⁴⁹ İzmir payesi ile beraber yer almaktadır.

14- Helvacızâde Muharrem Hasbî

Muharrem Hasbî Efendi, 1863 yılında Balıkesir'de doğdu. Babası Helvacı Hacı Mustafa Ağadır. Rüşdiyeden sonra Alaybey medresesinde Osman Nurî Efendi'den ders okudu ve 1886 senesinde icazet aldı.

Muharrem Hasbî Efendi, Balıkesir idadisinde senelerce muhtelif dersler verdi. 1907 senesinde İzmir paye-i mücerredî ile taltif edilmiş, 1908 yılında açılan meclis-i mebusan'da Karesi mebusu olarak dört yıl görev yapmıştır. Meclisin kapanmasından sonra tekrar müderrisliğe dönen Muharrem Hasbi Efendi, Daru'n-Nafia medresesinde birçok talebeye icazet vermiştir.

¹⁴⁷ Muhammed İbrahim Tepe - Mükail Dalmış, Düünden Bugüne Balıkesir İmam Hatip Lisesi (1923-2022), Geçmişten Günümüze Balıkesir'in Kültürel Mirası 1, 2022, Balıkesir, s.291.

¹⁴⁸ MŞH., 265_0044_0107.

¹⁴⁹ MŞH., 265_0044_0062.

Muharrem Hasbî Efendi ömrünün son dönemlerinde, Liva Meclis-i Umumi azalığı ve encümen azalığı da yapmıştır. Encümen azalığı ve medrese müderrisliği görevinde iken 1914 senesinde vefat etmiştir.

Muharrem Hasbi Efendi, yazmayı çok seven bir zattı. Karesi gazetesinin yazarlarından. Aynı zamanda Hasan Basri Çantay'ın Karesi İdadisinden hocasıdır. Hasan Basri Çantay'ın, vefatından sonra hocası Muharrem Hasbî'nin kütüphanesinden çok istifade etmiştir.¹⁵⁰

Muharrem Hasbi Efendi'ye, 13 Nisan 1906/ 18 S.1324 tarihinde Sahn derecesi ile **Hamise-i Fâzılıyye**¹⁵¹ payesi İzmir payesi ile beraber verildiğini 44. Bursa medrese defterinde görmekteyiz.

Sonuç

Osmanlı Arşiv kaynaklarından yola çıkarak Balıkesir ulemasının Balıkesir'de başta ibtidai eğitimi olmak üzere medrese eğitimi tamamlayıp ilmiye sınıfının gerektirdiği muhtelif yerlerde eğitim ve öğretim faaliyetlerini deruhte ettiğini anlıyoruz. Özellikle Osmanlı Devleti eğitim sistemine dahil olmuşlar ve bu eğitim sisteminin temeli olan medreselerde muhtelif derecelerde görev almışlardır.

Bursa medreselerinde, Balıkesirli Müderrisleri Osmanlı medreselerinin 12 derecenin ilk basamağı olan İ.Hariç payesinden Süleymaniye payesine kadar İbtida-i Altmışlı ve Darülhadis pâyesi dışında her derece görevlendirildiklerini ruus ve medrese defterlerinde görmekteyiz. Ancak Balıkesirli bilginlerin ve eğitim tarihinin daha net ve şümüllü bir şekilde ortaya çıkarılması için daha kapsamlı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

¹⁵⁰ Zeliha Kapukaya, Helvacızade Muharrem Hasbî'nin Hayatı ve Eserleri, Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 5, Sayı 13, Kasım 2018, ss. 17-29.

¹⁵¹ MŞH., 265_0044_0061.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

MŞH, mesihata_265_265_0037_265_0037_0133

MŞH, mesihata_265_265_0037_265_0037_0148

MŞH,mesihata_265_265_0038_265_0038_0059

MŞH,mesihata_265_265_0038_265_0038_0111

MŞH, mesihata_265_265_0037_265_0037_0148

MŞH, 265_0041_0112

MŞH, 265_0041_0124

MŞH, 265_0042_0078

MŞH, 265_0042_0095

MŞH, 265_0042_0078

MŞH, 265_0042_0140

MŞH, 265_0042_0151

MŞH, 265_0042_0184

MŞH, 265_0042_0193

MŞH, 265_0042_0210

MŞH, 265_0042_0254

MŞH, 265_0042_0257

MŞH, 265_0042_0258

MŞH,265_0044_0023

MŞH,265_0044_0043

MŞH,265_0044_0061.

MŞH,265_0044_0062

MŞH,265_0044_0068

MŞH,265_0044_0069

MŞH,265_0044_0077

MŞH,265_0044_0084

MŞH,265_0044_0107

MŞH,265_0044_0134

MŞH,265_0044_0143

MŞH,265_0044_0145

MŞH,265_0044_0163

MŞH,265_0044_0169

MŞH,265_0044_0194

MŞH,265_0044_0199

MŞH,265_0044_0205

MŞH,265_0044_0212

MŞH,265_0044_0233

MŞH,265_0044_0235

MŞH,265_0044_0236

MŞH,265_0044_0247

MŞH,265_0044_0268

MŞH,265_0044_0280

MŞH,265_0044_0285

MŞH,265_0044_0293

MŞH, 265_0050_0003

MŞH, 265_0050_0099

MŞH, 265_0050_0164

BOA, A_{DVNSRSK_d____00243_00021

BOA, A_{DVNSRSK_d____00243_00023

BOA, A_{DVNSRSK_d____00243_00037

BOA, A_{DVNSRSK_d____00243_00059
BOA,A_{DVNSRSK_d____00230_00028
BOA, A_{DVNSRSK_d____00236_00058
BOA, A_{DVNSRSK_d____00230_00041
BOA, A_{DVNSRSK_d____00139_00051
BOA, A_{DVNSRSK_d____00236_00052
BOA, A_{DVNSRSK_d____00236_00058
BOA, A_{DVNSRSK_d____00236_00059
BOA, A_{DVNSRSK_d____00243_00023
BOA, A_{DVNSRSK_d____00243_00061

Kitap ve Makaleler

- Albayrak, Sadık, Son Devir Osmanlı Uleması, Cilt: 2, İstanbul, 1980.
- Albayrak, Sadık, Son Devir Osmanlı Uleması, Cilt: 3, İstanbul, 1980.
- Albayrak, Sadık, Son Devir Osmanlı Uleması, Cilt: 4-5, İstanbul, 1981.
- Çiftçi, Mehdi, Süleymaniye Darülhadişi XVI-XVII. Asırlar, İstanbul,2013
- Hadidî-Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523) hzr.Necdet Öztürk, İst. 1991.
- Hızlı, Mefail, Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim, Bursa 2012.
- İpşirli, Mehmet, DİA, “Mahreç” C.27, s.387. İstanbul.2003. s.387
- İpşirli, Mehmet, Osmanlı İlmiyesi,İstanbul, 2021 s.331.
- İpşirli, Mehmet, “Müderres (Osmanlı Dönemi), DİA, C.31, Ankara, 2020,
- Karayaman, Mehmet, “Bâb-ı Meşihat Ulema Sicil Dosyalarında Yer Alan Balıkesir Doğumlu Ulemalar Hakkında Bir Değerlendirme”, Geçmişten Günümüze Balıkesir’in Kültürel Mirası, Cilt: 1, Editörler: Mehmet Bayyığıt, Mehmet Özkan,

Ahmet Ali Çanakçı, Asem Abdelghany, Mustafa Polat, Lütfü Cengiz, E-Kitap, Konya, Palet Yayınları, 2022.

Kapukaya, Zeliha, Helvacızade Muharrem Hasbî'nin Hayatı ve Eserleri, Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 5, Sayı 13, Kasım 2018.

Özkat, Mustafa, Birden Fazla Mevlid Kaleme Almış Şairlerimiz ve Eserleri, Türk kültüründe Mevrit Geleneği Sempozyumu, Cumhuriyet Üniv. Yay. Sivas, 2023

Taşköprülüzade, Osmanlı Bilginleri (eş-Şakaiku'n-Numaniyye fi Devleti'l-Osmaniye) çev. Muharrem Tan, İstanbul, 2019s. 27

Tepe, Muhammed İbrahim-Dalmış, Mükail, Dünden Bugüne Balıkesir İmam Hatip Lisesi (1923-2022), Geçmişten Günümüze Balıkesir'in Kültürel Mirası, 2022, Balıkesir, c.1, s.291

Unan, Fahri, "Pâye" DİA, C.34, İstanbul, 2007, s.193

[Uzunçarşılı], İsmail Hakkı, [Balıkesir]: Karesi Vilâyet Matbaası, 1339-1342.

Uzunçarşılı, İ.Hakkı, Osmanlı Devletinin İlmiyye Teşkilatı, TTK, Ankara, 1984.

AHISKALI ALİ HAYDAR EFENDİ’NİN HULEFÂSINDAN DARICALI KADİR GÜLBAHAR EFENDİ (1908-1970)

Muzaffer ERTUĞRUL

Dr., Milli Eğitim Bakanlığı

Giriş

Balıkesir’in dini hayatını şekillendiren ama pek bilinmeyen önemli manevi mimarlarından biri Kadir Gülbahar Efendi’dir. Aslen Balkan muhacirlerinden olan Kadir Efendi, Pazarcık’ta doğmuş 1970 yılında Manyas’ın Darıca köyünde vefat etmiştir. Ömrünü vefat ettiği Darıca’da geçirmiştir. Bulgaristan muhacirlerinden olan Kadir Efendi, İstanbul Çarşamba’daki İsmetullah Efendi Dergâhı post-nişîni Ahıskalı Ali Haydar Efendi’nin (1870-1960) hulefâsından ümmî bir zattır. Zahiri tahsille elde edilen kesbî ilmi olmamasına rağmen Allah’ın (cc) bazı takvâ ehli kullarına bahşettiği¹ vehbî bir ilme sahiptir. Mürşidinin 1960’da vefatından sonra on sene kadar Manyas ve civarında halife olarak irşadına devam etmiştir. Manyas’ın Darıca köyünde yaşamış, hac farızasını yerine getirdikten bir sene kadar sonra 1970 yılında dâru’l-bekâya irtihal eylemiştir. Darıca Köyü’nde bulunan kabri kıymetini idrak edenler tarafından ziyaret edilmektedir. Ne yazık ki hayattayken onun yüksek manevi hallerinden köylüleri ve akrabaları bî-haber kalmıştır. Ancak onun vefatından sonra cenazesine katılan kalabalığı görünce Kadir Efendi’nin kadr u kıymetini idrak edebilmişler ama o zaman da şairin “Kadrini seng-i musallâda bilüp ey Bâkî / Durup el bağlayalar karşuna yârân sâf sâf” dediği hal vuku bulmuştur.

Kadir Efendi ile alakalı daha önce Necdet Tosun’un yayımladığı bir yazı² haricinde matbu bir metin ortaya koyan olmamıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın kaynakları Kadir Efendi’nin birinci ve ikinci nesilden

¹ Bakara, 2/282.

² Necdet Tosun, “Daricalı Kadir Efendi iki şey bilirdi...”, *İrfanDünyamız.com* (Erişim 26 Temmuz 2024).

aile fertleri, dostları, komşuları, müritleri, onu görenler ve onu görenlerden hatıralar duyup nakledenlerdir. Bu çalışma onlarla yapılan mülakatlar sonucu ortaya konmuştur.

“Peygamberlerin haberlerinden senin kalbini teskin ve takviye edecek her haberi sana anlatıyoruz.”³ âyetine göre salihlerin hayatında müminlerin kalbini manevi yönden takviye edecek ve dünya imtihanlarına karşı onlara teselli verecek ibretler vardır. Kendisini görenlerin anlattığına göre sülehâdan olduğunda şüphe bulunmayan Kadir Efendi’nin hayatı da modern çağda kendine kitap ve sünnet çerçevesinde bir yol çizmeye çalışanlar için alınacak ibretlerle doludur. Bu ibretlerin sözlü kültürden çıkarılıp yazıya geçirilerek zabt u rabt altına alınması tasavvufî kültürün gelecek nesillere aktarılması bakımından önemlidir.

Bu çalışmada Kadir Efendi’nin hayatından, şahsiyeti ve karakterinden, tasavvuf yoluna girişinden, Ali Haydar Efendi’nin halifesi olarak yaptığı irşat faaliyetlerinden, manevi hallerinden ve kerametlerinden bahsedilmiştir.

1. Kadir Gülbahar Efendi’nin Hayatı

Osman Efendi ve Emine Hanım’ın oğlu olan Kadir Efendi, nüfus kayıtlarına göre 01.07.1908 tarihinde Pazarcık’ta doğmuş, 10.02.1970 tarihinde Manyas’ın Darıca köyünde 63 yaşında vefat etmiştir. Kadir Efendi yapılı, iri cüsseli ve gür sakallıydı. Onu görenler şemailini Muhammed Esad Erbîlî’ye benzetirdi. Bandırma eski müftüsü Mustafa Oyan, onu şöyle tarif ediyor: “Eskici Baba’nın dükkânında otururken Kadir Efendi çıkageldi. Namını duymuştun ama kendisini daha önce hiç görmemiştim. İlk defa orada karşılaştık. Pehlivan yapılı ve heybetli bir zattı. Heybetinden yüzüne bakılamazdı. Nur gibi parlıyordu.”

Torununun ifadesine göre Kadir Efendi’nin pederi Osman Bey Elazığ Harput civarında şehiden vefat etmiştir. Kadir Efendi, babasını küçük yaşta kaybettiği için onunla alakalı hatırası yoktur. İçindeki baba hasretinden olsa gerek bir gün Ali Haydar Efendi’ye pederinin

³ Hûd, 11/120.

akıbetinden sorar. Ali Haydar Efendi, bir müddet murakabeye daldıktan sonra şu cevabı verir: “Evladım, senin pederin Elazığ Harput civarında şehiden vefat etmiş.” Genç yaşta dul kalan validesi Emine Hanım, Balkan savaşlarının sebep olduğu kargaşa nedeniyle iki oğlunu alıp akrabalarıyla hicret ederek Çorlu’nun Evrenli köyüne yerleşir.

Kadir Efendi, evlenme çağına gelince kendileri gibi muhacir bir ailenin kızı olan Seher Hanım’la evlenir. Evrenli’de bir müddet daha ikamet eder ve sonra annesini de yanına alarak Manyas’ın Darıca köyüne yerleşir. Bu göçte kardeşi Ömer Bey onlara katılmamıştır. O diğer akrabalarla beraber Evrenli’de kalmıştır. Kadir Efendi’nin Darıca’ya göçmesiyle alakalı bilinen bir sebep yoktur. Belki de manevi bir yönlendirmeye bu hicreti gerçekleştirmiştir. Onun Çorlu’daki akrabalarıyla irtibatı kesilmeden devam etmiştir. Torununun ifadesine göre Kadir Efendi Darıca’da ev yaparken biraderi Ömer Bey yardımına gelmiştir. Kadir Efendi’nin validesi Darıca’da bir evlilik daha yapar. Bu evlilikten iki oğlu dünyaya gelir gelir.

Kadir Efendi’nin Seher hanımla evliliğinden ikisi kız biri erkek olmak üzere üç evladı olur. Önceleri doğan erkek çocukları vefat etmekte ama kızları yaşamaktadır. Bu durumdan mustarip olan ve bir çare bulamayan Kadir Efendi, yine bir erkek çocuğu doğunca soluğu mürşidinin yanında alır. Vaziyeti anlatır ve doğan çocuğa mürşidinin isim koymasını ister. Ali Haydar Efendi, çocuğa Salih Yaşar ismini koyar. Allah’ın izniyle Yaşar Efendi, hayat tutunmuştur ve bu satırların yazıldığı tarihte (2024 Ekim) hala hayattadır.

Kadir Efendi’nin herhangi bir tahsili yoktur. Mektep veya medrese görmemişti. Bu bakımdan ümmî veliler sınıfına dahil edilebilir. Geçimini üç beş dönün tarlasından ve birkaç hayvanından temin etmiştir. Bunun yanında bazen köyde yevmiyeye gitmiş bazen komşularının tarlalarını sulamış ve hayvanlarını otlatmış bazen de kardeşinin ve akrabalarının bulunduğu Çorlu’da çeltik tarlalarında çalışmaya gitmiştir.

Kadir Efendi kalender ve Melâmî meşrep biridir. Giyim kuşamda titizlik göstermemiştir. Hatta köy yerinde ayağına ne bulursa geçirmiş, iki pabucunun aynı renkte olmasına bile dikkat etmemiştir. Zahiri

olarak harabi bir kisveye bürünmüştür. Onun bu zahiri Melami kisvesinden dolayı köylüleri batını hakikatinden mahrum kalmış, o vefat etmeden kıymetini anlayamamıştır.

Kadir Efendi, hacca giderken yakınlarına dönmek için gitmediğini orada kalmak için gittiğini hem hissettirmiş hem de söylemiştir. Aile fertleriyle ve müritleriyle son bir helalleşme yapar gibi vedalaşmıştır. Onun bu niyetini hisseden gelini Fatma Sevim Hanım hemen beş yaşlarındaki kızı Hatice'ye "Git, dedeni bırakma!" der. Torunu Hatice, ağlayarak Kadir Efendi'nin eline yapışır ve bir türlü bırakmak istemez. Onu çok seven Kadir Efendi, gelinin niyetini anlar ve gelinine dönüp "Ah kızım, yaktın beni! Resûlullah Efendimiz'in yanında kalacaktım. Şimdi artık Hatice'nin hatırına döneceğim!" der. Nitekim haccını eda edip dönmüş ve kısa bir süre sonra vefat etmiştir.

Vefat ettiği zaman cenazesine Bandırma Hava Üssü'nden askerler da dâhil olmak üzere her yerden akın akın insan gelince ve Darıca sokaklarında adım atacak yer kalmayınca köylüleri işin hakikatine vakıf olmuştur. Vefatından bir gün önce hanımına "Hanım, evi biraz derle toparla yarın misafirin kalabalık olacak." demiş, bunun üzerine temizliğe ve badanaya girişen hanımı, temizlik için sobayı ve yerdeki halıları kaldırmıştır. Takdir-i ilahî, fakirliği bir şükür vesilesi kabul eden Kadir Efendi de 1970 yılının 12 Şubat'ının seher vaktinde fakrın hakikatine uygun olarak kuru ve soğuk bir hasır üzerinde Refik-i A'lâ'ya ve rahmet-i Rahman'a kavuşmuştur.

Onun kuru bir hasır üzerinde vefat ettiğini gören müritlerinden halıcı Nazım Efendi, bundan çok müteessir olmuş hemen o gün mağazasından bir halı getirtip mürşidinin odasına serdirmiştir. O halıyı Kadir Efendi'nin gelini Fatma Sevim Hanım hala muhafaza etmektedir.

2. Kadir Gülbahar Efendi'nin Şahsiyeti ve Karakteri

Şahsiyet ve karakter bir sufinin en önemli yanıdır. Çünkü tasavvuf güzel ahlakıdır. Kendisini tanıyanların anlattığına göre Kadir Efendi sadece modern çağda değil kadim devirlerde de eşine az rastlanacak bir dervişti. Muhataplarına karşı samimi bir insandı. Dünya ile işi yoktu. Kendini harap göstermeyi seven mütevazı bir sufidi. Bu

anlamda, tarikat noktasından Nakşbendî olsa da meşrep bakımından Melamî'ydi. Melami meşrep olduğu için kendine hakir göstermeyi severdi. Paçalarını çoraplarının içine sokar, ayakkabılarının bile aynı olmasına özen göstermez, ayağının biriden terlik ötekinde pabuçla, şalvarı düşmesin diye uçkur yerine beline bağladığı iple dolaşmaktan gocunmazdı. Mevki ve makam peşinde koşmaz, şan ve şerefle anılmaktan hoşlanmazdı.

Ümmî bir velî olan Kadir Efendi'nin şahsiyetinin en bariz vasfı fakirliği zenginliğe tercih etmesi ve fakirlikten lezzet almasıdır. Ömrünün sonuna kadar dünya malına rağbet etmemiştir. Onun da eline kendisini zenginleştirecek ve ailesinin geçimini rahat temin edecek fırsatlar geçmiş ama o bu fırsatları elinin tersiyle itmiş ve Allah Resûlü'nün sünnetine uyarak fakirliği tercih etmiştir. 60 ihtilalinden sonra Kadir Efendi'nin askerdeki komutanı Balıkesir valisi olur. Komutan eri olan Kadir Efendi'yi çok sevdiği için yanına çağırır. Kadir Efendi, köyden küçük kızını da alarak Balıkesir'e varır. Komutanın niyeti saf ve temiz kalpli bu erine bir iyilikte bulunmaktır ve şöyle bir teklifte bulunur: "Evladım, sen fakir bir kimsesin. Malın mülkün yok. Sizin oraya yakın bir köyde 70 dönüm Yunanlılardan kalma bir arazi var. Onun tapusunu senin üzerine yapayım da maişetini rahatlasın. Şu an hükümet benim. Oraya sana verdiğim zaman bana kimse hesap soramaz."

Kadir Efendi, komutanın bu teklifini kabul etmez. Bu sefer daha cazip başka bir teklife muhatap olur: "Sen herhalde kendi köyünde olmadığı için bu tarlayı istemiyorsun. O halde Darıca'da panayır yerinin yanında büyükçe bir yer var. Sana orasını vereyim."

Kadir efendi bu teklifi de kabul etmez. Çok sevdiği eski askerine bir iyilik yapma derdinde olan komutan şaşkınlık içinde "Madem öyle, o halde bu kızcağızı burada bırak da biz okutalım!" diye başka bir teklifte bulunur. Fakat "Komutanım, onu burada bırakırsam anasına ne cevap veririm." diyen Kadir Efendi'den red cevabı alır.

Kadir Efendi, muhtaçlığına rağmen hiç kimseden ve özellikle de müritlerinden herhangi bir şey kabul etmemiştir. Müritlerinin içinde Halıcı Nazım Yüzbaşı gibi maddi durumu iyi olanlar da vardır. Ama o "Ben sizi Allah için seviyorum ve Allah rızası için sizinle

ilgilieniyorum.” diyerek manevi kardeşliğe maddiyat kirini bulaştırmamıştır. Buna rağmen gelen hediye olursa onu da başkasına vermekten geri durmamıştır. Bir gün dostlarından biri gömlek diktirir ve hediye eder. Ama o, hediyeyi başkasına verir. Seveni yeniden getirmek isteyince “Getirme, onu da veririm!” derdi. Bir gün de Hacıyakup köyünden yakın müritlerinden biri gömlek hediye eder. Almak istemese de müridin ricasına dayanamaz ve giyer. Fakat kısa bir süre sonra huzursuz olup “Bu gömlek sırtımı paraladı.” diyerek çıkarır ve tekrar eski gömleğini sırtına geçirir.

Kadir Efendi karakter olarak cemel meşrepli ve mülayim bir insandı. Herkesle geçimliydı. Kendisine hakaret edenlere bile iyi davranırdı. Müritlerine ve komşularına da insanlarla iyi geçinmeyi tavsiye ederdi. “Vermeyene siz verin; gitmeyenin evine gidin! Bunun karşılığını mutlaka göreceksiniz!” derdi. Herkesin kerih gördüğü olaylarda güzel bir yön bulmakta mahirdi. Şeriattan zaten taviz vermeyen Kadir Efendi, takva konusunda da çok hassastı. Kendi köyünde görevli imamın bir hatası görünce cuma namazı için komşu köy olan Hacıyakup'a gidip gelmişti.

Gelininin anlattığına göre yemek hususunda çok teklifsizdi. Mükellef bir sofra peşinde koşmazdı. Ekmeğin yanında tuz ve biberi bulunca başka katık istemezdi. Ekmeği erikle veya üzümle yemeyi severdi. Sofrada tek çeşit yemek yer “Eğer doymazsanız ikinci yemeğe geçin!” diye nasihat ederdi.

İnzivayı severdi. Günün bazı vakitlerinde yanına biraz katık etmek alır, evden uzaklaşır, kıra çıkardı. Sessiz sedasız durur, tefekküre veya murakabeye daldardı. İnsanlardan uzakta tesbihatını yaptığı bu zamanlar, Allah ile beraberliği doyasıya yaşadığı anlardı. Birkaç saat böyle dağda durduktan sonra köye döner ve dünya işlerine kaldığı yerden devam ederdi.

Cömert bir insandı. Köyün en fakiri olduğu halde elinden geldiği kadar cömertlik yapmaktan geri durmazdı. Evinden misafir eksik olmazdı. Yokluğa rağmen iki odalı köy evinde gelen giden herkesi imkânları dâhilinde ağırlardı. Bir seveni şöyle anlatıyor:

“Çocukluğumda yaz günü bir akşam, babaannemle beraber Kadir Efendi’yi ziyarete gitmiştik. Baktık evin avlusunda ziyarete gelen insanlardan bir grup. Kadir Efendi, onlarla alakadar oluyor. Seher Yenge de gelenlere yemek yedirme telaşında... Dumanı ortalığı kaplayan ocağın başında biber kızartmaya uğraşılıyor. Bir dilim ekmek ve birkaç pörselenmiş biberle misafir ağırlayacak... Zaten başka da ikram edecek bir şey yok. Gelenlerin ferasetsizliğinden midir yoksa Kadir Efendi’nin bir şey kabul etmemesinden mi bilemiyorum, kimsenin yiyecek bir şey getirdiği de yok! Aradan yıllar geçse de çocukluğumda şahit olduğun bu manzara hala gözümün önündedir.”

Kendisi de iki kız bir oğlan sahibi olan Kadir Efendi, çocuklarla da ilgilenmeyi ihmal etmezdi. Onları sever ve onlara değer verirdi. Başından külâhını çıkarır ve çeşitli oyunlar yaparak çocuklarla şakalaşır.

Merhamet sahibi bir insandı. Merhameti tüm mahlûka şamildi. Bir gün önde gelen müritlerinden saatçi Hafız Hüseyin Efendi ile beraber Darıca’dan Manyas’a giderken yol üzerinde çöreklenmiş büyükçe bir yılan görür. Hüseyin Efendi yilandan telaşlanır. Ama Kadir Efendi, sakindir. Kafasını kaldırmış bakan ve kendilerinden kaçmayan yılanı yaklaşıp ve eğilerek merhametle “Yol üstünde durma, seni ezerler. Çalıların arasına git!” diye nasihatle bulunur. Yılan, sanki anlamış gibi yoldan çekilir ve çalılar arasında sessizce kaybolur.

Bir gün de kırdarken merkebi bir şeyden ürküp eve kaçır. Kadir Efendi de arkasından koşursa da bir türlü yetişemez. En nihayet merkebi damda yakalar. İkisi de kan ter içinde kalmıştır. Kadir Efendi hemen hayvanın boynuna sarılır, güzel sözler söyleyerek başını okşamaya başlar. “Ah be yavrum” der “Niye kaçtın böyle! Kendini de yordun, beni de.”

Kadir Efendi, tefekkür ehli ve kalbî rikkat sahibi biriydi. Babası Kadir Efendi’nin asker arkadaşı olan Nezihat Hanım anlatıyor:

“Kadir Efendi, soğuk bir kış günü bize ziyarete geldi. Hava soğuk olduğu için ben hemen misafir odasının sobasına yakmaya davrandım. Odunları hazırlamaya başladım. Tam sobayı yakacaktım ki Kadir Efendi ‘Kızım dur, yakma!’ deyip bana mani oldu. ‘Elinde

tuttuğun o odunu baban ne kadar zahmetle dağdan taşıyıp getirdi. Ben burada çok durmayacağım. Biraz oturup kalkacağım. Soğukta otursam da zararı olmaz. Sen sobayı yakıp benim için odunları ziyan etme!” dedi. Sobayı yaktırmayıp soğukta oturmayı tercih etti. Ellerini yıkayıp abdest alacağı zaman da hemen sabunu, ibriği, havluyu getirdim. Sabunu elini çok az sürdü. ‘Kızım, bunları kullanırken israf etme! Baban bunları satın alabilmek için kim bilir ne kadar çalıştı!’ dedi. Aradan nerdeyse altmış sene geçti. Onun bu nasihatı bana o kadar tesir etti ki bugün bile hala abdest alırken suyu israf eden birini görsem musluğu kapatırım.”

Kadir Efendi, zeminine ve zamanına göre latife yapmayı bilen latif bir insandı: Salurlu Rafet Efendi anlatıyor:

“Kadir Efendi bazı geceler ‘Hasan Usta, bu akşam sizdeyiz ha!’ diyerek ihvanını toplar gelir bizim evde sohbet yapardı. Gece de mesafe uzak olduğu için Darıca’ya dönmez bizde misafir kalırdı. Sabahları o, babam ve ben kahvaltıya oturur annemin yaptığı çorbayı içerdik. Kadir Efendi her seferinden ‘Sünnettir, sünnettir!’ deyip tabağını sonuna kadar bitirirdi. Sonra sözü kendine dokundurarak şöyle latife yapardı: ‘İhtiyarın teki birine misafir olmuş. Önüne ne konulsa ‘Sünnettir!’ deyip sonuna kadar yemiş bitirmiş. Yemek yerken laf arasında ev sahibine ‘Evladın var mı!’ diye sormuş. Adam ‘Var!’ demiş. Misafir ‘Adı nedir?’ demiş. Ev sahibi ‘Farzdır!’ diye cevap vermiş. Misafir şaşırıp ‘Yahu, farz diye isim mi olurmuş!’ deyince ev sahibi taşı gediğine koymuş: ‘Ne yapayım! Sünnet desem, onu da yiyeceksin diye korktum!’”

3. Kadir Gülbahar Efendi’nin Tasavvuf Yoluna Girişi

Kadir Efendi, seyr u sülûkünü Nakşbendî tarikatından tamamlamış bir Nakşbendî dervişidir. Mürşidi, Batum’un Ahıska kazasında doğduğu için Ahıskalı lakabıyla anılan Ali Haydar Efendi’dir (1870-1960). Onun mürşidine ne zaman ve nasıl intisap ettiği hakkında elde kesin bir bilgi yoktur. Ama sohbetlerinde sıklıkla söylediği “29 sene bir mürşide râm oldum...” şeklindeki sözünden yola çıkarak Ali Haydar Efendi’ye takriben 1931 yılında otuz üç yaşlarında intisap ettiği söylenebilir. Fakat onunla nasıl tanıştığı ve yoluna ne şekilde intisap ettiği meçhuldür. Rivayetler Ali Haydar Efendi’nin Manyas’a yakın

Salur köyünde yaşamış halifesi Abbas Efendi (ö. 1942) vasıtasıyla Nakşbendî tarikatına intisap ettiği şeklindedir. Dolayısıyla Kadir Efendi'nin manevi yönden yetişmesinde, Ali Haydar Efendi'den sonra en büyük emek Abbas Efendi'ye aittir. Salurlu Rafet Efendi'nin anlattığına göre Abbas Efendi de keramet sahibi bir velidir. Kabri Salur mezarlığındadır.

Ali Haydar Efendi hem müşidinden dolayı hem de damadından dolayı bu bölgeye aşinadır. Onun müşidi Ali Rıza Bezzâz (ö. 1914) Bandırma'da yaşamış ve irşat faaliyetlerini buradan yürütmüştür. Kabri de Bandırma Tekke cami haziresindedir. Ali Haydar Efendi'nin damadı da bir süre Manyas'ta hâkimlik yapmıştır. Bu nedenle Ali Haydar Efendi, ara sıra Manyas'a gelmiş ve şu an Serpin tesislerinin olduğu yerde kaplıcalara girmiştir. Hacıyakup köyünden Nezahat Hanım, Ali Haydar Efendi'yi at arabasıyla Manyas kaplıcalarına gelip giderken gördüğünü söylemektedir. Dolayısıyla, Abbas Efendi'nin Kadir Efendi'yi bu geliş gidişlerinin birinde Ali Haydar Efendi ile tanıştırmış olması muhtemeldir. Bu tanışıklıktan ve intisaptan sonra da Kadir Efendi, sık sık vapurla Bandırma'dan İstanbul'a müşidini ziyarete gitmiş ve ömrünün sonuna kadar da müşidinden bağı kesmemiştir. Meselâ ikisinin arasında gelip giden yazısız mektuplar meşhurdur. Bu mektupları Ali Rıza Bezzaz'ın türbedarı Eskici Baba getirip götürürmüştür. Eskici Baba'nın rivayetine göre müşit ve halifesi arasında gelip giden bu mektuplar boştur. Zahir bakıldığında arada gelip giden boş beyaz bir kâğıttır.

Eskici Baba İstanbul'a müşidini ziyarete gideceği zaman Darıca'ya Kadir Efendi'ye uğrar. Kadir Efendi, Eskici Baba'nın eline bir zarf tutuşturur. Müridinden gelen zarfı açan Ali Haydar Efendi boş kâğıdı eline alıp "Kadirim, neler yazmış neler!" diyerek muhabbetle göz gezdirir. Sonra o da Kadir Efendi için Eskici Baba'ya bir zarf verir. Müşidinden gelen zarfı açan Kadir Efendi boş kâğıdı eline alıp "Amanın, Efendi Baba neler yazmış neler!" diyerek yüzüne gözüne sürer. Kadir Efendi'nin oğlu babasının boş kâğıda uzun uzun baktığını nakletmektedir.

Kadir Efendi'nin feyz aldığı Ali Haydar Efendi de keramet sahibi büyük bir müşittir. Hakiki müşitlerin azlığını ifade etme için biraz

da latife yollu söylediği “Biz üç amcaoğluyuz (veya üç sacayağıyız): biri fakir, biri Adanalı Sami Efendi ve diğeri de Bergamalı İbrahim Efendi.” sözü meşhurdur. Nezehat Hanım’ın Ali Haydar Efendi’nin büyüklüğüyle alakalı Kadir Efendi’nin ağzından bizzat duyduğu şöyle bir olay nakletmektedir:

Bir gün Ali Haydar Efendi kendisini ziyarete gelen Kadir Efendi’ye “Evladım, babanı görmek ister misin?” diye sorar. Kadir Efendi küçük yaşta vefat ettiği için babasını hiç görmemiş ve baba sevgisini hiç tatmamıştır. Ali Haydar Efendi onu alır başka bir odaya götürür. Odanın kapısını açar. İçerde yan yana oturmuş üç kişi gözükmektedir. Kadir Efendi’ye “Bunlardan birisi baban. Hangisi bil bakalım!” der. Fakat Kadir Efendi babasını tanıyamaz. Ali Haydar Efendi tanıtmaya başlar: “Evladım, ortadaki baban. Diğerleri de amcaların.” Bizzat Kadir Efendi’nin ağzından nakledilen bu olay her dervişin kaldırabileceği ve yaşayabileceği basit bir hadise değildir. Belirli bir kalbî kıvam ve kemal gerektirir. Bu kemal her ikisinde de mevcut olduğu için, herkesin aklının almadığı keramet tarzı bu hadisler onlar için vakayî adiyedendir ve sıradandır.

Kadir Efendi, sohbetlerinde mürşidiyle alakalı şöyle bir hatırasını da anlatmıştır: “Efendi Baba’nın huzurunda otururken ‘Evladım, benim biraz işim var. Sen bekle!’ deyip odadan ayrıldı. Bir süre sonra döndüğünde elinde bir kutu lokum vardı. Bana uzatıp ‘Al! Hani çocuklar patlamış mısırı avuç avuç nasıl yerlerse sen de bu kutudakileri öyle bir iştahla ye!’ dedi. Tabii ben onun huzurunda yemekten çekindim. ‘Evladım bunu getiren Rum bir kızımız. İhtida etti. Fakat ailesinin haberi yok! Namazlarını gizli gizli kılıyor. Müslüman olduğunu kimseye belli etmiyor. Benden de bir süredir tarikat dersi istiyordu. Fakat vermiyordu. En nihayet bugün gelip bu lokumu verdi ve ‘Efendimiz’in (sav) selamı var. Bana zikir dersi vermenizi emrediyor, dedi.’”

Dolayısıyla, ileriki bölümde anlatacağımız gibi kendisi de keramet ve eşyaya tasarruf sahibi bir veli olan Kadir Efendi, Ali Haydar Efendi gibi hem maddi hem de manevi ilimlerle mücehhez hakiki bir mürşid-i kâmil tarafından yetiştirilmiştir. Kadir Efendi’nin tasavvufî hayat yönelmesiyle alakalı bazı rivayetler nakledilmektedir:

Bu rivayetlerin birine göre Kadir Efendi yolda sepet satan roman vatandaşlara rastlar. Onların yanından geçerken küçük Romen kızlarından biri “Ben Allah’ı gördüm, Ben Allah’ı gördüm!” diye nida etmektedir. Kızın sözünü işiten Kadir Efendi o kadar etkilenir “Yahu, biz bu yaşımdayız neden böyle bir hal yaşayamadık!” diyerek hayıflanır ve nefsinin o derece levm eder ki teessüründen yere çöker ve bir süre baygınlık geçirir. Bir iki saat kendine gelemez.

Diğer bir rivayette de merada olduğu soğuk bir kış günü namaz vaktini kaçırmamak için donmuş suyun buzunu kırarak iliklerini donduran soğuğa aldırmadan abdest alır ve namazını kılar. Bu gayretinin bereketinden, namaz kılarak orada manevi bir hal yaşar.

Kadir Efendi, bir gün Değirmenboğazı mevkinde kurulan panayıra gider. Günlerden cumadır. Namazı vakti gelince panayırdan ayrılıp köy camine girer. Panayırdaki eğlenenlerin çokluğuna karşın cumaya gelenlerin azlığını görünce gönlüne bir keder çöker. Namaz çıkışı Darıca’ya doğru üzgün bir halde yola koyulur. Dere bayır kırlardan ve tarlaların arasından yürürken yolun kenarında oturmuş yaşlı bir ihtiyara rastlar. Selam verir. Selamına mukabele eden ihtiyar Kadir Efendi’yi yanına çağırıp oturtur. İhtiyarın garip bir şekilde Kadir Efendi’nin içine düştüğü huzursuzluk halinden konuşmaya başlar: “Sen bugün cuma namazında cemaatin az olduğunu görünce çok üzüldün. Üzülme! Allah’ın camileri hiçbir zaman boş kalmaz. Gelmeyenler de cezasını görür. Sen gündüz namazlarına dikkat ettiğin gibi geceleri seher vakti teheccüt namazına da dikkat et!” diyerek ona nasihatte bulunur. Neticede bütün bu olaylar Kadir Efendi’nin maneviyata meylini artırmış ne onu bir mürşit arayışına sevk etmiş olmalıdır.

Kadir Efendi, her ne şekilde olursa olsun, Ali Haydar Efendi’ye intisap etikten sonra nefsinin tezkiye ve ruhunu tasfiye hususunda safiyane bir kalp ile gayret etmiş, bir müddet sonra da bu gayretinin neticesini elde etmiştir. Bir gün Salurlu Abbas Efendi rahatsızlanır. Kadir Efendi, Salur’un yolunu tutar. Hasta yatan Abbas Efendi’yi ziyaret eder. Ne hikmetse Abbas Efendi’ye buz lazım olmuştur. Yaz günü buz bulmak da zordur. Kadir Efendi, buz bulmak ümidiyle civar köyleri dolaşmaya koyulur. En nihayet köylünün birinde bulur ve

Abbas Efendi'ye getirir. Onun bu hizmetinden çok memnun kalan Abbas Efendi, elini açıp dua eder. Kadir Efendi'nin manevi halinde belki de bu duanın bereketi de etkilidir.

4. Kadir Gülbahar Efendi'nin Tasavvufi İrşat Faaliyetleri

Ali Haydar Efendi, 1960'da vefatından iki üç ay kadar önce Kadir Efendi'yi Manyas ve civarına halife tayin etmiştir. Belki de okuma yazma bilmediği için kendisine yazılı bir icazet vermemiştir. Çünkü onun, halifelikliğini tasdik için müritlerine gösterdiği icazet belgesi yoktur. Ailesinden hiç kimse de böyle bir halifelik icazetinin varlığından söz etmemektedir. Bir ihtimal de devrin siyasi şartlarından dolayı, aleyhlerine delil teşkil etmemesi için yazılı bir belge vermemiştir. Ama herkesin bildiği bir hakikattir ki Kadir Efendi, Ali Haydar Efendi'nin hulefasındandır. Muhtemelen Ali Haydar Efendi'nin topluluk önünde sözlü olarak tevdi etmesiyle halifelik icazet töreni gerçekleşmiştir.

Gelininin anlattığına göre bir sabah Kadir Efendi'nin gözleri kan çanağı gibidir. Sanki sabaha kadar hiç uyumamıştır. Sebebi sorulunca şöyle anlatır: "Gece İstanbul Darıca arası mekik dokuduk, gittik geldik. Efendi Babalar, vazifeyi bize teklif ettiler. Biz de kabul etmek istemedik. Israr ettiler ve dediler ki: 'Evladım, aradık taradık; o civarda senin kalbinden daha temiz bir kalp bulamadık. Bulsaydık mutlaka ona verirdik.'" Ümmî bir insan olan Kadir Efendi, hilafet teklifini duyunca kendisine nazaran ilmî ziyade olan köylüsü Abdullah Efendi'yi öne sürer. Ali Haydar Efendi'den şu cevabı alır: "Biz Abdullah'ı da biliriz seni de... Vazifeyi sana verdik!"

Ali Haydar Efendi'nin yolunda müridin günlük çekeceği ism-i celal zikrinin âdeti fazladır. Kadir Efendi vasıtasıyla Ali Haydar Efendi'nin yoluna intisap eden ve Kadir Efendi'nin vefatından sonra diğer bir Nakşbendî ekolü olan Mahmud Sami Ramazanoğlu'nun yoluna intisap eden Halıcı Nazım Yüzbaşı aradaki zikir usûlü farkını şöyle anlatmaktadır:

"O yolda (Ali Haydar Efendi'nin yolunda) yükü müride çektirirler ve âdet olarak fazla sayıda zikir verirler. Beş bin ile başlar. Daha sonra artarak devam eder. Verilen zikri tamamlayabilmek için öyle gayret

ederdik ki edata iki elimizde üç tesbih sabahlara kadar zikrederken kan ter içinde kalırdık.

Ders aldıktan iki yıl kadar sonra Kadir Efendi darü'l-bekaya irtihal etti. Mürşit zaten 1960 senesinde vefat etmişti. Dolayısıyla zikir dersimizi kontrol ettireceğimiz ehliyetli biri kalmamıştı. Fakat biz ahde vefa gereği zikir dersimizi terk etmedik ve Kadir Efendi'nin tarif ettiği usul üzere seherlerde zikre devam ettik.

Zikir çekmekten o hale geldim ki yatağa yatınca cezbeye gelip lastik top gibi hopluyordum. Bu arada mürşitsiz kaldığım için istihare yaptım ve rüyada Mahmud Sami Ramazanoğlu'na işaret edildi. Onun Bursa'daki halifesi Hacı Hakkı'ya gittim. Hâlimi görünce endişelendi: 'Sen ne yapıyorsun? Ne bu hâlin böyle? Yanıyorsun sen. Nasıl zikir çekiyorsun?' dedi. Çektiğim zikir adedini söyledim: 'Bırak, bırak onları. Yoksa yanar gidersin, meczup olursun.' dedi. 'Peki, ne yapayım?' deyince 'On beş gün sonra bana gel! Ama hiç zikir çekme! Namaz tesbihatını bile bırak!' buyurdu. Hacı Hakkı'nın dediğini harfiyen uyguladım. Aradan bir aya yakın bir zaman geçmişti. Bursa'ya gittim. Beni görünce tebessüm etti ve 'Şimdi biraz düzelmişsin. Artık sana zikir dersi verelim!' dedi ve bana Sâmi Efendi'nin usûlüne uygun zikir dersi telkin ederek râbitayı bundan sonra Sami Efendi'ye yapmamı emretti. Onun verdiği zikir sayısı Kadir Efendi'nin verdiği çok çok altındaydı. O yolda zikir adedini fazla tutup yükü müride çektiriler. Bu yolda ise zikir adedi az tutulur ve yükü mürşit çeker."

Kadir Efendi, Ali Haydar Efendi'nin vefatından sonra onun halifesi ve yaşayan temsilcisi olarak yaklaşık on senen kadar irşat faaliyetine devam etmiştir. Bu manevi işleri nasıl yürüttüğü sorulunca "Biz değirmen kurduk be çocuklar! Su bir yerlerden gelip değirmeni döndürüyor. Suyun nereden geldiğini sormayın!" dediği rivayet edilir. Neticede, Allah'ın inayeti ve Ali Haydar Efendinin ruhaniyeti ile irşadına sürdürmüş olan Kadir Efendi, irşat hayatında şu hususlara özellikle dikkat etmiştir:

Birincisi; mürşidinin vasiyetine uyarak yola yeni bir mürit kabul etmemiştir. Rivayete göre Ali Haydar Efendi "Evladım, vefatımdan sonra hiç kimseye ders verme! Eldekilerle idare et!" diye tembih

etmiştir. Mürşidinin bu tembihini vasiyet kabul eden Kadir Efendi, vefatına kadar yola yeni bir mürit kabul etmemiştir. Kadir Efendi'nin asker arkadaşının kızı olan Nezhat Hanım "Kadir Efendi'den ders isteyen çok oldu ama o zikir dersi telkin etmedi. Bir Fikret Hanım vardı, ne kadar yalvardı, yakardı... Muhabbetinden neredeyse meczup hale gelmişti fakat yine de Kadir Efendi'den ders alamadı." demektedir ki kendisi de gençlik demlerinde zikir dersi istediği halde alamamış ama Kadir Efendi'ye olan muhabbetini de asla zaafa uğratmamıştır.

Kimseye zikir telkin etmemesine rağmen manevi bir işaretle istisnâ olarak Bandırmalı halıcı Nazım Efendi'ye ders vermiştir. Onun ısrarına dayanamamış ve bir Berat kandili gecesi "Be çocuk, Efendi Babalar seni kabul etti!" diyerek Nazım Yüzbaşı'yı müritliğe kabul etmiştir.⁴ Nazım Efendi, Kadir Efendi'ye intisabını şöyle anlatır:

"Benim üç sene Ali Haydar Efendi'ye rabitam vardır. Kendileri vefat etmişti. 68-69 yıllarında Kadir Efendi vasıtasıyla intisap ettim. Bir sene kadar kendisiyle sohbet etme imkânım oldu. O vefat ettikten sonra üç sene kadar yine o yolda berdevam oldum. 68 yılında Kadir Efendi'den ders almaya niyetlendiğimde yedi ay bana ders vermediler. İstiharem çıktığı halde kabul etmediler ve 'Be çocuk, ben mürşit değilim, halifeyim. Efendi Babalara müracaat ediyorum, 'Biraz daha beklenilsin.' buyuruyorlar. Benim de elimde değil!' dedi. Hâlbuki o tarihte Ali Haydar Efendi daru'l-bekâya irtihal eylemişti.

Bu yedi ay ders alma safhasındayken beni üç meseleden dolayı sigaya çekti ki birincisi kul hakkı, ikincisi ana baba hakkı ve üçüncüsü de banka meselesiydi. Bunları halletmeden beni evlatlığa kabul etmedi.

Bir gün 'Be çocuk, sende kul hakkı gözükyor!' diye ikaz etti. Fakir hemen araştırmaya başladım. Ticaret ortağımız vardı. Acaba onun hakkı mı geçti diye hesapları kontrol ettim. Fakat bir şey bulamadım. Hesaplarla uğraşırken karşılaştığımız bir gün dedi ki: 'Buradan değil memleketten gözükyor! Hem de on on beş sene olmuş!'

⁴ Ethem Cebecioğlu, Allah Dostları-13: Bandırmalı Nazım Yüzbaşı Efendi (1930-2017), Ankara: Kalem Neşriyat, 2020, 62.

Kadir Efendi memlekette gözüüyor deyince hatırıma geldi: Uşak'ta bizim köyde Emine Nine vardı. Fakir, köyden kasabaya gidip gelirken iplik, kumaş cinsinden bir şeyler alıp satardım. Emine Nine da bana on üç lira kadar para vermiş ve onunla kasabadan bir şey ısmarlamış. Parayı almışım, ama siparişi unutmuşum! Siparişin üzerinden neredeyse on beş sene geçmiş. Pederim 'Peki, niçin parayı istemedin?' diye sorunca Emine Nine demiş ki: 'Siz o paradan çok daha fazlasını bana zekât olarak verdiğiniz için istemeye gerek görmedim.'

Bakınız, zekât başka borç başka! Zekât borcu kapatmıyor! Pederim 'Ne istiyorsan söyle de Nazımla helalleşin!' demiş. Emine Nine de bir çarşafı biraz para istemiş. Onları verdik ve böylece helalleştik. Biz, Emine Nine'nin gönlünü yapınca Kadir Efendi'nin ağzından 'Üzerinde kul hakkı gözüüyor be çocuk!' lafı bir daha çıkmadı. Fakat bu sefer de ana baba hakkından dem vurmaya başladı. Bir gün yanımdaydım. 'Be çocuk, ana baba dargın olduğu zaman manevi ders olmuyor, diyor Efendi Babalar.' dedi.

Allah şahit, bu dargınlığın sebebini ben ona hiç anlatmadan o bana söylemeye başladı:

'Sende bir oğlan var. Akrabalarınızdan birinin de kızı var. Kızın gönlü senin oğlanda... Kızın ailesi de senin anan baban da bu nikâhın kıyılmasını istiyor. Fakat siz çekimser kalıyorsunuz. Bundan mütevellit anan baban size dargın duruyor. Onlar dargın durunca da dervişlik olmuyor.' dedi. Meseleyi anlayınca, oğlanı tatilde memlekete gönderdim. 'Dedeni ve nineni ikna et!' dedim. On beş gün çocuk yalvardı yakardı. Bu nikâhı istemediğini anlattı. Çocuk oradayken Kadir Efendi fakire dedi ki:

'Be çocuk, anan razı geldi fakat baban hala razı değil!' Aradan birkaç gün geçti. 'Baban biraz celalli ama o da razı geldi artık!' diye müjdeyi verdi. Bizi, bizden daha iyi takip ediyor. Belki kendisi de hem dua etti hem de tasarrufta bulundu. Neticede Efendilerin hoş görmediği kul hakkı ve ana baba dargınlığından fakiri Allah'ın izni ve lütfuyla kurtarmış oldu.

Fakir yola kabul ediliriz artık ümidiyle yanına gittiğim zaman yine kabul etmedi ve bu sefer de banka (faiz) konusunu önüme sürdü:

‘Be çocuk, bankalar ile muamele olduğu müddetçe dervişlik olmaz, diyor Efendiler.’ diyerek bankayla tüm muamelemi kesmemi istedi. Banka ile muamelem de şuydu: Ticaret yaptığımız ortağımızdan ayrılmıştık. Kendisine senetler verdik. Ziraat bankasından nakde çevrilecekti. Kadir Efendi bunu söyleyince hemen gidip bankadan senetleri aldım.

Neticede, biz bu işlerle uğraşırken aradan yedi ay geçmişti. Yedi ay gözlerim yaş yerine kan döktü. Nihayet bu üç mesele hallolunca, sonunda fakiri kabul edip güler yüz gösterdi ve ‘Be çocuk, artık vakit geldi. Nazım kardeşe ders verebilirsiniz, diyor Efendiler.’ diyerek zikir dersi telkin etti ve beni evlatlığa kabul etti.”

Kadir Efendi, Nazım Efendi’ye ilk zikir dersini verirken Nakşbendilikte bazı mürşitlerin yerine ve zamanına göre tatbik ettiği bir usûl olarak alnını onun alnına değdirmiştir. Görüldüğü gibi Kadir Efendi, mürşidinin vefatından sonra bir kişiyi yola kabul etmiş onda da çok ine eleyip sık dokumuştur.

İkincisi; Kadir Efendi, irşat faaliyetlerini sürdürürken hubb-ı riyasetten uzak durmuş ve mürşidinin vefatından sonra “Ben de mürşidim!” diye ortaya atılmamıştır ki bu hakikaten zor bir meseledir.

Sufilere göre nefsin en son vazgeçtiği kötü huy hubb-ı riyaset denilen baş olma sevdasıdır. Kadir Efendi, mürşidi vefat ettikten sonra hilafet icazetine dayanarak “Ben de mürşidim!” diye ortaya çıkmamıştır. Etrafındakilere sürekli kendisinin halife olduğunu hatırlatmıştır. Hatta müritlerine “Ben mürşit değilim, halifeyim. Mürşit Ali Haydar Efendi’dir. Rabıtayı ona yapacaksınız.” diyerek müritlerini vefat eden Ali Haydar Efendi’nin ruhaniyete yönlendirmiş, kendisi de mürşidinin gölgesinden çıkmamayı tercih etmiştir. İrşadını yaparken mürşidi vefat etmiş olsa da ona olan gönül bağını asla gevşetmemiş ve ruhî irtibatını devam ettirmiştir. Kendisinden ders almak isteyen Nazım Yüzbaşı’ya “Biz Efendi Babalara sormadan kimseye ders veremeyiz!” diyerek ahirete irtihal etmiş olan mürşidinden manevi bir işaret beklemiştir.

Kendisini bir mürşit olarak öne çıkarmadığı gibi, mürşidinin yerine postnişin olmak isteyenleri de desteklememiştir. Rivayete göre Ali Haydar Efendi'nin vefatından sonra önde gelen müritlerinden bir grup, Kadir Efendi ile mürşitlik meselesini görüşmek üzere Darıca'ya gelir. Kadir Efendi'nin bu konudaki fikri ve desteği önemlidir. Çünkü o hal ve keramet sahibi bir velidir. Kadir Efendi o sırada köyde değildir. Akrabalarının yaşadığı Çorlu'da çeltik tarlalarında ücretli işçi olarak çalışmaktadır. Grup, Çorlu'ya giderek Kadir Efendi'yi bulur. Mürşitlik meselesinde kendilerini desteklemesi teklifinde bulunur. Kadir Efendi, onların teklifini kabul etmez. Grup teklifte ısrar edince o da onlara şöyle bir teklif yapar ki bu teklifi Nezihat Hanım, Kadir Efendi'nin ağzından bizzat duyduğunu nakletmektedir: "Eğer bu meselede samimi iseniz gelin işi Allah'a havale edelim. Ben elime boş bir kâğıt alayım ve arkama saklayayım. Kâğıdı açtığımızda içinde kimin ismi yazarsa onu mürşit kabul edelim." Kadir Efendi'nin manevi hallerini bilen muhatapları onun bu teklifini kabul etme cesareti gösteremezler ve daha fazla ısrarcı olamayarak dönüp giderler.

Kadir Efendi, mürşit olarak meydana çıkmasa da aslında mürşit ayarında manevi hal ehli bir velidir. Mürşitlik konusundaki yetkinliği hususunda müritlerinden Nazım Yüzbaşı şunları söylemektedir: "Kadir Efendi, ben mürşit değilim, halifeyim. Rabıtayı Ali Haydar Efendi'ye yapacaksınız, derdi. Ama seher vakti Ali Haydar Efendi'ye rabıta yaparken (ruhani olarak) kendisi çıkar gelirdi."

Kadir Efendi adeta hiçlik makamındaydı. Mürşidinden bahsederken "Efendi Baba" lafzını kullanır, sohbetlerinde sürekli "Efendi Babalar şöyle dedi, Efendi Babalar böyle dedi..." diyerek kendinden bir şey söylemez ve söylediğini de mürşidine izafe ederdi. Böylelikle kendini nefyedip mürşidini ispat ederdi. Yani kendini nihan mürşidini ayan ederdi.

Üçüncüsü; Kadir Efendi, irşat faaliyetlerini yürütürken şariat ve sünnetten taviz vermemiştir.

O, ümmî bir kimsedir. Meşhur tabirle eğitim seviyesi elifi görse mertek sanacak derecededir. Fakat şeriattan taviz vermemesi ve takvaya riayet etmesi neticesinde "Allah'tan (Allah'ın sevgisini

kaybetmekten) sakınırsanız Allah size (ihtiyacınız olan her şeyi) öğretir!”⁵ âyetinde işaret edilen bir öğretilme ile vehbî bir ilme sahip olmuştur. İşte bu öğretilmenin manevi bereketiyle derinlemesine bir ilmi olmasa bile kalbî bir hisle Kur’an ve sünnet ekseninden ayrılmamıştır. Onun tesettür hassasiyetiyle alakalı Hacıyakup köyünden Nezahat Hanım şöyle anlatıyor:

“Kadir Efendi, babamın asker arkadaşıydı. Ayrıca babaannem de Kadir Efendi’ye müntesipti. Bu yüzden bize sıklıkla gider gelirdi. O geldiği zaman, benim yaşıma daha küçük olmasına rağmen hemen başımı bağlar, kısa kolluysam üzerime ablamların giysilerinden uzun bir şeyler alır ve Kadir Efendi’yi bahçede o şekilde karşılardım.”

Kadir Efendi, sohbetlerini yaparken kadın erkek ihtilatına çok dikkat etmiştir. Kadın erkek karışık yaptığı bir sohbet yoktur. Sadece erkeklere değil kadınlara da sohbetler yapmıştır. Ama küçük gruplar halinde yaptığı bu sohbetlerde kadınlar evin bir köşesinde dış elbiseleriyle oturmuş, Kadir Efendi diğer köşede onlardan uzak durmuştur. Herhangi bir kadına elini öptüğü vaki değildir. Bir müridiyle yaşadığı şu olay onun bu konudaki hassasiyetine delildir:

Müritlerinden biri hacca gider gelir. Döndükten bir müddet sonra Manyas’ta Kadir Efendi ile karşılaşır. Eline sarılır öper. Fakat mürit kırgındır ve bu kırgınlığını biraz da adaba mugayir bir tarzda dile getirir: “Efendim” der, “Malumunuz hacca gittim. Sizi de hanemizi teşrif edersiniz diye bekledim. Lakin ziyarete gelmediniz!” Kadir Efendi müride “Sen Hicaz’a gittin değil mi?” diye sorar. Mürit “Evet” deyince başlar anlatmaya:

“Evet, dediğin gibi sen Hicaz’a gittin. Giderken çok iyi ve samimiydin. Haccını eda ettin. Allah (cc) dostlarının duası bereketiyle haccın kabul oldu. Nihayet dönüş yoluna geçtin. Yolda gelirken lüzumsuz kelimelerle ve boş laflarla sevaplarını dökmeye başladın. Döke döke eve kadar geldin. Eve gelince eş dost ziyaretine koştun. Hiç çekinmedin, mahrem namahrem demedin kimisine elini öptüydün, kiminin elini öptün! Döküle döküle az bir sevabın kalmıştı. Nihayet bir gün de kayın validen geldi. O senin elini ayağını öptü; sen onun

⁵ El-Bakara, 2/282.

yüzünü gözünü öptün! Kalan sevabını da orda yitirdin! Sende ne hacılık kaldı ne sevap! Biz neden seni ziyarete gelelim?” Müridin şaşkın bakışları arasında şunu da eklemiş: “Bu hacılığını böylece heba ettin! Yeniden Hicaz’a gider gelirsin, haccını tazellersin! Belki o zaman biz de seni ziyaret ederiz.”

Onun namaz ve helal haram hassasiyetiyle alakalı Nezehat Hanım şunları anlatıyor:

“Darıca köyünde herkesin bahçe yaptığı sulak bir yer vardı. Kadir Efendi orada hem bekçilik yapar hem de bahçeleri sulardı. Yanında bazen hanımı Seher Yenge olurdu. Biz de babaannemle bir şeyler alıp giderdik. Kadir Efendi, elinde çapa çalışırken ezan okunur okunmaz hemen çapayı yere vurup toprağa saplar, abdestini alıp namaza dururdu. Onun tarlada namaza dururken ‘Allahuekber!’ diyerek tekbir getirmesindeki heybet hala gönlümdedir.

Bir gün yine onlar sohbet ederken ben bahçeden bir salatalık koparıp yemeğe başladım. Beni fark eden Kadir Efendi yanına çağırdı. Hiç öfkelenmeden tebessüm ederek güzel güzel nasihat etmeye başladı: ‘Bak evladım, burası benim bahçem değil, başkasının yeri. Ben burada işçi olarak çalışıyorum. Sahibinden izinsiz kopardığımız için bu bize haram olur. Haram çok günahtır evladım. Hiç kimsenin malına izinsiz dokunulmaz.’

Onun bu sözleri zihnimde iyice yer etmişti. Bir gün akşam vakti babam bize kavun getirdi. Hâlbuki tarlamızda kavun yoktu. ‘Baba, bunu nereden aldın?’ dedim. ‘Kızım bir arkadaşın tarlasından geçerken kopardım.’ dedi. ‘Peki, koparıırken tarla sahibi yanında mıydı?’ dedim. ‘Hayır, değildi. Ama o bana bir şey demez.’ dedi. ‘Madem değildi, o halde sahibinin izni yok. Bu bize haram olur, yiyemeyiz.’ dedim.”

Kadir Efendi’nin sünnet hassasiyeti de en üst seviyededir. Allah Resûlü’ne muhabbeti fazladır. Belki de bu muhabbet neticesinde tıpkı onun gibi 63 yaşında vefat etmiştir. Onun, köydeki evinin bahçesinde gelinine söylediği “Kızım, Allah Resûlü bazen buraya uğrar. Sen görmesen de o seni görür. Buraya geldiğin zaman otur, başını göğşe doğru kaldır. Güzel değişik bir koku alırsan mutlaka o gelmiştir. O

uğradığında etrafa hoş bir koku yayılır. O güzel kokuyu duyunca şaşırma, Allah Resûlü'nün kokusudur." sözü de onun Efendimiz ile arasındaki muhabbetin delilidir.

Bu muhabbetten dolayı Kadir Efendi, şeklen de Efendimiz'e tabi olmuş ve sakalsız dolaşmamıştır. Hatta Manyas karakolunda densiz bir subay güya ceza niyetiyle Kadir Efendi'nin sakalını kestirince, o sakalları uzayana kadar üzüntüsünden insanlardan uzak durmuş ve mecbur kaldığı zaman da yüzüne mendil sarıp dolaşmıştır.

Kadir Efendi'nin Manyas'ta sürekli evine gidip ziyaret ettiği müritlerinden biri de öğretmen Kamil Erdem'dir. Kamil Bey'in validesi Kadir Efendi'nin müridesi olduğu için onların evinde rahat etmektedir. Darıca'dan cuma günleri Manyas'a gelen Kadir Efendi, bir gece onlarda misafir kalıp ertesi gün cumartesi pazarını yaptıktan sonra köye döner. Yine orada misafir kaldığı bir gün Kadir Efendi, akşam namazını kıldırmak için imamete geçer. Kulaktan dolma ezberlediği surelerle namazı kıldırırken Kamil Efendi ve abisi Mustafa Bey de cemaat olarak arkasındadır. Kadir Efendi namaz kıldırırken Kur'an okumaya başlayınca şiddetli bir ağlamaya tutulur. Namazı zor kıldırır. Namazdan sonra arkasındakilere dönünce "Çocuklar gördünüz mü?" der. Onlar "Neyi?" diye sorunca "Be çocuklar, namaz kılarken önümüzde Efendimiz (sav) vardı." diye cevap verir.

Dördüncüsü; Kadir Efendi, siyasi baskılara ve toplum baskısına rağmen sohbet yapmaktan vazgeçmemiştir. Tasavvufi faaliyetlerin siyasi otorite tarafından yasaklanmasına rağmen mensubu olduğu Nakşbendî geleneğine uygun olarak sohbetleri asla terk etmemiş, müritleriyle zeminine ve zamanına göre tedbirli hareket ederek ve sayıyı az tutarak sohbet etmeye devam etmiştir. Bir seveni "Kadir Efendi, bize gelir ve ev halkına sohbet yapardı. Fakat çok tedbirli davranırdı. Başımıza bir şey gelmesinden çekinirdi. Zaten 60 askeri darbesi henüz olmuştu. Bizim eve gelince hemen başındaki şapkayı çıkarır yere atardı." demektedir.

Kadir Efendi, bazen köyde kendi evinde bazen köylüsü Abdullah Efendi'nin evinde bazen komşuları Bekir Efendi'nin evinde bazen Hacıyakup köyünde Haminne'nin evinde, bazen Salur'da, Bandırma'da, Manyas'ta sohbet etmiştir. Onun sohbetleri hiç soru

sormadan herkesin aklındaki soruların cevabını aldığı sohbetlerdir. Nazım Yüzbaşı, mürşidinin sohbetleri hakkında şunları söylemektedir:

“Kadir Efendi ümmî bir zat idi. Eski, yeni yazı bilmezdi. Fakat çok ruhaniyetli sohbetleri olurdu. Sohbetlerinde derdi ki: ‘Benim bu kırık dökük sözlerimi beğenmemelik edip burun kıvrımayın! Alın, dağarcığınıza atın! Gün gelir lazım olur!’ İşte, Kadir Efendi’nin o sözlerinin bugün ne kadar lazım olduğu malum.”

Müritleri dikkat çekmemek için Bandırma, Edincik gibi civar kasabalardan ve köylerden gece vakti Darıca’ya gelip Kadir Efendi’nin sohbetlerine katılmıştır. Gece vakti halktan gizli gizli sohbet yaptığı mekânlardan biri de köye yakın bir yerdeki büyük kayadır. Yanında çeşme olan bu kaya, adeta onları halkın nazarından gizleyen bir sığınak olmuştur. Bazen de müritleri orak biçme bahanesiyle Darıca’ya gelip mürşitlerinin sohbetine katılmıştır. Deydin köyünden önde gelen müritlerinden Ayşe ve Fatma Hanımlar ellerine bir orak alıp, köyden köye dolaşarak tarladan tarlaya geçip aradaki büyük dereyi de aşarak soluğu Darıca’da Kadir Efendi’nin yanında almış.

Allah rızası için yaptığı bu sohbetlerin Kadir Efendi için dünyadaki neticesi birçok defa nezarete alınıp sorguya çekilmek veya avam halk tarafından kınanmaktan başka bir şey olmamıştır. Bu sorguların birinde karakol komutanı tarafından zorla sakalı kesilmiştir. Kadir Efendi’yi çok üzen bu olaydan kısa bir müddet sonra komutan bir suçtan dolayı görevden alınmış ve hatta rütbeleri sökülüp meslekten tard edilmiştir. Müritlerinden Öğretmen Emin Bey’in hanımının anlattığına göre Kadir Efendi’nin evlerinde misafir kaldığı bir gece, ev halkı seher vakti teheccüde kalkınca ışıkları yakmışlar ve nasipsiz bir komşunun şikâyeti üzerinde ertesi gün karakolda sorguya çekilmişlerdir.

Tasavvufun hakikatinden ve manevi lezzetinden bîhaber olan avam halk da müritleriyle sohbet için toplanıp dağılan Kadir Efendi’yi “Evinde kadın oynatıyor!” ithamıyla yaftalamıştır ki ithamın basitliği itham edenin değersizliği ile doğru orantılıdır.

Kadir Efendi'nin sohbetlerinden Bandırmalı halıcı Nazım Yüzbaşı, Tekke Cami haziresinde medfun Ali Rıza el-Bezzaz'ın türbedarı Eskici Baba (Abdullah Eltan), Darıcalı Abdullah Efendi, Saatçi Hüseyin Efendi, Emin Öğretmen, Kamil Erdem; kadınlardan Munise Hanım, Hacıyakup'tan Haminne lakaplı Emine Hanım, Deydin'den Ayşe ve Fatma Hanımlar ve daha niceleri istifade etmiştir.

Soğuk ve rüzgârlı bir kış gecesinde müritlerinden birkaçı Bandırma'da dostlardan birinin evinde buluşmuşlar, sohbet ve muhabbet halindeler. Sohbet arasında mürşitlerinin de kendileriyle birlikte olmamasından hayıflanırlar. Bir müddet sonra kapı çalınır. Açılan kapıdan Kadir Efendi çıkagelir. Müritlerde sevinçle beraber büyük bir şaşkınlık... Çünkü gecenin bu saatinde Darıca'dan Bandırma'ya vasıta bulup gelmesi mümkün değildir. Kadir Efendi "Be çocuklar, çağırdınız; biz de geldik!" diyerek sohbete başlar. Hafız olan birine Kur'an okutturur. Hafızı durdurup okunan ayetlerin tefsirini yapar. Sonra hafıza tekrar okutturur. Tekrar tefsir; sonra Kur'an ve tefsir. Bu hal böyle üç defa tekrar eder. Akabinde Kadir Efendi, müritlerinin kalması için yaptığı ısrara aldırmadan geldiği gibi yine evden çıkar ve karanlıkta kaybolur gider.

Kadir Efendi'nin sohbetlerinde şu sözleri sıklıkla tekrar ederdi:

"Yirmi dokuz sene bir mürşide râm oldum, bana iki şey öğretti: Efendimiz'in (sav) yaptıklarını yap, yapmadıklarını yapma! Ben de bununla yetiniyorum."⁶

"Ummanlardan su içmişiz de azmaklar bizi kandırmıyor."

"Yirmi dokuz sene mürşidimin aya ayak üstüne attığını görmedim. Onun için ben de atamam!"

"Hakikaten iki rekât namaz kılırsanız o sizi kurtarır. Fakat bütün ömrünüz o iki rekâtı kılabilmek maksadıyla geçsin. Ya Rab, deyince, O'ndan başkasını unutun!"

Manevi meselelerde ferasetli olmak ile alakalı da şunu anlatırdı:

⁶ Necdet Tosun, "Darıcalı Kadir Efendi iki şey bilirdi...", *İrfanDünyamız.com* (Erişim 26 Temmuz 2024).

“Yörügün birine çuvaldız lazım olmuş. Sabah namazını kılmış, Manyas panayırının yolunu tutmuş. Araya araya en sonunda bir çuvaldız bulmuş. Heybesine attığı gibi Ulucami’nin yanına çıkıp oturmuş. Aşağıda panayır yerini seyre koyulmuş. Arılar gibi vızır vızır işleyen insanları görünce kendi kendine demiş ki: ‘Arayın bakalım, arayın! Bir çuvaldız vardı, onu da ben aldım. Daha çok ararsınız!’ İşte maneviyat da böyle be çocuklar. Çuvaldızı bulan buluyor; bulamayan arayıp duruyor.”

Beşinci; Kadir Efendi, irşat faaliyetlerini yürütürken aşk ve muhabbeti daima canlı tutmuş, müritlerini can u gönülden ve samimiyetle sevmiştir. Bu muhabbetinin karşılığını da görmüştür. Teberrük olsun diye Kadir Efendi’nin içtiği suyun kalanını içen ve bu yüzden kendisine onun hali geçen Nezehat Hanım, vefatının üzerinden 60 sene geçmesine rağmen Kadir Efendi’ye olan sevgi ve muhabbetini şöyle anlatıyor:

“Bir gün babaannemle birlikte Kadir Efendi’yi ziyarete gittik. Yaşım küçük olduğu için benden su istedi. Ben de bakraçtaki maşrapayı ağzına kadar doldurup ona su verdim. Su bir kişinin içebileceğinden fazlaydı. Bilerek fazla vermiştim. Çünkü ondan arta kalan suyu içmeye niyetlendim. Nihayet içebileceği kadar içip maşrapayı bana verdi. Kalan suyu da ben içtim. Fakat sen misin içen! Ondan sonra içime bir ateş düştü. Yüreğim Allah ve Peygamber aşkıyla yanmaya başladı. Sanki Kadir Efendi’nin hali bana geçmişti. Eve geldik. Ne yatabiliyor ne kalkabiliyordum. Sabaha kadar perişan bir vaziyette geceledim. Sabah erkenden baktım Kadir Efendi kapımızdaydı. Endişeliydi. ‘Evladım, bu gece sen de uyumadın, beni uyutmadın!’ dedi. Bana nasihat etmeye başladı. O konuştuğu üzerimdeki hali biraz hafifletti. Fakat o gidince tekrar eski halime döndüm. İçimdeki ateş gün geçtikçe daha da alevleniyordu. O fırsat bulduğu her gün geliyor, üzerimdeki manevi halin ağırlığını benden alıyor ve yükümü hafifletiyordu. ‘Bak evladım, aşkın üstünde akıl var! Aklına mukayyet ol! Yoksa meczup olursun! Aman evladım, aklını başına al!’ diyerek sürekli benimle uğraşıyordu. Bana ‘Namazlardan sona bir kere bile tesbih çekmeyeceksin! Beş vakit namazın dışında nafil bir namaz

kılmayacaksın! Fakat beş vakit namazını da sala bırakmayacaksın!' dedi.

Benim bu olağan dışı halim ev halkını da çaresiz bırakmıştı. Halimden endişe etmeye başladılar ve ne yapacaklarını bilemediler. Hocalar okutturdular. Bu hali benden alması için Kadir Efendi'den yardım istediler. O 'Keşke benim elimde olsa da ondan bu hali kaldırırsam! Bu hal Allah vergisi, benim elimde değil ki! Ben yakınlarıma bile bu hali yaşatamıyorum.' diyordu. Etrafımızdaki insanlar da benim için bir hastalık olarak düşündükleri bu halimi Kadir Efendi'den biliyorlar o da Kadir Efendi için ayrı bir fitne konusu oluyordu.

Sürekli bir sükût ve ağlama halindeydim. Hâlin galebesinden namazlarımı zor kılıyordum. Tekbir getirip namaza durunca kendimden geçiyordum. Ne yemek iştahı kaldı ne de uyku... Birkaç lokma yemekle doyar oldum. Kalbimin Allah demesi dilime vuruyor ben de 'Allah... Allah' diye dolaştıkça etrafımdakiler kendi kendine konuşan bir meczup zannediyordu. Kadir Efendi'yi gördüğüm zaman sanki cereyana tutulmuş gibi oluyordum ki bu halin tarifi mümkün değil!

Bakalım ne söyleyecek. İyi dinle, uyanık ol!' dedi. Kadir Efendi'nin bu sözünden birkaç gün sonra namazımı kılariken sağ ön tarafımda sarıklı, cübbeli birinin varlığını hissettim. Gönlüme onun Allah Resûlü olduğu ilka edildi. Bende korkuyla beraber bir titreme hali başladı. Yaşım küçük, ürkmüştüm. 'Ya Rabbi, sana sığınıyorum!' dedim. Sonrasını hatırlamıyorum. Bu tecelliden sonra Kadir Efendi ile görüştüğümüz zaman yaşadığım olaydan haberi vardı: 'Kızım, Efendimiz'den (sav) neden o kadar korktun? Sana bir şeyler söyleyecekti ama sen dinleyemedin!' dedi.

Bendeki bu manevi muhabbet hali bazen artıyor bazen azalıyor ama kesilmeden devam ediyordu. Yaşım biraz büyüyünce kendisinden zikir dersi istedim. İstihareye yatmama emretti. Babaannemle beraber onların evinde misafir kaldığımız bir gece istihareye yattım. Rüyada gördüğüm manzara şuydu: Ormanın içinde eli silahlı bir adam benim peşimde. Ondan kaçıyorum. Kaçarken yamaç bir yerde sakallı bir çobanın koyun sürüsünü otlattığını gördüm ve ona sığınıp kurtuldum.

Çoban da benim boynuma bir tespih geçirdi. Bu istiharemi kendisine anlattığım zaman ‘Evladım, sana dersi Allah (cc) vermiş. Benim başka bir zikir dersi vermeme gerek yok!’ dedi. Zaten kimseye de ders vermiyordu.”

Müritlerinden halıcı Nazım Efendi’nin de engin muhabbeti Kadir Efendi tarafından bizzat tescillenmiştir: “Bandırma’da bir yüzbaşı çocuk var. Bir işaret etsek Bandırma’dan Darıca’ya kadar halı döşer.” Nazım Efendi, mürşidine muhabbetini şöyle anlatıyor:

“Şuurlu derviş için en büyük imtihan ve musibet mürşidinin ahirete göçmesidir. Üç sefer yıkıldım: birincisi Kadir Efendi’nin, ikincisi Sami Efendi’nin ve üçüncüsü de Musa Efendi’nin dârü’l-bekaya irtihallerinde... Sanki dünya başıma yıkıldı. Kadir Efendi hayattayken başka mürşide ihtiyaç duymadığım için gözüm hiç kimseyi görmemişti. O ilk göz ağrımdı. Fakat kendileri ahirete irtihal edince, içimdeki muhabbet ateşinin tesiriyle mürşit aramaya başladım ve Sami Efendi’den haberdar oldum.”

Nazım Efendi bir gün de Kadir Efendi’ye şöyle demiştir: “Efendim, sizden sonra benim halim ne olur? Beni kime bırakıp da gideceksiniz?” Kadir Efendi’nin vefatından yaklaşık kırk yıl sonra Nazım Efendi⁷ bir sohbet esnasında kendi müritlerinden birine dönüp “Evladım seni neden çok seviyorum biliyor musun?” demiş, mürit sessiz kalınca devam etmiştir: “Çünkü sen aynı Kadir Efendi gibi muhacir şivesiyle konuşuyorsun ve konuştuğun zaman bana onu hatırlatıyorsun.” Kadir Efendi’nin vefatının üzerinden yıllar geçse de Nazım Yüzbaşı’nın onu “İlk intisap ettiğim zat!” şeklinde anmadığı hiçbir sohbeti neredeyse yoktur.

Bir zamanlar İsmet İnönü’yü düğününe davet edecek kadar muhabbeti olan Emin öğretmen de tasavvuf yoluna girdikten sonra fani muhabbetleri kalbinden atmış ve “Beni, mürşidimin ayakucuna defnedin!” diye vasiyet edecek kadar Kadir Efendi’nin âşıklarından olmuştur ki mezarı mürşidinin ayakucundadır.

⁷ Nazım Yüzbaşı, Kadir Efendi’nin vefatından sonra yine Nakşbendî mürşitlerinden olan ve Ali Haydar Efendi’nin de cenaze namazını kıldıran Mahmud Sami Ramazanoğlu’na (1892-194) intisap etmiş ve o yoldan icazet almıştır.

Altıncısı; Kadir Efendi, irşat faaliyetlerini yürütürken teheccüt namazına özel bir önem vermiştir. Beş vakit namaza zaten Müslümanım diyen herkese farzdır. Tasavvufun güzelliği müridi farz olan bu beş vaktin dışındaki nafile namazlara yönlendirmesidir. Bu nafile namazların en mühimlerinden biri de seher vakti ifa edilen teheccüt namazıdır.

Kadir Efendi, kendisi her seher teheccüde kalktığı gibi müritlerini de teşvik etmiş ve müritlerinde bir teheccüt disiplini oluşturabilmiştir. Tasavvufi hayatı yaşamanın daha zor olduğu o yıllarda gecenin leylî vakti teheccüde kalmak da ayrı bir cesaret gerektirmektedir. Çünkü sufilerin üzerinde hem siyasi baskı hem de toplum baskısı bulunmaktadır. Manyas'ta oturan müritlerinden Emin Öğretmen bir gece teheccüde kalktığı zaman ışıkları yakar. Namaz kılması, eğilip kalkması perdeye yansır. Komşuları bunu görünce karakola şikâyet eder. Ve bu durum ilginç bir şekilde soruşturma konusu olur.

Kadir Efendi, herhangi bir sebepten dolayı teheccüdü kaçırın müritlerini ikaz etmiştir. Nazım Efendi anlatıyor:

“Dört sene kadar Kadir Efendi Hazretleri’ne intisabım oldu. Birkaç gece uyuyakalmışım ve teheccüde kalkamamışım. Karşılaştığımız zaman ‘Ne oluyor? Teheccütler kaçıyor. Ricalin işi yok hep seninle mi uğraşacak?’ diyerek ihtar etti ve dedi ki: ‘Bu senin yaptığın iş neye benzer bilir misin? Atlas bir kumaş dokursun metrelerce. Fakat iki üç dikiş yanlış atarsın. O yanlış dikişten ötürü kumaş defolu olur gider ve değeri düşer. Senin teheccütler de buna benziyor!’”

Sevenlerinden Nezahat Hanım, babaannesinin teheccüde kalkmasını şöyle anlatıyor: “Babaannem Kadir Efendi’nin bağlarındandı. Teheccüt namazında çok hassastı. Ben küçüktüm. Bazen gece uyanırdım. Babaannemim soğuk kış günlerinde üşenmeden gecenin bir vakti kalkıp ibriğine su doldurup abdest aldığını ve namaz kıldığını görürdüm. Babaannem yaş olarak Kadir Efendi’den büyüktü. Kendisini ziyarete gittiğimiz zaman Babaanneme ‘Haminne, ver bakalım şu tesbihini!’ der; tesbihi eline alır, evirir çevirir, sonra babaanneme dönüp gülerek ‘Haminne, tesbihte eksik gözüküyor! Falanca gece teheccüde kalkamamışsın!’ derdi.”

Bu satırların yazarının Kadir Efendi'nin müritlerinden İsmail Efendi isimli birinden yirmi yıl kadar önce dinlediği bir hatıra da şöyledir:

“Gençliğimde traktör almıştım. İnşaatlara kum taşıyordum. Derelerde dolaşırken traktöre kum yükleyip boşaltırken bazen öğlen veya ikinci namazlarını kaçıırıyordum. Bir gün Bandırma’da çarşıda olduğum bir sırada Kadir Efendi ile karşılaştım. Hal hatırdan sonra bana ‘Evladım, beş vakit namaz farz! Hiçbirini kaçırma!’ dedi. Ben durumu kısaca izah ettim, iş yoğunluğundan dolayı gaflete düştüğümü söyledim. Aklımca özür beyan ettim. Kadir Efendi devam etti: ‘Evladım, bizim yolumuzda teheccüt namazı önemlidir. Teheccüdlerini de kaçırma!’ ‘Peki efendim!’ dedim. Suçumu biliyordum. Kadir Efendi yine devam etti: ‘Bu sene senin ramazanın sallanıyor, orucunda eksik gözüküyor.’ Ben bir düşündüm, ramazanda orucumu tutmuştum. Efendim, ben orucumu tam tuttum, diyecektim ki Kadir Efendi ‘Söyleyeyim mi?’ deyince birden hatırıma geldi: ramazanda bir gün hanımla biraz fazla yaklaşıncı kendimizi tutamamıştık. O kadar mahcup oldum ki yer yarılrsa içine girecektim. Her tarafımdan ter boşandı. Kadir Efendi tebessüm etti ve ‘Evladım, orucunu da hallet emi !’ deyip yürüdü gitti.”

Neticede irşat aslında başkalarının maddi ve manevi yükünü çekmektir. Kadir Efendi de diğer tüm mürşitler gibi bu yükü gücü yettiğince çekmiştir. Müritlerinden biri çocukluk hengâmındayken bir gün babaannesi ile beraber Kadir Efendi'nin evine ziyarete gider. Evde başka müritler de vardır. Ziyarete gelenler hep kendi dertlerinden bahsetmekte dünyevî sıkıntılarını anlatıp eşinden, çoluk çocuğundan konu komşusundan şikâyet etmektedir. Kadir Efendi de onları dinlemekte yerine göre susup yerine göre konuşmaktadır. Bu manzaraya şahit olan ve dünya kelimelerinden sıkılan Nezihat Hanım'ın ruhu sıkılır. “Neden bunlar boş boş konuşuyorlar, lüzumsuz sözlerle Kadir Efendi'yi meşgul ediyorlar! Daha güzel şeyler konuşsalar ya!” diye içinden geçirirken insanların arasından kendisine bakan Kadir Efendi'nin sözüyle irkilir: “Ne yapalım evladım! Bunlarla da ilgilenmek lazım!”

Müritlerin hepsi aynı derecede ferasetli değildir. Henüz çocukken böyle düşünmesi bu müridin manevi meselelerde ferasetli olacağına işarettir.

5. Üstün Manevi Halleri ve Kerametleri

Bu bölümde Kadir Efendi'nin daha iyi anlaşılabilmesi için manevi hallerinden ve kerametlerinden bahsedilecektir. Aslında bu bölümde anlatılanlar sufiler tarafından önemsenmeyen basit işlerdir. Son devrin mürşitlerinden Mahmut Sami Ramazanoğlu'nun da buyurduğu gibi en büyük keramet Allah'a kulluk yolunda istikamettir. Yani bir sufinin en önemli yanı gösterdiği kerametlerden ziyade istikameti ve güzel ahlakıdır. Sufiler kerametleri ile değil güzel ahlaklarıyla anılmalı ve topluma örnek sunulmalıdır. Keramet Allah'ın bir ikramı ve lütfudur. Allah herkese bu ikrama yapmayabilir. O nedenle sufiler demişlerdir ki "Bir mürşidin irşada salâhiyetli olması için keramet göstermesi şart değildir." Bunun yanında sufilerin kerametlerinin anlatılması modern çağda aklı her şeyin ölçüsü gören materyalist zihniyetin tesirinde kalan ve metafiziği imkânsız gören Müslümanlara karşı bir denge unsuru oluşturması açısından da önemlidir.

Elifi görse mertek sanacak derece zahiri bir ilme sahip olan Kadir Efendi, vehbi ilme sahip manevi hal ehli bir veliydi. Akılla açıklanmayacak üstün halleri ve kerametleri vardı. Bu hallerin ve kerametlerin çoğu manevî âleminin mahremiyet adabına göre sır olarak kalmış, bir kısmı da şahit olanların nakliyle günümüze kadar ulaşmıştır. Anlatılanlardan anlaşıldığına göre Kadir Efendi, mürşidinden hilafet almadan önce de üstün manevi hallere, keşif ve kerametlere sahiptir. Aşağıda anlatacağımız olay buna işaret etmektedir:

Darıca'dan gencin biri askere Kore'ye gider. Validesi, oğlundan uzun süre haber alamadığı için üzülür. Adeta evladının hayatından ümidini kesecek hale gelir. Bir gün Kadir Efendi'ye gelerek "Bizim Mustafa'dan hiç haber yok! Acaba öldü mü kaldı mı, bilemedik!" diye dert yanar, ağlayıp sızlar. Kadının bu sözleri üzerine Kadir Efendi murakabeye dalar. Sonra başını kaldırıp "Mustafa yaralı, çatışmada topuğundan vurulmuş. Fakat yarası ağır değil, yakında gelecek." diyerek gönlü daralmış kadına müjde verir. Olay aynı dediği gibidir:

Bir müddet sonra askerden dönen gencin topuğundan yaralı olduğu görülür. Kore Savaşı 1950-53 arasında olduğuna göre Kadir Efendi'nin müşahede makamına ulaşmasının hilafet almasından önce gerçekleştiği anlaşılmaktadır ki onun hilafet icazeti alması 1960 yılındadır.

Komşusu Hikmet Demirhan'ın anlattığına göre Kur'an okumayı bilmezdi. Fakat birisi okurken yanlış yaparsa kıraatin yanlış olduğunu söylerdi. Bir gece vakti komşuları onların oturduğu eve bir nurun indiğini görmüş fakat Kadir Efendi bu olayı kimseye söylememesi için komşusuna sıkı sıkıya tembih etmiştir. Bir gün Manyas Çarşı caminden çıkarken müritlerinden Kamil Erdem'e "Eyvah, Kennedy vuruldu!" diyerek henüz basına düşmemiş olan bu olayı haber vermiştir. Hanımı, herkesin harman telaşında olduğu sıcak bir yaz günü Kadir Efendi'nin eve paçalarında eriyen karlarla geldiğini nakletmiştir. Hanımına bile açıklamadığı böyle manevi halleri Allah ile onun arasında bir sır olarak kalmıştır.

Geline hitaben "Kızım, bu evin kıymetini ancak sen bilirsin! Senden başkası bilmez!" diyen Kadir Efendi, yaşadığı bazı manevi hallerden istidadı nispetinde gelinine haber vermek istemiştir. Ama gelini manen hazmedemeyeceğini düşündüğü bu halleri öğrenme hevesinde olmamıştır: "Özellikle yaz gecelerinde genellikle bahçede yatardı. Birkaç saat uykudan sonra kalkar teheccüdünü kılar ve zikre dururdu. Bana bazı manevi hallerden ve sırlardan haber vermek istediği zaman bahçede otururken yanına çağırır 'Gelin, gel bakalım. Bak sana bir şey anlatacağım ama dayanabilir misin?' diye sorardı. Ben de 'Baba, ben dayanamam, sakın söyleme!' diyerek anlatmasını istemezdim. O zamanlar gençtim. Hem bu sırları kaldıramayacağımdan hem de benim yüzünden babama manevi bir zarar geleceğinden korkardım."

Kadir Efendi ile alakalı anlatılanlara bakıldığında onun müritlerinin yaşadığı halleri onlar söylemeden kendilerine haber veren ve ayrıca eşya üzerinde tasarruf sahibi olan bir mürşit olduğu anlaşılmaktadır. Bizim buraya aldığımız deryadan bir katre kadardır. Onun birçok hali ve kerameti gizli kalmıştır. Şimdi size sır küpünden dışarıya taşanlarda birkaç damla sunmak istiyoruz:

Yukarıda da zikredildiği gibi Kadir Efendi fakir bir kimsedir. Sevenlerinin ifadesine göre Manyas'tan Boğaz köylerine kadar araştırılsa belki de en fakirlerden biri Kadir Efendi'dir. Bir gün yanındakilere "Bu bölgede ne kadar define varsa hepsini yeri bize malumdur!" der. Bunu duyanlar zaten onun karakterini bildikleri için "Tamam, sen çıkarma! Yerini söyle biz alalım." deyince Kadir Efendi, olmaz anlamında başını yukarı kaldırıp "Eğer onlardan birinin yerini size göstersem bir daha bu hali bende tutmazlar!" der.

60 ihtilalinden sonra bir gün Kadir Efendi Manyas'ta sakallı bir şekilde dolaşırken jandarma karakolunun önünden geçer. Jandarmalar onu bu kılıkta fark edince hemen tevkif edip karakola çekerler. Sakalını tıraş ederler ve karakoldan atarlar. Kadir Efendi, kendisine yapılan muameleden çok alınmış sakalının kesilmesine çok içlermiştir. Karakoldan mahzun bir halde çıkıp iki gözünde yaş ağlaya ağlaya köye döner. Bir müddet sonra İstanbul'a Ali Haydar Efendi'yi ziyarete gidince müşidinin şu sözüne muhatap olur: "Evladım, sakalının kesilmesine ne kadar üzüldün ne kadar ağladın! Seninle birlikte melekler de ağladı!" Bu sözle teselli bulan Kadir Efendi'ye bu edepsizliği yapan karakol komutanı da birkaç gün sonra bir suç nedeniyle görevden uzaklaştırılmıştır.

Hacıbrahim Köylü ile Darıca arasında ormanlık bir mevkide yazın kuruyan bir derenin kenarında bina büyüklüğünde bir kaya vardır. Su zamanla kayanın altını oymuş ve adeta mağara gibi bir girinti oluşturmuştur. Kayanın toprağa gömülü üst kısmı da düzdür. Hem gözlerden irak olması hem de yanında abdest alacak bir çeşme bulunması sebebiyle bu kaya Kadir Efendi için tercihe edilen sohbet mekânlarından biri olmuştur. Kadir Efendi, bazı geceler civar köylerden gelen müritleriyle o kayanın altında sohbetler yapmıştır. Yine müritleriyle buluştuğu bir gecede sohbet halindeyken bir ara sohbeti kesip üst taraftaki çeşmeye abdest tazelemeye gider. Az sonra çeşme başından sesler gelir. Karanlığın içinde iki kişi konuşmaktadır. Seslerin biri tanıdıktır, Kadir Efendi'nin sesidir. Fakat müritler diğer sesi tanıyamazlar. Kim olduğunu da merak edip bakmaya niyet

etmezler. Zaten karanlıkta kimse de gözükmemektedir. Aradan biraz zaman geçince Kadir Efendi, abdestini tazelemiş olarak müritlerin yanına döner. Müritler kiminle konuştuğunu sorunca “Sesleri duydunuz mu?” der. “Evet!” derler. Kadir Efendi esef eder: “Madem duydunuz, niye gelmediniz? Ali Haydar Efendi uğramıştı. Onunla konuşuyorduk.”

Kadir Efendi üç beş dönüm tarlası ve birkaç sığıryla geçimini sağlamaktadır. Bir gün müritlerinden birisi oğlu Rasim’i Kadir Efendi’nin hayvanlarını otlatması için gönderir. Çocuk geldiği zaman Kadir Efendi “Evladım, bizim hayvanların başında durmaya gerek yok ama yine de sen bilirsin.” diyerek çocuğun hevesini kırmamak için muvafakat eder ve sığırları Rasim’in önüne katar. Sığırları alıp otlatmaya götüren Rasim’in anlattığına göre Kadir Efendi’nin tarlasının etrafındaki başkasına ait tarlalar mısır gibi yeşilliklerle dolu olduğu halde sığırlar sanki onları bir çeviren varmış gibi tarlanın sınırına kadar gidip oradan geri döner ve başkasının tarlasına girmez.

Bandırma’da Tekke Cami haziresinde medfun Ali Rıza el-Bezzaz’ın türbedarlığını yapan ve aynı zamanda ikinci el eşyalar alıp sattığı için Eskici Baba olarak anılan Abdullah Eltan, Bursa’dan bağlantı kurduğu birinden biraz eski eşyalar satın almak ister. Niyetini Kadir Efendi’ye açar. Kadir Efendi bu ticaretten bir şey kazanamayacağı konusunda onu uyararak “Kendini boşuna yorma!” der. Fakat Eskici Baba birkaç gün sonra, bu işin karlı olacağı zannıyla Kadir Efendi’ye niyetini tekrar açar ve izin ister. Kadir Efendi yine izin vermez ve bu yolculuğu gereksiz görür. Kadir Efendi’den iki defa red cevabı alan Eskici Baba, üçüncüye izin istemeye cesaret edemez. Edemez ama her nasılsa Kadir Efendi’den izinsiz gitmeye cesaret ederek yanına bir miktar para alır ve otobüse binerek Bursa’ya yollanır. Bursa’ya vardığı zaman otobüsten inince cebini yoklar. Bakar ki cebi bomboş. Otobüs yolda kim bilir kaç defa dolup boşaldığı için parayı kimin aldığını bulmak veya düşürüp düşürmediğini bilmek mümkün değildir. Yapacağı ticaretten güzel bir kar elde edeceği hayaliyle Kadir Efendi’den izinsiz yola çıkan ve içine düştüğü halden dolayı büyük bir pişmanlık

yaşayan Eskici Baba'nın cebi öyle boşlamıştır ki geriye Bandırma'ya dönecek parası bile kalmamıştır. Herhangi bir ticaret yapamadığı gibi eve güç bela döner. Bu olaydan sonra Darıca'ya ziyarete gittiği bir zamanda Kadir Efendi "Ne yaptın, Bursa'ya gittin mi?" diye sorar. Fakat Eskici Baba açıkça "Gittim." diyemeyip sükût eder, boynunu büküp başını eğer. Onun bu mahzun haline tebessüm eden Kadir Efendi, oturduğu hasırı kaldırır ve bir tomar para alıp Eskici'ye verir. Verdiği para tamı tamına Eskici'nin yolda zayi ettiği para kadardır.

Komşusu Hikmet Demirhan anlatıyor:

"Bizim bir çoban köpeği vardı. Kışın soğuk havalarda saya tarafından atlar evin hayatına gelir yatar. Babam da gördüğü zaman hemen bağırır köpeği hayattan kovardı. Bir gece yine köpek avludan atlayıp evden tarafa geçmiş ve hayata yatmış. Köpeği gören babam elindeki değneği öfkeyle fırlatıp köpeğe vurmuş. Köpek hem acıdan hem korkudan can havliyle havlayarak kaçmış ve karanlıkta kaybolmuş. O günlerde babam evde Kur'an okurken bir iş sebebiyle okumaya ara veriyor. Okuduğu Mushaf'ı divandaki yastığı üzerine koyuyor. Evdeki çocuklardan biri fark etmeden yastığın üzerindeki Mushaf'a basıyor. Bunu gören pederim öfkeyle çocuğa vurup onu da ağlatıyor. Bu olaylardan sonra Kadir Efendi ile karşılaştığı zaman 'Hacı Bekir, sen ne yaptın?' diyor. Babam 'Ne yapmışım Kadir Abi?' deyince 'Pamuk köpek senden davacı. Seni Allah'a şikâyet edip hakkını istiyor.' Sonra lafı çocuğa getiriyor: 'Çocuk da senden davacı. Hakkını istiyor. Ona ne yaptın? Allah seni hem köpeklerle hem de çocukla imtihan ediyor. Ama sen sabredemiyorsun?' diye ikaz ediyor."

Darıca'dan bir grup hacca gider. İçlerinde Kadir Efendi'nin komşusu Bekir Efendi de vardır. Haclarını eda ettikten sonra dönerken şoför otobüsü kuma kaptırır. İleri geri uğraşsa da bir türlü kurtaramaz. Herkes iner, otobüse omuz verir. Nihayet uzun uğraştan sonra gah ittirerek gah çekerek bir şekilde otobüsü kumdan kurtarırlar ve yola çıkarırlar. Onlar daha yoldayken Kadir Efendi, Bekir Efendi'nin oğlu

Hikmet'e "Evladım, babanlar hacda otobüsü kuma kaptırdılar, bir türlü çıkaramadılar. Biz bir omuz vurduk da otobüsü kumdan kurtardık Allah'ın izniyle." der. Beş on gün sonra hacılar gelince Hikmet Efendi, olayı sorduğu zaman babası Kadir Efendi'yi doğrular: "Evet, otobüs kuma girdi. Ama uğraşarak çıkardık." der. Kadir Efendi'nin kendilerine yaptığı manevi yardımdan haberi yoktur.

Kadir Efendi'nin dostlarından orman bölge şefi Tahsin Yatman anlatıyor:

"Manyas'ta görevli Hakim Bey bir gün adliyenin aracıyla Darıca tarafına keşfe gitmiş. İşleri bitince dönüşte Hakim arabayı kullanmak istemiş ve şoför koltuğuna geçmiş. Altında cip ile eski yoldan dere kenarından dönerken yolun daraldığı bir mahalde araba yoldan çıkmış. Tam dereye düşeceği sırada ne olduysa olmuş birden toparlanıp tekrar yola girmiş. Büyük bir kaza atlatan Hakim, olaydan kimsenin haberdar olmaması için şoföre iyice tembih etmiş. Manyas'ta olduğum bir gün Hakim ile şoförden başka kimsenin haberi olmayan bu olayı Kadir Efendi bana söyledi: 'Tahsin Ormancı, sizin hakim geçen gün neredeyse dereye uçacaktı. Allah'ın izniyle yardım ediverdik.' dedi. Bunu duyunca soluğu hakim yanına aldım. 'Geçen gün bir kaza atlatmışsınız. Hayırdır, nasıl kurtuldunuz?' dedim. Hakim şaşırdı. 'Kimden duydun, şoförden mi? Kimseye söyleme diye tembihlemiştim ama...' deyince 'Hayır' dedim 'Şoförden değil, size yardım edenden duydum.' Hakim daha da şaşırdı. İnancı biriydi. 'Bize yardım eden kimse, onunla mutlaka beni tanıştır.' dedi. 'Olur, ama biraz zor!' dedim. Hakimin isteğini Kadir Efendi'ye söyledim. O tanışma konusunda isteksizdi. 'Tamam, o bize gelmeye zahmet etmesin. Uygun bir zamanda biz ona uğrarız.' dedi. Aradan bir zaman geçti. Kadir Efendi'yi bekleyen hakim 'Hani gelecekti, hala gelmedi!' diye bana sitem etti. Ben de bu sitemi Kadir Efendi'ye iletince işin aslı ortaya çıktı. Kadir Efendi, geleceğini söyledikten sonra pazarın kurulduğu bir cumartesi günü Manyas'a gelip hakim yanına uğramış. Selam vermiş. Hakim sakallı, şalvarlı; belinde uçkur, iki ayağında iki farklı pabuçla karşısında dikilen köylü amcaya yer göstermiş. Niçin geldiğini sorup 'Sizi görmeye.' cevabını alınca da

hukukî bir iş için gelmediğini anlayıp fazla alakadar olmamış. Bir çay söyleyip onu kendi haline bırakmış. Kendisi de başını önüne eğerek işine devam etmiş ve o dosyadan bu dosyaya geçmiş. Hakimin karşısında sessizce oturan Kadir Efendi de çayını içtikten sonra izin isteyip usulca çekip gitmiş. Ben bunu hakime anlatınca, odasına gelen köylüyü hatırladı. Bir ah çekti ve yeniden görüşebilmek için çok rica etti. Ama görüşmeleri bir daha mukadder olmadı.”

Kadir Efendi bir gün Salur’a sohbete gider. Sohbete gelen müritlerinden biri yola bigâne bir arkadaşını o akşam sohbete davet eder. Adam “Şu bildiğimiz Darıcalı sığır çobanı mı sohbet yapıyor?” diyerek Kadir Efendi’yi küçümser. Fakat buna rağmen ısrar üzerine sohbete gelmek için arkadaşının peşine takılır. Sohbet olacak eve yaklaştıkları zaman yolda karşılarında ev sahibi çıkar. Bir mazeret bulup Kadir Efendi’yi küçümseyen adamı geri döndürür. Meğer Kadir Efendi ev sahibine şöyle demiştir: “Falan kişi sohbete geliyor. Yanında da birisini getiriyor. Fakat o gelen kişi bizi sığır çoban deyip küçümsüyor. Onu sohbetten nasibi yok! Mazeret bulup geri çevirin de gelmesin!”

Gelini Fatma Sevim Hanım anlatıyor:

“Kadir Efendi’den kalan bu evler eskimişti. Biz de bahçeye yeni bir ev yaptırmaya niyetlendik. Gerekli inşaat malzemelerini satın aldık. Bir kamyonla gelen malzemeleri işçiler evin yanına indirdiler. Vakit akşam olmuştu. Ben acıkmışlardı diye yemek hazırladım. Sofrayı kurdum ve yemeğe davet ettim. İşçiler yemeğe niyetlendiler. Ama kamyon şoförü geç olduğunu söyleyerek işçileri aldı ve yemek yedirmeden götürdü. Ne kadar yalvarsam da kar etmedi. Karnı aç işçilerin gözü sofrada benim gözüm de o kadar iş yaptıktan sonra aç giden yorgun işçilerde kaldı. Üzüntüyle eve girdim ve sofranın başına çöktüm. Birden odanın camında bir tıkırtıyla irkildim. Biri camı tıklatıp bana sesleniyordu: ‘Kızım, sen üzülme! Ben onları doyururum merak etme!’ Beni teselli eden ses rahmetli Kadir Babamın sesiydi.”

Gelini anlatıyor:

“Bir gün Yaşar Hoca ile biraz kavga ettik. Ben bahçedeki çiçekleri sulamasını söyledim. Fakat o öfke ile bidonu elinden fırlattı yere attı. Artık çiçekleri suladı mı sulamadı mı, bilemiyorum. Ben üzüntüyle eski eve yani Kadir Babamın evine girdim. Baktım odasında aynı hayatta olduğu gibi karyolasının üstünde oturuyordu. Onu birden görünce ürktüm ama korkum çabuk geçti: ‘Kızım üzülme! Sen beyine de buraya gelen misafirlere de Allah rızası için hizmet ediyorsun. Ben senden razıyım!’ dedi. Sonra oğlunu kastederek ‘O beni üzdü!’ dedi. Ben onun yanında biraz oturduktan sonra odadan çıktım. Baktım Yaşar Hoca bahçede fırının önünde oturuyor. ‘Bak içerde babam var! Ben görüştüm, gir sen de görüş!’ dedim. Fakat o çekindiği için içeriye giremedi. Biz bahçedeyken komşumuz Emine geldi. Bir şeyler getirmişti. Ben heyecanla ‘Emine, Kadir Dayın içerde odasında. Görmek istersen gir!’ deyince kadın hayretten donup kaldı. Elindekileri de yere düşürdü. ‘Yenge ben onu görmeye takat getiremem!’ deyip gitti. Akşam arabaya binip köyden ayrıldık. Bu hali gizleyeyim diye sanki ağzıma bir kilit vuruldu. Üç gün hiçbir şey konuşamadım.”

Gelini anlatıyor:

“Bir seferinde de bir kandil gecesi Gönen’den köye gelmiştik. Eve misafirler geldi. Onlara ikramlarda bulunduk. Beraber tesbih çektik, Kur’an okuduk, ilahiler söyledik. Herkes evine çekilince bana bir korku geldi. Yanımda küçük kızımdan başkası yoktu. Tedirgin yattım. Henüz uyudum uyumadım kapının tıkırtısına uyandım. Kadir Babam ‘Kızım, hiç korkma. Ben buralardayım, yanınızdayım!’ diye bize seslendi.”

Bir gün Deydin köyünden Ayşe ve Fatma hanımlar tarlada çalışma bahanesiyle köyden çıkıp Darıca’ya Kadir Efendi’yi ziyarete gelirler. Sohbet arasında dönüşte Hacıyakup köyüne Haminne’ye uğrayacaklarını söylerler. Herkesin Haminne lakabıyla tanıdığı Emine Hanım, Kadir Efendi’nin önde gelen müridelerinden biridir. Onların

bu niyetini öğrenen Kadir Efendi'nin gelini Fatma Sevim Hanım "Siz oraya gitmeye zahmet etmeyin. Ben gidip onu getireyim." diye bir teklifte bulunur. Kadir Efendi'nin muvafakat etmesiyle yola çıkar. Bundan sonrasını gelini şöyle anlatıyor: "Ben yanıma bir arkadaş olarak, insanların olduğu yerde yürüyüp olmadığı yerde koşarak Hacıyakup'a vardım. Alelacele Haminne'yi alıp bizim eve geldim. Ben yoldayken Fatma ve Ayşe hanımlar Kadir Babama 'Efendim, gelininiz bugün güzel hizmet etti, çok hayır işledi. Müsaadeniz olursa bir ikram olarak ona da perdeyi açalım.' Babam onlara 'Sakın perdeyi kaldırmayın! Dayanamaz o!' diyerek izin vermemiş. Haminne'yle beraber döndüğüm zaman Fatma Hanım aynı teklifi bana da yaptı: 'Sana perdeyi açacağım!' dedi. Ben 'Fatma Hanım, siz ne gördüyseniz gördünüz. Sakın bana göstermeyin. Dayanamam!' dedim. Bu sözümü duyan Kadir babam 'Kızım, sen bugün bizi memnun ettin. Manen çok kazandın. Bu kazancın karı sana yeter. Başka şeye lüzum yok!' dedi."

Aynı köyden oldukları için genellikle beraber olan ve birbirlerinin manevi hallerini kıskanan bu Ayşe ve Fatma hanımlar hakkında Kadir Efendi şöyle söylemiş: "Bunlar birbirlerinin halini çalıyorlar. Beraber olmasalar daha iyi olurdu."

Nazım Yüzbaşı Efendi anlatıyor:

"Kadir Efendi hacdan gelince Tatlıcı Ali Ağabey ve bir grup ihvanla Darıca'daki evine ziyaretine gittik. On beş kişiyi almayacak odaya yirmi beş kişi sığdık. Namaz vakti geldi. Öğlen namazına durduk. Müftü Mustafa Oyan imam oldu. Öyle huşû işle namaz kılındı ki yer yerinden oynadı. Namazdan sonra Kadir Efendi 'Elhamdülillah, sanki Hicaz'da namaz kılmış gibi olduk.' buyurdular. Yaşadığımız bu mânevî hal onun tasarrufuyla gerçekleşmişti. Kadir Efendi yaşadığı hali başkalarına da yaşatabilen manevî tasarruf sahibi büyük bir veliydi."

Nazım Yüzbaşı Efendi anlatıyor:

“Kadir Efendiler üç arkadaş hacca gitmişler. Biri de Abdullah Efendi.⁸ Mina’dayken Hz. İbrahim’in oğlu İsmail’i kurban etmek için yatırdığı yeri arıyorlar. Orada bıçağın kestiği taşları görmeyi arzu ediyorlar. Arıyorlar arıyorlar, dönüp dolaşıyorlar bir türlü bulamıyorlar. Kadir Efendi yanındakilere ‘Siz arayadurun, hele ben şurada iki rekât namaz kılayım.’ diyerek arkadaşlarından ayrılıyor. Diğerleri daha da ilerliyorlar. Kadir Efendi namaz kılıyor. Selam verince bir bakıyor ki namaza durduğu yer aradıkları yermiş. Hemen Abdullah Efendi’ye seslenmek istiyor. Derhal ‘Susss!’ diye bir ses işitince seslenmekten vazgeçiyor. Diğerleri arayadursun, o kurban olayının vuku bulduğu mahaldeki taşlara ağlayarak yüzünü gözünü sürüyor. Daha sonra dostlarına vakayı anlatınca, haber vermediği için ona sitem ettikleri zaman diyor ki: ‘Ne yapayım, söyletmediler!’”

Nazım Efendi bir gün Manyas’ın esnaflarından Erdiñ Tecimen’e telefon eder. “Evladım, bir araştırın bakalım Darıca’da Kadir Efendi’nin evine yakın fakir bir aile var mı?” der. Nazım Efendi bunları söylerken tevafuk Darıcalı Hikmet Efendi de Erdiñ Bey’in işyerine gelmiştir. Erdiñ Bey telefonu kapatmadan Hikmet Bey’e sorar. Onun “Evet, var!” cevabını aktarınca, Nazım Efendi “Akşam, mana âleminde Kadir Efendi zuhur etti ve o fakir komşusuna yardım etmemizi emretti. Neye ihtiyaçları varsa alın masrafını ben karşılayacağım.” diyerek onları Darıca’ya gönderir. Erdiñ Bey’in söylediğine göre ihtiyaç sahibi o komşuya uzun müddet yardım yapılmıştır. Dolayısıyla Kadir Efendi’nin vefatından sonra bile komşularına faydası dokunmuştur.

Sonuç

Son devrin önemli Nakşbendi mürşitlerinden Ali Haydar Efendi’nin halifesi olan Kadir Gülbahar Efendi mürşidinin vefatından sonra Manyas ve civarında on sene kadar irşat faaliyetlerini sürdürmüştür. Ümmî bir velidir, mektep medrese görmemiştir. Hatta Kur’an okumayı dahi bilmemektedir. Fakat onu tanıyanların ifadesine

⁸ Ali Haydar Efendi hilafet görevi vermek isteyince Abdulkadir Efendi’nin tevâzû gösterip “Bana değil Abdullah’a verin!” dediği zat.

göre Kadı Efendi keramet sahibidir. Ayrıca eşyaya tasarruf kabiliyetini haizdir. Allah'ın kendisine lütfetti vehbi ilim sayesinde şariat ve sünnetten taviz vermeden Nakşibendi geleneğine uygun olarak mürit yetiştirmiştir.

Kaynakça

Cebecioğlu, Ethem. Allah Dostları-13: Bandırmalı Nazım Yüzbaşı Efendi (1930-2017). Ankara: Kalem Neşriyat, 2020.

Tosun, Necdet. "Daricalı Kadir Efendi iki şey bilirdi...". *İrfanDünyamız.com*. Erişim 26 Temmuz 2024. <https://irfandunyamiz.com/daricali-kadir-efendi-iki-sey-bilirdi-prof-dr-necd-et-tosun/>

Tosun, Necdet. *Derviş Keşkülü*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2016.

OSMANLI DEVLETİ'NDE HUZUR DERSLERİNE KATILAN BALIKESİRLİ ÂLİMLER

Fatih ORTA

Balıkesir Üniversitesi

Şevket Kaan GÜNDOĞDU

Balıkesir Millet Kütüphanesi

Giriş

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren, ulemâ sınıfı ile idareciler arasında güçlü bir rabita mevcuttur. Osmanlı'da ulemâ, medrese eğitimini tamamlayarak icâzet alan; hukuk, eğitim ve din hizmetlerinde, kimi zaman da bürokraside görev alan ilim insanlarını ifade etmektedir. Bu sınıf, zamanla geleneklerini kurumsallaştırarak ve imtiyazlarını koruyarak hem devlet yönetiminde hem de toplum içerisinde etkili bir zümre haline gelmiştir (İpşirli, 2000: 71). Ulemânın Osmanlı Devleti'ndeki bu güçlü konumu ve ayrıcalıkları, devletin inkırazına kadar devam etmiştir.

Osmanlı padişahlarının ilme büyük bir önem verdikleri bilinmektedir. Padişahlar, özellikle medreseler başta olmak üzere ilim ve ilim adamlarına önemli destekler sunmuş, onların gelişimlerini teşvik etmişlerdir. Ulemâ ise bu himaye politikasına karşılık, devlete destek vererek yönetimin meşruiyet kazanmasına katkıda bulunmuştur. Osmanlı Devleti'nde ulemânın konumu yalnızca bu destek ilişkisiyle sınırlı kalmamıştır. Kültür hayatının önemli bir unsuru olarak öne çıkan ulemâ, Osmanlı düşünce dünyasında da etkili bir rol üstlenmiştir. "Anâsır-ı Erbaa" olarak bilinen dört unsur sisteminin bir parçasını oluşturan ulemâ; reaya, tüccar ve asker sınıflarıyla birlikte bu sosyal yapının temel öğelerinden biri sayılmıştır. Bu sistemde her sınıf bir sıvı ile özdeşleştirilmiştir; ulemânın özdeşleştirildiği sıvı ise kandır (Taş, 2019: 62).

Bu çalışmanın amacı, Huzur Derslerinin mahiyetini ve bu derslere katılan Balıkesirli âlimleri tanıtmaktır. Osmanlı döneminde padişah ile

ulemâ arasında süregelen ilişki, Huzur Dersleri'nin teşekkülünde önemli bir etken olmuştur. Bu bağlamda, çalışma; Huzur Dersleri'ne katılan Balıkesirli âlimlerin kimlikleri, katılım tarihleri ve derslerdeki konumları üzerine odaklanmaktadır. Böylece, Balıkesirli âlimlerin hayatları ve ilmî faaliyetleri hakkında bilgi sunulurken, bu isimlerin Huzur Dersleri çerçevesindeki yerinin ilim dünyasına tanıtılması amaçlanmaktadır.

1. Osmanlı Devleti'nde Huzur Dersleri Geleneği

Huzur Dersleri, esasen padişah ve ulemâ arasındaki ilişkinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nde padişahların birtakım dinî ve edebî meclislere katıldıkları bilinmektedir. Daha Fatih Sultan Mehmet devrinden itibaren padişahların bu yönde bir temayülü olduğu görülmektedir. Onların katıldıkları bu dersler hakkında, dönem kaynaklarında oldukça fazla mâlûmat bulmak mümkündür. Buna mukâbil böylesine meclislerin gelenekselleşmesi ve kurumsallaşması ise XVIII. yüzyılın ikinci yarısına tekabül etmektedir. Lale Devri'nin meşhur sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın bazı ramazanlarda devrin meşâhirini kendi sarayında toplayarak Kur'ân-ı Kerîm tefsiri yaptırması ve bazı derslere padişah III. Ahmet'in de katılması, bu uygulamanın sürekli hâle geçmesini sağlamıştır (İpşirli, 1998: 441). Böylece Huzur Dersleri'nin temelleri de atılmıştır. Huzur Dersleri'nin resmî olarak tatbik edilmesi, III. Mustafa devrine tekabül etmektedir. Onun, şehzadelğinde III. Ahmet ile birlikte bu derslere katılarak bundan etkilenmiş ve iktidarında bu dersleri ihdas etmiş olabileceği düşünülmektedir (İpşirli, 1998: 441; Atmaca, 2018: 9-10).

Huzur Dersleri, h. 1172 (m. 1758-1759) Ramazan ayından itibaren her sene padişahın huzurunda yapılan ve ulemânın iştirak ettiği ilmî meclistir. Ramazan ayında yapılan bu derslerde Kadı Beyzâvî tefsiri münazaralı bir şekilde tedris edilmektedir (Mardin, 1951: 13). Kadı Beyzâvî tefsirinin mütalaa edilmesinin kökleri, IV. Mehmet devrine dayanmaktadır. Onun devrinde akşam ve yatsı namazları arasında Şeyhülislâm Minkarîzâde Yahya Efendi'nin Kadı Beyzâvî'ye ait tefsirden dersler verildiği bilinmektedir. Yine bu dönemde dönemin

tanınmış vâizi ve padişahın hocası Vanî Mehmet Efendi'nin de dersler verdiği görülmektedir (İpşirli, 1998: 441).

1759 yılında resmî olarak başlatılan Huzur Dersleri'nin ilkinde, Kadı Beyzavî tefsirinden Nisâ Sûresi'nin 135. Âyeti tefsir edilmiştir. Adalet ile ilgili olan bu âyetin tespit ve tefsir edilmesi de oldukça önemlidir (Atmaca, 2018: 10). Padişahın da iştirak ettiği bir dinî mecliste adalete atıf yapan bir âyetin tefsir edilmesi oldukça dikkat çekicidir.

Huzur Dersleri birtakım görevlilerin idaresinde yürütülmüştür. Bu dersler meclis adı verilen gruplara ayrılarak yapılmıştır. Huzur Dersi'ni takrir edenlere "mukarrir" denilirdi. Bunlar bulundukları meclisteki dersin yürütülmesini sağlardı. Mecliste dersi takip eden müzakereci âlimlere başlangıçta "tâlîp" denirken, daha sonraki dönemlerde "muhatap" unvanı verilmiştir. Mukarrir ve muhatapların seçiminde şeyhülislâmın etkili olduğu ve seçtiği isimlerin padişah tarafından onaylandığı görülmektedir (İpşirli, 1998: 442).

Huzur Dersleri'ne katılan âlimlerin sayıları, zamana göre değişiklik göstermiştir. İlk başlarda sayısı sekiz olan meclis, 1767 yılında yalnızca mukarrirlerin iştirak ettiği bir meclisin ihdas edilmesiyle birlikte dokuza yükseltilmiştir. Ayrıca bu derslere katılan âlimlerin sayısı da 126 ile tahdit edilmiştir. 1775 yılında ise mukarrir ve muhatap olarak 75 âlimin meclislere katılması kararlaştırılmıştır (İpşirli, 1998: 442).

1786 yılında yapılan bir diğer değişiklik ise okunan âyetlerle ilgilidir. Bu yıla kadar padişah ve şeyhülislâm tarafından seçilen ve belirli bir sıra gözetilmeksizin okunan âyetler, bu yıl itibarıyla Fatiha Sûresi'nden başlamak üzere Kur'ân-ı Kerîm'in tamamının tefsir edilmesi amaçlanmıştır (Atmaca, 2018: 11).

2. Huzur Derslerine Katılan Balıkesirli Âlimler

Balıkesirli âlimler, Huzur Dersleri'nde hem mukarrirlik hem de muhataplık görevleriyle önemli bir yer edinmişlerdir. Huzur Dersleri'ne Balıkesir bölgesinden katılan dokuz âlim tespit edilmiştir. Bu âlimlerden biri hem mukarrirlik hem de muhataplık, diğer sekiz isim ise sadece muhataplık görevini ifa etmişlerdir.

H. 1290 yılında Huzur Dersleri'nde mukarrirlik görevine atanan Balıkesirli Mustafa Münîb Efendi, bu görevini iki yıl boyunca sürdürmüştür. 1292 yılında görev süresi sona ermiştir.

Edremitli Sadullah Efendi, Hicri 1224'te Huzur Dersleri'ne muhatap olarak katılmaya başlamış ve 1243 yılına kadar bu görevi sürdürmüştür. Ardından Balıkesirli Muhammed Salih Efendi, 1240-1242 yılları arasında; Edremitli Seyit Mehmet (Muhammed) Efendi ise 1243-1245 yılları arasında muhataplık yapmışlardır.

Balıkesirli Hâfız İbrahim Ethem Efendi, 1267 yılında Huzur Dersleri'ne muhatap olarak katılmış ve 1291 yılına kadar bu görevde bulunmuştur. Hâfız İbrahim Ethem Efendi'nin derslerdeki katkıları, özellikle dinî ve ilmî konularda derin bilgisiyle dikkat çekmiştir.

Bir diğer önemli Balıkesirli âlim, 1278 yılında Huzur Dersleri'ne muhatap olarak katılan Mustafa Münîb Efendi, 1289 yılına kadar bu görevi sürdürmüştür. Yine, Balıkesirli Hâfız Seyyid Ahmed Nureddin Efendi, 1292-1332 yılları arasında, Balıkesirli Halil Fehmi Efendi ise 1294-1304 yılları arasında muhataplık yapmışlardır.

Son olarak, Gönenli Hâfız Muhammed Efendi, Hicri 1334-1337 yılları arasında Huzur Dersleri'ne katılmış ve önemli ilmî tartışmalara katkı sağlamıştır.

2.1. Balıkesirli Mustafa Münîb Efendi

2.1.1. Hayatı

Mustafa Münîb Efendi, Zerdecizâde adıyla mâruftur. H. 1235 yılında Balıkesir'de doğmuştur. Babası, pabuççu esnafından Atköylü Mehmed Ağa'dır. İbtidâî tahsilini Balıkesir'de yapmış, birkaç sene de Kırkağaç medreselerinde ilim tahsil etmiştir.

20 yaşında iken Balıkesir'den ayrılarak İstanbul'a gitmiştir. Burada ulemâdan Filibeli Halil Efendi'den 12 yıl ders almış ve onun vekâletinde senelerce muavinliğini yapmıştır. 1268 yılında icâzetnâmesini aldıktan sonra Bâyezid Câmii Şerîfi'nde ders vermeye başlamıştır. Mûmâ-ileyh müderrislikte meclis-i mesâlih-i talebe a'zâlığında ve h. 1290'dan 1300 yılına kadar hocası ders vekili Halil Efendi'ye vekâlet etmiştir (İsmail Hakkı, 1923: 55-56).

Balıkesirli Mustafa Münîb Efendi'ye, müderrislikten mahreç ve bilâd-ı hamse¹ pâyesi verilmiştir. Kasım 1879 tarihinde Mekke pâyesine ihraz etmiş, sonra Mekke mollası olmuştur. Trablusgarp nâibliğine yükseltilmiştir. İstanbul kadısı muavini olarak tayin edilmiş, 1891 yılının ortalarında İstanbul pâyesi olmuştur (Mehmed Süreyya, 1996: 215).

12 Aralık 1891 tarihinde vefat etmiş, İstanbul Eyüp'te Kırkmerdiven Makberesi'nde defnedilmiştir (İsmail Hakkı, 1923: 55-56).

2.1.2. Katıldığı Huzur Dersleri

Balıkesirli Mustafa Münîb Efendi, Osmanlı Devleti'nin ilmî geleneklerini sürdüren âlimlerden biri olarak, Sultan Abdülaziz döneminde düzenlenen Huzur Dersleri'ne katılmış saygın bir şahsiyettir. Balıkesirli Mustafa Münîb Efendi, h. 1290 ve 1291 yıllarında Huzur Dersleri'nde *mukarrir* olarak görev yapmıştır.

Yıl	Meclis	Görevi	Rütbesi	Padişah
1290	VIII.	Mukarrir	Hâmisei Süleymaniye	Sultan Abdüzaziz
1291	VIII.	Mukarrir	Hâmisei Süleymaniye	Sultan Abdüzaziz

Balıkesirli Mustafa Münîb Efendi, Osmanlı Devleti'nin ilmiye teşkilatında önemli bir mertebe olan Huzur Dersleri'nde *muhatap* olarak da yer almıştır. 1278 yılı itibarıyla VIII. Meclis'te 7. Muhatap olarak Hareketi Hâriç rütbesiyle görev almış ve dersin mukarriri Karinâbâdî Abdürrahman Efendi olmuştur. 1279 yılında yine VIII. Meclis'te 4. Muhatap olarak İptidai Dâhil rütbesinde, mukarrir olarak Amasyalı Halil Efendi'yle birlikte derslere katılmıştır. 1280 ve 1281 yıllarında Kastamonulu Mustafa Efendi'nin mukarrirliğinde, sırasıyla III. ve VII. Meclislerde 9. ve 8. Muhatap olarak İptidai Dâhil rütbesinde yer almıştır. 1282 ve 1283 yıllarında, VI. Meclis'te, 7. ve 4. Muhatap olarak Hareketi Dâhil rütbesinde bulunmuş; Kasideczâde Süleyman Sırrı Efendi ve Bodrumlu Ömer Lûtfi Efendi'nin mukarrirliklerinde

¹ Edirne, Bursa, Filibe, Şam ve Mısır kadılıklarıdır. Bunlar için bilad-ı hamse mevleviyetleri denilmektedir. Bu şehirlerin kadıları terfi edeceği zaman Haremeyn kadılıklarına yükselmekteydiler (Unan, 2004: 467).

derslere katılmıştır. 1284 ve 1285 yıllarında ise V. Meclis'te 6. ve 3. Muhatap olarak Mûsılai Sahn rütbesinde görev yapmış ve Samsunlu Halil Efendi'nin mukarrirliğinde dersleri takip etmiştir. 1286 yılından itibaren, IV. Meclis'te Ayaşlı Mustafa Efendi ve Tekirdağlı Ömer Efendi'nin mukarrirliklerinde 9., 3., ve 1. Muhatap olarak farklı rütbelerde yer almış ve İptidai Altmışlı, Hareketi Altmışlı, ve Mûsılai Süleymaniye unvanlarıyla görev almıştır. 1289 yılında ise III. Meclis'te 10. Muhatap olarak Mûsılai Süleymaniye rütbesiyle Ayaşlı Mustafa Efendi'nin mukarrirliğinde derslerde yer almıştır (Mardin, 1951: 378-416).

Yıl	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarriri	Padişah
1278	VIII.	7. Muhatap	Hareketi Hâriç	Karinâbâdî Abdürrahman Efendi	Sultan Abdüzaziz
1279	VIII.	4. Muhatap	İptidai Dâhil	Amasyalı Halil Efendi	Sultan Abdüzaziz
1280	III.	9. Muhatap	İptidai Dâhil	Kastamonulu Mustafa Efendi	Sultan Abdüzaziz
1281	VII.	8. Muhatap	İptidai Dâhil	Kastamonulu Mustafa Efendi	Sultan Abdüzaziz
1282	VI.	7. Muhatap	Hareketi Dâhil	Kasidecizâde Süleyman Sırrı Efendi	Sultan Abdüzaziz
1283	VI.	4. Muhatap	Hareketi Dâhil	Bodrumlu Ömer Lûtfi Efendi	Sultan Abdüzaziz
1284	V.	6. Muhatap	Mûsılai Sahn	Samsunlu Halil Efendi	Sultan Abdüzaziz
1285	V.	3. Muhatap	Mûsılai Sahn	Samsunlu Halil Efendi	Sultan Abdüzaziz
1286	IV.	9. Muhatap	İptidai Altmışlı	Ayaşlı Mustafa Efendi	Sultan Abdüzaziz
1287	IV.	3. Muhatap	Hareketi Altmışlı	Tekirdağlı Ömer Efendi	Sultan Abdüzaziz
1288	IV.	1. Muhatap	Mûsılai Süleymaniye	Tekirdağlı Ömer Efendi	Sultan Abdüzaziz
1289	III.	10. Muhatap	Mûsılai Süleymaniye	Ayaşlı Mustafa Efendi	Sultan Abdüzaziz

2.2. Edremitli Sadullah Efendi

2.2.1. Hayatı

Edremitli Sadullah Efendi, hakkında pek fazla bilgiye ulaşılamayan bir şahsiyettir. Osmanlı devlet ricali ve önemli şahsiyetlerin biyografilerini içeren *Sicill-i Osmanî* adlı eserde de Sadullah Efendi hakkında bilgi yer almamaktadır.

Edremitli Sadullah Efendi'nin oğlu olan **Erdemidîzâde Necmeddin Efendi**, Osmanlı Devleti'nin önemli ilmî ve idarî görevlerinde bulunmuş bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Edremitli Sadullah Efendi hakkında çok fazla bilgi bulunamasa da oğlu Necmeddin Efendi'nin kariyeri ve görevleri, ailesinin Osmanlı bürokrasisi ve ilim dünyasında önemli bir yerlerinin olduğunu göstermektedir.

Erdemidî-zâde Necmeddin Efendi, medrese eğitimi aldıktan sonra ilmî hayatında hızlı bir şekilde yükselmiştir. Necmeddin Efendi'nin, **Trablusgarp**, **Konya** ve **Sivas** gibi önemli Osmanlı vilâyetlerinde kadı olarak görev yapması, onun hukuk ve idarî alandaki yetkinliğini göstermektedir. Daha sonra **Mısır Mollası** ve **Medine-i Münevvere Mollası** unvanlarını alması, onun en yüksek ilmî makamlara ulaştığını ifade etmektedir. Özellikle **Medine-i Münevvere** gibi İslâm dünyasının manevî merkezi sayılan bir şehirde molla olarak görev yapması, Osmanlı Devleti nezdinde büyük bir saygınlığa sahip olduğunu işaret etmektedir.

Erdemidî-zâde Necmeddin Efendi, 1852 yılında Medine'de vefat etmiştir (Özdemir, 2002: 571).

2.2.2. Katıldığı Huzur Dersleri

Edremitli Sadullah Efendi, Huzur Dersleri'ne katılan ilk Balıkesirli âlimdir. Bu derslerde ilk kez, h. 1224 yılının Ramazan ayında, Konyalı Ali Efendi mukarrirliğinde yapılan VII. Meclis'te altıncı muhatap olarak yer almıştır. Dersteki rütbesi "iptidai dâhil"dir. Osmanlı Padişahı II. Mahmud saltanatına denk gelen ve 20 yıl süren muhataplık yıllarında, toplamda 13 derse katılmıştır (Mardin, 1951: 172-229).

Yıl	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarriri	Padişah
1224	VII.	6. Muhatap	İptidai Dâhil	Konyalı Ali Efendi	II. Mahmud
1225	VII.	3. Muhatap	İptidai Dâhil	Konyalı Ali Efendi	II. Mahmud
1227	VI.	4. Muhatap	Mûsılai Sahn	Çarşambalı Said Efendi	II. Mahmud
1228	V.	11. Muhatap	Mûsılai Sahn	Kütahyalı Mehmed Efendi	II. Mahmud
1235	III.	3. Muhatap	Mûsılai Sahn	Bosnalı Mustafa Efendi	II. Mahmud
1236	II.	13. Muhatap	İptidai Altmışlı	Çarşambalı Hacı Muhammed Said Ef.	II. Mahmud
1237	II.	7. Muhatap	İptidai Altmışlı	Menteşeli Müftizâde Abdurrahim Efendi	II. Mahmud
1238	II.	5. Muhatap	Hareketi Altmışlı	Ekmekçizâde Hâfız Ahmed Efendi	II. Mahmud
1239	II.	3. Muhatap	Hareketi Altmışlı	Kırımlı Mehmed Efendi	II. Mahmud
1240	I.	13. Muhatap	Mûsılai Süleymaniye	Ekmekçizâde Hâfız Ahmed Efendi	II. Mahmud
1241	I.	12. Muhatap	Mûsılai Süleymaniye	Ekmekçizâde Hâfız Ahmed Efendi	II. Mahmud
1242	I.	10. Muhatap	Mûsılai Süleymaniye	Ekmekçizâde Hâfız Ahmed Efendi	II. Mahmud
1243	I.	9. Muhatap	Mûsılai Süleymaniye	Akşehirli Hacı Ömer Efendi	II. Mahmud

2.3. Balıkesirli Muhammed Salih Efendi

2.3.1. Hayatı

Kaynaklarda, Balıkesirli Muhammed Salih Efendi'nin hayatına ilişkin ayrıntılı bilgilere ulaşılamamıştır.

2.3.2. Katıldığı Huzur Dersleri

Balıkesirli Muhammed Salih Efendi, Osmanlı Devleti'nde Sultan II. Mahmud döneminde icra edilen Huzur Dersleri'ne h. 1240-1242 yılları arasında katılmıştır. Kendisi bu derslerde muhatap olarak görev almış, dönemin önemli âlimlerinin tartışmalarına iştirak etmiştir. 1240 yılında, VIII. Meclis'te 12. Muhatap olarak Hareketi Hâriç rütbesiyle yer almış ve derslerin mukarriri Çerkeşli Mehmed Efendi olmuştur. 1241 yılında, yine VIII. Meclis'te 10. Muhatap olarak İptidai Dâhil rütbesiyle derslerde bulunmuş ve mukarrir olarak Çerkeşli Mehmed Efendi ile çalışmıştır. 1242 yılında, VIII. Meclis'te 8. Muhatap olarak İptidai Dâhil rütbesinde yer almış ve bu kez mukarrir olarak Konyalı Hacı Mehmed Efendi'nin rehberliğinde derslere iştirak etmiştir (Mardin, 1951: 221-228).

Yıl	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarriri	Padişah
1240	VIII.	12. Muhatap	Hareketi Hâriç	Çerkeşli Mehmed Efendi	II. Mahmud
1241	VIII.	10. Muhatap	İptidai Dâhil	Çerkeşli Mehmed Efendi	II. Mahmud
1242	VIII.	8. Muhatap	İptidai Dâhil	Konyalı Hacı Mehmed Efendi	II. Mahmud

2.4. Edremitli Seyit Mehmet (Muhammed) Efendi

2.4.1. Hayatı

Kaynaklarda, Edremitli Seyit Mehmet (Muhammed) Efendi'nin hayatına ilişkin ayrıntılı bilgilere ulaşılamamıştır.

2.4.2. Katıldığı Huzur Dersleri

Edremitli Seyit Mehmet (Muhammed) Efendi, h. 1243 ile 1245 yılları arasında üç kez Ramazan ayında Huzur Dersleri'ne katılmıştır. Katılmış olduğu üç dersinde mukarriri Manastırlı Muhammed Emin Efendi'dir. Derslerdeki rütbesi, "İptidai Hâriç" ve "İptidai Dâhil" dir.

Ders dönemleri, II. Mahmud'un saltanat yıllarıdır (Mardin, 1951: 232-240).

Yıl	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarriri	Padişah
1243	VIII.	13. Muhatap	İptidai Hâriç	Manastırlı Muhammed Emin Efendi	II. Mahmud
1244	VIII.	12. Muhatap	İptidai Dâhil	Manastırlı Muhammed Emin Efendi	II. Mahmud
1245	VIII.	8. Muhatap	İptidai Dâhil	Manastırlı Muhammed Emin Efendi	II. Mahmud

2.5. Balıkesirli Hâfız İbrahim Ethem Efendi

2.5.1. Hayatı

Kaynaklarda, Balıkesirli Hâfız İbrahim Ethem Efendi'nin hayatına ilişkin ayrıntılı bilgilere ulaşılamamıştır.

2.5.2. Katıldığı Huzur Dersleri

Balıkesirli Hâfız İbrahim Ethem Efendi, Huzur Dersleri'ne katılan önemli âlimlerden biridir. H. 1267 yılından 1291 yılına kadar devam ettiği bu derslerde, Balıkesirli âlimler arasında en çok muhatap olarak yer alan ikinci isim olmuştur. Özellikle h. 1269 yılının Ramazan ayında, VIII. Meclis'te ve h. 1285 yılının Ramazan ayında, II. Meclis'te başmuhatap olarak katıldığı derslerle dikkat çekmiştir. Sultan I. Abdülmecid ve Sultan Abdülaziz dönemlerinde Huzur Dersleri'nde yer alan Hâfız İbrahim Ethem Efendi, toplamda 25 derste muhataplık yapmıştır (Mardin, 1951: 328-422).

Yıl	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarriri	Padişah
1267	VIII.	12. Muhatap	İptidai Hâriç	Filibeli Halil Efendi	I. Abdülmecid
1268	VIII.	11. Muhatap	Hareketi Hâriç	Filibeli Halil Efendi	I. Abdülmecid
1269	VIII.	1. Muhatap	Hareketi Hâriç	Filibeli Halil Efendi	I. Abdülmecid
1270	VIII.	3. Muhatap	İptidai Dâhil	Nevşehirli Müftizâde	I. Abdülmecid

				Ahmed Hâzım Efendi	
1271	VII.	11. Muhatap	İptidai Dâhil	Filibeli Halil Efendi	I. Abdülmecid
1272	VI.	11. Muhatap	Hareketi Dâhil	Nevşehirli Müftizâde Ahmed Hâzım Efendi	I. Abdülmecid
1273	VI.	9. Muhatap	Hareketi Dâhil	Nevşehirli Müftizâde Ahmed Hâzım Efendi	I. Abdülmecid
1274	V.	13. Muhatap	Hareketi Dâhil	Nevşehirli Müftizâde Ahmed Hâzım Efendi	I. Abdülmecid
1275	V.	4. Muhatap	Hareketi Dâhil	Kastamonulu Mustafa Efendi	I. Abdülmecid
1276	V.	6. Muhatap	Mûsılai Sahn	Kastamonulu Mustafa Efendi	I. Abdülmecid
1277	V.	3. Muhatap	Mûsılai Sahn	Kastamonulu Mustafa Efendi	I. Abdülmecid
1278	IV.	9. Muhatap	Mûsılai Sahn	Yakuvalı Ali Efendi	Sultan Abdüzaziz
1279	IV.	4. Muhatap	Mûsılai Sahn	Yakuvalı Ali Efendi	Sultan Abdüzaziz
1280	III.	10. Muhatap	Mûsılai Sahn	Ahıskalı Numan Efendi	Sultan Abdüzaziz
1281	III.	9. Muhatap	Mûsılai Sahn	Ahıskalı Numan Efendi	Sultan Abdüzaziz
1282	III.	2. Muhatap	Sahn	Yakuvalı Ali Efendi	Sultan Abdüzaziz
1283	II.	12. Muhatap	Hareketi Altmışlı	Ahıskalı Numan Efendi	Sultan Abdüzaziz
1284	II.	6. Muhatap	Hareketi Altmışlı	Yakuvalı Ali Efendi	Sultan Abdüzaziz
1285	II.	1. Muhatap	Hareketi Altmışlı	Kasidecizâde Süleyman Sırrı Efendi	Sultan Abdüzaziz
1286	II.	3. Muhatap	Mûsılai Süleymaniye	Kangırlı İbrahim Efendi	Sultan Abdüzaziz
1287	II.	1. Muhatap	Hâmisei Süleymaniye	Samsunlu Halil Efendi	Sultan Abdüzaziz

1288	I.	13. Muhatap	Hâmisei Süleymaniye	Yakuvalı Ali Efendi	Sultan Abdüzaziz
1289	I.	10. Muhatap	Hâmisei Süleymaniye	Yakuvalı Ali Efendi	Sultan Abdüzaziz
1290	I.	3. Muhatap	Mütekait	Yakuvalı Ali Efendi	Sultan Abdüzaziz
1291	I.	3. Muhatap	Mütekait	Yakuvalı Ali Efendi	Sultan Abdüzaziz

2.6. Edremitli Ali Hilmi Efendi

2.6.1.Hayati

Kaynaklarda, Edremitli Ali Hilmi Efendi'nin hayatına ilişkin ayrıntılı bilgilere ulaşlamamıştır.

2.6.2. Katıldığı Huzur Dersleri

Edremitli Ali Hilmi Efendi, h. 1272 ile 1279 yılları arasında Huzur Dersleri'ne katılmıştır. 1272 yılında, VIII. Meclis'te 9. Muhatap olarak yer almış, rütbesi İptidai Hâriç'tir ve mukarriri Filibeli Abdullah Efendi'dir. Bu dönemde padişah I. Abdülmecid'tir. Aynı görevi 1273 ve 1274 yıllarında da sürdürmüştür. 1274 yılında VIII. Meclis'te 6. Muhatap olarak görev alırken, rütbesi yine İptidai Hâriç'tir ve mukarriri Ilgınlı Hasan Fehmi Efendi'dir. 1275 yılında VII. Meclis'te 13. Muhatap olarak yer almış, rütbesi Hareketi Hâriç'tir ve mukarriri yine Ilgınlı Hasan Fehmi Efendi'dir. Bu dönemde padişah yine I. Abdülmecid'tir. 1276 ve 1277 yıllarında, VIII. Meclis'te sırasıyla 2. Muhatap ve 3. Muhatap olarak görev almış, her iki yılın da mukarriri Karinâbâdî Abdurrahman Efendi'dir. Bu görevlerde de padişah I. Abdülmecid'tir. 1278 yılında VII. Meclis'te 9. Muhatap olarak görev almış, rütbesi İptidai Dâhil'dir ve mukarriri Filibeli Abdullah Efendi'dir. 1279 yılında ise VII. Meclis'te 5. Muhatap olarak görev almış, yine rütbesi İptidai Dâhil'dir ve mukarriri aynı şekilde Filibeli Abdullah Efendi'dir. Bu dönemde padişah Sultan Abdüzaziz'dir.

Yıl	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarriri	Padişah
1272	VIII.	9. Muhatap	İptidai Hâriç	Filibeli Abdullah Efendi	I. Abdülmecid
1273	VIII.	9. Muhatap	İptidai Hâriç	Filibeli Abdullah Efendi	I. Abdülmecid
1274	VIII.	6. Muhatap	İptidai Hâriç	İlgınlı Hasan Fehmi Efendi	I. Abdülmecid
1275	VII.	13. Muhatap	Hareketi Hâriç	İlgınlı Hasan Fehmi Efendi	I. Abdülmecid
1276	VIII.	2. Muhatap	Hareketi Hâriç	Karinâbâdî Abdurrahman Efendi	I. Abdülmecid
1277	VIII.	3. Muhatap	Hareketi Hâriç	Karinâbâdî Abdurrahman Efendi	I. Abdülmecid
1278	VII.	9. Muhatap	İptidai Dâhil	Filibeli Abdullah Efendi	Sultan Abdüzaziz
1279	VII.	5. Muhatap	İptidai Dâhil	Filibeli Abdullah Efendi	Sultan Abdüzaziz

2.7. Balıkesirli Hâfız Seyyid Ahmed Nureddin Efendi

2.7.1. Hayatı

Balıkesirli Hâfız Seyyid Ahmed Nureddin Efendi, h. 1251 yılında nalbant esnafından Kampuhzâde Hacı Mehmed Ağa'nın oğlu olarak dünyaya gelmiştir.

1262 yılında Kur'ân-ı Kerîm'i hıfzetmiş ve ilk tahsilini tamamlamıştır. 1264 yılında İstanbul'a giderek Bâyezid Câmîi Şerîfi dersîâmlarından Samsunlu Kara Halil Efendi'den ders almış ve 1274'te buradaki tahsilini tamamlamıştır. 1277 yılında da Hamîdiyye Medresesi'nden mülâzemet almış ve medreseye girmiştir. 1282 yılında da icâzetnâmesini almıştır.

1284 yılında Bâyezid Câmîi Şerîfi'nde tedrisine devam etmiştir. 1285'te ruus imtihanını kazanmış ve 1300'de icâzet almıştır (Mardin, 1951: 910).

Balıkesirli Hâfız Seyyid Ahmed Nureddin Efendi, Ramazan 1301 tarihinde dördüncü rütbede Mecidî nişanıyla taltif edilmiştir. (Mardin,

1951: 440). Ramazan 1305 tarihinde ise haiz bulunduğu Mecidî nişanına zamimeten dördüncü rütbeden Osmanî nişanıyla taltif olunmuştur (Mardin, 1951: 452).

R. 1318 yılında Hamidiyye Medresesi müderrisliğine atanmıştır. 1325'te rahatsızlığı sebebiyle görevinden ayrılmıştır. Ayrıca Bâbî Fetvâpenâhîde ve Vâlide Câmîi Şerîfî'nde de Buhârî Şerîf okutmuştur. 1333 yılı itibarıyla Dârülhadîs Medresesi'nde görev yapmaya başlamıştır.

Balıkesirli Hâfız Seyyid Ahmed Nureddin Efendi, 17 Ocak 1331 tarihinde vefat etmiştir (Mardin, 1951: 911).

2.7.2. Katıldığı Huzur Dersleri

Balıkesirli Hâfız Seyyid Ahmed Nureddin Efendi, II. Abdülhamid Dönemi Osmanlı ilmî hayatında önemli bir şahsiyet olarak öne çıkmaktadır. H. 1292'den 1332 yılına kadar, tam 41 yıl boyunca aralıksız olarak Huzur Dersleri'ne katılmıştır. Bu süre zarfında, Huzur Dersleri'ne en uzun süre katılan Balıkesirli âlim olarak dikkat çekmektedir.

Balıkesirli Hâfız Seyyid Ahmed Nureddin Efendi, 1292'de VIII. Meclis'te, "Hareketi Dâhil" rütbesiyle 9. Muhatap olarak, 1293'te de VII. Meclis'te 12. Muhatap olarak görev almıştır. 1294'te yine VII. Meclis'te 8. Muhatap, 1295'te ise aynı mecliste 7. Muhatap olmuş, 1296'da VI. Meclis'e geçerek 13. Muhatap rütbesini almıştır. 1297 yılında da aynı mecliste 5. Muhatap olarak derslere katılmaya devam etmiştir. 1300'lü yıllarda, Balıkesirli Hâfız Seyyid Ahmed Nureddin Efendi'nin derslerdeki muhataplık sıralaması sürekli olarak artmış, 1302-1304 yıllarında V. Meclis'te 10., 8., ve 4. Muhatap olarak katılmıştır. 1305 yılından itibaren IV. Meclis'e katılarak 13. Muhatap, 1306'da ise aynı mecliste 8. Muhatap olarak derslere devam etmiştir. 1307 yılından itibaren IV. Meclis'te 3. Muhatap, 1308-1311 yıllarında III. Meclis'te 10., 6., ve 3. Muhatap olarak görev almış, 1312 yılında II. Meclis'te 14. Muhatap olarak derslere katılmıştır. Bu süreçte, özellikle 1315-1316 yıllarında I. Meclis'e katılarak 14. ve 12. Muhatap olarak görev almıştır.

Balıkesirli Hâfız Seyyid Ahmed Nureddin Efendi, 1327 yılından itibaren V. Mehmed döneminde de önemli bir konumda yer almış, 1327’de Kastamonulu Ebubekir Sıtkı Efendi’nin mukarrirliğindeki derse 5. Muhatap olarak katılmıştır. Aynı yıl Lüleburgazlı Muhammed Eşref Efendi ile de derslere katılmıştır. Bu derslerdeki katılımı, onun ilmî birikimini daha da artırmış, 1332 yılında son bir kez I. Meclis’te 2. Muhatap olarak görev yapmıştır (Mardin, 1951: 568-430).

Yıl	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarriri	Padişah
1292	VIII.	9. Muhatap	Hareketi Dâhil	Dağıstanlı İbrahim Nâtıkî Efendi	II. Abdülhamid
1293	VII.	12. Muhatap	Mûsılai Sahn	İstanbul Hâfız Ahmed Şakir Efendi	II. Abdülhamid
1294	VII.	8. Muhatap	Hareketi Dâhil	Gelibolulu Hâfız Muhammed Âdil Ef.	II. Abdülhamid
1295	VII.	7. Muhatap	Mûsılai Sahn	Gelibolulu Hâfız Muhammed Âdil Ef.	II. Abdülhamid
1296	VI.	13. Muhatap	-	Dağıstanlı İbrahim Nâtıkî Efendi	II. Abdülhamid
1297	VI.	5. Muhatap	-	Dağıstanlı İbrahim Nâtıkî Efendi	II. Abdülhamid
1298	V.	13. Muhatap	-	Malatyalı Muhammed Feyzi Efendi	II. Abdülhamid
1299	VI.	2. Muhatap	-	Gelibolulu Hâfız Muhammed Âdil Ef.	II. Abdülhamid
1300	VI.	4. Muhatap	-	Malatyalı Muhammed Feyzi Efendi	II. Abdülhamid
1301	VI.	3. Muhatap	-	Malatyalı Muhammed Feyzi Efendi	II. Abdülhamid
1302	V.	10. Muhatap	-	Priştinelî Hacı İlyas Efendi	II. Abdülhamid

1303	V.	8. Muhatap	-	Priştineli Hacı İlyas Efendi	II. Abdülhamid
1304	V.	4. Muhatap	-	Priştineli Hacı İlyas Efendi	II. Abdülhamid
1305	IV.	13. Muhatap	-	Priştineli Hacı İlyas Efendi	II. Abdülhamid
1306	IV.	8. Muhatap	-	Priştineli Hacı İlyas Efendi	II. Abdülhamid
1307	IV.	3. Muhatap	-	Hadımlu Muhammed Hulûsi Efendi	II. Abdülhamid
1308	III.	10. Muhatap	-	Gelibolulu Hâfız Muhammed Âdil Ef.	II. Abdülhamid
1309	III.	6. Muhatap	-	Tikveşli Yusuf Ziyaeddin Efendi	II. Abdülhamid
1310	III.	3. Muhatap	-	Tikveşli Yusuf Ziyaeddin Efendi	II. Abdülhamid
1311	III.	1. Muhatap	-	Tikveşli Yusuf Ziyaeddin Efendi	II. Abdülhamid
1312	II.	14. Muhatap	-	Tikveşli Yusuf Ziyaeddin Efendi	II. Abdülhamid
1313	II.	9. Muhatap	-	Tikveşli Yusuf Ziyaeddin Efendi	II. Abdülhamid
1314	II.	3. Muhatap	-	Tikveşli Yusuf Ziyaeddin Efendi	II. Abdülhamid
1315	II.	1. Muhatap	-	Tikveşli Yusuf Ziyaeddin Efendi	II. Abdülhamid
1316	I.	14. Muhatap	-	Gümölcineli Ahmed Asım Efendi	II. Abdülhamid
1317	I.	12. Muhatap	-	Gümölcineli Ahmed Asım Efendi	II. Abdülhamid
1318	II.	1. Muhatap	-	Tikveşli Yusuf Ziyaeddin Efendi	II. Abdülhamid
1319	I.	11. Muhatap	-	Gümölcineli Ahmed Asım Efendi	II. Abdülhamid
1320	I.	10. Muhatap	-	Gümölcineli Ahmed Asım Efendi	II. Abdülhamid

1321	I.	8. Muhatap	-	Gümülcineli Ahmed Asım Efendi	II. Abdülhamid
1322	I.	8. Muhatap	-	Gümülcineli Ahmed Asım Efendi	II. Abdülhamid
1323	I.	7. Muhatap	-	Gümülcineli Ahmed Asım Efendi	II. Abdülhamid
1324	I.	6. Muhatap	-	Gümülcineli Ahmed Asım Efendi	II. Abdülhamid
1325	I.	5. Muhatap	-	Tikveşli Yusuf Ziyaeddin Efendi	II. Abdülhamid
1326	I.	5. Muhatap	-	Tikveşli Yusuf Ziyaeddin Efendi	II. Abdülhamid
1327	I.	5. Muhatap	-	Kastamonulu Ebubekir Sıtkı Efendi	V. Mehmed
1328	I.	4. Muhatap	-	Kastamonulu Ebubekir Sıtkı Efendi	V. Mehmed
1329	I.	4. Muhatap	-	Lüleburgazlı Muhammed Eşref Efendi	V. Mehmed
1330	I.	3. Muhatap	-	Lüleburgazlı Muhammed Eşref Efendi	V. Mehmed
1331	I.	2. Muhatap	-	Lüleburgazlı Muhammed Eşref Efendi	V. Mehmed
1332	I.	2. Muhatap	-	Lüleburgazlı Muhammed Eşref Efendi	V. Mehmed

2.8. Balıkesirli Halil Fehmi Efendi

2.8.1. Hayatı

İSAM Meşihat Arşivi'ndeki kayıtlardan anlaşıldığı üzere Balıkesirli Halil Fehmi Efendi, h. 1253 yılında Balıkesir'de doğmuştur. Küçük yaşlardan itibaren dinî eğitim ile meşgul olmuş, ilk din eğitimine Balıkesir'de Hacı Abdurrahman Efendi'den Kur'ân-ı Kerîm, tecvit ve

hüsnühat derslerini alarak başlamıştır. Aldığı bu eğitimlerden sonra Balıkesir'den ayrılmış ve eğitimine başka şehirlerde devam etmiştir. Balıkesir'den sonraki durağı Medine-i Münevvere olmuş, Medine-i Münevvere Medresesi'nde Hacı Abdi Efendi'den ilim tahsil etmiştir. Ardından İstanbul'daki Rüstem Paşa Medresesi'ne dâhil olarak burada Hoca Ali Niyazi Efendi'den Avâmil derslerini takip ve tekml etmiştir. Ardından h. 1281'de icâzet alarak Süleymaniye Hacı Ali Şerîfisi'nde ders vermeye başlamıştır. H. 1288 yılında kısa bir süre mülazımlık² yapmıştır.

H. 1294-1304 yılları arasında farklı yerlerde görevlendirilmiştir. Bu görevlerine karşılık 250 kuruş maaş bağlanmıştır. H. 1294 yılında Meşîhat Dairesi'nde çalışmaya başlamış, iki yıl görev yaptığı Meşîhat Dairesi'nde maaşı, 600 kuruşa yükseltilmiştir. H. 1298 yılında kutsal topraklarda, Mekke-i Mükerrreme'de tercüme-i hâl dersleri vererek vazifesini ifa etmiştir. Balıkesirli Halil Fehmi Efendi, Ramazan 1301 tarihinde 4'üncü rütbede Mecidî nişanıyla taltif edilmiştir.

H. 1304 yılında Balıkesir naipliğine atanmıştır. H. 1305-1310 yılları arasında yaptığı farklı vazifelerden 300 kuruş maaş almıştır. Bu da onun bu tarihlerdeki görevlerinin tâlî vazifeler olabileceği ihtimalini akıllara getirmektedir. H. 1312'de Karesi ve Bingazi memuriyetlerine atanmıştır (0201_01 numaralı İSAM Ulemâ Sicili, vrk. 1-2; Mardin, 1951: 148).

Sahnıseman Medresesi müderrisi olarak Altmışlı, Hareket-i Altmışlı, Mûsıla-i Sahn ve Hareket-i Dâhil rütbelerini aldı. Hareket-i Altmışlı rütbesine 5 yıl gibi uzun bir sürede ulaştı (Nohut, 2023: 264).

2.8.2. Katıldığı Huzur Dersleri

Balıkesirli Halil Fehmi Efendi, Huzur Dersleri'ne en sık iştirak edenlerden birisiydi. Ayasofya medresesi müderrisleri ile ilgili bir araştırmada Halil Fehmi Efendi'nin Mûsıla-i Sahn müderrisi olduğu gösterilmiştir (Nohut, 2023: 264). Bir başka çalışmada ise onun Hareket-i Dâhil sınıfında olduğu gösterilmiştir (Mardin, 1951: 438).

² Osmanlı İlmiye geleneğinde mülazım, müderris olabilmek için belirli bir süre staj yapan medrese mezunlarını ifade etmektedir.

Said Nohut'un tespitine göre, Halil Fehmi Efendi, tafra³ ile ilmiye sınıfındaki rütbelerini almıştır (Nohut, 2023: 249-250).

O, yukarıda bahsedilen sıfatlarıyla Huzur Dersleri'nde muhatap olarak yer almıştır. Hicri 1294'ten 1304 yılına kadar yapılan bütün Huzur Dersleri'ne katılan Balıkesirli Halil Fehmi Efendi, h. 1302'deki derslerde başmuhatap olarak kendisine yer bulmuştur. Halil Fehmi Efendi, h. 1294-1295'te yedinci mecliste, h. 1296-1297'de altıncı mecliste, h. 1298-1302'de beşinci mecliste ve h. 1303-1304'te dördüncü mecliste muhatap olmuştur. O, bu zaman dilimindeki derslere Hareket-i Dâhil rütbesi ile iştirak etmiştir. 1304 yılında Balıkesir naipliğine atandığı için Huzur Dersleri'nden ayrılmıştır (Mardin, 1951: 438-471).

Yıl	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarriri	Padişah
1294	VIII.	3. Muhatap	Hareketi Dâhil	Dağıstanlı İbrahim Nâtıkî Efendi	II. Abdülhamid
1296	VI.	10. Muhatap	-	Dağıstanlı İbrahim Nâtıkî Efendi	II. Abdülhamid
1297	VI.	2. Muhatap	-	Dağıstanlı İbrahim Nâtıkî Efendi	II. Abdülhamid
1298	V.	11. Muhatap	-	Malatyalı Muhammed Feyzi Efendi	II. Abdülhamid
1299	V.	5. Muhatap	-	Karacasulu Hâfız Ali Rıza Efendi	II. Abdülhamid
1300	V.	4. Muhatap	-	Priştineli Hacı İlyas Efendi	II. Abdülhamid
1301	V.	4. Muhatap	-	Priştineli Hacı İlyas Efendi	II. Abdülhamid
1302	V.	1. Muhatap	-	Priştineli Hacı İlyas Efendi	II. Abdülhamid
1303	IV.	10. Muhatap	-	Gelibolulu Hâfız Muhammed Âdil Ef.	II. Abdülhamid

³ Tafra sırası gelmediği halde rütbe almaktır.

1304	IV.	6. Muhatap	-	Gelibolulu Hâfız Muhammed Âdil Ef.	II. Abdülhamid
------	-----	------------	---	------------------------------------	----------------

2.9. Gönenli Hâfız Muhammed Efendi

2.9.1. Hayatı

Kaynaklarda, Gönenli Hâfız Muhammed Efendi'nin hayatına ilişkin ayrıntılı bilgilere ulaşılamamıştır.

2.9.2. Katıldığı Huzur Dersleri

Gönenli Hâfız Muhammed Efendi, h. 1334-1336 yılları arasında yapılan Huzur Dersleri'ne katılmıştır. İlk olarak 1334 yılında, VIII. Meclis'te 6. Muhatap olarak yer almıştır. Bu dönemde mukarriri Batumlu Abdüllâtif Efendi'dir ve dersler V. Mehmed'in padişahlığı döneminde gerçekleşmiştir. Bir sonraki yıl olan 1335'te aynı meclisin 9. Muhatabı olarak göreve devam etmiştir. Yine Batumlu Abdüllâtif Efendi ile çalışmış ve dersler V. Mehmed döneminde sürdürülmüştür. Son olarak, 1336 yılında VIII. Meclis'in 11. Muhatabı olarak görev almıştır. Bu dönemde mukarriri Rizeli Osman Nuri Efendi'dir. Dersler V. Mehmed'in huzurunda icra edilmiştir (Mardin, 1951: 579-587).

Yıl	Meclis	Görevi	Rütbesi	Mukarriri	Padişah
1334	VIII.	6. Muhatap	-	Batumlu Abdüllâtif Efendi	V. Mehmed
1335	VIII.	9. Muhatap	-	Batumlu Abdüllâtif Efendi	V. Mehmed
1336	VIII.	11. Muhatap	-	Rizeli Osman Nuri Ef.	V. Mehmed

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde ilmiye sınıfının padişah nezdindeki saygınlığını ve ilmî geleneğin sürekliliğini gösteren önemli bir uygulama olan Huzur Dersleri, resmî olarak 1759 yılında başlamış ve asırlık bir gelenek hâline gelmiştir. Ramazan aylarında padişahın huzurunda gerçekleştirilen bu dersler, dönemin dinî, ilmî ve kültürel hayatını temsil eden seçkin âlimlerin bir araya geldiği meclislerdir. Kadı Beyzâvî tefsirini referans alarak Kur'ân-ı Kerîm'i tefsir eden bu

meclisler, dinî metinlerin derinlemesine yorumlanması, yeni tartışmaların açılması ve dinî bilgilerin aktarılması açısından son derece önemli bir işlev üstlenmiştir.

Bu derslerde görev alan âlimler, şeyhülislâm tarafından önerilip padişah tarafından atanarak seçkin bir konuma sahip olmuşlardır. On beş kişilik bu meclislerde mukarrirler derslerin yöneticisi, muhataplar ise tartışmaları yönlendiren ve eleştirileriyle sürece katkıda bulunan âlimler olarak görev almıştır. Huzur Dersleri, yalnızca İstanbul ve çevresiyle sınırlı kalmamış; Osmanlı coğrafyasının çeşitli bölgelerinden gelen âlimlerin katılımıyla imparatorluk çapında bir karakter kazanmıştır.

Yaptığımız araştırmalar, Huzur Dersleri'ne Balıkesir'den de dokuz âlimin katıldığını göstermiştir. Bu isimler arasında biri mukarrir olarak, diğerleri ise muhatap olarak görev yapmıştır. Ancak bu âlimlerin çoğunun biyografik bilgilerine ilişkin elimizde sınırlı veriler bulunmaktadır. Araştırmalar sırasında Ulemâ Sicil kaydına ulaşabildiğimiz tek isim Halil Fehmi Efendi olmuştur. Bu durum, Balıkesirli âlimlerin Osmanlı'nın ilmiye teşkilatındaki yerinin daha detaylı bir şekilde incelenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Huzur Dersleri'ne katılan Balıkesirli âlimlerin varlığı, şehrin tarihî süreçteki ilmî ve kültürel birikimine de ışık tutmaktadır. Bu çalışmayla Balıkesir'in Osmanlı'nın ilmiye hayatındaki yeri ve bu âlimlerin katkıları bir nebze de olsa açığa çıkarılmıştır. Ancak bu alandaki çalışmaların genişletilmesi, söz konusu âlimlerin hayatları ve eserleri hakkında daha fazla bilgi edinilmesine olanak sağlayacaktır. Böylelikle Balıkesir'in Osmanlı kültür ve ilim hayatındaki rolü daha net bir şekilde ortaya konabilecektir.

Kaynakça

- Atmaca, A. (2018). *II. Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Kadar Huzur Dersleri (1909-1922)*. Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Mardin, E. (1951). *Huzur Dersleri*. İstanbul: İsmail Akgün Matbaası
- İsmail Hakkı (1923). *Karesi Meşâhiri: Birinci Kısım*. İstanbul: Karesi Vilâyet Matbaası.
- İpşirli, M. (1998). Huzur Dersleri. *TDV İslam Ansiklopedisi* (c. 18, s. 441-444). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
- İpşirli, M. (2000). Osmanlı Uleması, C. 8. Güler Eren (ed.). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Mehmed Süreyya (1996). *Sicill-i Osmanî*, C. 4. Nuri Akbayan (haz.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Nohut, S. (2023). XIX. Yüzyılda Ayasofya Medresesi'nde Görev Alan Ulemâ Ailesi Mensubu Müderrislerin Medrese Kariyerleri Üzerine Bir Değerlendirme. *FSM İlmi Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 21, s. 237-270.
- Özdemir, Z. (2002). *Adramyttion'dan Efeler Toprağı Edremit'e*. Ankara: Kanomat Ltd. Şti.
- Taş, K. Z. (2019). Klasik Dönem Osmanlı İdare Anlayışını Etkileyen Kültür Havzaları. *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi*, 3 (2).
- Yurdakul, İ. (2022). *İktidarın Ruhu: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kişizade İmtiyazları (Beşik Uleması, Siyaseten Katl, Müsadere)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

0201_01 numaralı İSAM Ulema Sicili, vrk. 1-2

BALIKESİR ULEMASINDAN İBRAHİM SADİK EFENDİ

(1858-1924)

İbrahim TAMAR

Doktora Öğrencisi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi

Giriş

Osmanlı devlet teşkilatında meslek grupları üç şekilde tasnif edilmiştir. Askeri zümrenin oluşturduğu sınıfa seyfiye, bürokratlardan müteşekkil sınıfa kalemîye, şeyhülislam, kadı, kazasker, müftü ve müderris gibi ulema topluluğunun oluşturduğu sınıfa ise ilmiye denmiştir. İlmiye sınıfına mensup kimseler medresede eğitim gördükten sonra icazetle mezun olup; hukuk, fetva ve eğitim gibi başlıca hizmetlerde görev almışlardır.¹ Bu kimselerin devletin güçlenmesinde ve reayanın refah içerisinde hayatını idame ettirmesinde doğrudan etkili olduğu söylenebilir. Nitekim müderrisler ülkeyi yönetecek padişahları ve bilim insanlarını yetiştirmekle,² kadılar mahkemede insanları yargılamak ve adaleti sağlamakla,³ müftüler birçok hususta fetva vermekle vazifelidirler.⁴ Böylelikle ilmiye sınıfında olan kimselerin liyakatli, ahlaklı ve dürüst kimseler olması oldukça önemlidir. Zira ulema sınıfında bulunan kimseler ne kadar ehilse toplum ve devlet o kadar ilerleme sağlayacaktır. Bu durum Osmanlı tarihinde açıkça gözlemlenebilmektedir. Adaletin hâkim olduğu, medreselere nitelikli kimselerin alındığı, müderrislerin daima kendilerini geliştirdiği ve iltimasın en az seviyede olduğu

¹ Mehmet İpşirli, “İlmiye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/141.

² Müderris hakkında daha geniş bilgi için bk. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilatı* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), 45-83.

³ Kadıların Osmanlı Devleti’ndeki yeri ve sorumlulukları hakkında detaylı bilgi için bk. İlber Ortaylı, “Kadı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/69-73.

⁴ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuki İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiye I* (İstanbul: İstanbul Matbaacılık, 1949), 251.

dönemlerde Osmanlı Devleti, her daim gücüne güç katmış, dünya siyasetinde söz sahibi olmuş, birçok kıtada hüküm sürmüştü⁵ ve çok sayıda bilim insanı yetiştirmiştir.⁶ Ancak medreselerin eski işlevini kaybetmeye başlaması ve iltimasın artmasıyla doğru orantılı olarak devlet yapısı bozulmaya başlamış, zamanla birçok toprak kaybedilmiş ve toplumun huzur seviyesinde düşüşler meydana gelmiştir.⁷ Böylelikle eğitimin ve eğitimcilerin bir toplumu ihya etmede ne kadar önemli bir role sahip olduğu anlaşılmaktadır.

Her ne kadar 17. yüzyıldan sonra nitelikli eserler üretme, değerli ilim insanları yetiştirme ve çağın şartlarına göre yeni buluşlar yapma gibi hususlarda düşüşler meydana gelse de⁸ Cumhuriyet Devri'ne kadar devleti ve toplumu yeniden ayağa kaldırmak üzere ciddi anlamda mücadele eden isimler olmuştur. Osmanlı Devleti'nin her geçen gün topraklarını kaybettiği, ekonomik anlamda zorluklar yaşadığı ve iltimasın ciddi anlamda artış gösterdiği yüzyıllarda inançlı, çalışkan ve nitelikli kimselerin var olması ve mücadele vermesi oldukça önemlidir. Bu kimseler kimi zaman padişah olmuş,⁹ kimi

⁵ Feridun Mustafa Emecen, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)* (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), 134-387; Halil İnalıcık, *Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi* (Ankara: İsam Yayınları, 2017), 16-61.

⁶ Özellikle 15. ve 16. yüzyıllarda Mimar Sinan, Ali Kuşçu ve Matrakçı Nasuh gibi birçok bilim insanı yetişmiş ve arkalarında önemli eserler bırakmışlardır. Bu zaman diliminde daha birçok ilim insanı topluma ve devlete büyük faydalar sağlamıştır. Bu kimseler hakkında detaylı bilgi için bk. Salim Aydıöz, *Osmanlı Biliminin Öncüleri* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2016), 45-90.

⁷ Mehmet Öz, *Kanun-ı Kadîm'in Peşinde Osmanlı'da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015), 29; Necdet Hayta, Uğur Ünal, *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyılın Başlarından Yıkılışa Kadar)* (Ankara: Gazi Kitabevi, 2012), 25-168.

⁸ Seyfi Kenan, "III. Selim Dönemi Eğitim Anlayışında Arayışlar", *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, haz. Seyfi Kenan (İstanbul: İsam Araştırmaları Merkezi, 2010), 157-163; Bayram Kodaman, "Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16 (Aralık 2007), 12-23.

⁹ Osmanlı Devleti'nin zor günler geçirdiği dönemlerde bilhassa III. Selim, II. Mahmud ve II. Abdülhamid, devleti yeniden ayağa kaldırmak üzere birçok ıslahat gerçekleştirmiş, radikal kararlar almıştır. Ancak temel sistemde büyük bozulmalar meydana geldiği için yapılan yenilikler ciddi anlamda fayda sağlamamıştır. Hayta, Ünal, *Osmanlı'da Devleti'nde Yenileşme*, 65-213.

zaman devlet yöneticisi olmuş¹⁰ kimi zaman müderris olmuştur. Kimisi emirleriyle, kimisi eserleriyle kimisi de nitelikli talebe yetiştirmesiyle toplumu ayağa kaldırmaya çalışmıştır.

Kötü gidişatı engellemek ve devlete bir fayda sağlamak adına yalnızca padişahlar veya İstanbul'da yaşayan devlet yöneticileri mücadele vermemiş, aynı zamanda Anadolu'nun farklı şehirlerinde hayatını idame ettiren kimseler de önemli işler başarmışlardır. Örneğin Balıkesirli Ali Şuûri Efendi, kendisini geliştirmiş müderrislik ve müftülük yapmış, birçok eser yazmış, Balıkesir'de pozitif ilimlerin de okutulduğu bir medrese kurmuştur. Ayrıca Balıkesir'de sevilen bir şahsiyet olmuş ve çok sayıda talebe yetiştirmiştir.¹¹ Onunla aynı yüzyıl içerisinde yaşamış olan İbrahim Sadık Efendi'de Balıkesirli olup topluma ve devlete önemli faydaları olan alimlerdenidir. İstanbul'da iyi bir eğitim aldıktan sonra memleketi Balıkesir'e dönüp hayatının sonuna kadar burada birçok talebe yetiştiren İbrahim Sadık Efendi, ilerleyen zamanlarda müftülük de yapmıştır. Kendisi hakkında hiçbir olumsuz bilgiye rastlanmaması, Balıkesir'de görev yapan yöneticilerin sevgisini kazanması ve hayatının sonuna kadar müderris-i sanilikten aşama aşama müftülüğe kadar yükselmesi başarılı ve liyakatli bir kimse olduğunu göstermektedir. Bu sebeple İbrahim Sadık Efendi'nin hayatının teferruatlı bir şekilde ele alınmasının birçok açıdan önemli olduğu söylenebilir. Kendisi, ailesi ve ilmi hayatı hakkında daha önce yüzeysel olarak dahi herhangi bir bilgi paylaşılmamıştır. Böylelikle hayatı hakkında yeni bilgilerin ortaya konması çalışmanın özgün

¹⁰ Topluma fayda sağlamak amacıyla birçok eser telif eden, devletin önemli makamlarında görevler yapan ve daima taassuba karşı çıkarak eğitim sisteminin düzeltilmesi adına çalışmalar yapan önemli aydınların başında Ahmet Cevdet Paşa gelmektedir. İslam hukuku alanında hazırladığı "Mecelle", 12 ciltlik "Tarih-i Cevdet" ve "Tezâkir" adlı eserleri yaptığı önemli çalışmalardan sadece birkaçıdır. Hakkında detaylı bilgi için bk. Fatma Aliye, *Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı* (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1995); Yusuf Halaçoğlu, Mehmet Akif Aydın, "Cevdet Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/443-450.

¹¹ Ali Şuûri Efendi'nin hayatı hakkında detaylı bilgi için bk. Adem Öziş, "Ali Şuûri Efendi'nin Hayatı ve İlmi Şahsiyeti", *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 4/BCS 21 Özel Sayısı (Aralık 2021), 29-44.

yönünü oluşturacaktır. Bu bilgiler meşihat arşivinde bulunan belgeler ışığında aktarılacaktır.

1. İbrahim Sadık Efendi'nin Hayatı

1.1. Doğumu Şahsiyeti ve Ailesi

Yırcalızade İbrahim Sadık Efendi 1858 yılının şubat ayında Balıkesir'in Kasaplar Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Asıl adı İbrahim olmasına rağmen birçok defa mahlası olan Sadık ismiyle anılmıştır. Babası eski alimlerden Hacı Süleyman Efendi'dir. İbrahim Sadık Efendi, kendisinin daha çok mahlasıyla, babasının ise lakabıyla anıldığını ifade etmektedir. Alim bir kimse olarak bilinen Hacı Süleyman Efendi hayatının ilerleyen zamanlarında ticaretle uğraşmış ve 18 Ekim 1885 tarihinde bir pazar günü vefat etmiştir.¹² Annesi Naime Hanım hakkında detaylı bir bilgi bulunmamaktadır. Sicil kayıtları incelendiğinde İbrahim Sadık Efendi'nin evli olduğu, askerlikten muaf tutulduğu ve Balıkesir'de 54/1 numaralı evde ikamet ettiği görülmektedir. Bu kayıtlarda fiziksel özelliklerinden de bahsedilmesi, hakkında çok yönlü yorum yapılabilmesi açısından oldukça önemlidir. Buradaki bilgilere göre kendisi uzun boylu, ela gözlü ve buğday tenlidir.¹³ İbrahim Sadık Efendi'nin çocuklarıyla ilgili detaylı bir bilgi tespit edilememiştir. Ancak Balıkesir'de bulunan bir mezar taşına bakılarak en az bir oğlunun olduğu söylenebilir. Nitekim Balıkesir'in Karesi ilçesine bağlı Atatürk Mahallesi'nde yer alan mezarlıkta, baba adı Yırcalızade İbrahim Sadık olan bir kişinin mezarı tespit edilmiştir. Doğum yılı belli olmayan bu kişinin adı Mehmed Efendi'dir. Kendisi 1918 yılında vefat etmiş, kitabesi Osmanlı Türkçesi ile yazılmış ve kırık halde bulunmaktadır.¹⁴

¹² İST MÜF. MŞH. SAİD, 146/11, s. 1. 13 Haziran 1328/26 Haziran 1912.

¹³ İST MÜF. MŞH. SAİD, 146/11, s. 1. 16 Teşrin-i Sani 1325/29 Kasım 1909.

¹⁴ 5 satırlık kitabesinde şu yazmaktadır: "Gülşen bakide olsun hurilerle kamran Ulemay-i be nâmdan Yırcalızade Hevace Sadık Efendi mahdumu Mehmed Efendi ruhuna fatiha 12 Eylül sene 1334" Detaylı bilgi için bk. İsmail Oğuz, Şükran Oğuz, "Balıkesir'de Girdi (Cebbar) Zade Ailesi Mezar Taşı Kitabeleri Üzerine", *Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu*, ed. Alimcan İnayet, Pınar Fedakâr, 4 (İzmir 2022), 165-181.

İbrahim Sadık Efendi'yle alakalı olan arşiv vesikaları incelendiğinde hakkında hiçbir şikâyete rastlanmadığı ve daima görevini başarılı bir şekilde yerine getirdiği görülmektedir. Böylelikle kendisinin liyakatli, dürüst ve Balıkesir'de sevilen bir şahsiyet olduğu söylenebilir. Uzun yıllar Balıkesir'de önemli görevlerde bulunmuş olması da bu çıkarımı doğrular niteliktedir.

1.2. Tahsil Hayatı ve Hocaları

İbrahim Sadık Efendi 5 yaşına geldiğinde Balıkesir'in Martlı Mahallesi'nde bulunan Celaleddin Efendi İbtidai Mektebi'nde ilk tahsiline başlamıştır. Bu mektepte 9 yıl eğitim görmüş ve 18 Ocak 1872 tarihinde mektepten mezun olmuştur.¹⁵ Aynı yıl içerisinde Balıkesir'de bulunan Dâru'n-Nâfia¹⁶ adlı medreseye kayıt yaptırmıştır. Bu medresedeki eğitimi 11 yıl sürmüş ve 1883 yılının mayıs ayında icazetname almıştır. İcazetnamesini aldıktan bir ay sonra İstanbul'a giderek meşhur alimlerden olan ve Fatih'te müderrislik yapan Hafız Şakir Efendi'den Akaid gibi önemli dini dersler almıştır. İbrahim Sadık

¹⁵ Osmanlı kuruluş yıllarından itibaren varlığını sürdüren sıbyan mektepleri 19. yüzyılla birlikte ibtidai mektebi olarak adlandırılmaya başlamıştır. Bu mekteplerin 19. yüzyıla kadar net bir tahsil müddeti bulunmamaktaydı. 1846 tarihli tezkireyle birlikte sıbyan mekteplerinin tahsil müddeti 4 yıl olarak belirlenmiş ve 1869 Maârif-i Umûmiyye Nizamnâmesi'nde bu sürede bir değişiklik yapılmamıştır. Buna rağmen İbrahim Sadık Efendi'nin mektebe kaydolduktan 9 yıl sonra mezun olduğu görülmektedir. Oysa bir talebenin bu kadar uzun süre ibtidai mektebinde tahsil görmesi pek karşılaşılan bir durum değildir. Bu sebeple İbrahim Sadık Efendi'nin belli bir dönem eğitimine ara vermiş olması veya hastalık gibi sebeplerle tahsiline devam edememiş olması muhtemeldir. Cahit Baltacı, "Osmanlılarda Mektep", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/6.

¹⁶ İbrahim Sadık Efendi'nin hem uzun yıllar tahsil gördüğü hem de ilerleyen zamanlarda müderrislik yaptığı bu medrese 1861 yılında Ali Şuûri Efendi tarafından tesis edilmiştir. Bir müderris olan Ali Şuûri Efendi, astronomi ve coğrafya gibi birçok pozitif ilimle ilgilenmiş, kurduğu medresede de bu dersler talebeye öğretilmiştir. Bu yönüyle Darûn-Nâfia medresesinin klasik medrese anlayışının dışında yapılandığını söylemek mümkündür. Detaylı bilgi için bk. Mustafa Özseri, "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Balıkesir'in Sosyal ve Kültürel Durumuna Genel Bir Bakış", *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 13/1 (Ocak 2007), 188; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Karesi Meşâhiri II*, haz. Mehmet Durak (Balıkesir: Balıkesir Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, 1991), 13.

Efendi'nin İstanbul'da yaklaşık 7 yıl kaldığı anlaşılmaktadır. Bu süre içerisinde kendisini geliştirmiş ve ehil hocalardan birçok bilgi öğrenmiştir. 1890 yılının ocak ayında tahsilini tamamlayarak Hafız Şakir Efendi'den icazetname almış, ardından uzun yıllar görev yapmak üzere memleketi Balıkesir'e dönmüştür.

İbrahim Sadık Efendi'nin en çok eğitim aldığı bilinen üç hocası vardır. Bunlardan ikisi Balıkesir'de Dârûn-Nâfia Medresesi'nde görev yapan Yeniköylü Hacı Süleyman Efendi ve Melek Havaca Hafız Abdullah Efendi'dir. Diğerleri İstanbul'da yaşayan ve Fatih'te müderrislik yapan Hafız Şakir Efendi'dir.

Hakkında detaylı bilgi bulunmayan Hacı Süleyman Efendi'den uzun yıllar ulûm-ı sarf ve ulûm-ı âliye gibi dersler almıştır.¹⁷ Aynı medresede görev yapan ve İbrahim Sadık Efendi'ye uzun yıllar ders veren diğer bir müderris Melekzade Hafız Abdullah Efendi'dir.¹⁸ Kendisi Balıkesirli olup Dârûn-Nâfia Medresesi'nde müderris-i evvelik yapmış ve 40 sene eğitim işleriyle meşgul olarak çok sayıda talebe yetiştirmiştir. Nakşibendi tarikatına mensup olan Abdullah Efendi'nin tefsir, fıkıh ve ilm-i usûl derslerini verdiği bilinmektedir.¹⁹ İbrahim Sadık Efendi bu hocalardan önemli dersleri aldıktan sonra ilmini derinleştirmek üzere İstanbul'a gitmiş ve burada Hafız Şakir Ahmed Efendi'den birçok şey öğrenmiştir. Nitekim İstanbullu olan Şakir Efendi, Arabî ilimlerinde devrin en ileri gelen alimlerinden sayılmaktaydı. Yüzlerce talebeye icazetname verdiği bilinmektedir. Ayrıca yetiştirdiği birçok talebe; kadı, alay müftüsü, muallim ve müderris olmuştur.²⁰

1.3. İcazetnameleri

“Cevz” kökünden türeyen icazet kelimesi sözlükte; izin vermek, onaylamak ve geçerli kılmak gibi anlamlara gelmektedir. İstilahta ise bir alimin talebesine verdiği ilimlere dair bilgileri ihtiva eden belgenin

¹⁷ İST MÜF. MŞH. SAİD, 146/11, s. 1. 13 Haziran 1328/26 Haziran 1912.

¹⁸ Oğuz, Oğuz, Balıkesir'de Giridi (Cebbar) Zade, 181.

¹⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Karesi Meşahiri I* (Balıkesir: Karesi Vilayeti Matbaası, 1923), 51-52.

²⁰ Bursalı Mehmed Tahir Efendi, *Osmanlı Müellifleri 1*, haz. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen (İstanbul: Meral Yayınevi, 1972), 452.

adıdır.²¹ Bu belgeyi alan talebe, hocasından gerekli dersleri görmüş ve başarı sağlamış demektir. Böylelikle talebe, bir nevi mezun olur ve artık başka talebeye ilim öğretmeye muktedir olarak telakki edilir.²² İcazetlerin içeriği, aralarında küçük farklılıklar bulunabilmekle birlikte genel olarak ortak bir formata sahiptir. Nitekim müderris tarafından hazırlanan icazetnameler öncelikle besmele ile başlar. Ardından Allah’a hamd, Hz. Muhammed’e salat ve selam gelir. Sonrasında ilmin önemine vurgu yapılır, senedin önemine değinilir, talebenin ahlaki özellikleri sıralanır ve başarılarından bahsedilir. Ayrıca icazetin verildiği ders ve kitap isimleri sıralanır. Son olarak ise sayfa sonunda icazeti veren müderrisin ismi veya mührü yer alır. İcazetlerde en çok yeri kaplayan genel olarak isnad silsilesidir. Bu silsile büyük alimlere, Hz. Peygamber’e hatta bazen Allah’a kadar götürülebilmektedir. Nitekim rivayet geleneği, Hz. Muhammed’in aldığı bilgiyi ahabına, ahabının tabiine ve onların da diğer nesillere nakil sürecini ihtiva eder. Böylelikle başlangıç noktası Hz. Muhammed olmuş ve icazetnamelerin çoğunluğunda rivayet silsilesi peygambere kadar götürülmüştür.²³ İbrahim Sadık Efendi’nin senet zinciri de aşağıda görüleceği üzere Hz. Muhammed’e kadar götürülmüştür.

İbrahim Sadık Efendi’ye verilen iki farklı icazetname ve kendisinin talebesine verdiği icazetname sureti, bugün itibariyle İstanbul Müftülüğü bünyesindeki Meşihat Arşivi’nde bulunan sicil dosyasında mahfuzdur.²⁴ Üç icazetname de tamamen Arapça olarak kaleme alınmıştır. Talik yazı türüyle yazılan icazetnameler birer sayfadan müteşekkildir.

İbrahim Sadık Efendi’ye ait tespit edilebilen en eski tarihli icazetname Hacı Süleyman Siraceddin Efendi’nin 1874 yılında verdiği

²¹ Cemil Akpınar, “İcâzet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/393.

²² Mesut Idrız, “İslâm Eğitim Yaşamında İcazet Geleneği”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/3 (Temmuz 2003), 175.

²³ Talip Ayar, “Bir Osmanlı Müderrisinin İcâzetnâmesi ve Tarihî Kaynak Değeri Üzerine Bazı Mülâhazalar”, *Turkish Studies* 9/1 (Aralık 2014), 50-52.

²⁴ İST MÜF. MŞH. SAİD, 146/11.

icazetnamedir. Söz konusu icazetname besmele ile başlamakta ve muhteviyatında özetle şu ifadeler yer almaktadır:

“Ulemaların kalbine faydalı ilmi veren yüce Allah’ı her türlü noksan sıfatlardan ona hamd ederek tenzih ederim. Allah bu ilmin meyvelerini şariat-ı garranın ahkamı nuruna çevirdi. Salat ve selam ulemaların varisi olan resulümüz Muhammed ve sair Enbiyaların ve onların yolundan giden emsallerinin ve ashabına tabi olanların ve onların metotlarını uygulayanların ve onların yolundan gidenlerin üzerine olsun. İbrahim Sadık Efendi bu aciz kulun meclisine gelene kadar yüksek bir ciddiyetle tahsiline devam etmiştir. İtina ile üzerine düşen görevi yapmıştır. Kendisi Allah yolunda, yüce, faziletli, kâmil ve tecrübeli birisidir. Tahsilinin başından sonuna kadar eğitimine devam etti ve nihayetinde benden icazet istedi ve ben de verdim. Ona verdiğim icazetin içinde nazari ve akli ilimlere dair bilgiler vardır. Verdiğim icazetname hadis, tefsir, usul ve fîrû ilimlerini ihtiva etmektedir. Benim hocam ise zahiri ve batını ilimlerde üstad olan üstadların üstadı kâmil, faziletli Abdülaziz oğlu Kavamüd’din Şeyh Hacı İbrahim Edhem el-halidi Nakşibendi’dir. Allah onun kabrini nur etsin makamını cennet eylesin. O da icazetini kelamın faziletlilerinden olan Hacı Ali Şuûri Efendi’den almıştır. Kendisi kâmil bir insandır ve Nakşibendi tarikatına mensuptur. O da asrın karisi Şeyh Muhammed’den icazet almıştır. Ayrıca kendisi edebi ve Arabi ilimleri okumuştur. Allah onun mekanını cennet eylesin kabrini nur etsin. O da üstadların üstadı Ömer Akşehri’den icazet almıştır. Allah onun da mekanını cennet eylesin. O da kâmil bir insan olan Erzincanlı Seyyid Muhammed Efendi’den icazet almıştır. O da Veliyüddin oğlu Şeyh Abdurrahman Efendi’den, o da faziletin babası Ankaralı Salih Efendi’den icazetname almıştır. Salih Efendi ise Muhammed Hadımiden, Halil Efendi’den,

Amasyalı Hafız Muhammed'den, meşhur allame Muhammed Tefsiri'den, meşhur Müftüzade Muhammed Efendi'den, kâmil Şeyh Muhammed Hadîmi'den ve daha birçok alimden icazetname almıştır. Bunlardan Muhammed Hadîmi ise babası Mustafa Hadîmi'den ve seyyid ve şeriflerden olan Tarsuslu Ahmed oğlu Muhammed'den icazetname almıştır. Allah ondan razı olsun. O da Şeyh Abdurrahman oğlu Ahmed Hadim Efendi'den ve onun babasından icazet almıştır. O da senedi Taftazani'ye kadar bağlı olan Çiflizade olarak bilinen Muhammed Fazıl ve sahih-i Müslim ve Buhari'nin şarihi olan senedinin Ebu Hanife'ye ulaşan Şeyh Yusuf Aksazade olarak bilinen ve Süleyman oğlu Hammad'dan ve Yezid oğlu İbrahim'den icazet almıştır. O da Abdullah B. Mesud'dan icazet almıştır. O da peygamberimizi görmüş bir sahabedir. Kendisinden Allah razı olsun mekânı cennet olsun."

İstanbul'da bulunan meşhur Fatih müderrislerinden Ahmet Şakir Efendi 1890 yılında İbrahim Sadık Efendi'ye icazetname vermiştir. Bu icazetname evvelce zikredilen icazetnameye göre daha kısadır ve İbrahim Sadık Efendi hakkında övgü dolu sözlere daha çok yer verilmiştir. Buradaki bazı ifadeler şöyledir:

"Alimlerin göğüslerini faydalı ilme açan Allah'a hamd olsun. Nesep ve ahlak bakımından yeryüzündekilerin en hayırlısı olan Hz. Muhammed'e salat ve selam olsun. Keskin bir zekaya sahip, keskin fikirleri bulunan ve yüksek anlayış sahibi Hacı Süleyman oğlu İbrahim Sadık bu icazeti almak için düzenli olarak yıllarca tahsiline devam etmiştir. Kendisi nazari ilimleri öğrenmiş ve birçok etkileyici fikri hocasından almıştır. Ayrıca anlaşılması zor nakilleri kavramış, usul ve fîrû da ilerlerme kaydetmiştir. Batın ve zahir ilimleri öğrendiği için kendisine bu

icazetname verilmiştir. İbrahim Sadık Efendi, asrın allamesi ve nadir bulunan iyi insanlardandır."

1.4. Bulunduğu Görevler

İbrahim Sadık Efendi İstanbul'dan Balıkesir'e döndüğünde 32 yaşındaydı. O yaşına kadar bir ibtidai mektebinde, iki farklı medresede eğitim görmüş, meşhur alimlerden dersler almıştı. Aynı zamanda Arapça ve Farsça biliyordu. İlk olarak medresede müderrislik yapmaya başlamıştır. İlk resmi tayini, 20'li yaşlarda tahsil gördüğü ve mezun olduğu Dârun-Nâfia medresesine olmuştur. 26 Ağustos 1899 tarihinde bu medresede müderris-i sani olarak göreve başlamıştır. Dârun-Nâfia Medresesi'nde müderrislik yapan ve İbrahim Sadık Efendi'nin eski hocalarından olan Hafız Abdullah Efendi 1903 yılında vefat etmiş ve böylelikle medresenin müderris-i evvelik kadrosu boş kalmıştır. Bunun üzerine Karesi naibi üst makama bir yazı yazmış ve müderris-i sani İbrahim Sadık Efendi'nin müderris-i evvel olması gerektiğini ifade etmiştir.²⁵ Böylece İbrahim Sadık Efendi 24 Mart 1903 tarihinde aynı medresenin müderris-i evveli olmuştur. Aynı yıl içerisinde 10 Ekim 1903 tarihinde 21 talebeye icazetname vermiştir. Ayrıca kendisine Bursa Sahn müderrisliği payesi takdim edilmiştir. Başarılı bir müderris olduğundan ve Balıkesir'de bulunan yöneticiler tarafından sevildiğinden kendisi daima terfi ettirilmiş, önemli makamlara tayin edilmiştir. Karesi Mutasarrıflığı'nın 25 Mart 1905 tarihinde kendisinin dört farklı derse girmesine karar vermesi ve aynı yıl içerisinde müftü ile şeyhülislamın müderris-i evvelliğe en çok layık olan kişinin İbrahim Sadık Efendi olduğunu ifade etmesi ne kadar başarılı olduğunu göstermektedir. Netice itibariyle İbrahim Sadık Efendi uzun yıllar bu medresede talebe yetiştirmiştir.²⁶

1912 yılında Karesi mutasarrıfı, Şeyhülislam'a müftü müsevvidi²⁷ istihdamına dair bir yazı yazmıştır. Bu yazıdan, merkez liva müftü

²⁵ İST MÜF. MŞH. SAİD, 146/11, s. 1, 24 Zilhicce 1320/24 Mart 1903.

²⁶ İST MÜF. MŞH. SAİD, 146/11, s. 1, 13 Haziran 1328/26 Haziran 1912; İST MÜF. MŞH. SAİD, 232/5, s. 2, 12 Temmuz 1321/25 Temmuz 1905.

²⁷ Müftü tarafından seçilen ve pusula odasında görevli olan müsevvidler kendilerine anlatılan konuyu soru haline dönüştürüp başvuru sahibine verirdi. Ayrıca

müsevvidliği görevinin uzun zamandan beri boş olduğu anlaşılmaktadır. Karesi mutasarrıfı bu göreve ahlaklı, ağırbaşlı ve başarılı bir kimse olan İbrahim Sadık Efendi'nin layık olduğunu söylemiştir.²⁸ Bunun üzerine Şeyhülislam Abdürrahim Talib Efendi, İbrahim Sadık Efendi'nin bu göreve uygun bir kimse olduğunu ifade etmiş ve istihdamına hiçbir mâni durumun olmadığını belirtmiştir. *"Yaşı 20'nin altında veya 65'in üstünde değilse göreve başlamasında bir sakınca yoktur"* ifadelerini kullanmıştır. Ayrıca göreve başlar başlamaz maaşının ödenmesini emretmiştir.²⁹ Netice itibarıyla İbrahim Sadık Efendi 14 Mayıs 1912 tarihli emirle Balıkesir müftü müsevvidliğine tayin edilmiş³⁰ ve 200 kuruş maaşla 20 Mayıs 1912 tarihinde yeni görevine başlamıştır.³¹ Ancak bu görevde uzun süre kalmadığı görülmektedir. Nitekim 14 Mart 1914 tarihinde müftü müsevvidliği görevinden alınmış ve ilerleyen yıllarda kendisinden tekrar müderrislik yapması istenmiştir. Bunun üzerine 14 Ekim 1916 tarihinde Karesi Sancağı Medresesi'ne 240 kuruş maaşla müderris olarak tayin edilmiştir. 4 yıl bu görevi başarıyla ifa ettiği anlaşılmaktadır. Ardından Karesi Sancağı müftü vekili olmasına karar verilmiş ve 14 Temmuz 1920 tarihinde 750 kuruş maaşla bu görevi yapmaya başlamıştır.³² Birkaç ay sonra Balıkesir müftüsü Abdullah Esad Efendi görevini terk etmiştir. Bunun üzerine boş olan müftülük kadrosu için memuriyet hakkındaki kanunun 38. maddesi gereğince bir seçim kurulu oluşturulmuştur. Üç müftü adayı belirlenmiş ve seçim yapılmıştır. İbrahim Sadık Efendi 32, Müderris Müftüzade Hakkı Efendi 11 ve Müderris Havacazade Süleyman Efendi 10 oy

yazılacak fetvaları temize çekmekteydiler. Müftüye yardımcı olmak üzere fetvahanede çalışan çok sayıda müsevvid olabilirdi. Müsevvidler hakkında detaylı bilgi için bk. Talip Ayar, *Osmanlı Devleti'nde Fetoâ Eminliği (1826-1922)* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011) 50-91.

²⁸ İST MÜF. MŞH. SAİD, 146/11, s. 3, 4 Nisan 1328/17 Nisan 1912.

²⁹ İST MÜF. MŞH. SAİD, 146/11, s. 2, 1 Mayıs 1328/14 Mayıs 1912.

³⁰ İST MÜF. MŞH. SAİD, 146/11, s. 4, 25 Haziran 1328/8 Temmuz 1912.

³¹ İST MÜF. MŞH. SAİD, 232/9, s. 3.

³² İncelenen vesikada her ne kadar 750 kuruş maaş aldığı ifade edilse de daha sonrasında bu sayının üzeri çizilmiş ve üzerine "nısf" yazılmıştır. Yani bu maaşın yarısını aldığı sonucu çıkmaktadır. Bu da 375 kuruş yapıyor. Ne sebeple böyle yazıldığı hakkında herhangi bir malumat yoktur. O yüzden belli bir süre 750 kuruş maaş almış yahut belli bir dönemden sonra yarım maaş almış olabilir.

almıştır. Böylece oy çokluğu ve oy farkıyla İbrahim Sadık Efendi'nin bu göreve layık olduğu anlaşılmıştır.³³ Bunun üzerine İbrahim Sadık Efendi 2 Aralık 1920 tarihinde 1500 kuruş maaşla müftülük yapmaya başlamıştır.³⁴ Görüldüğü gibi kendisinin her geçen gün yetkisi ve maaşı artmıştır.

1.5. Hastalığı ve Vefatı

İbrahim Sadık Efendi müftülük vazifesine tayin edildiğinde 62 yaşındadır. Müftülük yaptığı ilk yıllarında bir hastalığı bulunsa da işini yapmasına engel olmamıştır. Ancak iki yıl sonra hastalığının şiddeti artmış ve vazifesini yapamamaya başlamıştır. Bu sebeple 1922 yılında bir ay izin alarak görevden uzak kaldığı kayıtlara geçmiştir.³⁵ Daha sonrasında tekrar işe başlasa da yaşlılığı ve hastalığı sebebiyle 1923 yılında görevinden istifa etmiş ve yerine Abdullah Esad Efendi atanmıştır.³⁶ İbrahim Sadık Efendi bir yıl sonra 66 yaşında vefat etmiştir.³⁷

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin kısa süre içerisinde büyük bir imparatorluk olmasında ve birçok alanda başarı kazanmasında ilim ehli insanların etkisi oldukça önemlidir. Bu alimlerin yetişmesinde ve insanlara yol göstermesinde medrese sisteminin tesiri yadsınamaz. Medreselere nitelikli kimselerin alındığı, liyakatli hocaların görevini başarıyla ifa ettiği dönemlerde toplumsal sorunlar minimum seviyede olmuştur. Ancak medrese sisteminde yaşanan bozulmalarla birlikte iltimas, adaletsizlik ve daha birçok menfi eylem artış göstermeye başlamıştır. Her geçen gün olumsuzlukların arttığı bir dönemde, ahlaksızlıklardan etkilenmeden yalnızca ilimle iştigal eden ve toplumu ihya etmek için uğraşan çok sayıda ulema olmuştur.

³³ İST MÜF. MŞH. SAİD, 232/9, s. 4, 13 Temmuz 1336/13 Temmuz 1920.

³⁴ İST MÜF. MŞH. SAİD, 232/9, s. 7, 28 Kanun-i Evvel 1336/28 Aralık 1920.

³⁵ İST MÜF. MŞH. SAİD, 232/9, s. 8, 10 Temmuz 1338/10 Temmuz 1922.

³⁶ Mustafa Özkat, *Balıkesir Müftüsü Abdullah Esad (Zeyni) Efendi ve Mevlidleri* (İstanbul: DBY Yayınları, 2023), 39-41.

³⁷ Oğuz, Oğuz, *Balıkesir'de Giridi* (Cebbar) Zade, 181.

İbrahim Sadık Efendi bu ulema arasında sayılabilecek liyakatli insanlardandır. Kendisi Balıkesir’de doğmuş, ilk eğitimini burada almış ve ardından daha fazla bilgi öğrenmek üzere İstanbul’a gitmiştir. İstanbul’da meşhur alimlerden dersler alan İbrahim Sadık Efendi, donanımlı bir şekilde memleketi Balıkesir’e dönmüştür. İlk görevi daha önce tahsil gördüğü Dârun-Nâfia Medresesi’nde müderris-i sanilik olmuştur. Sonraki süreçlerde müderris-i evvel, müftü vekili, müsevvid ve müftülük gibi vazifelere tayin edilmiştir. Arşiv vesikaları incelendiğinde İbrahim Sadık Efendi’nin ahlaklı, başarılı ve sevilen bir kimse olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim kendisi hakkında herhangi bir şikâyetle rastlanmamış, yıllar içerisinde daima makamı yükselmiş ve müftülük için aday gösterildiğinde iki rakibine karşı oldukça yüksek oy almıştır. Böylelikle İbrahim Sadık Efendi uzun yıllar talebe yetiştirerek ve kısa süre de olsa müftülük yaparak memleketi Balıkesir’e önemli bir hizmette bulunmuştur.

Kaynakça

1. Arşiv Belgeleri

İST MÜF. MŞH. SAİD. 146/11.

İST MÜF. MŞH. SAİD. 232/5.

İST MÜF. MŞH. SAİD. 232/9.

2. Kitap Makale ve Tezler

Akpınar, Cemil. "İcâzet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/393-400. İstanbul: TDV Yayınları 2000.

Ayar, Talip. "Bir Müderrisin İcâzetnâmesi ve Tarihi Kaynak Değeri Üzerine Bazı Mülâhazalar". *Turkish Studies* 9/ 1 (Aralık 2014), 43-62.

Ayar, Talip. *Osmanlı Devleti'nde Fetvâ Eminliği (1826-1922)*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2011.

Aydüz, Salim. *Osmanlı Biliminin Öncüleri*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2016.

Baltacı, Cahit. "Osmanlılar'da Mektep" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/6-7. Ankara: TDV Yayınları 2004.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuki İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiye I*. İstanbul: İstanbul Matbaacılık, 1949.

Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri 1*. haz. A. Fikri Yavuz, İsmail Özen. İstanbul: Meral Yayınevi, 1972.

Emecen, Feridun Mustafa. *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve Yükseliş Tarihi (1300-1600)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.

Fatma Aliye. *Ahmet Cevdet Paşa ve Zamanı*. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1995.

Halaçoğlu, Yusuf. Aydın, Mehmet Akif. "Cevdet Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7/443-450. İstanbul: TDV Yayınları 1993.

- Hayta, Necdet. Ünal, Uğur. *Osmanlı Devleti'nde Yenileşme Hareketleri (XVII. Yüzyıl Başlarından Yıkılışa Kadar)*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2012.
- İdrız, Mesut. "İslâm Eğitim Yaşamında İcâzet Geleneği". *Değerler Eğitimi Dergisi* 1/3 (Temmuz 2003), 169-188.
- İnalçık, Halil. *Osmanlı İdare ve Ekonomi Tarihi*. Ankara: İsam Yayınları, 2017.
- İpşirli, Mehmet. "İlmiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/141-145. İstanbul: TDV Yayınları 2000.
- Kenan, Seyfi. "III. Selim Dönemi Eğitim Anlayışında Arayışlar". *Nizâm-ı Kâdim'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*. ed. Seyfi Kenan. İstanbul: İsam Araştırmaları Merkezi, 2010, 129-163.
- Kodaman, Bayram. "Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış". *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 16 (Aralık 2007), 1-24.
- Oğuz, İsmail, Oğuz, Şükran. "Balıkesir'de Giridî (Cebbar) Zade Ailesi Mezar Taşı Kitabeleri Üzerine". *Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Sempozyumu* 4. ed. Alimcan İnayet, Pınar Fedakar. İzmir 2022, 165-181.
- Ortaylı, İlber. "Kadı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/69-73. İstanbul: TDV Yayınları 2001.
- Öz, Mehmet. *Kanun-i Kadimin Peşinde Osmanlı'da Çözülme ve Gelenekçi Yorumcuları*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2015.
- Öziş, Adem. "Ali Şuûri Efendi'nin Hayatı ve İlmi Şahsiyeti". *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* 4/BCS 21 Özel Sayısı (Aralık 2021), 29-44.
- Özkat, Mustafa. *Balıkesir Müftüsü Abdullah Esad (Zeyni) Efendi ve Mevlidleri*. İstanbul: DBY Yayınları, 2023.
- Özsarı, Mustafa. "19. Yüzyılın İkinci Yarısında Balıkesir'in Sosyal ve Kültürel Durumuna Genel Bir Bakış". *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* 13/1 (Ocak 2007), 183-197.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Karesi Meşahiri I*. Balıkesir: Karesi Vilayeti Matbaası, 1923.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti'nde İlmiye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Karesi Meşahiri II*. haz. Mehmet Durak. Balıkesir: Balıkesir Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, 1991.

